

ինքնա **իր**

գրական հանդես

2010

Տաիժա Արելար	3-10
Արամ Պաշյան	11-15
Մարինե Պետրոսյան	16-27
Արման Գրիգորյան	28-32
Վահե Բուդուկյան	33-39
Ռաֆիկ Ժամկոչյան	40-45
Րաֆֆի Աճեմյան	46-51
Անահիտ Հայրապետյան	52-65
Վահան Իշխանյան	66-75
Արմեն Օհանյան	76-84
Հասմիկ Սիմոնյան	85-89
Միսաք Խոստիկյան	90-100
Դորիան	101-126
Գուրգեն Խանջյան	127-129
Հովհաննես Իշխանյան	130-135
Կարին Գրիգորյան	136-142
Նառա Վարդանյան	143-147
Միլեն Լիարոնյան Մարկոմ	148-155
Տիգրան Մանսուրյան	156-160
Գևորգ Էմին-Տերյան	161-174
Մարկ Նժանեան	175-202

Տախա Արելար

Իմ մասին

Շատերն են ինձ հարցնում, թե ինչու եմ սեփսեփում մեջ օգտագործում 48 թիվը: Երբ դուրս եմ գալիս ավարտեցի ու ընդունվեցի ԵՊՀ ֆիզիկայի ֆակուլտետ, դուրս եկա քոլոր ընկերներս զարմացան ու սկսեցին հարցնել, թե ինչու՞ չգնացի բանասիրական: Համալսարանից հետո, երբ ժողովուրդս էի, ուսանողական ընկերներս շատերն էին հարցնելու գործընթացն ու հետաքրքրվում, թե բա ո՞նց եղավ որ ֆիզիկական թողեցի: Հարցերի շարանը դադարեց, երբ բոլորը տեսան, որ ֆիզիկա-գրականություն թողած՝ կոսմոսիկա եմ ծախում: Մտածեցին՝ խաղից դուրս թռա. «Վերջացած մարդ ա»:

Ինձ էս ամեն ինչը շատ քիչ ա հետաքրքրում: Ես հասարակադաս ակտիվ մարդ չեմ ու ունեմ իմ սեփական հարցերը: Օրինակ, ինձ հետաքրքրում ա, թե ոնց կդասավորվեն իմ կյանքը, եթե Կովկասի ինստիտուտում սովորածս տարին, երբ Լոռանում ինձ հարցրեց, թե ու՞մ հրավիրի Հեռախոսական լրագրություն կարդալու. Վահան Իսխանյանին, թե էդիկ Բաղդասարյանին, ես չասեի. «Միանձանակ Վահան Իսխանյանին»:

Ինձ հետաքրքրում ա մտերիմ տրամաբանական ընթացքը, թե ինչու՞ ընտրեցի Վահանին էն դեպքում, երբ նրա անունն անգամ չէի լսել ու չգիտեի, որ էդ անունով մարդ կա երկրումս, իսկ էդիկի մասին լսել էի, որ լավ հեռախոսող լրագրող ա:

Ի՞նչ կլինեն, եթե Վահանին, մեզ դաս տալուց հետո ես չմոտենայի, մեյլը չվերցնեի, որ հետո գրածս սեփսեփի մի հաս ուղարկեի: Կդառնայի՞ արդյոք լրագրող, կբացեի՞ արդյոք բլոգ ու կսկսեի՞ գրել արդյոք լրագրողական կամ թեկուզ ինֆանկենսագրական համարվող էս սեփսեփ, որը կկարդաս դու՝ ենթադրելով գտնել հարցիդ լրագրողին, թե ինչու ա անունս Տախա:

Մտնի հարցեր են, որոնց լրագրողները գտնելու ճանապարհին ուզեցա հասկանալ մաս, թե ինչու՞ չեմ ուսում սոխով ճաշ, այլ սիրում եմ խառն ու թփով տոմատ:

Ես սիրում եմ մտնել կամայական առաջ ու գրեմ ինչ խելիս բողի: Հեծանիվը թափա հայտնագործելու կարիք չկա: Թեպետ Սև Արմեն(նկարիչ Ալբերտ Հակոբյան) ասում էր, որ ուզում ա հայտնագործի իրա հեծանիվը: Ես իրա հետ լրիվ համաձայն եմ:

Գրեմ ինչ հայտնագործելու ձևերից մեկն ա: Մեզից մի դար առաջ ծնված մի անհայտ գրող գրել ա, որ իրանից առաջ ամեն ինչ ասվել ա: Իսկ էմիլ Սիորանը ասել է. «Չարժե ինքն փեղ լրագրողի ունե ստեղծագործություն գրելու ջանքը: Պետք է ընդամենը ունե բան ասել, որ կարելի կլինի շուտով հարեցողի կամ մեղմողի ակնայնություն»:

Հարցերի լրագրողները լրագրողականության հարաբերությունների մեջ փնտրելիս հայտնաբերում են, որ լրագրողական տրամաբանությունից դուրս ա: Լույսը միաժամանակ մասնիկ է և էլեկտրոնային սիստեմայի ալիք: Պատահականությունը լավ մտածված լրագրող ա ու տեղ:

ՏԱԽՈՒՆ ԵՎ ԼԻԱՍԱ ՂԵ ՍԵԼԱ

Իմ վրացահայ ընկեր Դավիթ Վիրաբյանին

գլուխս շարժում եմ ձախ ու աջ
հետո աջ ու ձախ
ճնօրենիս կողից աչքով և թափաղակներ
կամացից իջացնում եմ մայկաս
որ ֆեսվել և վերև
ու բացել և փոր-մորս

ակամջներին մեջ երգում և լիասա Ղե սելան
ինքն երգում և իրա ճիշտությունն մասին
լսում եմ ու նորից լսում
չեմ կարում կտրվեմ ես լիասայից
չգիտեմ խոսքերը
ու չեմ էլ հասկանում
բայց գիտեմ որ երգում և իրա հոգու մասին
իրա՞ իմ ու քո՞ հոգու մասին

սենյակ և մսնում ուրիշ մի մեկը
ու ճարձվում և ուրիշ մի ճեսակ դուխու հոս
Տախոյին ճանում և շատ ճարձներ առաջ
էդ դուխու հո՞սը
իրան հիշացնում և առաջին սերը
իրա վրից գալիս էր դուխու էդ հոսը
իսկ լիասան երգում և ակամջներին մեջ
Տախոն ոչ մի թյան ու ոչ մեկին չի մոռանում
նամանավանդ հոսերը

Լիասա՛ Լիասա՛ Լիասա Ղե սելա՛
երգիր անընդմեջ դու Լիասա Ղե սելա՛
համիր Տախոյի հոգու մեջից ամեն ինչ
թող ոչ մի թյան չմնա մեջս
մեջս լինի դատարկ
ու աչքերս լինեն դատարկ ու անճակ

էդ հոսը մեջս զարթնացրեց անկապ հիշողություն
դու հոս չունես բնավ որ հոսով հիշեմ քեզ հետ
դու հոս չունես բնավ ու հոսով չեմ հիշի քեզ հետ

Լիասան երգում և Տախոյի չսիրո մասին
չսերը հոս չունի
ինքն ուրիշ թյան ունի
ինքն ունի հիշողության հոս
հիշողությունը անկապ և
այսինքն ինքն հեշ էլ անկապ չի
ինքն ուղղակի ուրիշ ճեսակ և
Տախոն ձեռի հետ նայում և էս նույն ճեփսը ու ձեռի հետ հյուսում և երկարած չուկի
ձախ կողմը

լիասա՞լիասա՞
իմչո՞ դու մեռար կրծի ֆաղցկեղից
ես էլ կմեռնեմ
ինչդես նաև դո՛ւ նա՛ ու մե՛նք բոլորս մի օր երբ կգա ժամը

ու մի գուցե մի մեկն այնժամ հարցնի թե իմչո՞ւ մեռար դու տա՛լեա
կամ էլ չհարցնի
ինձ համար այնժամ դա արդեն մեկ կլինի կամ էլ ոչ

լիասա՞լիասա՞
իմչո՞ դու մեռար 37 տարեկանում
ժամը չէր դեռ
կարող ա ես էլ մեռնեմ 37 տարեկանում
բայց ես չեմ մեռնի 37 տարեկանում
որովհետև 48 եմ արդեն

ես գրում եմ սա անկադ հավեսի համար
լրիվ անկադ որովհետև գործի ժամ ա հիմա ու հավես չունեմ ուրիշ ոյանի
ինչ- որ դեմք ա արել եմ
ու անկադ ժողովում եմ
սենյակ մտնող ու խառնված սնուցնիս
ինքն հարցնում ա տալեա ի՞նչ ես դու գրում
ասում եմ բանաստեղծություն
տարօրինակ նայում ա դեմքիս սնուցնը
իսկ ես լսում եմ լիասա ու գրում էս տեքստը

սնուցնա խառնված վագում ա սենյակից սենյակ
իսկ ես լսում եմ լիասա դե սելա
ու գլուխս շարժում եմ ձախից աջ հետ աջից ձախ
մարմնով ճոճվում եմ ձախից աջ ու հետ աջից ձախ

ինչ որ մեկը կհամարի սա անկադություն
ու կմտածի թե տալեա խելքը գցել ա
տալեա շուրջանից ա խելքը գցել ասեմ տե՛ս մտածողին
էն ժամանակ երբ ծնվել ա

տալա՞ տալեա՞
իմչո՞ դու ծնվեցիր
որ մի օր մեռնե՞ս ինչդես լիասան կամ էլ չմեռնես
ո՞վ գիտի վաղն ինչ ա լինելու
միգուցե ես հենց վաղն էլ մեռնեմ
կամ էլ հենց հիմա երբ լսում եմ լիասա դե սելա
տալեա արդեն մի անգամ մեռել ու նորից ծնվել ա
բայց խի՞ մի անգամ
հա էլ ծնվել ու նորից մեռել եմ
մինչև դարձել եմ տալեա48

լիասան երգում ա ակամջներին մեջ իսկ ես գլուխս տանում եմ ձախ ու աջ հետ աջ ու
ձախ

մարմնով ճոճվում եմ ձախ ու աջ հետ աջ ու ձախ
մայկես փսվել ա սավսեմ վերև
բացելով փոր-մորս

աչերիս դիմաց սնկվել ա երկարած չուկիս ձախ կողմի տոչը

կինո մոսկվայի ամառայինը մնացել ա բորսին
ինքը կֆանդի հաստա բայց ես չեմ ուզում էդ
ինչդեռ նաև էն որ լիասան մեռներ կամ միերը եմոյան մսեր

ով գիտի թե խի՞ ա կյանքը սենց
ես գիտեմ
թե խի ա սենց
բայց համաձայնվել եմ արդեն
հազարամյակներ առաջ
երբ տալիս էի
բայց հիմի արդեն համաձայն չեմ էլ
ու կոպտաբար ինչքան ուժ ունեմ
փոշմանել եմ արդ որովհետև կոնկրետ ինձ չեն հարցրել
ու կոպտաբար ինչքան ուժ ունեմ

տալիս տալիս
սնորենս ֆայլում ա սենյակից սենյակ
իսկ ես լսում եմ լիասա դե սելա
ու գլխիս շարժում եմ ձախից աջ հետ աջից ձախ
մայկես սավսեն ֆոսվել ա վերև ու բացել ոչ միայն փոր-մորս

երբ տալիս փոքր էր
ուզում էր դառնար տան կնիկ
ու բերեր մի բոլուկ էրեխա
իրեք աղջիկ ու երկու տղա
տալիս տալիս
բայց լրիվ կտրած ես դու ծնվել
ինչ խելի գցածն էս բայց դու ծնվել

երկու տղա մտածում էր տալիս
որ իրար թև թիկունք ըլնեն
իսկ իրեք աղջիկ
որ իրար օգնեն մոր տարվա անթիվ անհամար կաստրուկեֆով փաթթվելիք տղան սարե-
լուց
որ հերթով անեին սաղ գործերն ու համ էլ տեղեկորից հետ չմնային

հենց գալիս էր մոր տալիս
ախտերներս մտած տեղեկորի առաջ լավ կինո ու հաղորդում էին մայում
իսկ ես կուխնիում մտած տղամ էի փաթթում կամ էլ տոթ թխում
կամ էլ սալաթ-ոյան ու սենց մինչև մոր տարվա գիշեր
ու միշտ նախանձել եմ էն աղջիկներին
ուն մամաները սաղ գործերն անում էին ու իրանց աղջիկներն՝ ինչ ուզում անում էին

իմ մաման հիվանդ էր
ու ես մեծակ մոր տալիս չէ որ չէի կարենում մսեի տեղեկորի առաջ
ամառները բուրդ էի չփխում ու լուսամուտ լվում
տան մասիկա ոյան-մյան ուբոռկա լվացք-ոյան
երբ հիմգերորդ դասարան էի մորֆուս ասեց տալիս դու մեծ աղջիկ ես արդեն
լվացք չես կարում անես որ էն մյուս մորֆուրդ լիսի ձեր տան լվացքը անի
ու սենց ջոկեցի որ արդեն մեծացել եմ

եւս տարիներ հետո զառաջիկա մեռելի սփիւտէի վրա էդ նույն մորթուիս մի լավ խշմարեցի
բայց էդ մասին ուրիշ օր

մննորթունները վախճ տը մեր կուսեցիները մեռակ զառաջիկա էին
ես համ էլ տան ուրեքն էի անում բուրդ էի չփխում ու յորդան կարում

լիսսա՛ լիսսա՛
լիսսա՛ դէ սելա՛ ինչո՞ւ դու մեռար այդքան շուտ

տախտա՛ տախտա՛
տախտան լիսսա՛ ա լիսսա՛ դէ սելա՛ ու սաղ մարմնով ճոճվում ա խառը կողմերով

սաղ կյանքս երազել եմ որոնեմ էդ ուրեքնէից ու տան գործերից
ու երբ որ էկավ վախճը
թեցի ալան աշխարհի ու հենց իմ վրա
տունս օրերով կեղտոտ ա՛ տանձիս չի
լուսամուտներս երկրորդ տարին ա ֆռռում՝ էլի տանձիս չի
դաստիարակի անկյունիկներում սարդերը իրար սեր են խոստովանում
ու ճանճ բռնում՝ սալսեմ տանձիս չի
չեմ էլ հիշում թէ երբ եմ վերջի անգամ ճաշ տարել
ուտում եմ ամեն զիբիլ
երբ որ վախճին երազում էի իմ համար տարել ամեն ինչ
տեսակ-տեսակ ու վայելել ազատությունս
այ էսի տանձիս ա

ի՞նչ ազատություն ի՞նչ զայն
ես վանդակում եմ
կյանքի տարած վանդակում ու չեմ կարում անեմ էն ինչ ուզում եմ
տախտա տախտա դու վանդակում ես ինչո՞ւս բոլորը
բայց իրանք էդ մասին չգիտեն
ու աղբում եմ բաց երկնքի տակ

ես լսում եմ լիսսա՛ դէ սելա՛ ու գլուխս տանում եմ ձախ ու աջ ու հետո էլ աջից ձախ
լիսսա՛ լիսսա՛
լիսսա՛ դէ սելա՛

միտք եմոյանը ճաղավանդակում մտած էր ոնց որ կենդանին վանդակում
տախտը կատարել ու լացել էր
ո՞նց կարան մարդուն զառաջիկա վանդակում
ու էդ կոչվում ա ժողովրդավարություն
մեմք արդեն տալ տարի ա ինչ թոն թաղա դարում եմք
մարդու արժանապատվությունը մեծացնող վանդակ
մարդը կարա մտի խցում մեկուսարանում բանտում բայց ոչ վանդակում
մարդը վանդակում
ճաղավանդակում
ոնց որ գազանանոցում
մարդն ինչո՞ւս գազան
մտած վանդակում

մեմք էլ եմք վանդակում
կյանքի վանդակում
բայց մեր վանդակի սահմանները լեն են
ճաղերն էլ աչքի համար չտեսանելի

լիասա՛ լիասա՛ ինչո՞ւ դու մեռաւ լիասա՛ դէ սելա՛

մենք ամուսնացաւ զիսկ արեւի տակ ու կանաչ խոտերի վրա
լիասա՛ լիասա՛ ինչո՞ւ դու մեռաւ
տախտակ սիրուն ա քեզ

տախտակ տախտակ ինչո՞ւ դու ծնվեցիր

տախտակ լսում ա լիասա դէ սելա
գլուխը տանում ա ձախ ու աջ հետ աջ ու ձախ
ճոճվում ա բարակ մեջքը տախտակ
ձախից աջ հետ էլ աջից ձախ
ակամքների մեջ նորից ու նորից
երգում ա լիասա դէ սելան

Տուճուգարժոցի սալսա

Նվիրում եմ Սիեթլաբնակ իմ ընկերուհի Տաշյանա Մոսիմային

սալսա սալսա բոլորը դարում եմ սալսա
տուճուգները շարժվում եմ. սալսա՛
տուճուգները ժխտվում եմ. սալսա՛

իրեք օր ա ուզում եմ գրեմ տուճուգարժոցի սալսա
բայց գրվում ա սալսա սալսա բոլորը դարում եմ սալսա

դէ ուրեմն թող լինի սալսա սալսա բոլորը դարում եմ սալսա

տուճուգները շարժվում եմ սալսա՛
մարմինները գալարվում եմ սալսա՛
դափնիքի օդը շնչում է սալսա
տախտակ դարում է սալսա

տախտակ դու տախտակ սալսա բայց գիտե՞իր որ թե՛ք էիր դարձելու սալսա՛
թե՛ք տուճուգ շարժելու մի տեղ էիր գտել ու ուզում էիր տուճուգ շարժել
սալսա՛ սալսա՛ էդ հեշ կարևոր չի սալսա՛

սալսա՛ սալսա՛ բոլորը չէ որ դարում եմ սալսա
աղջկերքը նստած կամ կանգնած թախտակ սոփաում եմ իրանց թախտակ
տեղերն էլ շարժած դափնիքի եզերքին
աչքերով որոնում եմ իրենց հերթական զոհին

ահա՛ նա
ընտրվել է տախտակ ու դերուստին ձեռքը մեկնում է ի նստած հրավերի
տախտակ սակայն դարձել չգիտի
բայց ուզում ա դուրսի ու տուճուգը շարժի
շնչի՛ սալսայոս օդը դափնիքի

սրորվում են ոսները զույգիս իսկ իրա սանձին չի
նայում ա աչերիս մեջ զույգս ու ժոխում ա սալսա՛

սալսա սալսա սաիւրը դարում ա սալսա՛
գունդ գունդ շնեցում ա ականջիս չջոկածս ազգի հաջորդ զույգը
երբ սրորում են արդեն նրա՛ ոսքը
էֆեւէնթ հա՛ էֆեւէնթ խրախուսում ա կիսաս տոնա՛ս տոնոյսս

սանյան ասում էր իրանց սանձին չի
լիւ բը դեռժած դեվուեկու զա ռուկամի ի սմասրեծ վ գլազա

սանյա սանյա
սանյա՛ դու դարում ես սալսա
շարժվում է տուտուզը սանյայի
կիող կողած սևամորթի մարմնին
մեղմ ղոսվում են ոսները սանյայի
որոնց հագին կոշիկներ են գնված սեֆընդ հենդից

սալսա սալսա բոլորը դարում են սալսա՛
մարդկանց աչերի մեջ գրած ա սալսա՛
դահլիճի օղը դարում է սալսա
դահլիճի օղը շնչում է սալսա

գալարվում է մարմինը չինուհու նրան գրկած ամերիկացու բազուկներում
ձկվում է մարմինը չինուհու ոնց որ ողնաշար չունեցող օրգանիզմ
շարժվում է տուտուզը չինուհու ու չունի նա ոչ ամոթ ոչ արուռ
կողած է մարմինը չինուհու նրան ղինդ գրկած ամերիկացու մարմնին

սալսա սալսա չինուհին դարում է սալսա
գալարվում է մարմինը չինուհու ու ֆսմսվում ամերիկացու մարմնին
ուղղորդում է մարմինը չինուհու իր գործը լավ իմացող ամերիկացին

սալսա սալսա դահլիճի օղը դարում է սալսա
դահլիճի օղը շնչում է սալսա
մարդկանց աչերը դարում են սալսա
դահլիճից դուրս թողել են մարդիկ իրենց հոգսերը առօրյա
ու եկել են գիշերով դարելու սալսա
ամերիկացի չինացի մեֆսիկացի հրեա ու փաստրեն հայ

սալսա սալսա սաիւրը դարում ա իրա չիմացած սալսան
չի շարժում իրա տուտուզը սաիւրը
հայը ղինդ նսած ա մեջը
չի նայում զույգի աչերին սաիւրը
անսարքեր հայացքը դեմին դաջած ա սաիւրը
անկաղ ֆռռում ա մեֆսիկացու ձեռների մեջ սաիւրը
բայց կամացից հանկարծ սաֆանում ա սաիւրը
դահլիճի սալսայոս օղը լցվում ա մեջը
ուզում ա էլի սալսա դարի սաիւրը
իրան դուր ա էկել մարմինների հողոցը
մեֆսիկացու ուժեղ ձեռների գրկոցը
նույն մեֆսիկացու անհոս շնչառությունը
իրա ձեռներով հեկանց մեջքը գրկելու հիշողությունը

ու բաց ուսին դրեմած իբր շնորհակալական համբույրը

սա՛լսա սա՛լսա բոլորը չէ որ տարում են սա՛լսա
Տախեն էլ չի տարում սա՛լսա
անկապ լուսամուտին կղած՝ արժանավորում ա Տա՛խը
ին՞քն հիշել ա չկայացած հանդիպումը
որ իրան հիշացրեց դեմֆից գեռ ու սևոտ մեֆսիկացին

սա՛լսա սա՛լսա իսկ այդ ժամանակ բոլորը տարում են սա՛լսա
դահլիճի օդը շնչում է սա՛լսա
դահլիճի օդը տարում է սա՛լսա

ցերեկները փողոցներում անկապ դեմֆերով մարդիկ
եկել են գիշերով սալսա տարելու
թողել են իրենց սինթետիկ արժափնը դահլիճի տափերից դուրս
ու դարձել են կենդանի դեմֆով սալսայոտ մարդիկ

սա՛լսա սա՛լսա
թող լինի բոլորը տարում են սա՛լսա
Տուֆուզները շարժվում են սա՛լսա
մարմինները գալարվում են սա՛լսա
դահլիճի օդը շնչում է սա՛լսա
Տախեն էլ չի տարում սա՛լսա

սալսա՛ սալսա՛ բայց Տախը սիրեց քեզ սա՛լսա
Տուֆուզաճիցի դու սա՛լսա
շարժում ես դու Տուֆուզները մասսայի
ու դահլիճը վերածում մի մեծ Տուֆուզի

Լուսանկար՝ Անահիտ Հայրապետյանի

6/2010

հոգեբան
հր

Արամ Պաշյան

Ծնվել եմ 1983թ-ին:

Ամսով ձուկ եմ. էն վսառից վսարված ձկներից, որ սարիներով լռված եմ ակվարիումի
ճակ՝ մամուռների մեջ: Համալսարանում սովորել եմ իրավաբանություն: Ատյուն եմ
բանջարանոց թաղամասում: Մեր թաղի խաղավիկները մի անգամ ինձ ծեսել են հե-
ռուսահաղորդման մեջ ու անընդհատ հարցնում են՝ ախրե՛ր դու գում-մում ե՞ս ☺

Մինչև հիմա մոռ չեմ տեսնում ինչպես խոսում եմ ձեր հետ մեկտեղ, ու շուտով
որ հանկարծ հերս չեսունի ու կարդա:

«Տխուր Նավակներ» լուսանկարների կադրերում ինձ հայտնվողները, հաշմաչող-
ները, հայտնվողները փաստում են ըստ Շրի-Լանկայի մարդաբանության ժողովրդական
առողջագրել են իրենց մարմինները ☺

Տխուր Նավակներ

Մա գրում եմ բուկի կա, ծեսա՛

Բուկի կա, բուկի, չամիչով բուկի, համով, համով, բարակ, գազարագույն, կեղևով:
Դու կանգնած ես խանութի մոտ, թաթիկով բռնել ես մորդ ցուցամասը, որից փրփր ու սոխի
հոտ է գալիս: Խանութը փակված մեծ է: Գլուխդ հեծ ես թեփում: Նայում ես վաճառողուհու ալ-
յուրոս կրծքին: Զգում ես մազերիդ հողմը մաշկիդ...

Անասունը բուկին չի հասցրել ուսի...

...Չի բուկին ուսի հասցրել անասունը չի հասցրել...

Դու չես նկատել, որ ուսուցիչ երկար ժամանակ կանգնած է կողմի ու քեզ հեծ միասին
անհամաչափ շարժում է ծնոսները: Դու վախվորած բուկին խոսում ես գրում, արագ սր-
բում բերանդ, ներողություն ես խնդրում: Զեզ միտք թվում է, որ բուկի ուսելիս թիկունիդ
հեծնից մարդիկ են նայում, դրա համար էլ չափազանցում ու անոթիսած ես ուսում: Երանի ես ռա-
լիս, որ հանկարծ ծանոթ մարդ չհանդիպի...Մի ծեսակ լավ չի գա իրեն, որ բուկի ես ուսում,
կնեղվի...Փափուկ թիկներիդ մեջ հավաքում ես չամիչներ, հաս-հաս խրթաբացնում ես
ասամներիդ ճակ...էլ երբ միտք վայելես կյանքի համար չնչին համարվող այս անառնաբանիկ
դաշի, ո՛րեք, դե ասա ո՛րեք...

Ոնց որ քաղ լինի...

Ձեռք մի տուր

Մի վերցրու...

Թող...

...Ձեռք մի տուր մի տուր ձեռք կեղտոտ ձեռք կեղտոտ մասեր... Մա բուկին է. մա՛նն է... Ի՞նչ
գործ ունես... Չի կարելի ուրիշ բուկին վերցնել. դա մարմնի մի մաս է, ինչպես ձեռքերն ու
ոտերը, երկամն ու մաշկը, եթե վերցնես ախավոր ցավ կդառնա մա՛ն, մորից կսղանես,
կնեղացնես... Հնարավոր է առավոտյան ժամից դուրս գալիս մայրն է դրել գրումը... Ի՞նչ գործ
ունես... Չի կարելի... Մոռ ու որդու հարաբերություններին մի խառնվի: Բայց հնարավոր է հենց
ինքն է ժամանակ գտել. մի դաշի հեռացել է, մեկ մոտակա խանութ, մոտեցել է հացաբուկե-
ղենի բաժին, գնել է իր սիրելի չամիչով բուկին, դրել է գրումը ու հեռ առաչել է ամբոխի
մոտ ուսել... Դու՛ք չգիտե՛ք՝ ճակագրեր, իսկ մա՛՝ գիտի, գիտի, որ ձեզ մոտ չամիչով բուկի չեն ու-
սում, դրա համար էլ թողել է գրումն ու հնացրել

Լավ էլի, ձեռք մի սուր
Զո հես չեմ, թող

...Ձեռք մի սուր ձեռք մի սուր մի սուր ձեռք... հոգեկան թութակ, ում էր տեսք էս նամուս
բուկին...

...Նամուս հոգեկան բուկին ում էր տեսք... ում...

Հնարավոր է մորն էր տեսք կամ հորը, բոլոր կամ էստեղ աշխատող մարդուն, որ սուր դա-
նակներ ունի նաև կացին: Հմուտ վարդեր է: Բացառիկ մաքրասեր մարդ: Գործիքները ձեռքերի
մեջ վրձիններ են դառնում: Նա ասում է, որ սա արվեստ է: Իսկ իր գլուխգործոցը կրծքավան-
դակի ոսկորներն հեռացնելն է: Տեսել եմ, ինչպես է խոհարարը մկրատում մասնատում տաղա-
կած հավը ու հմուտն էր բաժանում կաթով հյութավածները: Նա էլ իր գործի խոհարարն է: Աշ-
խատելիս իմորովիզներ է անում, ցուցադրաբար աչքերը փակ է գործում, երաժշտություն է մի-
ացնում, սուրճ է դնում՝ չմոռանալով հյուրասերիդ ղառակածներին: Ծխախոտ է կոցնում, մի
ֆանի մոխր ֆաշետից հետո խոթում է նրանց բերանը ու հրձկում, հա ու սիրում է նաև բոլորի
հետ լուսանկարվել ու ալբոմներ սարքել ըստ տարբերի: Հետաքրքիր կոստյում, տեսք է տե-
նել... բայց... բայց հնարավոր է այդ մարդը չուսի բուկին, այլ մեզնի ջրով լի ղուկի մեջ,
փափկեցնի հետո փերի ու կերակրի ճնձղուկներին, որոնք այդքան ֆաշետ են վերջերս... Երբ դու
փոքր էիր ճնձղուկները մշտումների տես անթիվ էին, ու նրանք դիմանում էին նույնիսկ սաստիկ
ցուրտ ձմռանը, հետո նրանք ֆաշետ ու գնալով նրանց թիվը ղառակած... Տեսնենք առավոտյան
մեծովը անցել էր, որ բուկիդ ճնձղուկներին է հասնելու, իսկ դու ղառակելու ես այս շենքում,
այս անգույն ու խոտոտ մավակների մեջ... Գիտեմ իմ մեծով անցնում է ու համարյա ամեն, որ,
երբ մեքենայով անցնում եմ շենքի մոտով հարազատ զգացողություն եմ ունենում, ուզում եմ
ղափարացնել սենյակները, զգալ ղառերից փչող մսի հոտը, ղուկիկավոր ու սոխիկավոր հախ-
ճաղակայա սալերի խորդուբորդ մակերեսները, անկենդան, մռայլ կահավորանք, առաստաղ-
ներին վազվզող միջոցների սկզբները, հեղուկ ֆամոլ սարքերի կոտորությունը, անհասկանա-
լի տեղից փչող ֆամոլ անիմաստությունը, ի վերջո թիթեղյա մավակների ծածկած եզրերը, մա-
կերեսներին ծելի-ծելի ղուկած երկնագույն ներկը... Ուզում եմ մարմնիս մեջ զգալ սուր, ծա-
կող-կտրող գործիքների ելումուտը, էլեկտրական սղոցի ծանրությունը... Մեկ-մեկ, գիտեցի, որ
երբ մից արթնանում եմ ու աննկատ դուրս գալիս մից բանան ու սիգար գնելու, ինձ գտնում
եմ շենքի դարպասների մոտ կասեցնողով շրջադասված ու մեքենայում եմ մի ուղղությամբ
անընդհատ նույն ուղղությամբ, իմ վերջին սենյակի ղառակածի կողմը, որտեղ մեքենա եմ լի-
նելու, առանց մորս ու առանց հորս, առանց շոտերիս ու առանց Լիլիթի... Լուրջ, մամա ջան
ո՞նց եմ վախենում, չեմ ուզում ներսում մեքենա զգալ ինձ... Կուզեի ինչ-որ մեկը հետս լիներ, թե-
կուզ մեր թաղի էլեկտրիկը... Բայց դու մի մեծի, չնայած իրար չենք ճանաչում, բայց ես հիմա
ֆո հետ եմ, ֆո կողմից կանգնած եմ... Ես Արամն եմ է... ու տասընիստ օրից նշելու եմ ծնունդս,
ֆեդ էլ կիրավիրեմ, կգնամ մի լավ տեղ, հանգիստ տեղ, մի ֆիչ կխմենք, կդառնանք... տոթ կու-
տենք... չէ շատ մարդ չեմ կանչի... մեքենա մեքենայով կլինենք...

Ես լացում եմ...

Մեծից թույլ ես երևում... Ոչինչ կսովորես...

Լացում թույլ ես ոչինչ կսովորես մեծից

Նայի՛, նայի՛ դեմքին... է է է ...մի վախեցի, մի հաս խնդրում եմ նայի դեմքին, բաց աչ-
քեր ու նայի... Տեսա՞ր, Տեսա՞ր, ասում ես չի կերել... աչքի տակ նայի, տեսար համարյա այսուկ-
րի եզրին՝ խոտոտ, սև չամիչ է կոկել, այսուկիսի խոտոտ չամիչ երբեք չեմ տեսել: Սև, խոտոտ, թարմ,
ջրալի: Պաշտամուկը ճեղքվել, առատ հյութ է ծորացել, ողողել է ողջ երեսը, լցվել բերանը,
եղարել ղառակոցը, ուսով թափվել է վսիս թևին, ներկել մասները, եղունգներից կաթկաթել է
սալին: Եղունգների ծայրերին չորացած արյան կաթիլները սարդի թելի տես բարակ են ու
նուրբ: Եկույթից իջնող բալագույն թելը հասել է մինչև սալը՝ ամրացել, կաթեմ իր կյանքի
վերջին հեմարանը լինի...

6/2010

հոգեկան
հր

Լերդացած արյունը շատ դժվար է մաքրվում...
Տես աղուժը ճկույթով բռնվել է հասակից...

Նա ոտքով հարվածում է բարակ թելիկին, կտրում այն: Տղայի ճկույթը ցնցվում է: Ցնցվում է նաև ֆո ճկույթը: Դեմֆի վերքը չափազանց խորն է՝ ...Տեսնես գրիմով կփակվի խոռոչը: Բերանի եզրերը՝ կաղսափառ են աչքերը՝ բաց, ցավից կծկված: Ես շոյում եմ նրա մազերը, այնպես, որ չեսնեն: Ցուցամասիս արյուն է կաթում: Ես մասսա սանում եմ բերանս, կաթիլը փում է լեզվիս ու փմփիս: Կուլ եմ տալիս: Արյունը կիսափառ է: Ասում եմ առավոտյան ինչ խմում ես արյունդ դրա համն է ունենում... Հա...երևի... Լուսաբացին մամայի հեռ կիսափառը սուրճ էի խմել... մաման գլուխը գոլում էր. ասում էր սուրճը կոլումբիական է ու ասում էր, որ սուրճը մարկեթից է գնել... Դու որեւորդն ես վեց, յոթ, ութ... Չգիտեմ, բայց սրանց ձեռք արդեն գծվել են, խնդրում են ասա թող գնան, հիմա ինչի՞ համգիս չեն թողնում... Մաման հասուկ իմ համար սուրճը աղալ էր սվել, որ գոհ մնայի, բայց մի լայնամուկ այսօր տանից միտի դուրս չգալի...

Ես փորձում եմ փակել նրա աչքերը, բայց կոտերը կոտրվել են լույս չեն գալիս: Մեմֆ նա-յում եմֆ իրար՝ առաջին ու վերջին անգամ, Տաֆ ու սառը աչքերով Շրթունքներս մոտեցնում եմ ակամեջին, կրկնում եմ անունս ասում եմ, որ չվախենա... Ձայն չի հանում, բայց թաց աչքերը մեղմանում են...

Տես մեռնելուց կնկա նման միգել ա սակը...

Կնկա մեռնելուց նման սակը տես...

Սոխրագույն տաքառը գոտակաշտից ներս մուգ է, տանձաձև, կարծես Աֆրիկա մայրցա-մաբը լինի...

Դու շատ ամաչկոտ էիր: Երբ տակդ էիր անում մեղի գագոցողությունից ամբողջ օրը լաց էիր լինում, մտնում էիր տուփերից լափափափա՞նք սնակդ, դուրս չէիր գալիս... Հիմա ի՞նչ... Մահը մեղի գագոցողություն է... Չգիտեմ... Երևի...

Երբ կրակահերթից հետո ընկար փափուկ փետուրների մեջ, սկզբում այնքան հաճելի գագոցողություններ ունեիր: Հազարավոր թիթեռնիկներ լցվեցին գլուխդ: Դու զգում ես նրանց թևիկների թրթռոցները: Բոլոր գույները աստղերի լույս կայծակլում են, հանգչում: Հանրահա-վաֆի մասնակիցներն ու զինվորները մոտակա բարդիներից բարձրահասակ են թվում: Նրանց գլուխները չեն նշմարվում: Նրանք լափում էին: Պոստիվ-մոստիվ: Նրանց ձեռքերը կրակում այրվող օձերի լույս գալարվում են: Գույները վերջանում են: Հանկարծ Դու տեսնում ես կաթո-ղիկոսին, որը կաղկի լույս մազցելով նստում է էլեկտրական սյան կախարհում ու մայրում է ներս: Դու զարմանում ես, գուցե Ասված համոզեց նրան որ գա ու դադարեցնի այս ամենը, հոգուդ խորում դու սղասում ես, որ ինչ-որ մեկը կգա, կգա ու վերջապես կդնի, քեզ տուն կուղարկի, բայց կաթողիկոսը սրի լույս դուրս փախելով անդամն սկսում է վերնից միգել... մեզը դեղնա-վում չէ: Կարմիր է ու ծանր... Դու սուր անհավանական ուժեղ ցավ ես զգում, ափդ մոտեցնում ես ձախ այտիդ... արեգյան արյունը խոշոր ժիթով դղրդալացնում է ձեռք... Դու հասկանում ես, բայց համոզվելու համար մասդ մեցնում ես վերին մեջ. անցիկ լայն է ու խորը, ընկճվում ես... «Շատ օգնություն կանչեմ», «Խնդրում եմ շուտ», «Մեկդ միմի բռնեմ վերքը» «Պուլսը չկա»... այնքան սրված են գագոցողություններդ, դանդաղ գնում ես... Ափսոսալով... Գրա-նումդ շուտափում ես բջջային հեռախոս... Սուր մեխիցին չես հասցրել լափափափանք... «Ար-հեստական շնչառություն սվեմ խնդրում եմ» «Վերջ էլ մի տանջեմ չի շնչում, կորցրիմ»... Բայց դու դեռ այստեղ ես, ուղղակի չես լսում, չես տեսնում, չգիտես... Միայն զգում ես... Ոտե-րիդ արանում թրջվում է... Հեղուկը ֆո վերջին ընկերն է, նա իր հեռ տանում է ֆիզիկական ցա-վը, մեռնական վախը... վերջ... Հասկացի... վերջ... Դու էլ չես լինելու...

Ես մեկը լավ ա գոնե միգել էր տակը, մյուսը հոգեվարժի մեջ սիրած աղջկան էր հիշել... Ասա ինչ էիք ուզում դերասաններ, սագա՞նք ձեռք, երկրի դեկավարները վաղ կվճարեն սրանց հարազատներին ու վերջ... Կտանեն կոմիտեն փոսը, հոգեհացին ծեր կովի խառվածա կտան ու բոլորը կգնան իրենց տները...

...Քո բջջայինը գրնգում է: Երևի մամադ է կամ ընկերուհիդ կամ հայրդ, կամ ընկերներդ կամ ովքեր անհանգստանում են քո կյանքի համար կամ սխալ են ընկել կամ... Հեռախոսը անընդհատ գրնգում է: Նա չի հասկանում քո չղաճախանելու դաժնությունը. քո չլինելու անհարթությունը... Ես մտածում եմ ինչ ընտրել կլինեիր հանկարծ զարթոնելի անհայտությունից, վերցնելի լսափողը, ասելի «Բարև քո ջան մի անհանգստացի, մի ժամից ես կգամ, դա՛ չիլ եմ անում» կամ «մամ հիմա գալիս եմ, դու ջուր տաքացրու, որ լողանամ»... Բայց դու ինձ չես լսում ու համառորեն չես վերցնում հեռախոսդ... Ի՞նչ ծանոթ դեմք ունես, հարազատ դեմք, մեր հաղափում բոլորս դեմքով ճանաչում ենք իրար: Եթե երկար ժամանակ ծանոթ դեմքերը չեն երևում, ուրեմն կգան երազներում. կգան ու կժողանան: Երազներում մահացած անծանոթ մարդիկ գալիս են, կանգնում են դիմացդ ու լուռ ժողում...

...Ծանր ես տանում, երևի քո տառիկի տղա էր դա համար... Ուզում ես դուրս գնա օդափոխվի... Իմ համար սովորական մեռել է... քո համար էլ կդառնա...

...Համար ծանր քո տղա դուրս կդառնա օդափոխվի...

Ես մի փչ էլ կմնամ քո մոտ... Ասում եմ դուրս եկեք, ես մի ֆանի ռոմեից կգամ... հիմա կգամ... դուրս եկեք... Վերջին, վայրկյաններն են... Երևանի փողոցներում, կանգառներում, սրճարաններում ձեր տանը կամ մեր տանը մենք այլևս չենք հանդիմանում, որովհետև դու չկաս... Զանգի մեծակ եմ մի բան կուզեի երգել քեզ համար, բայց ձայնս լավը չի... կամաց կերպեմ լավ... Ինչի քեզ ստանեցի, ինչի եմ միտք ստանելու, ինչի փափուկեց ալյանդակեց քո սիրուն երեսը, ինչի չթողեցի ունես քո չամիչով բուլկին, ինչի չթողեցի գիտել քո ընկերուհիդ հետ, ինչի եմ ես ամուսնացել, ես ամուսնացել եմ, որ ամուսնացել եմ, ես քո մահվանից ամուսնացել եմ, ես ամուսնացել եմ իմ կյանքից, ինչքան խոր զգացողություններ են իջնում հոգի... լավալ-լավալա... Դու էլ չես լինելու լիարժեք համակերպվես, այլ տարբերակ չկա... Այս օրերում ամբողջ մարդը ողջ ընթացքում գրկվելով հետք, ձեռքով կփախ, կողմից ներքին օրգաններդ, ջրով կլվա որովայնախոռոչդ, թեփ կլցնի ներքո, կրեմներով կփակի այսիդ մութ անցքը, կփորձի կոծկել բերանդ, չի սաքցվի, սուտեր կլեյնով խնամքով կսուսնի կկողմից իրար, կհագցնի մի ֆանի համար մեծ կոսյույունդ, կկտրի աջ ոտքիդ երկու մասերը, որ կոծկող տեղը գցի, կդառնա կանաչ կառավարության կողմից ուղարկված լաֆադաս դադարի մեջ, բարով գնաս կասի, չմոռանալով վերջին լուսանկարի մասին... Պատկերացնում ես եղբայրիկ. փայլող կարմիր դադար՝ հարմարավետ, փափուկ բարձով, մեծափայլ սավանով... Նար-Դոս փողոցից քեզ մկեր եմ բերել... Կողակերպներ, որ մնան դադարով կգնաիր... Քո դադարը էմֆան մեծ եմ սարքել, որ երկու միլիոնով ներսում ազատ կտեղավորվեմ, բայց մենք չենք գա... հասցանք չենք գա... մենք շատ ենք ուզում ամուսնացնել... ու շատ երկարատև ամուսնացել է... մենք ամուսնացել ենք, որ ստանանք մենք էլ... մենք ստանալու հետ սեր ունենք, մի ներշնչ... Դու կմոռացվես հասցանք ու դա հասցանքում կլինի, որովհետև քեզ ի վերջո հանգիստ կթողնեն ու դու հանգիստ կմոռացես... դաժնաբան, մոռանալու անհատ... ձևավորության անխախտ հերթականություն... բայց մենք երկուսս էլ գիտենք որ Ասված չկա, Ասված չի կարող լինել, որովհետև Ասված չի կարողանում մարդ լինել, Ասված չկա, որովհետև Ասված չի կարող Ասված լինել... Ամեն ինչ կարճ կսկի չմտածես...

Ես ձեռքս տանում եմ քո գրքանը չամիչով բուլկին չկա, մորից եմ փրկում գրքանը, անհամար է, մոր տեսք, այստեղ է: Դուրս եմ գալիս միջանցք: Նրանք աշխատավարձերի բարձրացումից են խոսում: Չամիչով բուլկին բռնել է ու տոկոսացնում է ծնկին: Ես մոտենում եմ մրան...

Ինձ դեմք է ձեռքիդ

Նա կովի հայացքով նայում է աչքերիս

Ի՞նչի համար. լիարժեք մեռելի բուլկին

Հա... տուր

Նա արհամարհանով փայտում է բուլկին: Ես բռնում եմ ու հետ դառնում սենյակ: Մոտենում եմ տղային, բուլկին մտնում եմ գրքանը, հետո ներսից փակում եմ դռները: Լույսերը

հանգչում են: Նրանք հեռանում են: Մեքենայի շարժիչը միանում է: Տղայի Բջջայինը զրնգում է, անընդհատ, անընդհատ...Մեքենան առնետի տես հոսոսելով ասֆալտը, անհետանում է խավարում: Բջջայինը զրնգում է, անընդհատ, անընդհատ, անընդհատ...Նրանք տուն են գնում...սլոմբ սլոմբ մոմբ սլոմբ սլոմբ տլոմբբ տաալոմբ...մի հաս էլ սլոմբ... Ես խաբեցի նրանց խաբեցի...Հիմարներին թվում է, թե իրենց հետ են...Բջջայինը, բջջայինը զրնգում է... Նրանց թվում է թե ես իրենց իմ մեքենայով տուն են տանում...Կարծում են, թե խոսում են ինձ հետ... Բայց ես իսկապես եմ նրանց, խաբել եմ բոլորին ես չկամ, ես մեքենայի մեջ չեմ... ես չեմ եղել...ես թաքնվել եմ տղայի գրողանում.. բովկու հետ...սսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսսս...ոչ ոքի չասեմ...ոչ ոքի...խնդրում եմ...

Լուսանկար՝ Անահիտ Հայրապետյանի

Մարինե Պետրոսյան

Սարեր կանաչ խաղաղ

սարեր կանաչ խաղաղ
 մեկի վրա մի փչ ձյուն
 սեմինար
 աղվերան
 լրագրողներ
 շուն
 ուզում եմ բանաստեղծություն գրեմ
 բայց աչքերս փակվում եմ
 սարեր կանաչ խաղաղ
 լրագրողները չկան
 մենակ շուն
 վազում ա արդեն հասել ա
 վերջին ոլորանին
 ու չի լինի շուտով
 կմնան սարերը կանաչ խաղաղ
 մեկի վրա դեռ մի փչ ձյուն

Երկու SMS

անսառ
 արև
 ծաղկաձոր
 լռություն
 թեթև ֆամի
 արմանը sms ա ուղարկել
 ասում ա սերժը հրաժարական սվեց
 հեռախոսը ձեռքիս ա բայց չեմ զանգում
 վախենում եմ կասակ լինի
 հենվել եմ ծառին
 սևեռում նայում եմ դիմացի ծառի բնին
 սև, չաղ, զգվելի ագռավը
 օրովելով էկավ
 լուռ կանգնել ա կողքիս
 աչքերով փար եմ ման գալիս որ խփեմ
 բայց շուրջս փափ կտր չկա
 արմանը նորից sms ուղարկեց
 ասում ա սերժը հրաժարական ա սվել չես գալի՞ս
 sms-ի սուր ձայնից ագռավը վախեցավ թռավ գնաց
 անսառ
 արև
 ծաղկաձոր
 թեթև ֆամի

Դաճե՛ր գյուղե՛ր կո՛վե՛ր

զմացֆի ղաճուհանից երևում են դաճե՛ր
գյուղե՛ր հեռու՝ սնե՛ր կո՛վե՛ր ու ոչ մի մարդ
բայց մարդիկ կան իհարկե՛
մարդիկ միշտ կան
եթե անգամ զմացֆը ծայրից ծայր դաճարկ ա
բայց ինչ օգուտ երբ որ ժամանակ չկա
երբեք ժամանակ չկա ամեն ինչ նորից սկսելու
եթե անգամ ժամանակ լինե՛ր
զմացֆը չի կանգնի
ուզում ես գոռա զմացֆը չի կանգնի կանգառից դուրս
իսկ կանգառը հենց էն ժողովն ա
ուր կան դաճե՛ր գյուղե՛ր հեռու՝ սնե՛ր կո՛վե՛ր
ու չկան
արդեն իսկականից չկան մարդիկ

Առանց զանգ

էս սարի
նոր սարվա գիծերը
ծյուն չեկավ
որովհետև ես
սխուր էի
և ծյունը
չուզեցավ ինձ խաբի

անջատեցի
հեռուստացույցը
հանգրի
լույսերը
և դուռը բաց թողեցի
որ նոր սարին ներս գա
առանց դուռ ծեծելու
առանց զանգ
առանց զանգուլակ

բայց նոր սարին
ներս չեկավ
մի քառ րոպեի չափ
կանգնեց միջանցֆի
սև մթության մեջ
հետո շուտ եկավ
ու զմաց

Շաֆ մեծ նավ

Նավ
մեծ
շաֆ մեծ նավ
բարձրացել ֆայլում էի Տախսականածի վրայով
ու երջանիկ էի
բայց հետո
երբ որ նավը բարձրացրեց խարխսխն ու ղեֆ ա շարժվե
ինձ հարցրին
Տոմ ունե՞ս
որե՞նդ եմ ծախում ձեր Տոմսերը սղասե՞մ մի ռոդե ասեցի
բայց ինձ չղատասխանեցին
ու նավը շարժվեց
առանց ինձ
ես գիտեմ էդ նավը էլ երբեք հետ չի գա
ու լաց լինելը իմաստ չունի
բայց ես հիմա հաճախ եմ լաց լինում
որովհետև արցունքներս համը
հիշացնում ա ինձ հոսը որ գալիս էր ծովից
էն օրը երբ որ
բարձրացել ֆայլում էի
Տախսականածի վրայով
ու երջանիկ էի

Սիլվան չի հավատում

էս իմ ռֆերն եմ
կոչիկներս՝ կարմիր եզրագծերով

դայասուկս էլ ա կարմիր
մեջը վաշիմզոնի ֆաթեզներն եմ

էս սիլվան ա նկարել
դրա համար էլ իրա ռֆերը
նկարում չկան

ես ու սիլվան
նման ենք բնավորությամբ
բայց հաճախ ա լինում
որ իրար չենք հասկանում
հետ երկար խոսում խոսում ենք
որ հասկանանք

սրա դատաճառը մենակ էն չի
որ ինքը ամերիկայում ա ծնվել
իսկ ես հայաստանում

ամենակարևոր տարբերությունը էն ա
որ սիլվային եթե մի բան դուր չի գալիս
կամ չի հերիքում
ինքը մտնում ա իրա վոլվոն
ու՛րեք սեղափոխվում ա ուրիշ մահանգ

իսկ հայաստանում մահանգներ չկան
հայաստանը դուռնուր ա
ու՛րեք միակցուր

դրա համար էլ իմ կոփվը
ցրվելու տեղ չունի
իմ կոփվը դերմանենս ա

սիլվա
արի ամերիկան միացնենք հայաստանին
ասում են ես

բայց սիլվան չի հավատում
սիլվան ծիծաղում ա

Քաղաք

Մրանց համար
ովեր
ՏՈՒՆ ՀՈՒՆԵՆ
Մրանց համար
ովեր
ՏՈՒՆ ՈՒՆԵՆ
բայց հոգնել են արդեն
դրանից
և ուզում են
ՏՈՒՆ ՀՈՒՆԵՆԱՎ

Մրանց համար
ովեր
կորցնելու
ոչինչ չունեն
արդեն
կամ էլ չեն ունեցել
երբևէ
Մաև Մրանց համար
ովեր
էմֆան շատ բան ունեն
կորցնելու
որ հոգնել են արդեն
վախենալուց

ես ուզում էի կառուցել
ֆաղաք
բոլորովին մոր
ու տարբեր
գոյություն ունեցած բոլոր
ֆաղաքներից

բայց չեն հասցնի
երևի
դրա համար էլ
էսօր
մոր տարվա
մախտերի
էս առավոտը
մսեցի ու գրեցի
էս
բանաստեղծությունը

Կարադի լիճ

Կարադի լճում լողում էին երեք կարմիր կարադ
ես էլ գիտեմ որ կարադները կարմիր չեն լինում
բայց դրանք կարմիր էին
վառ կարմիր
իսկ ջրից տիղմի սուր հոտ էր գալիս

Կողմիս ֆրանսիացի ծանոթս էր
առաջին օրն էր հայաստանում
ուրախացավ կարմիր կարադների վրա
նկարվեցինք դրանց հետ
բայց նկարի մեջ
կարադները սդիսակ դուրս եկան

Էս դասնությունն իրականում դասափել ա
բայց եթե դուք ինձ չեք հավաստում
կարող եմ գնալ ու ստուգել
հենց էս գիշեր կարադի լճում
լողալու են երեք վառ կարմիր կարադ

Վերնագիրը վերջում

առական դասեր
սրճարան
ծովային կենդանիներով սալաթ
նարինջ
կարմիր նարինջ
կլոր կրճեղ շարել են ափսեի եզրով
սիրուն ա
գարեջուր կիլիկիա մեծ
կրակոց
շառ մոտից էր
ու ոնց որ իսկական էր ոչ թե կինո
ով որ խոսում էր լեռն
հիմա լուռ ա
նորից կրակոց
կողմիս առական փերվեց լցվեց սալաթիս մեջ
ծովային կենդանիներ
կարմիր նարինջ
սդիսակ առական
սիրուն ա
բայց դեմք ա զգուցացնեին որ չի ուսվի
թե չէ մեմյուն դարձադես ասում էր
ՍԱԼԱԹ ԿՐԱԿՈՑՆԵՐՈՎ

Առարկա

մեծ
շահ մեծ չափերի
դանակի մման
առարկա
բայց դանակ չի

երեկ Տեսա
Տուն գալիս
փողոցում
առաջ չկար
ոնց որ թե

հիմա կա
դրված ա փողոցում
մեծ
շահ մեծ չափերի
դանակի մման
առարկա
բայց դանակ չի

ինչ որ մեկը
հասուկ դրել ա
փողոցում
դրել ա
որ ես Տեսնեմ

Տեսա
հիմա ի՞նչ եմ անելու

Նախագահին ու ուսիկանը

արդեն մութ էր շատ
դրա համար էլ երևի
ոչ ոք չնկատեց
հայաստանի հանրապետության
նախագահին
որ կանգնած էր մենակ
ազատության հրապարակում
անձրևի տակ

մենակ մի ուսիկան տեսավ
հագիվ հավասաց աչքերին
ուզում էր զեկուցել ղեկավարությանը
բայց հետո փոշմանեց ու
չզեկուցեց

եթե զեկուցեր
գուցե ուրիշ ձևով ավարտվեր
հայաստանի երրորդ հանրապետության
դատաբանությունը

Կադույս աչքերով կինը

դուռնուր էրեխեմը
վազվզում էին ազատության հրապարակում
ընկնում վեր կենում
ու լաց էին լինում
իսկ ես մտնել էի
կողմի սրճարանում
գարեջուր էի խմում
ու մտածում էի՝
տեսնես ի՞նչ եղավ
էն կադույս աչքերով կինը
որ թալինից էր կարծեմ
որ միշտ գալիս էր հանրահավաքներին
անունն էլ չհարցրի
անունն էլ չեմ հիշում
մենակ հիշում եմ որ ասում էր՝
մարինե սիրես անհամադիս ա
մարինե ի՞նչ ա լինելու

SAM BECKETT COME HOME

ու հիմա գրում եմ էս մի ֆանի տղը
որ հասկանամ թե ինչու
էսֆան միանգամից ու էսֆան ռաս
սիրեցի ֆաղափը որ կոչել եմ նյու յորֆ
էնֆան ռաս սիրեցի որ հիմա ինչ էլ գրեմ
կլինի նամակ նույն հասցեով

դու երբեք չես կարող
հանդիպել բոլոր էն մարդկանց
որոնք կարող էին լինել քո ընկերը
բայց իրանք թողնում են մեաններ
որ դու հասկանաս որ մեմակ չես
որ դու համոզվես՝ քո ընկերները կան
չնայած դու իրանց երևի արդեն չես հանդիպի
որովհետև մեծ ա տարածությունը
և ֆիչ ա ժամանակը

սեմ բեֆթ
արի տուն
գրած էր շենֆի վրա
թարթող լույսերով

ու ֆանի որ բեֆթը
էլ չի կարող գալ
ուրեմն էդ բառերը
իմ համար էին գրած
ես էլ կանգնել մայրում էի

բայց ո՞ր ա տունը
տուն չկա
կան անտուններ

ու կա նյու յորֆը

սեմ բեֆթ
արի տուն
արի տուն
արի

հետ երբ որ տուն էկա
երևան
ինտերնետով search արեցի
էդ բառերը
ու իմացա որ
էդ մախադասությունը
չինացի մի արտիստ էր սարքել
հա էլի
չայնաթաունում էր էդ շենֆը
նյու յորֆի չինաստանում
ես էլ առանց իմանալու

հայաստանից հասել
 կանգնել էի էդ շենքի առաջ
 որ դասահարար
 կարդան վրան գրածը.
 սեն բեքեթ
 արի տուն
 արի տուն
 արի

մարդը սարժում ա տուն
 որ անձրև չգա վրան
 որ փամին չեփ իրան ճանի
 որ շենքը չուտեն իրան գիշերով

բայց անձրևը մեկ ա գալիս ա
 փամին մեզ ճանում ա էս ու էն կողմ
 ու շենքը որ կերան սեն բեքեթին
 չնայած լան կերպարանք չունեին
 բայց տուն էին՝ մեկ ա

էս իմ ներողությունն ա վիժեց գրիգորյանից, ու ոչ միայն իրանից

*Նա սիրում էր մեռնող փառանքների ժողովը
Եվ տասկերներ զարհուր և հոռություն երգեր: -
Նա տայֆարող մարտիկ: - Դա լեզենդ է,
Որ իր մռայլ մահով նա հավիտյան հերժեց:*

Էսօր գիշեր
կիսաաթնաճած
հանկարծ զգացի որ թաց ա դեմքս
հետո չեմ հիշում որտեղից
միտս ընկան վերևի չորս տողը
որ չարենցն ա գրել
մայակովսկու մասին
իրա ինֆաստանության օրը
վաղուց լուս վաղուց էի կարդացել
ու հիշում եմ որ վառ էի զգացել
ահավոր վառ

գիշերով գրադահարանս խառնեցի
թերթեցի թերթեցի
զսա էդ բանաստեղծությունը.

Էէէէէէ եղի՛ց եղի՛ց
իմի՛ր ֆո եղբայրն էր
ֆո հարազատ եղբայրը
բայց դու օրջեցիր դեմքդ
դու գերադասեցիր լինել
տայֆարող մարտիկ

ես գիտեմ դու չես իրան սղանել
ես գիտեմ դու չես իրան սղանել
բայց էս դեռ 30 թիվն ա
դեռ ինչե՛ր ինչե՛ր եմ լինելու
ախր դու էիր բոլորի վերջին հույսը
եթե չգրեիր էս հիմար տողերը
եթե գրեիր ուրիշ տողեր
ամեն ինչ հիմա ուրիշ էր լինելու

Ներքին բանգլադեշ

մահը մարդու
որին չէիր ճանաչում
մի Տեսակ ուրիշ
սխրություն ա բերում

մի Տեսակ անբառ
սխրություն

ու դու հանկարծ հասկանում ես
որ սխրությունն էս
միշտ ա եղել
դու ընդամենը դրա վրա
սիրում
ծածկոցներ էիր փռել

ու հիմա մարմինը մարդու
որն արդեն չկա
քո մեջ հերթով լցանում ա
էդ սիրուն
ծածկոցները

Լուսանկարը՝ Անահիտ Դալարսեյանի

համա

Արման Գրիգորյան

Այսօր հիմնվելով մեր նշած երեք մտածելակերպերի վրա մենք կարող ենք սահմանել

•

և երեք հիմնական աշխարհ ըստ նրանցում հիմնական Ասենք

միանգամից որ սա զուտ հիմնական և ոչ աշխարհագրական բաժանում է երկի թե

ամեն հասարակությունում այս երեքը մտնում են սովորաբար որևէ մեկի գլխավորության

•

դաշնամենում •

Այսօր որոշակի մտածողությանը համադասասխանում է ուղղակի

ժողովրդավարությանը ձգտող համակարգեր ինչպիսիք են անարխիզմը

լիբերալիզմությունը ամեն ճշգրիտ ռազիկալ-ազատական շարժումները որոնք

համարում են որ իշխանությունը ինչպես նաև սեփականությունը անմիջապես

դասակարգում է ամեն մեկին և որ չկա ու չի կարող լինել որևէ նախնական դաշնամեն - սեռ

ազգություն դավանանք լեզու սեփական օրենսդրական կամ դրա

6/2010

համալսարան

բացակայություն , «
իրեն ճիշտ դառնել » մի խոսքով , ոչ մի

նախադասման մարդուն մարդ , հետևաբար՝ սեփականատեր և իշխանատեր , ճանաչելու

համար , որ ամեն մարդն ազատ է ու ամենը յուրովի , և ինչքան շատ է արժանապատիվ ամեն

մեկի ազատությունն ու յուրահասկությունը , այդքան լավ , այդքան կայուն է և ուժեղ այդ

մեկին գումարած մեկերից բաղկացած հասարակությունը •

Երկրորդ , ճանաչողական մտածելակերպի վրա հիմնված , կազմում է

ներկայացուցչական դեմոկրատիաներ և էլիտար , մերիթոկրատական իշխանական

կառույցներ • Չէ որ կան մարդիկ , որոնք ավելի լավ , քան ուրիշները , կարողանում են

ճանաչել՝ իրենց գիտական , փիլիսոփայական կամ գեղագիտական օժտվածության

հաշվին այս աշխարհը , քան մյուսները • Ուրեմն հարկավոր է դրոֆեսիոնալիզմ ,

և կան դրոֆեսիոնալ ֆաղափական գործիչներ , քննեսական գործիչներ

(կադրայիններ) , մշակութային գործիչներ (դրոֆեսուրներ ու

դափնեկիրներ) :
 • Ամենա կարևորը՝ կա բյուրուկրաֆա , որոֆեսիոնալ
 •

ղեկավարներ • Քանի որ ճանաչելության օրենքները սկսումհորեն բաց են և հասանելի են

ամեն մեկին , և քանի որ ճանաչելությունը երբեք ավարտված չէ , միշտ շարունակվում

է , աղա էլիսաները փակ չեն , բաց են , լինում է ազատ մրցակցություն և

ճնշեսական , և քաղաքական , և մշակութային ոլորտներում , սակայն մրցակցությունը

միշտ ունի (ժամանակավորապես) հաղթողներ ու պարտվածներ , ըստ իրենց՝

•
 իրականությունը միշտ գիտակցելու ունակությունների • Արտահայտության ազատություն

ամեն մի մարդ ունի , բայց պարտավոր է լուրջ հիմնավորել , թե ինչու որոշեց դրանից

օգտվել , և , համեմայն դեպք , իր երեսփոխանների միջոցով իրավաբանորեն ֆիքսի այդ

իրավունքը կամ պարզապես իրավաբանի միջոցով աղացուցի , որ օգտվել է արդեն եղած

•
 իրավունքից •

Եվ երրորդ , մեկնաբանության վրա հիմնված , Ավանդույթի աշխարհը , համարում

է , որ ճանաչողությունը դա Հայտնություն է , որը ստանում են եզակիները , և որը

սկզբունքներն փոխանցելի չեն ուրիշներին «
» ,
ցածր

«
»
դրոճանիկ լեզվով , քանի որ իր բնույթով ոչ թե բանական է , այլ

•

հրաշալի • Հայտնությունը մեկնաբանող Օծյալները լուս փոխաբերվ են , և լուս է մնան

փոխաբերվ , որոշեցի դրոճանագիտ չլինի , և մարդիկ սկզբունքներն անհավասար են ,

•

և Զինացողները լուս է ենթարկվեն Իմացողներին , թե չէ կլինի արհավիր • Այս

•

բաղաճական ճեսակում իշխում են քնությունը և օլիգարխիան • Պարսաղիր չէ , որ այս

ամենը բացահայտ-կրոնական (արքահամեան , Հոր կրոնի աստված) կերպարան

ունենա , իշխանավորները կարող են սրբացնեն Իշխանությունը , Պետությունը ,

Ընտանիք , ղեկավարը լուս ա ղեկավար լինի , կինը կին et cetera et cetera •

Ավանդույթի աշխարհը հասկալու ճնշում է արտահայտման ազատությունը , ինքն ընկերս

ասաց , «
»
օրենքի դեմում կա այն , ինչը արգելված է , բայց մնացածը

թուլասրված է , իսկ ավանդույթի դեմքում՝ արգելված է ամեն ինչ , մեկ

« »

ձիւժ

վարկեցողությունից բացի

»

Այսօր , մշակութային

հեղափոխությունը

(կամ հակահեղափոխությունը)

դա անցում է մեկ

մտածելակերպից և դրանով լայնամակրված փառապանության շեսակից դեմ ,

սկզբունքներն մեկ այլը

այս երեք հնարավորների միջև •

Լուսանկար՝ Անահիտ Քայրաթեյանի

6/2010

հաճախ

Վահե Բուդունյան

Ինֆնակենսագրություն (ծագումը՝ ԻՆՔՆ - հայ. ինքը + ԿԵՆՍ - հայ. կյանք + ԳՐ - գրելա + ԹՅՈՒՆ - հայ. աղավաղված - թույն, ինքը կյանք թույն գրելա)

Ոնց եմ ուզում գրել, որ ծնվել եմ Մալիի հարավ-արևմտյան գյուղերից մեկում, որտեղ ամբարները սուր կտուրներ ունեն, իսկ սանիֆները հարթ են՝ հարմարեցված բերրի չորացնելու համար: Որ անցած տարի հորս հետ ընկերացել եմ: Փոխարենը գրում եմ, որ ծնվել եմ Երևանում՝ Էրեբունու հիվանդանոցում, մաման ասում ա, որ երկրորդ հարկի կենտրոնական հիվանդասենյակներից մեկում, ղաղա՛մ՝ թե չորրորդ հարկում:

Պատճառն էլ էմ չի, որ կենսագրությունս շահարկելը դարձել ա սովորություն, որ ով հոգուս մեջ չթի, իրեն մի տեսակ անավարտ ու թերի կզգա, էն չի որ գծի միակ ՌԱՖ Բուդունյանն էմ մեծ մեծակ ու չհասկացված եմ զգում մարդկանց մեջ: Դե էդ էլ կա, բայց իրականում, Վահեն հավաստում ա, որ իր կենսագրությունն արդեն վաղուց գրված ա ու շատ կարևոր տեղում ա ղաղվում: Բարձր առաստաղով փառադարանում, որտեղ անթիվ անհամար կենսագրություններ են ու դրանց արանում էլ լուսահոգի Բորխեսն ա փայլում՝ ձեռնափայտով ու փոփր կլոր ակնոցներով:

Հիմա, եթե ես գրեմ ինֆնակենսագրական, կսացվի, որ ինչ որ մեկի հեղինակային իրավունքի նկատմամբ ոսնձգություն եմ անում: Կենսագրությունս մտավոր սեփականություն ա վերջիվերջո, ասվածային փոփոխություն ու տեղեկություններ:

Չգիտեմ, չգիտեմ: Գրում եմ, որ էս-էս դորոցն եմ ավարտել, որ էս-էս ինստիտուտում եմ սովորել ու տեղեկություններ, բայց հենց վերջակետը խփում եմ, սկսում եմ կասկածել, մասնագետն ա բեխվելու վրա ու սեղմում-ղաղթում: Ինչ արած: Ամեն դեպքում ղաղմ-վածքներն արդեն ինֆնակենսագրություն ա էլի, ընկերոջս ասած՝ կամոռամաս ուրիշի ձեռքում կամ գրականությունը ստորություն ա ինքն փո անկասկած:

Վերջում էլ ասեմ, որ երբ ինձ «կղերականները» մաս թափ տալով մեղադրում էին անձնական արվեստի ու գրականության մեջ կոխելու համար, նույն ընկերս ասեց՝ ո՞նց, բա որ անձնականդ ստեղծույթ չես, էլ որտե՞ղ ցույց տաս:

0 դրամ*

* «0 դրամ»-ի և կարճոճեղ լուրջ տարածություն կար, որի մասին ոչ ոք գլխի չէր ընկնում: Գևը այդտեղ էր, հսակ տեսնում էր աղջկան. լուրջ տարածություն էր՝ ոտները իրար վրա զգված: Սոփիայի բամբակե գիշերաքննողը ետ էր սահել, կիսով չափ մերկացրել ազդերը: Մաշկը թուփ էր ու անհեթեթորեն հարթ: Ձեռքում հեռախոս էր, որ ականջին էր սեղմել: Գևին թվաց՝ աղջիկը ընկերոջ հետ է խոսում: Նա հիմա լուրջ հեռավոր է, երևի զորամասում կամ աշխատանքի բերումով երկրի հեռավոր շրջաններից մեկում: Գիշերային փաթեթ էր, որում ներգանցային զանգերը անվճար են, ցանցից դուրս՝ ընդամենը 59 դրամ:

Գևը ցանցի ներսում էր՝ սենյակի ամենակենտրոնում, որի դռները աղջկա ոտների մոտ ողորկ էին: Միայն խոսող դեղին ու սև շերտերով ժամացույցն էր աչքի ընկնում: Պատերն իր մեջ ինչ-որ արհեստական բան ունեւ. կողմի էր մտնում: Ինչն էլ գերհարձ մաշկով աղջկան ավելի գրավիչ էր դարձնում: Գևը մտածեց, որ աղջիկը իրեն մենակ կզգա մեծ սենյակում, որտեղ միայն մեկ կլոր ժամացույց կա և մեկ լուրջ տարածություն՝ ծիծաղելու չափ սարսափ մեծ աստիճանով ու դրանց արանում լցված թանաքազույց ներկով: Մոտեցավ: Ձեռքը իջեցրեց աղջկա ազդերին, որտեղ բամբակե գործվածքը դեռ չէր ավարտվել: Աղջիկը չարժվեց: Գևը գրկեց նրան, հեռախոսը, նույնիսկ սակագնային փաթեթը, որտեղ զանգերը ձրի են: Ոչինչ չփոխվեց, սլաֆները դեռ իրենց տեղում էին, աղջիկը շարունակում էր ժողովել, ընկերը դեռ ծառայում էր, նույնիսկ Գևի անդամը չկանգնեց:

- Աղբ, երկար չեմ կարա մնա: Աղջկա հետ եմ. ինձ ա սղոթում: Գործարանների մոտ էիմ, էնտեղ մարդիկ չեն անցնում: Նստած էիմ իրար կողմ ու դիմաց էիմ խոսում, հա՛, դիմաց: Դադարակի մթերայինից վերջին կողմերում էի առել: Տենց ֆայլեցին դեղի գործարաններ ու էդ տեղը զսանք: Նստարանի մոտ կար: Նստած էիմ ու երկար բարակ խոսում էիմ: Պատում էր, որ ես իր առաջին իսկական ընկերն եմ: Դիմաց էր խոսում գործընկերի ու խոսում:

Աղբ, ձեռք բռնել էի: Փոքր ձեռք, որ բռնեցի արած տեղավորվում ա ավիս մեջ: Ինքն էլ դիմաց էր խոսում: Մաշկը ֆրենկ կոթ էիմ երեսին: Սև-սև: Դեռ ինչ-որ բան եղավ: Ձեռն հիշում: Մի բան ասեց կամ ես ասեցի: Ձեռքը հետ փառեց, մաշկը ճակատից մի կողմ տարավ: Դիմացն թափվեց: Ծիծաղեց: Մասներով ասածները փակել ու ծիծաղում էր: Ծածած մայում էի: Կոշիկները մեջքում էր թափված դիմաց մեջ ու ծիծաղում: Ասում ա՝ Գև, լուրջ ծիծաղալու ա, ու մասով ջրափոսն ա ցույց տալիս, դիմացում: Ես չէի հասկանում ինչն ա ծիծաղալու, բայց ես էլ ծիծաղից թուլացա: Փոքր բռնել եմ, արդեն հեռում եմ ծիծաղից: Ձեռքներս փակել եմ ու էլ չեմ մտածում, որ գիշերվա հազարն ա:

Երբ որ դիմացն ասֆալտի վրայով հոսում էր, ուտերը գրկեցի: Նեղ ուտեր: Ձեռքներս վրա տարիմով մարդ եկավ: Դիմաց մեջ ոտներ չփառցնելով գոռաց՝ ստեղ չի կարելի: Գործարաններից մեկի դռնակն էր: Դիմացն եմ՝ մտածեցի՝ չափազանց գործարանների դռնակները ավելի ջղային են: Կանգնել ու չէր շարժվում, մեզ էր մայում: Սկսեցիմ էիմ ու մտածում էիմ մեզ չեն նկատի: Ձեռքս ուտերից հետ փառեցի: Ստեղ չի կարելի: Երբ որ արդեն բարձրացել էիմ մտարանից, թվաց՝ դռնակի աչքերը լցվել են: Տարօրինակ մարդ էր: Զայլեցին դեղի հյուսիս:

Ասում եմ՝ բռնում եմ: Եթե բռնեմ, աղջկան հանվացնում եմ, հենց տղու դեմ: Սիդում եմ մինչև վերջ մերկանա, մինչև ներմաշոտերը: Տղուն էլ ֆաշալացնում եմ: Դեմք էմտեղ, որտեղ բռնել եմ: Զանգում էմ ճնշեցիմ, ասում եմ՝ եկե՛ք ձեր վիժվածքներին տեսե՛ք: Տնեցիմ էլ գալիս կանգնում եմ իրանց սկյոր երեսից գլխներին, ձեռն չեն հանում, տենց լուռ լացում ու զննում եմ:

Գևը դեռ այդտեղ էր՝ աղջկա ետևում: Ձեռքը մոտեցնում էր աղջկա փայլուն մաշկին, բայց վերջին դադար վախճել էր փառում: Դիմացն էր իրենց դադարում, վերևի դարակի չափական բյուրեղադարակին, որ առիթով այդտեղ էր: Դիմացն էր, թե ինչդեռ էր աթոռը մոտեցնում դադարանին, բարձրանում ու ձգվում ամենամեծ ծաղկամանի կողմը: Երբ ծնողները նկատում էին, սիդում էին թաց թերթի կտրուկներով մաքրել մասնափառները: Գևը ձեռքը ետ էր փառում, որովհետև չէր ուզում մասնափառներ սրբել, ու հետ սենյակը դատարկ էր, ու թերթի թաց կտրուկներ

չկային: Չէր դիտչում փայլուն մազերին, որովհետև հեռախոսը դեռ աղջկա ականջի մոտ էր:

Հակակրամ էր զգում հեռախոսային գծի մյուս ծայրում գտնվող բաժանորդի նկատմամբ, որը, երևի, ֆաղցր-մեղցր խոսքեր էր փսփսում, ձեռքն էլ էր ընթացքում դրել էր անդամին: Գուցե ծանոթներից մեկին առաջարկում էր բարձրախոսով լսել իրենց խոսակցությունը: Աղջիկն էլ մինչև ականջների ծայրը ժողովում էր: Բոլորը բացել ու ժողովում էր: Բոզ: Խռուսալ-բոզ:

- Աղբեր, մեր գործի տղեից մեկին ղաժմեցի իրա մասին: Ճանաչեց: Ասեց՝ իրա հետ եղել եմ ու էլի մարդ եմ ճանաչում, որ իրա հետ ընդերություն եմ արել: Չգիտեմ: Մտնվա անցել ա հանվացնեմ, մինչև գոտկասեղ: Տեղ եմ ման գալիս՝ հարմար: Կուտե, երևի, բառ, չգիտեմ: Մի բան ասա՛:

Վերջին կողմերն են մթերայինում դիպին եմ սվել: Ջեքերս դասարկ եմ: Չգիտեմ՝ ինչ անեմ: Եթե կարաս, ինչ-որ բան, թեկուզ մի փոքր էլ օգնես: Շաս ա ղեժ, Աղբեր: Ուզում եմ հանվացնեմ, մինչև գոտկասեղ, բայց մոտս կողմեր չկա: Մի բանով օգնի:

Ինքը հիմա մոտիկ աղջկա տունն ա: Մոլասում ա զանգիս: Ասել եմ՝ երկու հազար դրամ վերցրա ֆրոջիցդ կամ իրա մոտից, վաղը կձարեմ կսամ: Բայց հիմա մոտս կողմեր չկա: Աղբեր, եթե բռնելու մասին չղաժմեցի, չէի էլ մտածի ու չէի էլ ուզի: Մենակ ձեռք ուտեի՜ն կոնեի ու վերջ: Ոչ մի բան: Հիմա չեմ կարա ուրիշ ձև: Սաղ մեջս խառնվել ա իրար: Էդ իրա նեղ ուտերը ու ճակատին կոպած մազերը, թափած դիպեմ, որ ասում եմ ուրիշների հետ ա մնում ու տե՛ս լի-ին բաներ գլուխս ա լցվել: Ուղեղս դալարում ա, չեմ կարում ուրիշ բանի մասին մտածել:

Մի բան արա, Աղբեր: Հեռախոսիդ մեջ փող կա՞: Մի ֆանի հարյուր դրամ փոխանցի: Ջնը՝ աստղանիշ, հարյուր ֆառասում հինգ, աստղանիշ, իմ էս համարը, որ ֆեզ զանգեցի, աստղանիշ, ինչքան մտնվո՞ւ անցնի ու վերջում վանդականիշ: Մեռսի շաս, Աղբեր: Չանգեմ իրան: Մեռսի:

Այո՛: Գալիս եմ: Դուն արի: Ի՞նչ: Չկա՞: Լավ մի բան կմտածեմ մինչև հասնես հրադարակ: Արի՛:

Գնը իրեն մնան կերպ երբեք չէր զգացել: Ինչ-որ շարժում էր ուզում նշանակել, ինչ-որ փոփոխություն: Ու իրեն ստիպում էր անթաք մայել աղջկա երկար խնամված ձեռքերին, մեակված, լաֆաղաս եղունգներին, փոքր ափի մեջ տեղավորված բջջային հեռախոսին: Հիմա ցուցամաճը կեարծի, նույն դիրքում մնալուց դասակարգ կիռնի, արյունը կիռսի ներքև կամ աչքերը կթաթի: Գնն էլ դա որդես նշան կընկալի:

Նշան չկա: Շաս անմեծան վիճակ ա՛՝ մտածեց Գնը: Իրեն շաս փոքր զգաց, բջջայինի չափ: Գլուխը հենեց աղջկա կրունկին՝ երկու ձեռքով գրկելով աղջկա ղաժմեցի մազերից կախված ոտը կոճի մասում: Մասները իրար չհասան: Անմեծան-անմեծան վիճակ՝ կրկնում էր, ինքն իրեն:

- Անմեծան լսում է, բարև ձեզ:

- Բարև... կներե՛ք, ուզում էի հեռախոսիս սակագնային փաթեթը... սարքեմ գովազդի մեծան, 0 դրամ, ի՞նչ ղեժ ա անեմ դրա համար:

- Ազատ եփում, անցման համար ձեր բջջայինից հավաքե՛ք զրո, վեց, յոթ, չորս...

- Մի վայրկյան գրեմ... ըհը

- զրո, վեց, յոթ, չորս, զրո, ութ, զրո, ժամանակ ու կանաչ կոճակը ձեր հեռախոսի վրա: Ձեզ ղաժմեցիս կգա կարճ հաղորդագրության տեղով: Ներցանցային մուտքային զանգերը անվճար են, այլ բջջային և ֆաղաֆային ցանցեր՝ հիսունինը դրամ: Հաղորդագրությունների արժե-ին...

- Լավ, մեռսի շաս, Անմա ջան:

- Հաջողություն: Շնորհակալություն զանգի համար:

ԱՇԽԱՏԱՆԿԱԿԱՆ ԸՆԳԵՐՈՒԹՅՈՒՆ F*** ԷՐ

Աշխատանքային F*** էր, հիմա էլ թևասակերով հենվել էր բալկոնի երկաթներին ու արմուկները ներքև կախել: Ծնկներից մեկը կոխել էր ճաղերի արանքը, ձեռքերից մեկով էլ սիգարետ էր ձգում: Վիսքոն: Անթև սոփսակ մայկա էր հագել, որ անընդհատ ժեշտին փայլելուց կարծել էր կրծքի մասում: Տասնհինգ տարեկանից լծափոսից անընդհատ ֆրիմ էր ծորում ու երբ հուզված էր, ֆրեմարտությունը ուժեղանում էր, ջանք ֆո էր գալիս: Ժամանակին ղոլիկլիմիկայի իրենց շենքի բժշկուհին ասել էր, որ տարիքային ա, կանցնի, բայց Աշխատանքային ֆսանութ էր դառնում ու դեռ լծափոսային ֆրեմարտություն ուներ: Կուրծքը բալկոնի ճաղերը ծածկող ժեշտին էր տրորում ու ֆրիմից թացացած ու ծանրացած մայկեն ժանգոսկում էր ու ներկի կտորներ հավաքում, որևէ ձեռքերը ներքև էր կախել ու սիգարետ էր ձգում:

Սիգարետը էնքան ծխելու համար չէր ծխում, ինչքան չնեռվայնանալու, թից խոնավացած ֆիլտրը դնում էր դռների արանքը ու դուլաք էր տալիս, հետո թով արագնչում՝ մեկ ձախ ռունգը միջնամասով փակելով ու աջով արագնչելով, մեկ հակառակ ձեռքով ու հակադիր ռունգով նույնը կրկնելով: Ու էդ դուլաքառունգախաղը իրան դուր էր գալիս, հանգստացնում էր ու դուր ավելի դանդաղ էր դառնում ժեշտին, աջից-ձախ, ձախից-աջ: Դեռ բանակից սիգարետները թռչում էր, որևէ թաց սիգարետ ուզողները ֆիչ էին: Դեռ սովորություն էր դարձել, սիգարետը բերանն էր վեկալում ու ներքևի դռնի տակի ու ծնոսի ձախ կողմի թագեղձերը ավտոմատ թուփ էին սկսում ծորացնել, լեզվով էլ թուփ էլում էր ֆիլտրով մեկ:

Ծխում էր ու փորձում մոխիրը կցնել ներքևի հարևանի լվացիքի դռաններից կախված սոփսակներից ցարերի արանքով: չէր տեսնում: Մոխիրը փռվում էր թաց լվացիքի ու չորրորդ հարկից թափվում ներքև: Աշխատանքային էր մնում: Էսոր կարելի էր, էսոր Աշխատանքային էր F*** ել, համ էլ ներքևի հարևաններին առանձնապես չէր սիրում:

- Բարև, Աշ:

Դիմացի հարևանն էր, որ տանը երբեք չէր ծխել, նույնիսկ ծնունդը դուրս էր գալիս բալկոն: Էն բացառիկ մարդկանցից էր, որ, իրոք, հավաստում էր ծխելու վնասակար լինելուն ու ծխելուց սենյակից դուրս էր գալիս, չնայած դրան, նա չէր հավաստում խմելու վնասակար լինելուն ու խմում էր չափից դուրս շաք, իսկ որ խմում էր, Աշխատանքային ճանց ճանց լացի ու ջարդվող առարկաների ձայներ էր լսում:

- Բարիիրգուն, -ասեց ու վերջին մուխը ֆամեց վիսքոնից: Աշխատանքային չէր հիշում, որ երբ ինքը դեռ ցատ փոքր էր ու երբ դեռ լծափոսի ֆրեմարտությունը չէր սկսվել, գառաժներից մեկի վրայից ընկել էր ու ոտքը մի ֆանի տեղից վնասել, չէր կոտրվել, բայց արյունը Աշխատանքային էր սվել: Ան էլ իր արյունի մեջ ձեռքերն էր չլմփացնում ու լացում: Դայաթի ժողովուրդը հավաքվել էր ցույցը ու ոչ ոք սիտ չէր արել մոտենալ: Կանգնել ու աչքները չռած նայել էին, իսկ Դակոթ ձյան մոտեցել էր ու իր վիլվեսից կուռկայով փաթաթել Աշխատանքային ու գրկած տարել էր տուն:

- Մի տեսակ ես երևում, Աշ ջան, նայի չմտես, մայկով հելել ես դուս էս ցրին:

Զնայած Աշխատանքային ու Դակոթ ձյան միջև ընդամենը ինը տարի ու յոթ ամսվա տարիքային տարբերություն էր, բայց Դակոթ ձյան, Աշխատանքային հարազատ տղու դեմ սիրում էր, երկի որովհետև կնոջից երեխաներ չուներ: Դակոթ ձյանի հերը Աշխատանքային թաղմանը Աշխատանքային՝ Աշխատանքային մոտ էր դառնում սվել ու մինչև Աշխատանքային վերադարձել փողի մասին չէր հիշացրել:

Աշխատանքային ուղղեց, բռնակցով ֆոտեց կրծսիցից մինչև դուռը, հետո ձեռքի բիշոկը թաղեց բալկոնի ցեպի վրայի ծաղկամաններից մեկի հողի մեջ: Կողերից հողը վրա բերեց, որ հետքերը չերևան: Արդեն որտեղի բիշոկն էր իր հանգիստը գտնում Աշխատանքային ծաղկամաններում: Աշխատանքային երկու ամիս ու տաս օր հետո մարտունակում ձեռքը փողի համար գրդանը տանելուց հայտնաբերելու էր բոլոր ֆառասուններն բիշոկ-դիակները, հետո դրանց միջից շոշափելով մեղադարձում էր առանձնացնելու ու մեկներ վարդեցին: Բայց ինքը դրա մասին դեռ չգիտեր:

Աշխատանքային տղաշիվի ցավարին թափ տալով Դակոթ ձյանին «բարի գիտեք» գոռաց, նայեց ցույցը, մտածեց, որ էս տարի անդամայն բալկոնը դիտի փակի, ակունքանի սարի ու

6/2010

հոգեբանություն

կարգին լուսամուսներ դնի, Գլենցի նման: Հետո հիշեց երեկվա կլիենտներից մեկի սանը սե- սած երեխուն, սիրուն աղջիկ-երեխա էր, մուգ մազերով, հինգ-վեց տարեկան: Չգիտեի ինչի երե- խուն հիշեց, բայց հիշելուց սթամոֆսի մասում ծակծկոցներ զգաց, հետո իջա: Էսոր Ալը ըն- գերուհուն f*** էր:

Ալը առափիչ էր աշխատում խոհանոցային հրաշ-դանակներ, նորագույն սեխնուլոգիա- ների հիման վրա տասնամյակներից, մասամբնի գոտիներ ու գերհարմար ծալովի վարժա- սարքեր գովազդող ու վաճառող ամերիկյան ընկերության հայկական մասնաճյուղում, բայց, եթե հարցնեին որեղ ա աշխատում, ասում էր. «ամերիկական կամդանիայա, էլի»: Իր տար- սականությունների մեջ էր մտնում մեքենայով տասվիրված ադրամներ տասվիրատի տուն անվճար հասցնելը, հրահանգավորումը և շահագործման տայմաններին ծանոթացնելը, գումարը և ստորագրությունը վերցնելը: Եթե բախտը բերեր իրան ամեն կլիենտից մի երկու հա- րուր դրամ մտնում էր, իսկ որ ասում էին. «մնացե՛ք կոֆե խմե՛ք, կեթաս», ասում էր. «չէ՛, մեռսի, ձյաձ(կամ իկի) ջան, հլա լի՛ր ճներ տփի մսնեմ»:

Ալը բալկոնից մտավ խոհանոց, հետո հյուրասենյակ, ժամը ութն անց քսան էր, արդեն սկսում էր մթնել, լույսերը միացրեց, հետո հիշեց, որ անցած ամսվա լուսի փողը շատ էր բռնել, նորից անջատեց: Նայեց խուռչովյան հյուրասենյակի անկյունում անփույթ դրված հեռախո- սին ու հիշեց, որ քսան ռոտե առաջ էլ նույն հեռախոսի մեջ ֆոններ էր գոռում, հայացքը թե- րեց:

Ալը ինչ-որ բան չէր գտնում սենյակում, զգում էր, որ ինչ-որ բան տակասել ա սենյակից, բայց չէր հասկանում ինչ, թե՛վում էր լուսամուտի կողմը, նայում հասակին ու առաստաղին. ինչ որ դասարկություն էր ավելացել: Էդ դասարկությունը օդից կախվել էր, ինչ Ալի ընդերու- հին սենյակից դուրս էր եկել, հետո նորից վերադարձել հեռախոսի հետևից: Ամնայի (Ալի ըն- գերուհու) դուրս գալու ու վերադառնալու կես ռոտեի ընթացքում ինչ-որ բան էր կուտակվել առաստաղին մոտ ու ճոճանակի նման կախվել էր Ալի ծոծրակի վրա: Ալը ոչ մի բան չէր հաս- կանում:

Ալը իրա նոր դորոցն ավարտած ընդերուհուն f*** էր, հետո ընկել ոտերը, ներողություն էր խնդրել, դաժը մի տառ աչերը լցվել էին: Ամնան ոչինչ չէր ասել, շուտը դգել էր, տրիչոսկեն հայելու դեմը տեղն էր ցցել ու դուրս էր եկել: Հետո վերադարձել էր հեռախոսի հետևից ու արդեն հասունացած դասարկության միջով Ալի վրա էր նայել. Ալին էլ հայացքը անծանոթ էր: Մի ժամ ու տասնհինգ ռոտե հետո Ալը զանգել էր Ամնայի ձեռքին, խոսացել էր կոտիս ու ֆոններ- րով, ուրիշ կերպ չէր կարա կատարվածից հետո: Ալի գլուխը չէր մտնում, թե ոնց էլ p*** թողեց ինքը իրան f***: Դրա համար էլ ֆրեյլ էր, Ամնայի մորն էլ չէր մոռացել, ինչ-ինչ, բայց ֆոնը տալ Ալը գիտեի:

Հագնվեց ու տանից դուրս եկավ, բանալին երկու հարյուր յոթանասուն աստիճան տոտեց, համոզվելու համար բռնակը թե՛րեց ու հրեց ներս. փակ էր: Մի տառ կանգնեց դիմացի հարևանի դռան առջև, հետո թե՛րեց գլազոկից մի փչ ներս: Սոփակ թուր ծորալով դանդաղ իջավ ներս:

Ալը աջ ձեռը դրել էր փոքրին ու կիսակաշած ֆայլում էր փողոցով: Մտածում էր մուգ մազերով աղջիկ-երեխու մասին ու որ էս տարի ամառային բալկոնը տիտի փակի, սարքի Գլեն- ցի նման:

Սուսի գանգսերներ

Ինձ Մենչը դիմավորեց: Ասում էին. «Մենչին ճանաչում ես, բլուրցի», եթե բլուրցի էր ոնց էլ ըլնի կիմանայի, մեր վերևի փուչից էր: Քուրը մեր դասարանից էր: Քուչում իմիդ էն չէր ինչ որ սեւ ա, հաստաս, ես իրանից չէի սղասում: Բայց ինչ ուզում ես ասա իմիդ իրա տղավարի խողը արեց, հիշում ես Գարոյի ուվալնյաթի ֆեֆն էր, տղեփի հեռ ծանոթացրեց, հեռն էլ իրա հեռ սեղան մսեցիմ: Քիչ բան չի առաջի օրվա համար:

Նույն օրվա գիշերվա հազարն էր Թեմոն լուսը միացրեց, Էդոն՝ ասեց բա խի միացրի, տղի էդ կարգի մի բան, իսկ Թեմոն ասեց. «ջոգել էիր իմ կայֆի համար եմ միացնում, որ միացնում եմ ուրեմն լիցի ա»: Գիտե՞ս, իմ ջոգելով, էս Թեմոն, Արսոն, Վիգենը մենակ մեր մոտ են յախի, բայց իրանց կուսուկի գլուխը էն Արսոն ա, Գագիկը ու Մենչը: Տեսե՞լ ես Մենչը Արսոյի հեռ ոնց ա խոսում, մոտավորապես սենց. «Արսո ջան, ազիզ, ի՞նչ կա» ու թերիմ՝ բեսամի անդուր, ոնց որ լակոտ ա ինչ ա: Հա Թեմոն, մի խոսով հեղան դուրս ես էլ հեռնեցից, ուզում էի ջոգելի ով ով ա, գնացի ես՝ չուժոյ տախմել, իրանց զրույցին: Թեմոն՝ բոյովը, ասեց. «ամեր, արի առաջ կայմի», առաջի օրով չէի կարա սենց բան կուլ տալի: Ասում եմ. «յանի գնում ես ճիշտ ա դու արի առաջ կայմի», էֆի էլ. «դու ինձի մի ասա ես ինչ անեմ» ու ձեռները հանում ա Էրեսիս դեմը: Միմչն հիմի ում հեռ հարց ունեցել եմ էդ «դու ինձի մի ասա ես ինչ անեմ» արտահայտության վրով ա էլե, բայց ոչ մեկին էլ չեմ ասել իրանի ինչ անեմ. էմֆան որ ասեմ «դու ինձի մի ասա ես ինչ անեմ»: Էդ վախս ես ասում եմ, «հանգստացի արա», էդի մոտավորապես նշանակում էր, «Էրեսիս դեմից ձեռներդ տար» ու ըսե խփին, կարգին դեբոս գնաց, ութ հոգով կանկրեսնի, բեսամի ծեծին: Միչն հիմի էս կողս ցավում ա, երևի էն եզ Արսոն ա խփե, էդ վախս կազարմի հեռն էիմ, ֆցել էին ուզ ու ութ հոգով միաժամանակ խփում էին:

Առավոտը չեմ հիշում ով էր, ասեց. «Մենչը կանչում ա, կանաչ օբյեկտն ա»: Սաղով Միւրոյին էին ճամփում, Մենչին տեսա, խոսացիմ, էրեկ ըսե չէր, շուտ էր գնացե: Իրան լիվ ուրիշ բան էին տասնել, որ դաժը խոսակցությանը մոտիկ չէր: Թեմոյին կանչին, ինձի ասում եմ, «ամեր, էրեկ կա՞յֆ էիր», ասում եմ՝ հա. Վոբեմ, ընենց սարփն յանի ես եմ իրան ասել. «հըլ արի առաջ կայմի», իմն էլ վիրավորվել ու տոն ա բարձրացրել: Խոսացիմ, ործավ-գնաց: Դրանից հեռ մի երկու օր լոմկա էի, իրանի ով էին, որ տիտի ինձ տենց խփեին:

Էդ օրվանից վեչնի ուզում էի հեռները հագած ըլնելի, թեմաներ էի ման գալիս: Տղեփի հեռ էի խոսացել. խոսացիմ վրես, որ իրանց խաբար չեմ արել, Արամի՝ մորմուրիս տղու հեռ խոսացի, ասեց, որ էս ֆանի օրը կգա, որ իմիդ գա հարց չկա:

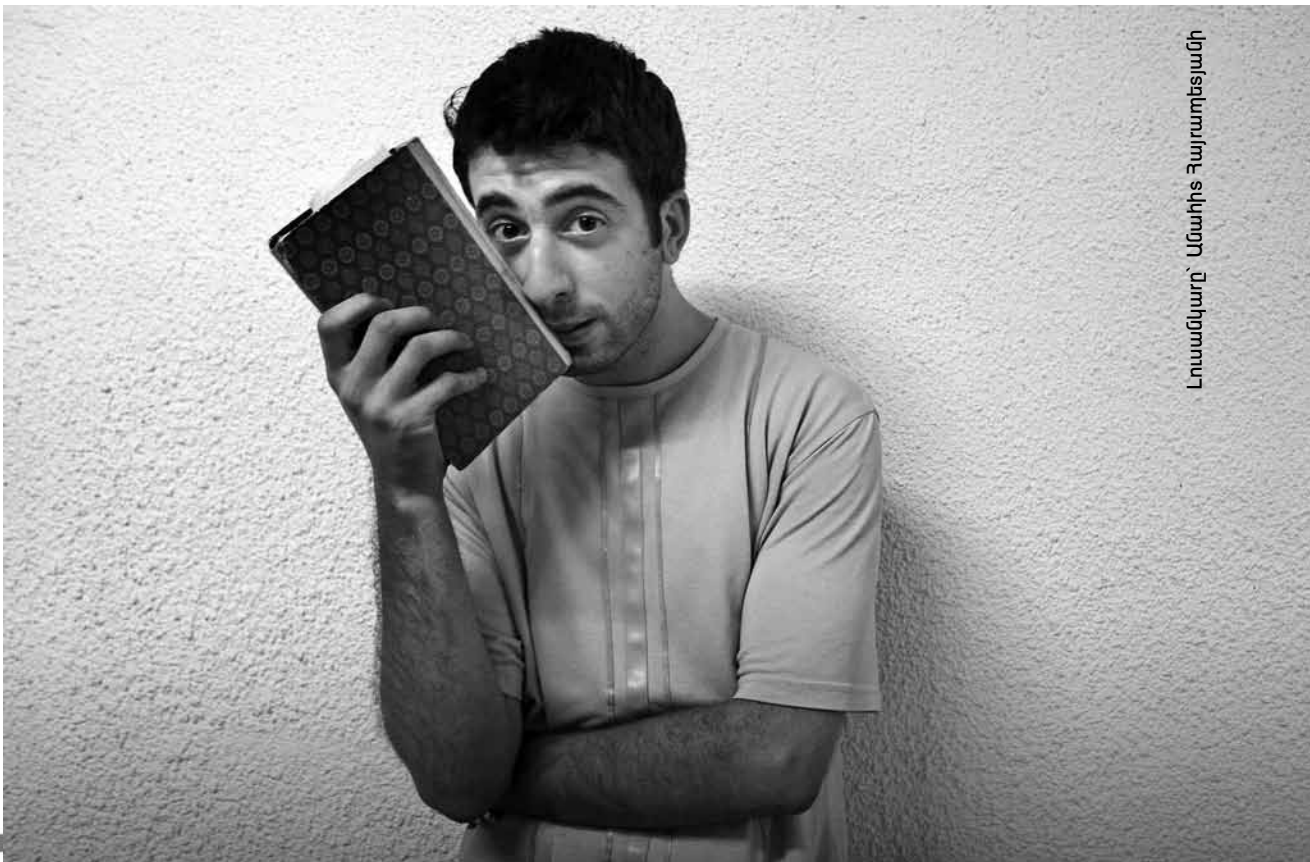
Մի օր ԿՊԵԵԵ, ինձ խաբար արին, որ իջնեմ, մարյադ եմ, ինձ էլ ասել էին, որ օգնական գրեն միմչն 18-ը բերեն: Իջա, ասին, որ Արսոն ԿՊԵԵԵ ա գրել, ընդունի մարյադ: Ճաշարանի վախս Արսոյին ասում եմ. «Արսո, ֆեզ ինչ որ մեկը ասել ա՞, որ ինձ մարյադ գրես», իմն էլ. «չէ»: Հելլամ դու, բիսեսկեն մսած էր, ասեցի, «ինձ խի՞ մի բերան չես ասել, որ մարյադ ես գրում»: Իմն էլ գոռոփս արեց, չնայած ես էի տոն սվել: Ասում ա «յանի ֆեզ տիտի հարցնեմ», ես էլ ասի «խի ում տիտի հարցնեիր», տեղից հեղավ, բրդեց, ընգա էն կանաչ զաբորի դայդա որ կա, դրա վրա, Թեմոն վրա սվեց, մի ֆիչ բրդերդիմ... կամանդիրը տլացն էր:

ԿՊԵԵԵ եմ, մեկ էլ սրամ Էկան ու ուզում եմ խփած ըլնել, խոսում էիմ, մեկ էլ էս կով Արսոն զամախներ ա անում Էրեսիս դեմը, Թեմոն էլ սկսում ա շոտերիցս ֆաշել... սկսեցին ինձ խփել, ֆցել էին գեսնին ու տոն էին, անցած անգամվա ման ծեծին: Արամին զանգեցի, ասում եմ, որ ձև չկա, տիտի գաս, սենց-սենց բան ա էլե, իմն էլ ասում ա. «լավ հանգստացի, ինչ ես խառնվե իրա»: Արամը ինձ գիտի, որ զանգել եմ ուրեմն ընենց բանա էլե, որ ասելու չի, մոտավորապես ինչ, որ էղել էր: Գոռաժանակի եթե կռիվ էի անում, ոչ մեկի չէի ասում, տղեփը իմ տախտակից, հա, մի հաս կասաղած տախտակա ունեի, որ կռիվ էի անում իմ տախտակից ջոգում էին, որ կռիվ եմ արե: Արամը ինձնից Մենչի համարը վեկալեց, հեռ իմացա, որ ասել էր միմչն իրանց, այսինքն Արամենց գալը իրանի իմ հեռ բան չխոսային, դոռոտը Մենչը դրանց հեռ չէր: ԿՊԵԵԵ իմ մարյադն եմ տանում, մեկ էլ Էջմիածնի Գագիկն ա գալիս, ասում. «ախտորդ հեռ ի՞նչ ես խոսացել», ես ասեցի, որ էդ իրան չի վերաբերվում, իմիդ հարցնում էր, թե իրանց ֆիուր արե՞լ եմ խոսալուց: Ասեցի, ախտերներս կգան էդ վախս իրանց հարցերին կդասասխանեմ, էդ վախս իմիդ ֆիուր ֆոցրեց. դե ես էլ ինչ մորից տիտի, ասեցի,

որ էդ ել կխոսանք: Ինչ որ ժամանակ անց մեկ էլ տեսնում սրանք մտքից էկան ու յավնի տա-
մադրված ինձ խփելու, ասում են, թե մեզ ֆիուր են անում: Սկսին ինձ խփել, անարխիստա-
վարի խփում էին, ես տեսնեմ ծեծ ոչ թե չէի կերել, այլ դաժը չէի տեսել: Լուրջ եմ ասում, եթե սր-
բության հարց ըլներ ինձ տեսնեց չղիտի խփելին: Գիտե՞ս ոնց էին խփում, որ հեռախոսների մեջ
ըլնում ա. չեչենները ռուս են բռնում ու մորթում, այ տեսնեց անխղճավարի:

Խփոցու վախս էս Գագիկը ասում ա, որ սաղովի չխփեն ու ինքն ա խփում, հետո հագիվ
մի ձև փախնում եմ մեկ էլ գլխիս կողով մի 100կգ-անոց ֆար անցավ, հերիֆ չի խուլիզանա-
վարի հագար հոգով խփում էին, մի հաս էլ ֆար եմ շոթում: Տեսնեց մի տաս րոպե ծեծին հետո
կարեցա փախա մտա ԿՊ, ընդդեմի տղերին տասմի, իրանք էլ իրանց հերթին ինչքան ֆիուր ասես
չարին դրանց ու դրանց ծնողներին, ճիշտ ա դրանից մի ֆանի ամիս հետո իրար տաչելով էին
բարևում ու ախրեր էին ասում: Ջանգեցի Արամին, ասեցի, որ անընդհատ գալիս խփում են,
մեկ էլ դրանց կուտկը մտավ ԿՊ, իբր ուրիշ բանի համար եմ էկել ու շատ տասախական ինձ
ըսե եմ հայտնաբերե: Էկան մոտիկ, ասում են. «ախրեր, բա էս խի ԿՊՊ-ում չե՞ս որ», ես էլ
ասեցի, որ լավ չեմ, շատ վախեցած էի, ես ասի հետ ա էլի կխփեն ու դրա համար գլուխ չորի,
հեյա ԿՊՊ:

Տղերը էկան, խոսացին, բայց ըստեղից դու արդեն ամեն ինչ գիտես... էլ չեմ տասմի...
... որոշուք սուտի գանգստերներ են, լրիվ երեխա...

Լուսանկարը՝ Ամառիկ Բայրամյանի

Ռաֆիկ Ժամկոչյան

Ազատություն

Պոեզներին,
«Ազատությունը»
Պեսֆ չէ:
Նրանք կե՛ս են,
Որսում...

Ծովացուկը

Պառկել է ինչդես, ծովացուկը...
Ի՛ր..դառնելաճեղը...

Կաշաղակը

Դուրս է Տալիս
Կաշաղակը...
Պղղջակների
Պեն:

Գառը

Գառը,
Փակագծերով
Շողոփոթ է,
Առանց փակագծի
Գա՛ռ է...

Առանց մտածելու

Այն ինչ
Ասվո՛ւմ է,
Առանց մտածելու
Իմֆնահերձում է...

Առանց բառերի

Եթե բանաստեղծները,
Չեն որոճում
Առանց բառերի,
Անկարող են
Մեռնե՛լ...

Ձոն

(թիթեռին)
Թե խղճում ես
Թիթեռին,
Պոկիր
Թևե՛ր...

Ջրնգում են

Ջրնգում են,
Օրերը
Ականջ ծակող,
Օրեմների՛ ղես...

Ձկները

Եթե ձկները,
Բանաստեղծ լինեին
Եկեղեցի կկառուցեին,
Որ ցերեկը փախչեին
Գիշերը հասուցեին...

Ձյութի մեջ

Վայրենու ճեսանկյունից
Նայելու համար,
Պեսֆ է ձեռքերը կոխել
Թանձր ձյութի մեջ...

Ինչդես փրփուր

Փլուզվեց,
Աճարակը
Բաբելոնի,
Բազմալեզու
Ինչդես
Փրփուր,
Գարեջրի՛...

Խոսելու համար

Ես,
Այնքան
Քիչ բան գիտեմ,
Իմ մասին:
Բայց դա
Այնքան շատ է...
Խոսելու համար:

Էվոլյուցիա

Ասված ստիպված է,
Նորից արարել
Կամ ժխտել
Էվոլյուցիան...

Դեկոր

Լուսինը
Բարձ է,
Կատուն
Դեկոր...

Անփութ թիթեռ

Ծաղիկը,
Ազատ
Մահիճ է,
Ժամանակը
Անփութ,
Թիթեռ...

Ինչդեռ դերասանը

Բանաստեղծությունս
«Իմաստ» չունի,
Բայց նա իր դերն է խաղում
Ինչդեռ դերասանը...

Ծառը

Անընդհատ աճող
հարգանքի լույս,
Ծառը իրեն
Տղամա՛րդ է զգում...

Ձկնորսները

Ձկնորսները
Նետվում են,
Դեղի
«Չեռախոսները»...

Հայելին

Ժամանակի
Սառցե հայելին,
Ցույց է տալիս
Միայն ինձ,
Իրեն...

Ինձնագիր

Այդդեռ էլ չբացեց
Աչքերը,
Որ ինձն-իր

Սեփական աչքից,
Չընկնի՛ր...

Եղեռներգ

Արևը երեսին
Մուր փեց,
Լուսինը գլխին
Մոխիր ցանեց,
Աղբոջների
Մեռելները,
Ձայնակցեցին...

7 դեկտեմբ. 1988թ.

Կարոս

Կար մի ժամանակ
Երբ արև չկար,
Կար մի կարոս
Երբ արևից էլ
Առա՛ջ էր...

Ժամացույցը

Ժամացույցը
Եզի լույս,
Քառում է
Ժամանակը...

Գարունը

Եկավ գարունը,
Դասարկ գրդանով
Լրագրողի լույս,
Ու հարցափորձ արեց
Բոլոր...ծառերին...

Ճեմարսությունը

«Ճեմարսությունը»
Անայուն,
Սյունակյա՜ց է...

Մահը

Անվերջ
Փախչում եմ
Մահից,
Այնինչ
Միտք նա է,
Օգնության
Գալուն՛...

Ձյան վրա

Սագերը,
Ձյան վրա
Գուլդամներով են,
Քայլուն՛...

Դագաղը

Անբարո է,
Երեսով տալ
Մեռները...
Դագաղը,
Կանխադրված
Վերջաբան է:

Սամոֆսի ցավը

Սամոֆսի ցավը,
Կանխատեսված
Չեղափոխություն է...

Իյիչին

Մեր ցուցամասը,
Մեզ մեծամտությամբ է...
Դրդում...

Հավերժություն

Հավերժության
ճանապարհին,
Մահը
Ստորակետ է,
Ավելացնում է...

Ժողովուրդը

Ժողովուրդը այն է,
Ինչի մասին
Չարժե մտածել:
Դա նրա
Առավելությունն է...

Ճայերը

Ճայերը ծովից
Փրփուր են առնում,
Թռչում են վերև
Ասծուն փնտրելով...

Թափնված սաղանդ

«Թափնված սաղանդը»
Տաղանդի,
Խարխված
Տարբերակն է...

Երկու բառ

Աղոթելուց առաջ
Մի բացիկ է դեմք,
Ու մի երկու բառ...

Եթե ասված
Իմ տեղը լինեք,
Սոսկ ողնաճարավոր
Կլինե՞ր...

Թղթերը

Ստեղծագործելու
Համար,
Լավ է լուսինը
Բարձով խեղդել,
Քան զերածախսել
Թղթերը...

Իշխանության չափը

Ժամացույցը կփեարկի
Այնքան, ինչքան
Իշխանության չափն է,
Մահվան վրա...

Դիակը

Դիակը,
Պեսք է մարդուն
(Կրած վիրավորանքները)
Արհամարհելով
Համար...

Ռեֆլեքս

Ասված որդես
Հանձարեղ կտրիչ(ճ)
Մեծ սխալ գործեց,
Որ ստեղծեց մարդուն...

Մեկնաբանները

Մեկնաբանները,
Թռչում են
Տիեզերք,
Որովհետև
Ոչինչ չեն բացատրում,
Մեկնաբանում են...

Թղթի վրա

Բառերը,
Նաղասակ են
Թղթի վրա...
Պոետները
Պղզած
Որսորդ:

Աղոթիր

Եթե Ասված
Քեզ չի լսում,
Ուրիշ տեղ...
Աղոթիր:

Ջարածխի վրա

Տերևի դրոճմը,
Ջարածխի վրա...
Առաջին խաչ բարձրացած,
Մահին է:

Անցյալ դարից

Քսանմեկերորդ դարը,
Ջարե է սալիս կորամեջ
Ինչ մնացել է դեռ,
Անցյալ դարից...

Անձրևը

Թափվում է,
Անձրևը
Անձրևի վրա,
Մոխր
Լայն բացած,
Աչքերից...

6/2010

համալսարան

Քեմի վրա

Կուզեի ծնվել
Յենց քեմի վրա:
Որովհետև
Այնտեղ են
Միայն,
Ազատություն
Տալիս...

Էյֆորիայի մեջ

Մարդը կմնա էյֆորիայի մեջ,
Եթե խելագարության
Նկատմամբ փոքր ինչ,
Հակու՛ճ չունենա...

Մայրիկիս

Իմ արևը վառվում է
Քո սրտում:
Իսկ դու՛...իսկ դու՛
Մայր ես մտնում
Իմ...արև...

Ցայտադրյուրը

Ցայտում է աղբյուրը,
Ինչդեռ տեղ չհասած
Կոսովա՞ծ նիզակ...

Ամոլերը

Հավաքվեցին ամոլերը
Ողբացող կանանց ղեկ:
Բայց անձրևը
Հրաժարական չվեց...

Պատվանդանին

Լավ ֆայլել,
Քայլել առաջ
Թեկուզ այսդեռ,
Քան կանգնել
Պատվանդանին...

Ականջի մեջ

Մարդը
Մեռավ,
Անկողնում...
Ինչդեռ
Ձայնը
Ականջի մեջ:

Հողմացույցը

...Կանգնած է,
Կտուրի հողմացույցը...
Ճակատագրի ղեկ:
Աչքերը դախսին
Հառած...

Կեսգիշերից հետո

Թաղման երկու տեսակ կա,
Ցերեկային և գիշերային
Երբ բոլորը քնած են,
Կեսգիշերից հետո
Սկսում են հավասարվել...

Շունն ու ֆամին

Գիշերվա կեսին,
Շունը դիմավ
Քամուն,
Ցեմենտից ավելի
Ամու՛ր...

Մոր ղես

Եկավ զարունը
Պաշտոնադրեց,
Սրբացվող
Մո՛ր ղես...

Տերևը

Քամին փեց
Տերևը եզրին,
Եթե ասված
Լինեի,
Վերջին դուլարս
Կսայի՛...

Եկեղեցին

Ինչ օգուտ
Այս փակագծից,
Եթե հիմարություններ
Էլ չի՛ փարոզում...

Մեմֆ

Մեմֆ աշխարհի
Խորք մարդիկ են,
«Ի տարբերություն»
Միօրինակությամբ...

Սիմֆոնիա

Խելագարությունը,
Դա մեր ներսի
Սիմֆոնիան է...
Սորմ(դ)ած:

Գլադիատոր

Գրել նրանց մասին,
Ովքեր մարմինները
Քառ են տալիս,
Նշանակում է լինել
Գլադիատոր...

Քամին

Փչում է
Քամին,
Առանց
Մաք
Մաքին,
Խփելուն...

Ծիծաղս

Լարվեց ծիծաղս,
Բախսի վրա
Ջսդանակի տես,
Որ հետո անհագ
Զրիջ...դառնա...

Ամենամաքուր

Երբ արիս դնում եմ
Քո մի արի հողին,
Դա ձեռքիս
Ամենամաքուն...
Կողմն է:

Գլուխգոլվանը

Արևը:
Մեծասառ,
Գլուխգոլվան է...

Անտոն ուղևոր

Կյանքը մալ է,
Վեցերը ծով
Հույսը այնտեղ,
Անտոն ուղևոր...

Ամենահարգված մարդը

Ասված
Իմ կողմից
Ամենահարգված,
Մա՛րդն է...

Վայրկյանները

Վայրկյանները,
Ասամների
Արամից,
Անիծում եմ
Ժամանակը...

Դասարկ տղեր

Լավ է լինել
Դասարկ տղեր,
Քան շինծու
Շներ...

Երանգը

Երանգը,
Եղանակ է
Փոխում,
Դա
Ասվածների
Դու՛ր է գալիս...

Խփված խաղափառ

Հոգին
Սեփական է,
Լուսանկարը
Խփված խաղափառ...

Ճաղոնական եղանակով

Մեռնել,
Ճաղոնական
Եղանակով,
Նշանակում է
Հանդիպել,
Նոր ծնվողի
Հե՛հ...

Բլիթների տես

Կեղտոտված սրբիչը
Բլիթների տես,
Մի կողմ
Շորի...

Խարույկի մոտ

Սառել է հիշողությունը
Աշխարհի,
Հարկավոր է ֆառ սալ
Խարույկի մոտ,
Ու հալեցնել...

Լուսինը

Հրճվում է լուսինը
Ինչպե՛ս ոսկոր,
Շան բերան
Ընկած...

Սոփակ չէ

Ես անջատում եմ
Սոփակից
Սոփակը
Այն ինչ...
Սոփա՛կ չէ:

Մաք

Փուռը ծնվել է
Մարդուց առաջ:
Դա է վկայում
Մա՛քը...

6/2010

Ջանձրույթը

Աղաժխարել
Նշանակում է
Աղուեացնել
Ջանձրո՞ւյթը...

Անարդարությունը

Անարդարությունը
Փոխարինում է
Ասծուն և այլ
Ամեն ինչի...

Բնությունը

Բնությունը,
մերում է
երեխաներին,
իսկ խելագարներին
դարձի տալիս,
Միայն...

Լուսանկարը՝ Անահիտ Դալարյանի

Րաֆֆի Աճեմեան

Ծնած ես...

Կ'աղբիւնի ժամանակի մը մէջ ուր բառը սեղ չունէր: Մարդիկ կը դառնային, կ'արթնային, կը սիրաբանէին առանց վանկ մը իսկ արտասանելու: Ո՞ր երազն էր ասիկա: Զկա՞ր դասնութիւն, չկա՞ր հեփաթ, չկա՞ր դոկտօր կամ առանց դոկտօրի մէկ հաս բառ, որ ոտքի կենար առանց փլելու, առանց յօրանջի, առանց օդէն ինկած մանանայի տղաւորութիւն գործելու: Բայց եթէ խօսէիր, ո՞վ դիտէր քեզ: Լռութեան թանձր մուրը իջեր էր ու ծածկէր ինքզինդ: Ամէն մարդ կծկուէր էր ինքն իր տաքեանին մէջ, տեսակ մը կակուղ խիտուն, ժամանակի սառած շիշին մէջ:

Պ. ֆաղաֆ մը կար: Այսօր ալ կայ դիտի ըսեն ոմանք: Այո՛, բայց Պ.ն հոս սեղի մը անունը չէ միայն: Պ. ֆաղաֆ մը կար, այնպէս ինչպէս անկէ առաջ կային Ա., Բ., Գ. ֆաղաֆներ...: Ասոնք ֆաղաֆներու անուններ չեն միայն, այլ յիշողութեան վայրեր՝ յիշատակներ: Կը նայիս սեւ-ձերմակ տաքերին ու անցեալդ քեզ կը դիտէ, կը զննէ քեզ վերէն վար: Կը սառնի: Տարիներ անցեր են այն օրէն երբ ասիճաններուն վրայ նկարներ էր «Տիկար» մանկապարտէզի դասարանով, կեդրոնը ճիշդն ու երկու մանկապարտէզ-դասարանները: Նկարներ էր ու ժամանակը կեցեր է: Յիշողութիւնն ալ հետը: Իսկ հիմա՝ կը նայիս նկարին ու զգացումի խիս ու թանձր ալիք մը կը զարնուի ճակատիդ: Կը զարմանաս թէ ուրկէ՞ եկաւ այս դոկտօրը: Կը զարմանաս, որով տարիներ անցեր են անոր վրայ, «Տիկար» մանկապարտէզը շատոնց, կոխներու տաք տարիներուն իսկ, ծախուէր էր, մինչ այդ թաղերը ամբողջովին տարաւոր էին իրենց բնակիչներէն, ընկերներդ ու դրացիներդ գաղթէր, կամ անցեր անելի աղաւթով օթեաններ: Ինչո՞ւ այս յանկարծակի յիշողութեան ողորդումը: Ու մէկէն կը զգաս որ դիտի ինքն, դիտի ընկերներդ հեղեղին տակ: Սեւ-ձերմակ նկարէն քեզ կը նային աչքեր, որոնք փակու էին, ձերն էին, ֆաղաֆիդը: Զեզի կը նայի ամբողջ ժամանակ մը, որ կը կարծէիր անցեր էր, մոռցուէր:

Պ. ֆաղաֆ մը կար ու տարիներով կրէր ես զայն մտքիդ մէջ, տարեր երկրէ երկիր, ժամանակէ ժամանակ: Գրողին «Բլուրին» նման, թէեւ փոքր ժամանակէն առաջ, սակայն որքան ունակ փոքր իսկ յիշողութեանդ սեղը առնելու, զայն դառնալու: Զուկդ ծնած օրէն արդէն յուզի ֆաղաֆ էր, աղոթող սեւ ձերմակ ալոյցներուն մէջ միայն: Զանի-ֆանի անգամներ բացեր ես այդ անցեալի տարեգրիւնը ու անոր մէջ բռնուած նկարներով դասնութիւններ հիւսեր մտքիդ մէջ: Դո՞ւնկէ քեզի կը դիտէին ազգային, հայրենակցական, մարզական ու տեսակ-տեսակ միութիւններու խմբակարներու հոյլեր: Դիտէր ես ու երեւակայէր անցեալը իբրեւ ներկայ, փոքր ներկայ, որուն մէջ դառնութիւններ կային միայն ու անհասկնալի սարսափը ճաթերով իրականութեան: Տեղ մը երազ արտադրող մեքենան խանգարուէր էր ու իրականութիւնը վերածուէր կրկնուող տեսարաններու հոլովակի մը: Պատահաբար վրան երբեմն-երբեմն ֆիլմի ճաթերած մաշկէն սորոքած լոյսի շողեր կ'իյնային: Ակնթարթ մը միայն՝ այրած համայնադասներ, որմէ ետք տաքեալի միանուագը մեքենայի խոլովին:

Կը գրես. «Ծնած եմ Պ. ֆաղաֆ այն օրերուն, երբ ան ինքզինքն կը համարէր ոչ միայն աշխարհի, այլեւ ինքզինքնի կեդրոնը»: Տեղերը կորուսեր էր: Մնացեր էր միայն կեդրոնը:

6/2010

Ու հոն աղասաներ էին բազմաթիւ իշխաններ, որոնք թէւ մնացեր էին անէր, սակայն շարունակէր էին միշտ երազել: Այդ երազն էր հաւանաբար որ զիրենք ողջ կը մահէր, ու անոր մէջ նաեւ մեզ: Ան իր կարգ ու սարքով կը փոխանցուէր սերունդէ սերունդ, յետակ մը ամենադեղ-դասուաս շրջադասի ամայութեան ու ճարակին դէմ: Պատմութիւն, աւագանի ու յետական,- բոլորը մէկ թխմուած 30 միլիոնականի շրջակայի մէջ՝ դաստաս ներարկուելու: Տարիներով հաւանաբար Պ. Բաղաթին մէջ մարդիկ շարունակէր էին աղիլ յանուն այդ երազին: Երազը սակայն օր մը փուչիկի մը լուծալով թափեցաւ: Ֆիլմը աւարեցաւ, մարդիկ դարձան աթոռները առին ու մեկնեցան: Մնացին սինեմայի դարադ սրահին չորս դասերը:

Ո՛վ կը յիշէ Պ. Բաղաթը այսօր:

.....

Կ'ըսեն թէ Բաղաթին յիշողութիւնը կը շարունակուի իր մեկնած բնակիչներուն հետ:

Օ՛հաղաք հնամենի, թափափած
յիշողութեանս մէջ անունդ կ'արձագանգէ
կը թնդայ
բոլոր սէրերու անվերջ զիրկընդիսառնումները
չեմ տեսներ քեզ, չեմ սիրեր
որդէս մէկուսի Բաղաթ, անցած գացած յուշերու
շեմարան
ճաթսած Բաղաթը եսիդ
փոշի դարձաւ, անաղաս
կը սղառիս հիմա ծայրէ ծայր անհամ խաղին մէջ
ուր ինկանք
մէկ ծայրը անունդ
միւսը՝ կերպարանքիդ յուշը
ինչ որ էիր ու չէիր
ամէն մէկուս ու բոլորիս անցեալին մէջ
մեծ դայթումէն առաջ,-
բայց մեծ դայթումը սկիզբը իսկ չէր
սկիզբը ինչի՞ն
սկիզբէն դայթած կարօտիդ
կը յամենաս հիմա բոլոր երգերու մէջ, վերնագիր մը, կիսաս բառ մը, տեղանուն մը

Կար ու չկար Բաղաթ մը կար
որուն անունը, այն օրերուն երբ հասանք, ոչ ոք կը յիշէր
միայն առաստելը

Հիմա կը կենաս առջեւը, մոյն անուններն են
բայց Բաղաթի չէ
Բաղաթի միայն բացական կրնայ ըլլալ
այս մոր գծուած Բաղաթին տակը մնացած

որոշելու յուր

որ մը՝ աղագային՝ երբ հնախոյզներ փորեն փորփրեն
գուցէ գտնեն, ութերորդ շերտ մը՝ Պօղոս Նուրար ակունք,
Օմար խայեամ ճաւարան

ո՞վ կը յիշէ

բաղա՛ր Պ.ն իր կարմիր կղմինքներով ու կամարակալ զարդանքներով
գեղեցիկ երազ մը, անաղաս մը անդին գետ ժամանակէն
որ մը երբ փրթաւ արհաւիրք լեռներուն ու ձորերուն
վարժարանիդ զարկն հին բաղանջներուն ու գիւղերուն անունները
կային

խսկ զարդանքն փայլ մը անդին միմարէն ազանը կը հնչէր
կը կանչէր հաւատարմները աղօթի

Գրել բաղա՛ր

որ կար տեղ մը մտիդ մէջ
բաղա՛ր հոս է, լոյսերուն մէջ կորսուած
կը հարցնէ՞ս անոր անունը

Ծնած ես Պ. բաղա՛ր

արեւելեան երազ արեւմտեան մաշկով
երբ տակաւին մէկն ու միւսը հակադիր այն իմաստները չունէին
մէկ կողմէն միւսը կրակոցներու տեղատարափի
երբ տակաւին կը յամենար Նափոլէոնով սկսած օրհանթալիզմի զարմանք մը
մինչ անընդհատ կը փորէին կը փորփրէին ընդերքները
դէպքով բազմաթիւ շէնքեր շինելու համար
խսկ գետնէն ելլող հնութիւնները ուրիշ զարմութիւններ կը զարմէին
անցեալիդ մասին ու նաեւ աղագայիդ

Ծնած ես Պ. բաղա՛ր Զ. թաղը

վարդագոյն շէնքի մը կամարակալ զարդանքներով չորրորդ յարկը
այն տանը չէիր գիտեր թէ երազ էր այդ բոլորը
թէ որ մը հոնկէ ալ մարդիկ ճամբայ դիպի ելլէին
առանց շուկի ու առանց կարաւանի
կտրելու համար գաղջ ջուրերու համբաւ վայելող այդ ծովուն կապոյտ ալիքները
մինչեւ հորիզոնի մայրամուտը ու անդին

.....

Ու երբ լռեցին թնդանօթները

երբ մարդորսներու շուրջը փառանքաւ շէնքերու զարդանքներէն
երբ ողորկ խաղաղութիւն մը տարածուեցաւ ու ծածկեց փուլ եկած շէնքերուն ու
կեանքներուն մնացորդները
ողջ մնացողները նկուղներուն դռները բացին ու դուրս ելան
լոյսի ողողումը զանա՛ մը կուրցուց բոլորին աչքերը

աւիրումը համասարած էր
ֆաղափն սրժին վրայ տարադ մը կար հսկայ
անոր տայթած միթը
բացակայ բնակիչները
ու ֆանդուած շէնքերու կմախփներուն ու թէզերուն շուրջ աճած
վայրի բուսականութիւնը

Շատ չանցած հրադարակ ինկան խոճոր փորերով ու կլոր երեսներով անծանօթներ
սեսակ-սեսակ չափչփումներ կատարող գործիքներով ու փաթթուած փաշեսներով
առաւ յայտնուեցան փորիչ ու ֆանդիչ մեքենաներ
դէմի երկինք սեւ ծովա արձակող հրէշներ
ու ժխոռին մէջ անոնց հանած ու փոշիին
հաւաքեցին ֆաղափ ու թափեցին զայն ծովը
ոչ իսկ ցտեսութիւն կամ ալէլուիա
միայն Տափակ լռութիւնը յայտնուած տարադ գետնին
ճերմակ էջ փաշեսի, վրան նոր գծուելիք փողոցներով

Մտփոյ մէջ այսօր կը շարունակուի յիշողութիւնը
ու կ'արձագանգեն անունները
փողոցներուդ
որոնք գիշերուան մութին մէջ փոխարինեցին իրենց կրկնօրինակներով

Կեանքդ դարձաւ իմնիր կրկնօրինակը
կ'առիս զայն դուրսէն
դուրսը որդէս ներս
ու չես յիշեր թէ ե՞րբ մեկնեցար դուն ալ
հեռացար հին ֆաղափէն
Ետիդ ձգելով անոր ջնջուած տարածքը
դայթած կորիզ, ալուած բեկորներ հազար կտոր
ու հազար յիշատակ
հիմա միայն տարադը էջին ու ճակատին
անուն մը խուլ, որդէս վերնագիր:

Պ. քաղաք

hufu hr

Անահիտ Հայրապետյան

Կասարիներին

օրը սկսվում ա
 օրը սկսվում ա բարձիս վրայի չոբանի լան ձագի աչքերին նայելով
 ամեն դեղինում էս լեռերը լրիվ ուրիշ են
 չոբանը մեկ ա ուրիշ ա
 դեռ երեկոյան վրայից գոմի հոս էր գալիս
 փիս մի հոս
 որ մաքրեցի զեյթունի բնական օճառով
 թույլ ֆացախաջրով թջած ու լիմոն մզած շորով
 հե՜տ զցեցի տեղաշարժի մեջ
 ու միասին փնեցինք

օրս սկսվում ա փորիս հե՜տ խոսալով
 բարև շունիկ ոնց ես
 օրս սկսվում ա բարև ջիգար իմ սերն ես դու
 սկսվում ա օրս առաջին հերթին մի հաս զուգարան վազելով
 ջուրը բաղնիքից բերելով
 լվաններս բարձրաձայն կրկնելով

օրս
 սկսվում
 ա
 անողայման սկսվում ա
 հայելու մեջ մի հաս
 բերանիցս մեծ ժղիս գծագրելով
 լեռերին դուրս հանելով
 նրանց ֆաֆն ու լեռը մաքրելով
 օրս սկսվում ա մեյլս ստուգելով
 սմայլիկ բան դնելով
 նախաճաշի մասին մտածելով
 մի բան բացելով
 ուտելով խմելով
 հե՜տ արդեն տեսնում եմ ժամը ախր չորսն ա
 բայց աման-չաման տունսեղ մնացել ա
 տներն էլ չեն ավել
 բայց օրը ճաշ ա դառնել
 վահանի համար նկարներ դեռ չեն գտել
 դեռ չեն գտել գրանցի դիմում
 չեն նայել ինչ կա չկա աշխարհի մյուս ծայրերում
 բայց օրս վաղուց
 վաղուց
 սկսվել ա...

ֆանի որ հղի եմ
 փչ ա լափսահում

որ նույն օրը
 համ նկարում համ գրում եմ ոտանավոր
 առավոտից գնացի
 կտորներով ֆռացի
 ֆռացի
 անձրևից լվացի քացացավ
 ներսում փռեցի
 հետո էլ գրեցի ոտանավոր
 իմուիմ մասին
 գրեցի որ հարցնեմ
 ոնց ա լաճահում
 որ նույն օրվա մեջ
 քեզ զգում ես էմբան երջանիկ
 հետո ամեն ինչ դառնում ա փամեջ
 ու չես կարող ոչ խմել
 փանի որ հղի ես
 ոչ լացել
 փանի որ հղի ես
 ոչ էլ գլուխդ լաճեցով տալ
 փանի որ հղի ես

մեմակ ուրախանում ես
 կամ գոնե հույս տալիս
 հիշելով
 որ ներսումդ մեկն էլ կա
 ու հավանաբար քեզ լաճա մեկը
 ու որ դու մեմակ չես
 էդ մեմակության զգացումը հիմա չունեմ
 փանի որ հղի եմ...

էս էն ա ինչ ամենաշատը տեսա իմն ամիսների ընթացքում

ոնց ա ղաճահում
առավոտը զարթնում եմ
հագնվում երգում եմ
հեճո գալիս եմ ռում
ու չեմ գոռում
չեմ լացում
ծեն ձում չեմ հանում
ինձ անսեր ռում չեմ զգում
ֆանի որ հղի եմ

ոնց ա ղաճահում
որ նույն օրը նկարում եմ
ու գրում եմ ոճանավոր
զանգում եմ մամայիս
ղաղայիս կարոտում եմ
չոբանիս ձագն ինչ եղավ
մոխոս ոնց ա
ալիսան ֆան ա

վերջին նշանները սաղ իմ շներն են եղել
հիմա ոնց ա ղաճահում
որ ուրիշ շներ ունեն
ու ինձ չեն հիշում
երբ ես
Տասը կիլոյանոց մոխոյին
օրը չորս անգամ
չորս հարկ
բարձրացնում իջեցնում էի
ման թալիս սիրում
անգամ ալիսայի վրա գոռում
որ մոխոյին չուսի
ու ասում
Էրեխես հաչալով ա ծնվելու
ու էդդես ասում էի
ֆանի որ հղի եմ...

փորիկ

առավոտ շաճ կանուխ
Տեղաշարի ֆանոտը վրաս
ոսֆերիս մկանների անվերջանալի ցավով
ուղեղս լրիվ մոր ու դաճարկ
իսկ մա դեռ անուշ ֆան ա
վեր կենալ ու լուսնոսի ղես կախվել ղաճագամբից
մերկ
լրիվ մերկ

հավաքարարները երգելով ավլում են մայթերը
ինչ-որ հին երգ
բացօթյա ղաճագամբ
եթե մեկի մոխով անցնի մայել վեր

ես
 մեծ փորով
 մեծ ծիծիկներով
 որոնց մեջ կաթ ա սկսել հավաքվել
 որոնք դասվել են կարմիր բծերով
 որոնց դուրսերը ցցվում են անկախ իմ կամքից

թափ
 ընկերներս
 միշտ էդդես էին անում
 ծծերը բաց լողափում
 սանը
 դասագրքում
 կյանքում
 անգամ փակ շուրջի մեջ
 ես զգում էի նրանց ծիծիկները

խաչը չի սիրում, որ իր մասին գրում են, նկարելն էլ հեշը

փորիս մեջ դրդոց ա
 շուռափում ու կռահում են տոսիկ թաթիկները
 մաման քեզ սիրում ա շունիկ
 մաման քեզ շատ ա սիրում
 ուզում ա ծնվես
 որ իրար հետ խաղանք
 վաղուց ա չեմ խաղացել

էս էն լոսկերն ա, որ ամենաւառջ տեսանի

փորս

ոսքերիս արանքում մի կերպ տեղավորելով
 նստում եմ համակարգչի դիմաց
 լացախառը
 դառը
 մտքերն ականջներիցս կախ
 շուրթերիս վրա
 ձեռքերիս մեջ
 փորձում հավաքել հերթական ոտանավորը

քեզ հետ
 կյուրացել եմ շատ
 դուրսս բացվել ա վարդի նման
 սև վարդի

դու
 ամբողջ էս ընթացքում դուրսիցս կախ
 մեծանում
 ուժեղանում ես
 ցուցադրում շարժումներիդ ողջ ընթացքին

հիմա արդեն տեղդ նեղացել ա
 ու որ տեսնում եմ
 թե ինչդես ես կույզ եկել իմ մեջ
 մի փչեց ցավում եմ քեզ համար

փորս կլոր
ես հոգնած
ես ծանր
վիճակն ինձ սկսում ա դուր չգալ

մանավանդ
ոչ մի հասուկ ուժադրություն
ասեմք
օրվա մեջ
ոնց ես
ինչ ես անում
սիրում եմ քեզ
դրա կարիքը հիմա ես լուրջ ունեմ
հետք ինչ որ ուժեղ կին եմ

ճաշն ինչդես միտս ես եմ եփում
լվում ավստեները ինչդես միտս ես
հերթական սոփիսակ լուրջ թուլան
սան գործ
ոչ մի հետաքրքիր զբաղմունք

էսօրվա ուսանավորս
երևի գիշերվա իմ երազի խորը ազդեցությունն ա
էն որ մեկը կրթոս սիրահարվել էր ինձ
ու ամեն ինչ անում էր ինձ հասնելու համար
հասնելուց հետո միտս նույնն ա

վեցը մլրդ մարդ ծնվել ա
դու էլ կծնվես
մեր հարաբերություններին չալով
ինչ-որ ուրիշ ձև
դրանից չգիտեմ
զգացողություններս կփոխվեն

թե

ես

էլի

իմեսում լռված
կերպեմ

սևանի ավիին մտած եղբան սոխասեցի
ոսկե ձկնիկն ինձ ռասս չեկավ...

հղիների ֆաղաֆ երևան

շոգը հոսում ա վրովս
հոսս թթու թթու
խփում ա ֆփս
ու էդ ինձ դուր ա գալիս

ինքս ինձ համոզում
դանդաղ գլորում եմ
մաշոց
ամիրյան

անցնում եմ
հղիները բոլոր
փորները կլոր-կլոր
ֆայլերը ոլոր-մոլոր
երազկոս բարի ձեմելով
փորները սանել-բերելով

գնում եմ
գնում եմ
գնում եմ
գնում եմ
յոգայի
ոսֆերի մկաններին զոռ տալու
մասների մկանները կոր տալու
ընդունելու շան դիրք
ծառի դիրք
կասվի
գինվորի

անցում երեխայի դիրքի

ծնկաչոֆ
ոսֆերի մասներն իրար հղած
փորներս ոսֆերի արամփում
հակվելով առջևում դարձած ձեռքերին
ովս
ոնց եմ հանգստանում
ովս
ոնց եմ հանգստանում

հետ
հղիախառը
միայն հղիներով
անում եմ հեշոցի մկանների կծկում
որը տառ ծի բան ա
բայց դե օգտակար ծննդաբերության ժամանակ
նախ ներշնչել սեղմում
աղա արտաշնչ
աղա ազատ
հետ ավելի երկար

երեւ վայրկյան
հինգ վայրկյան
հինգ վայրկյան
հինգ վայրկյան
որ հավերժություն ա

մխիթարանք
ես մենակ չեմ

ես ուր
յոգան ուր

բայց դե հաճելի ա
շարժում եմ տուտուզ
ու ինձ գնալով էդ դուր ա գալիս

էս մեր նոր ընթանիմ ա

շոգը հոսում ա վրովս
հոսս թթու թթու
խփում ա ֆփս
ու ինձ էդ դուր ա գալիս

դուրս եմ գալիս ֆաղափ
ազրեսիվ ֆաղափ
փոռոս ֆաղափ
վթարներով լի ֆաղափ

Թանկագինս
 ֆաղափը մարդաճաճ մարդաճաճ ա
 դու ֆո աճխասավայրից
 գիճերը հագիվ կգաս տուն
 Թանկագինս
 ու հողարտություն ա
 Թանկագինս

Իմ մադիմանկար

որ գոնե ֆաղափում կան գոնե բոճեր
 որ ֆամակ են ցույց տալիս իրենց ծեծող մենթերին
 ու հողարտություն ա
 որ գոնե
 ֆաղափը
 լի ա գոնե հղիներով

ամեն անգամ ինձ տեսնելիս վիղլեսն ասում ա
 որ իմ փորն ավելի մեծ ա զառայինից

վիղլեսի հարս երգչուհի զառան...
 Ժողովարտ անահիսը
 լուսոն

արոյի հանճան ծնվեց
արմենի կինն ա հղի
հարևանի աղջիկ նոնան
գրող սարոյի կինը

փորս գնալով մեծանում ա
հեփաթների բակլայի ղես
հասնում ութերորդ թագավորություն
թանկագինս

հաշվում եմ օրը թե սուս չլինի մի հիսուն հղի
երբեմն կարող ա թիվը հասնել և հարյուրի

շոգը հոսում ա վրովս
հոսս թթու թթու
խփում ա ֆփս
ու էդ ինձ էդ դուր ա գալիս

անփնություն

ժամին ղեսֆ էլ չի նայել
ուրեմն գիշերվա երեֆն ա
ես
սեղումս նստում եմ
բարձս ջուր ջուր
մազերս ջուր ջուր
սենյակը
մի ֆիչ լուսավորված փողոցի լույսերից
դուրսը աղմուկ
ցերեկվանից մի ֆիչ ֆիչ
բայց աղմուկ
ցերեկվանից մի ֆիչ մութ
բայց լուսավոր
դուրսը
խառնակյան նալբանդյան խաչմերուկ
նալբանդյանի արձանը
միշտ թարթող դեղին ազդանշանը
նույն դուրսը
ամեն օր ժամը երեֆին
ես
գիշերվա բայդուլի ղես
վեր եմ կենում
սկսում ճեմել սենյակներով
իմ ջրալի դեղձը ձեռքիս
միացնում համակարգիչը
սեսնում վայաչին օնլայն
ահա ևս մեկը
ինձ նման գիշերվա բայդուլ
մի տարբերությամբ
ինձը վայաչն ա

Ես հղի
 երեխաս
 մեջս
 արդեն լրիվ հասունացած
 որ կարող ա ծնվի ցանկացած դահի
 իր աչքերով Տեսնի իսահակյան մալբանդյան խաչմերուկը
 անընդհատ թարթող դեղին ազդանշանը
 Տեսնի ինձ ...

(Երևի շարունակելի)

բայց ես երկուսով եմ

մեջս դողում եմ
 ինչ-որ կիսաս
 ինչ-որ մեմակ
 բայց ես երկուսով եմ
 ես ու դու եմ
 հերդ էլ հեճներս անգամ երեխով
 ու չհաճված որ ես մեմակ էլ սարեր շուռ կսամ
 ու չհաճված որ ես ուժեղ աղջիկ եմ
 ու չհաճված որ քո մերազանդային կյանքում
 էմբան էմբան էմբան շատ բաներ Տեսար
 չգիտես ինչի
 մեջս դողում եմ
 շուտով
 մի ճանաչորս օրից
 դու արդեն լույս աշխարհ կգաս
 ու ես սողասում եմ գալուստիդ
 ու ես ուրախանում ու հրճվում եմ
 համ
 քեզ կհասնեմ
 համ
 կազատվեմ իմ ֆաշից
 համ
 ուռածությունս կանցնի
 համ
 զբաղմունք կունենամ
 համ
 էլ ժամանակ չի լինի
 ու ես քո մաման կլինեմ
 մեջս դողում եմ
 դողում եմ
 չգիտես ինչի
 ինչ-որ կիսաս
 ինչ-որ մեմակ եմ
 բայց ես երկուսով եմ
 ես ու դու եմ
 իսկ հետո

Էլի
մեմակ ես...

մեջս դողում եմ
սղասում եմ գալուստիդ...

չորս ամսական հղի ժամանակ: Էս բանկի մեղրը կերա

Ճամփորուկային տրամադրություն

ամեն ինչ տասրաս ա ծնունդիդ
ես
հերդ
սասիկ տառիկ ընթանիս անդամներ
հարևանների զանգերը չեն դադարում
դարաբաղից ու աշխարհի մյուս ծայրերից զանգեր
անահիսը դեռ ճանն ա
չեն ճարել հիվանդանոց
դեռ խաբար չկա
բա երբ ա ծնվելու
դու
փորիս մեջ իջել
համարյա մսեղ ես ծնկներիս
մաման հավաքել ա երկու տալուսակ
մեկն իմ
մյուսն էլ քո իրերով
սկսած անկողնու սոփակեղենից
վերջացրած քո համար լսիկ մկրտից
էդ էն դեղի համար
որ եթե երկար եղունգներ ունենաս
քեզ չչանգռես
ամեն ինչ տասրաս ա ծնունդիդ
մահճակալիս կողմին դրված կամփր ու կանաչ տալուսակները
ես
հերդ
զանգերը չեն դադարում
բոլորի երազներն իմ ու քո մասին են
կանաչ հիվանդանոց
դու կծնվես
ու քեզ տուն կբերեն
ժամանակն ա տուն գալու

ուրիշ տեղից

առավոտ կանուխ
կերակրել
փոխել շորը
հագնվել ու վազել
գործով
մի կես ժամով դուրս
սափսի
հետո ոտով վերև
աբովյան փողոց
ոնց որ կյանքում առաջին անգամ
ոնց որ ես ես չեմ
ոնց որ սաղ գիտեմ
ես
երեխուս

որ հինգ օրեկան ա
 թողել դուրս եմ եկել
 ցուցահանդեսի համար ֆոտոներ տեղիւ համար
 ես
 ուրիշ տեղից եկածի տես
 որ փորձում ա թափցնել իրականությունը
 հոնգուր-հոնգուր
 ֆայլում եմ
 տղարանում լույս չկար
 աբովյան փողոց
 ոնց որ կյանքում առաջին անգամ

Լուսանկարներ՝ Ինդիմակի

Վահան Իժխանյան

մայրական կաթ

Շունիկը, Շան փոթոթը, Շան լակոսը կախված կնոջ ծիծիկը հո չէր ծծում, հո չէր ծծում:

Եթե աղֆաս եփ ինչո՞ւ եփ կաթիկը անսեր շներին տալիս: Խարց որ առաջացավ լրագրողի գլխում բայց չհասկացա: Լռություն: Կինը մայրում է հյուսիս. մորը գյուլլին էն բոգի տղերը, ասա ձեզ ինչ էր արել էդ անսեր շունը, լակոսները մնացին որ, ինչ անեմ, վեց էրեխա եմ մեծացրել, վեց էրեխու ծիծ եմ սվել, ամեն մեկի իրեփ տալիս ծիծ եմ սվել, իրեփ տալիս մեկ բերել եմ ու ծիծ սվել, մեծացել եմ էլ ծիծ չեն ուտում, ծիծս մնացել ա անծիծ: Ի՞նչ վաս ա, համ ծիծս ա դասարկում համ էլ շունիկը կոտորում ա: ինչ անեմ, ախր ես Շառաս բարի եմ ու միշտ տուժում եմ իմ բարությունից, թո մաման ախ: Լրագրողը մայրում է մորը: Խա, էս աղջիկս Շաս բարի ա: Խա, բայց կուրծք տալու համար դիտի ավելի Շաս սնվել, իսկ դուք տիկին հացի փող չունե՞ք: Խարց որ դիտի լրագրողը չտար, Խարց որը անհասկաց է ու փոխանակ ջերմից հաներ մի հինգ հազար դներ սեղանին ասեր առեփ կերեփ, թող լակոսները նորմալ կաթիկ ուտեն, ընկել բազար ա անում:

Իրականում լրագրողը իրոք հինգ հազարամոցը դրեց սեղանին, երբ տեսավ փոքրիկ երեխան անհասան սկսեց լինել: ոչ, ամմիջադեմ չորեք, հարի՛՛՛ չի: ինչո՞ւ է փոքրիկը սկսեց կրծում, այսօր մտով ճա՞ն եփ կերել: ինչ մտով ճառ ալ տղա ջան, էն թաղումը տավար մորթին, բաժնին, էրկու կտոր սկսեց լինել: Խարց որը փառսիք մեզի սվին: Ես էլ սկսեցի գցի բուլլոն սարփի, էրեխեն չկոտորեց, սկսեց լինել ծեծ թո կրծի: առեփ, էս հինգ հազարով մի կիլո միս կառնեմ մի լավ ճառ կսարեմ: Թե չէ մեկ էլ երբ թաղում լինի, որ մսի էրես տեսնա՞մ: մերսի տղա ջան:

Բայց դա չէր արել նրա համար, որ գիշերը խիղճը հանգիստ Շան դեմ կոտորեց սրբուկին ու ուտեց: խիղճը ավելի հանգիստ կլինի, երբ ևս հինգ հազար դրամ կդնի սեղանին՝ էլեկտրականության վարձ, այն ժամանակ երբ գյուլնարը մոմերը կվառի:

Ջնջված տղերը մեռած տղերի ողջ մնացած երկվորյակներն են: սա մի աղագույց որ ամեն տղ որ չես գրում, դառնում ա գյուլված շուն ու վիժված լակոսներ, իսկ որ գրում ես դառնում եմ ծիծ ուտող լակոսներ ու իրենց ախորժակով աղֆասացնում առանց այն էլ աղֆաս ընժանիք:

Իհմա ինչ անի, ինչ անի էս խեղճ աղջիկը, էրեխեփի համար հաց ճարի՞, թե՞ Շան լակոսներին կերակրի սեփական կրծքով. լակոս մեկ, լակոս էրկու, լակոս իրեփ, հող մյուս լակոսներին թխկացրու նրանց մասին չգրելով:

Դաժան մարդ ես արա: Ինչու արայով չխոսաս: արա ես բա ինչ ես, խեղճ ձագուկներին դիր ու խեղճիր: ասում է կենդանիների դաստիարակության հի-ի մախազահը զանգելով լրագրողի տոտովի վրա Ինչո՞ւ այն դառնում, երբ կոմի դիմաց մտած, մտերն է կենսոնացնում որ ազատի կնոջը հավելյալ փոթոթներ կերակրելու տանջամից: Իհիհ, թե էս տոտովն սենց վախտ խի ես միացած թողում, չգիտես որ ֆանի աչք կա վրեղոթոթ: չեն թողում մարդ նորմալ գրի թե ինչ է կասարկում մայրաքաղաքի դուրս Ինչո՞ւ ու լված գյուլի գերեզմանոցի մեծակա տանը ուր աղորում եմ մայրը, աղջիկը, երեփ տալիս աղջիկ էրեխա՝ մեկ, վեց տալիս տղա էրեխա՝ էրկու, ինը տալիս տղա էրեխա և նրա զույգը՝ աղջիկ էրեխա՝ չորս, տասներկու տալիս տղա էրեխա՝ հինգ և արդեն տասնհինգ տալիս աղջիկ էրեխան՝ վեց: Ինչ ա էն անասունը կզանգի կասի բա Շան փոթոթներին մարդու տեղ չես դնում արաաա:

«Բացի ընտանիքի ու անդամներից նրանց ընտանիքի անդամ եմ դարձել մորը կորցրած երեփ Շան փոթոթները, որոնց սիրով կուրծք է տալիս տիկին Սրբիկը»:

Փառք ասած մարդը մահկանացու է, ու մարդիկ են մեռնում մաս զանգրանիս գյուլում: գյուլը մեծ լինել, մեռելը Շաս կլինել, թաղողն էլ ավելի Շաս ուտելի կթողեր գերեզմանին, կնոջ ծծերը ավելի լինել կլինեին ու կկերակրեին մասաղ սերնդին: Բայց հիշ-ական թալանը խորհակեց զանգրանիսի երեքմի ծաղկող տեսությունը, բնակչությունը բացավ, մեռելը բացավ, գյուլասարյանների ընտանիքի սնունդը բացավ:

«Գյուլնարի տունը Գանգրանիսի գերեզմանատան մոտ է, ու երբ թաղում է լինում, հուղարկավորների համար՝ սուգ, նրա ընտանիքի համար այդ օրը տոն է: Թաղման օրերին Գյուլնարը, աղջիկը՝ Սրբիկը ու վեց թոռները մտնում են ուտում՝ երեփ, խաճած միս, մաս տանիք:

Հանգուցյալին թաղելուց հետո հուղարկավորները մի-մի բաժակ օղորմաթաս են խմում գերեզմանի վրա (ողորմի Աստված): Հետները բերում են նաև կերակուր, որ օղուց հետո ուտեն: Սակայն սովորաբար օղին խմում են առանց «զակուսկու» ու կերակուրը թողնում են գերեզմանի մոտ, որ բաժին է ընկնում Գյուլնարին»:

առաջին դարբերությունը տեղում գնաաաց:

«Իրանի թաղում էթում են, նոր մտնում են, հավաքում-բերում», - ասում է Գյուլնարը: Մնում է նաև խմիչք, որ կամ հարևան հարեցողը է փախցնում, կամ Գյուլնարը տանում ու փոխում է մթերքի հետ: Տանը միշտ գերեզմանից բերած օղի կա, ու երբ հազարից մեկ հյուր է գալիս, Գյուլնարը ամաչելով ասում է՝ «կներեմ, կոֆե չունենմ, կարամ արաղով հյուրասիրեմ»:

մեսի, գործի վախճանում ինչ գործ, ձեռնամանիկ թաղվող տղերքը որ չխմեն, ոնց կարան գործ անեն: այ տենց ես արել էի, որ էկող գնացողի խմցրել ես դրել աղջկադ փունել են: խոսք որ լրագրողը չասաց հավասարիմ մնալով իր մասնագիտական էթիկային:

բայց խմել արժի, խմենք, մնամք էս տանը իրիկունը, բա հո ժամը ութին-իննին ֆաղաֆ չենք գնալու: գործը լրջանում խմենք մայրիկ ջան: ամորես տղա ջան: բայց զակուսկին հետներս կբերենք, թե գերեզմանինը մնացել ա, թո մնա էրեխեքը ուտեն:

խի չես նկարում թե ոնց ա լակոսներին ծիծ տալիս: չէ, նախագծի մեջ կենդանիները չեն մտնում: լուսանկարիչը աչք լինելու տեղը տեսեր ա դառնել: այ քեզի լուսանկարչություն: փչ ա մնում լրագրողը մի ամառացի էլ ուսին գցի ու լուսանկարն էլ ինքը անի, ինքը իրա գլխի տերը, էլ լուսանկարչի հետ բազար չի անի՝ գյուղատեղի տանը մնալ թե՞ աղֆաս ընտանիքի:

չնկարված լուսանկարը սղանություն է, այն սղանում է հասարակության զգոնությունը:

«Երևանից հարյուր կիլոմետր հյուսիս գտնվող Գանգրանիս գյուղը երեք հազար բնակչություն ունի: Խորհրդային տարիներին եղել է ֆաղաֆաֆի ալան՝ երկու գործարաններով ու մոտ ութ հազար բնակչությամբ: Հիմա գործարանները չեն գործում, ու բանվորների համար կառուցված եռահարկ բնակարանները հիշեցնում են, որ այստեղ եղել է արդյունաբերական կենտրոն: Այսուհանդերձ, գյուղացիները կարողանում են հողագործությամբ ու անասնապահությամբ ապրել:

Սակայն գյուղում փչ չեն ծայրասիժան աղֆասները, մանավանդ այն ընտանիքները, որոնք առանց տղամարդ են մնացել»:

էէէ, բալամ, էս էրեխեքի հերը աղջկաս տունը ֆանդեց, էէէ, բալամ: խի՞ մայրիկ, էս էրեխեքը սաղ մի մարդուց են: ես տենց բան ասի՞, աղջկաս մարդը լուսանկարում զոյվավ, մեծ աղջկան ա մարդուց, մյուսը էս գեղացի մի տղուց ա, իսկ հաջորդ չորսը.....

հիմա հո չեմ էկել աղջկադ մոտ լուսանկարչությունը լսելու, հասկացանք, որ գրեմք աղջկեկ ում լուսանկարի սվել ա, դոնորները փող չեն տա որ ֆո աղֆասությունը վերացնեն, կբերեն հողիության կանխարգելիչ միջոցներ ու դավաաայ: առանց էն էլ փոքր ածու ենք, հերիք չի, էլ էրեխա չի ծնվի: խոսքեր որ միտի ասվեին բայց չասվեցին ու լուսանկարչի մեծաֆիզիկական խնդիր լուծելու համար, ինչո՞ւ գրել ձեռնարկությունը, եթե այն չկա՝ հարցի շրջանակներում:

.....էս գեղացի մի ուրիշ տղից: էդ որ ասում են էրեխեքի հերը, էս չորսի հորը ի նկատի ունեն: Բայց լրագրողի մասնագիտական խիղճը թույլ չսվեց ձեռնարկությունը թափանցել:

«....Սրբուկի վերջին չորս երեխաներին՝ Անիսային, Զորային, Բենիսային ու Մանգոյին ունեցել է համապատասխան մեկ այլ տղայից, որը կին ու չորս երեխա ունի: Մոտ տասը տարի նրա հետ սիրային կապ է ունեցել: Մինչ նրանից երեխա ունենալը հողիությունը չորս անգամ արհեստական ընդհատել է: Բայց հետո որոշել է էլ արեթ չանի, համ յոթը փող չէր տալիս (15 հազար դրամ է արեթը), համ իր խիղճն է տանջել. «Չգացել եմ, որ մնացել եմ, հետո զգացել եմ, որ խաղում ա, մեղացել եմ հանեմ», - ասում է 35- ամյա Սրբուկը, - վերջի անգամ որ բժիշկը հանց, ոտը ցույց տվավ, ու երթվա, որ երբեք մարդաստանություն չեմ անի, էդ մեղքն էլ զգացի ինչ բան է»:

չգրված տղեր. «արեթ արված բալիկների թաղմանը օղորմաթաս չեն խմում ու ուտելիք չեն թողնում գերեզմանում, նրանց չեն էլ թաղում կարծես աստծո լուսնի տակ է նրանց բաժին ընկնում և ոչ հայրենի հողը»:

ճիշտ, լուսնի կուրծք տալու տեղը էն էրեխեքին կենդանեքի, ասված օղորմած ա. ասիմք, որ ազգի դեմոգրաֆիան փոխվում ա ազգը լուսանում ա թաղումն էլ հետն ա լուսանում ու գյուղատնտեսության ընտանիքի ամրության հարցը գրեթե կլուծվեր:

Էն ի՞նչ էիր գրել, յոթը՞: տոսվին անջատած է, բայց հո սֆայիլը կա ու մեկ է քեզ կստիպեն դիտուկ բառը փոխարինես ավելի մեղմ բառով: Serob barev. Barev. Lsi, ed antakt bar@ khi es gre!

դե փունիք թողիք, հանեք էլի, առանց ինձ ասելու էլ կարաք հանեք: սոսկին միանում է ու զանգ գնում դեղի խմբագրություն՝ լսում են դարձ. դե արի նորմալ խմբագրի անուն գտի որ չջոկեն խոսքը ու մասին ա: հա, լավ դարձնում սլովակյան: արա հո դու հայոց լեզվի թեմամին չէ՞ս, յոթնս ո՞րն է: ի՞նչ գրեմ տեղը, փոխեմ սիրեկան. «համ սիրեկանը փող չէր տալիս (15 հազար դրամ է)»:

այսպես մարդու ստեղծագործական ազատությունը զոհ է գնում հասարակական ուսանողներին, իսկ արդյունքում սրբուկը շարունակում է շնորհիմ կերակրել սեփական մայրական կաթով:

ես էլ եմ կաթիկ ուզում: ու լրագրող սերոք դուզգունյանը այնքան ընկալ ու ուզեց մասնակցել սրբուկի խրախճանքին: բայց դեռ բարձրաձայն չասեց: հես ա իրկունը գա, խմենք օղորմաթասերը ու կփունեն սրբուկին:

ու լրագրողը մտավ թրաֆիկինգի ոլորտ: թրաֆիկինգ չի բա ինչ ա, գնաս, հարցազույց վերցնես, օգտվես կնոջ անօգնական վիճակից ու սեռական կարիքներդ բավարարես:

բայց չէ, դեռ բարոյականությունը նրան հես է դառնում. չէ, շանը ծիծ սվածին չի լինի փունել, տենց դուրս կգա որ շնանում ես: գոնե մի փչ ուզ գայիմք ծիծ տալը չտենայիմք:

շունը խոչընդոտ, սահման է գծում ցանկասիրության ազատության դիմաց: տարբերակով՝ անհասարակություն: ազատագրական դաշտում հաջողություն չի ունենում լրագրողների տասնվող ու ոչ վաճառական լինելու դասառնություն:

նախկին լրագրող վահան իշխանյանը ազատագրական խնդիր է լուծում, գրկելով լրագրողին բարոյական արգելանքից ու ստիպում շնանալ՝ լինել մեկի հես ով մայր է շնորհին: չնայած սրբուկին այնքան սիրում է, ասված մի բան առել, մի ուրիշ բան տվել է, այնքան սիրում, գեղեցկուհի, որ առանց իշխանյանի ազատագրական ջանքերի էլ լրագրողի աչքին չի երևում շնանալունությունը ու դասկերպությունը է սրբուկին ռակմ փունելիս:

իսկ կնոջը, ով դիտարկում ազատագրի կնոջը, որի վրա ով հասնի կլիք է կանգնացնում: չէ՞ որ լրագրողի ազատությունը անցնում է կնոջ ազատության սահմանը: հարցեր, որ նախկին լրագրող վահան իշխանյանը բաց է թողնում իր դաստիարակող դիտարկումի դասառնություն:

լավ, ինչ տարբերություն, ասենք մի փչ ուզ էի եկել ու չէի տեսել, որ շանը ծիծ ա տալիս: ինքը նորմալ, տեղը-տեղին, սիրում, տունն էլ մաքուր փայլում ա: մաքուր աղտերություն:

հարկեմ մեռելի միս կերած սրբուկը հարիճներից չի, որ առանց վարձավճարի իր մարմինը շնորհի լրագրողին:

~~վահան իշխանյանը մտածում է. գնա լրագրողը հասնի գյուղ, մեծի տուն ու մեռելի թողած ուտելիքն են ուտում ու ոչ մի մեռելի մասին չգրի, արդյունքում կլինի. գերեզմանից դուրս է գալիս սրբուկի գոհված անուսինը: չէ, դա մասին կլինի հաջորդ լրագրողի այցի մասին դասառնող դասառնություն: հիմա ռեալիստական:~~

սրբուկը ծանոթացավ իր չորս զավակների հորը գերեզմանոցում նրա այցելություններից մեկի ժամանակ: Գյուղի դուռից դուրս գնալուց, շալաստանի գոգոնների միության անդամ Մեսրոպ Զնոհային գերեզման էր գալիս իր երազանքը իրականություն դարձնելու, իր մահացած անհասանելի սիրո հետ սեռական կապ հաստատելու համար: Նա մանկուց անփոխադարձ սիրով սիրել ու երազել էր Ամալիկին: Այդ սերը արթնացավ դեռ դուռից դուրս գնալուց, ուր Մեսրոպը դաստիարակում էր դաստիարակի գերեզմանից ու գեղեցկուհի Ամալիկի ծունկը դիտելով իր ծնկին: Դեռագայում նա կգրի. «Փափուկ փափուկ էր, անսահման ջերմ ու անդադուն: Այնքան փխրուն և այնքան փնուր, որ ասես ուր որ է անկանալու է»: Սակայն Մեսրոպը մինչ առաջարկություն կաներ Ամալիկին, նա ընդունվեց Մոսկվայի համալսարան, այնտեղ դասառնություն քննադատական թեզ, Իսկ Մեսրոպը, թեև անուսնացավ, սակայն օր չկար որ չերազեր Ամալիկի մարմինը: Այդ երազանքն էր դասառնող, թե՞ դասառնականություն էր, որ 30 տարին չլրացած Ամալիկը Մոսկվայում մահացավ ավտոկործանում:

Երբ Մեսրոպը գնում է վերջին հրաժեշտ տալու Ամալիկին, ասում է աղջկա տեսից, կարծես մահը նրան ավելի էր գեղեցկացրել: «Ես ժողովուրդ եմ նրան»: հրճվածով որոտեց Մեսրոպը: Թաղման հաջորդ օրը գիտեով Զնոհային գերեզմանից փորում հանում է կնոջ թաղման դիակը ու տանում տան իր առանձնատնակը հարազատներին ասելով թե ստեղծագործում է ու դասառնություն, որ իրեն հանկարծ չանհանգստացնեն: Նրա երազանքը կատարվում է, որը նա նկարագրել է իր «Մահը չի կանգնեցնի սերը» վիդեոյում: «Ամալիկի մաշկը փափուկ էր, ուտելիքը միմյուր: Վերնատաղիկը հանելով, հայտնաբերեցի մանրագին սափրած անուրները: Նա կրում էր կրկնաթիվներ սոփսակեղեն՝ ծառ ավելի լավ որակի փայլ կոստյումը: Դադարում անդադար

6/2010

հոգնա

ման նրա հավաքածուից էր ու ես եզրակացրեցի՝ նա սեփական արժանապատվության զգացում ունի ու անկեղծ կանացի անաշկոտություն: Ես նրան մոռեցա անհամբերությամբ ինչդեպ նորադասակ անուսինը: Ես նրան ծարա դեղի իմ մահճակալը: Ղողացող ձեռներով հանեցի նրա կրծկալը, օրուսիկը: Ես ընկա՝ էի անհամբերությունից», ասլա նկարագրում դիակի հեռ կենակցելու ճեսարանը. «Տարաթխարհիկ դողերոցով, երեկոյան քոնաօադախ ցողը վրաս, ընկղմվեցի անկողնում: Կոհակվող կրծիս մեջ առա կուսական մարմինը, ձեռներս կարոտով ջոթափում էին սօինմները, մեջքը, ազդրերը... հեռույի տինդ մսագնդերի վրա կանգ առա: Նա-րինջ գնդերը տայրելու ասօժան տիրկ էին ու լարված: Կոկոն տօուկները սեղմվել էին կրծիս: Շուրքերն առել էի բերանիս մեջ: Օլուխս տօսվում էր գերագույն վայելից: Հանկարծ ընդոս կասադի ցայտ... Ընդերում դուրաի խուտուս եմ զգում: Ես էի՝ նա, ներսն ու դուրսը, երկին ու երկինքը, ու միախառնվել, սեղմվել ու ներդաօնակ մի կեռ էր: Ղա աթխարհի անենաքանձր կեռն էր: Ես ու նա վերանում էին: Կյնեղ ու սկիզբն էր ու ավարթ: Շան ֆսֆսոցով ու կօսվող ցնցումներով հանվում էի: Երմակ անկողինը հանդառն լուծվում էր խավարի ու կիսամոքի մեջ: Մեկ էլ քօինը սառը տասանկ կաղեց մարմնիս: Որեղ էի, մահվան ծողցում: Մահվան դուռն էի գնում»: Այդտես Ամալիկն նա տահում է իր սենյակում երեք օր. «Ես Ամալիկի հեռ փակվեցի սենյակում, ու արգելեցի ինձ անհանգստացնել: Հարսանիք առանց երաժօության ու ծաղիկների: Այդ ընթացում երկու անգամ դուռը ծեծեցին: Տոփող սրով, օուռնա տահած ես սենյակիս մուք մուսի մոռ քարացած սղասում էի տաօրաս լինելով ամեն ինչի, ու տաօռ-տանեն իմ գանձը»: Բայց, ավաղ, հոռ սկսում էր օարածվել ու դժվար կլիներ այս անադար աթխարհում տաօռտանել Ամալիկն աթխարհի հիմար օրենմներից ու տեօք էր վերադարձնել նրան իր հավերժ բնակարանը:»

Ամալիկին հեռ քաղելուց անմիջադես հեռ, Շնհալին օղջվում է ու ցնցվում՝ դիմացը կանգնած էր Սրբուկը: Սակայն Շնհալին կարի չուներ վախենալու, Սրբուկը լսում է նրա տաօնությունը ու աչքերի արցունքները սրբելով խնդում տաօնել այլ տաօնություններ աս: Իսկ երբ Սրբուկը կարդում է Շնհալու տաօնվածները, որոնում է ու այդ օադանդավոր մարդուց տեօք է երեխաներ ունենա:»

Ընկճախօ լրագրությունը քողած ու դեռ քոթակի չանցած Վահան Իօխանյանի մոռ:

Նեկրոֆիլիայի քենան վաթեռ մոռացվել ա: Բայց մյուս կողմից էլ լրագրողի կլիր կանգ-նել է ու Վահան Իօխանյանին չի քոնդում զարգացնի նեկրոֆիլիայի քենան:

Նա արագ, շաս արագ գնում է գյուղադեսարան, գյուղադես՝ մեղք են, ինչ ասեն, մեղք են, մի բան արեք, գրեք թող էդ ընսանիին մի փչ օգնություն հասկացնեն:

«Գոնե էլեկտրականության վարձի փողը փակեն, էդ մարդիկ օրերով մթի մեջ են նսած,- ասում է գյուղադեսը»:

Լուսանկարիչը մնում է գյուղադեսի երկհարկանի տանը՝ ջագուղիում կղառկի, բայց ու մօփափոխ լինի կարա գա՝ սրբուկի ավագ աղջիկը գուցե դեն չլինի: Իսկ լրագրողը՝ կուսին թո-ղած սրբուկի վրա. խանութ՝ կես կիլո տանի, տյուանիկ, կոկա-կոլա ու արագ վերադարձ գե-րեզմանաօում: Վահան Իօխանյանն էլ իր հերթին արևը արագ մայր է մօցնում, մթնեցնում առ-խարիը, իսկ մոմերը վառում է արդեն գյուղմարը: Լավ, օգնող հեչ չունե՞ր, ազգական բարեկամ:

«Գյուղմարի մյուս աղջկին ու տղան Ռուսաստանում են, երես են թեփել իրենցից. «Իրանց մորն էլ չեն ընդունում, ու էս երեխեփի դեն չեն, ասում են՝ երեխեփ բիձ են,- ասում է Գյուղմա-րը,- չեն մօածում՝ իրանց ծնողն են, մի չուլի առնեն հազցնեն: Իրանց վրա իմ ամագը լցին ջուրը»:

Իսկ սրբուկը ոնց ա էս գեղում սենց սիրում կին ծնվել, մի փչ գիրացել ա, լավ էլ ուսում են ուրեմն, բայց հո չես գրի՝ «թեն նրանք ուսելու բան չունեն, բայց սրբուկին գեր է»: մեն աղ-ջիկը՝ ֆրանսուսիին ավելի սիրում ա: տաներ անչափահասին, իրա մայկա տուսիկով իրա ձե-ռով լողացներ, տուցն ու ոռը իրա ձեռով լվանար ու կուսաթաղանթը տաօռեր: չէ, դրա ժամա-նակը չկա, կարա դալմադալ լինի, կարա տափ ջուր չլինի, իսկ սառնով չի լվացվի, կարա՞ր տա-ներ գյուղադեսի տուն ջագուղի մօցներ: Լավ, թարգի: Իսկ սրբուկին օղու բաժակի ուղեկցու-թյամբ սահում կլունի:

Երկու մոմ է վառել գյուղմարը՝ մեկը սեղանին դրել, մյուսը զարդերոփին: երեխաները փնած են, գյուղմարն էլ դիվանին ննջում է արդեն: Լրագրողը նստում է սրբուկի կողմը լցնում կիսաս շօից օղորմաթասերը՝ էհի, ինչ ասեն, ձեր ընսանիին երջանկություն լինի ու առողջություն: երկրորդ բաժակից հեռ նրա ձեռքը սրբուկի բղին:

«Ընթանալով մեկուսացած է աղյուս, ոչ ոք նրանց հետ մեծություն չի անում ու չի օգնում, քանի որ երեխաները աղյուսին են ծնվել»:

սրբուկը ձեռք հեռացրեց, իսկ լրագրողը անմիջապես նրա ականջին ասաց՝ ես քեզ երեխաների հայրը կլինեմ: Էէէ, ոնց ես լինելու սկի էլեկտրականության փողը չեմ կարում փակեմ:

հաջորդ օրը գլուխը մուծեց էլեկտրականության վարձը:

«Նրանց ընթանալով ոչ մի հարազատ չունի բացի երեք ռեմիկներից: Սրբուկը իր յոթերորդ ամենակրկնը զավակին ունեցել է մի երիտասարդից, որը լրագրող է ներկայացել և խոստանալով, թե կամուսնանա, մեկ նրա անկողինը»:

ցավով օղորմաբասին կարագ, ձեթ, օձառ չեն բերում, իսկ ոռը առանց դյուրամուտ դարձնելու չարչարան կդառնա: համ էլ կինը ընդդիմացավ՝ ես դու ինձ չես սիրում, թե չէ կարագ չէ, բայց հեռու մի տեղից օձառի կտր կձարվե: լրագրողի կլիմն էր բարակ, թե՛ վեց էրեխա բերած ու իրեն արոտ արած ժողովրդ լին կգար, որ նա հետևանքներ երազում:

բայց մեկ է, թեև դուր, բայց լրագրողը երբ երկու տարի անց կարդաց աղբասությունը հաղթահարելու դրամաբանության ծրագրի շրջանակում հրապարակված թագա ակնարկը, ֆեյ-ժողովրդ լին չին՝ զանգուցն նա միտք մոտը դառնում է:

հարի՛, բազմափորձ ու աստվածավախ կինը, ճիշտ է, դժբախտացել է, բայց ծանր կյանքը նրան չափազանց խնայող է դարձել, նա ոչ մի ավելորդ իր չի նետում: այդպես նաև խնայել էր ժողովրդավախ ու դառնությունը: իր կյանքը չստացվեց, գոնե տաղանդավոր երեխաներ ունենա, ինչպես վերջին չորսն էր ունեցել մեկից, ով գյուղի ուղիղ չէ և շրջանում հարգված գրող, որի մասին դաստիարակ հասկանալի վախճան իշխանյանը իր «մայրական կաթ» դասվածություն անվտանգություն բաց է թողել: ու սրբուկը ժողովրդավախի դառնությունը լցրել էր ժողովրդ, ակնկալելով լրագրողի խելով որդի ունենալ, իսկ ժողովրդավախը երազել, չորացրել ու խնամքով դառնել հաջորդ ակնի համար:

ծնվող երեխան կծնվի հաղթահարելով իշխանության բարձրացած բոլոր դասերը:

«Էհ, էլի փունջիկ մասին ես գրել», - ասաց վիդեոյը, երբ կարդաց վախճանի «մայրական կաթ» դասվածությունը:

«ոռոչ փունջիկ մասին չի, փունջիկ միջոց է ներկայացնելու համար, թե ինչպես են լրագրողները տախտակում մարդկանց աղբասությունը», - ջղային դասախոսանք վախճան իշխանյանը:

Իմ գիրքը՝ «անմազ». և արդյո՞ք մեր գրքերը չեն անհետանում գիտելիքի աղբանուղջում այնպես սրընթաց ինչպես մանկան վիրավորածությունը

«Մեր սեղանին է վախճան իշխանյանի դասվածությունների ժողովածուն՝ «անմազ» - կգրեք «Գրական թերթը», եթե իսկապես նրանց սեղանին հասցնեի: Իսկ ես դժվար հասցնեմ, թող առնեն, եթե կուզեն: Թե՛ որ հասցնեի էլ, չէր գրի, թե՛ կգրեք «ինչպես կարելի է այդ գրից ուղղակի իմաստով զարեհոսություն է բուրում»: Թե՛ ինչ որ ձևով հասցնեմ ակադեմիկոս Սերգեյ Սարգսյանին:

Առաջին գրիս տախտակը՝ իրեն կապոց տախտակ տուն են բերում՝ «անմազ», խնդրեմ, ու մի օր անց «Արտ քրիշ» դնում ու «Զլաբ»: Բուկինիս չեն դնի դարձ դասառնով՝ կարող ա ոչ ցենզուային, չէ, ոչ բառարանային բառադարձի համար մեծեն: Դե հիմա Կարեն Դարսյան չեն դառնալով՝ տանել տան, չվերցնեն, շուտուր հանեն՝ գիրք մեծեց երևանյան մի գրախանութ: Իսկ ես հարգում եմ Բուկինիսի սնունդին: Հայաստանի լավագույն գրախանութն ա դառնում: Հիմա, մարդը չի ուզում ֆիլմ հանի վաճառքի, չմայած ռուսերեն ֆիլմով գրեք դնում ա: Որ 2005-ին «Ինֆոգրի» 2-րդ համարը հրաժարվեց վաճառել Արմանի «Կլիս» բանաստեղծության համար, հարցի՛ բա ռուսերեն ֆիլմով գրեք ո՞նց եմ դնում, խնդաց՝ գուցե տալիս տարի հետո մեմ էլ հայերենը դնեմ, - ասեց: Տալի տարի չի անցել: Հիմա տարի հետո որ թագա գիրք տղան, իրա խոսքերը ձեռքի տակ կայցելեն: Քանի երևանում երկու լիբերալ գրախանութ կա՝ Արսերիցը և Զլաբը, ու հնարավոր է գրքեր վաճառել, մտածողություն խնդիր չկա՝ թե

6/2010

հոգեբան
հր

վայ-վայ գրախանութները ցենզուրայի սակ են, ու ես էլ գիրքս չեմ կարում տարածել: Իսկ եթե ուզում ես գրիդ քր-ը անել, ուրիշ, արժի շուկայում դնել:

Ոչ միայն Բուկինիս չեմ տանի մասնազգականներին չեմ տա: Ոչ Խաչատրյան, ոչ Բուրա, ոչ Իրանց ընտանիքները, ոչ մամաս Պատմականներն չեն հավանում, չհավանելը էն խոսքը չի՝ ես ինչ ահավոր բաներ եմ գրում: Չեմ սվել, ճարել, ինքնուրույն կարդացել եմ: Ես էլ առաջ ամեն ինչ անում էի, որ գոնե մամայիս ձեռք չընկներ, բայց հասցնողներ եղան: Ինչ արած չես թափանի որ որդին իրա ղեկավարացածը չի: Իսկ զավակներս: Եսիմ: Իրանց կնիքներ:

Իսկ Վիդալը: Որոշ բաներ իրոք հավանում ա, բայց հիմնականում որ հարցնում եմ՝ ո՞նց ա, էնդեն ա ասում՝ դե լավն ա, որ գիտես ասում ա, որ լավ զգամ: Իսկ էս կյանքում լավ զգալու շատ առիթներ չեն լինում: Բայց գրիս հետևը գրեց՝ «Վահան Իսխանյանը ստեղծում է մի արտահայտչականություն մի լեզու, որով հասնում է իրեն՝ իբրև «ուրիշ» այն հանրության ուր աղ-րում է: Ընդ որում ոչ թե վերանալով կյանքի հյուսվածքից՝ այլ ընդհակառակը՝ հնարավորինս խորն ընդգրկվելով դրա մեջ, որը նրան հնարավորություն է տալիս փնտրել հասարակական կյանքի սահմանը գաղափարախոսական ու մշակութաբանական կառույցների և կարծախոսների ին-դիվիդուալ համոզմունքներ:

Գործարկելով իր «թարսությունը»՝ ղարկունի ղեկ սեղմելով իրեն՝ դուրս է ղրծեցնում այն փառությունը, որը տանում է նրան դեղի այդ ուրիշը՝ իբրև գրականություն»:

Որ գրիս հետևն էլ չէր գրելու բա էլ խի էի խելով կնոջ հետ ամուսնում:

Բա էլ խի գիրք տեցի, որ ոչ ազգականներս են ուրախանալու ոչ էլ ընկերներս, համ էլ էն դասագրքային իմաստով ընկերներս՝ մանկության, որոնց հազար տարին մեկ եմ տեսնում ու որոնք գրածս կարդան հաստատ մեկնում կասեն՝ էս Վահանը նորմալ տղա էր, խի յանը տարավ:

Էլ խի ջեթիցս փող դի ջեթիս վերջին փողը, որ էրկու շաբաթ մամայիս տանը ձառեմ (մի շաբաթն էլ Վիդալի հաշվին՝ 3 հազար դրամը դնում ա սեղանին հետո հազարը վերցնում: Ես: դե էդ էրկուսով յուր զնա) մեկ օրվա համար ղլասիկ փաթիկ վերջին մնացորդն էլ փառեմ(ու փառով փող փառելու հաճույքից ղրկվեմ: Մնաց վրան էրկու հազար դրամ: Որ գիտեմ 12-ին էլի ուզեմ ղիվա խմեմ, փող չլինի, էրկու հազարը կփառեմ ու էրկու շիշ էլ կխմեմ) ու տղեմ մի բան որ չի ուրախացնելու ամենամեծս ձարկանց, դաժե հակառակը՝ ջղայնացնելու ա: գուցե: էլ մեծսն ուն ա:

Ուրեմն ինձ ա ղեթ. որ ԵՎ-ի ղրացնեմ կգրեմ ոչ թե ղրագրող այլ՝ ղրագրող, գրող: էս մեկ, թե խի էր ղեթ տղե: Որ Մանուկյան Լազարասոյին լսած լինեի, թե տեսական մոր ձգնաժամ կլինի ու ղեթություններն են սկսելու բանկոտ լինել, գիրք կտղեի՞ էլի: 20 տարի բանկոտ երկ-րում ես աղում, խի չտղեի որ՝ էն մի փանի հազար դրամը մոր ձգնաժամին եղանակը չէր փո-խի, էն մի փանի հազարը հաց ու ղամիդոր-վարունգի վրա՞ էի ծախսելու, առանց դրա էլ հացը կառնես: Մեմակ թագա տոկի չես առնի: Ուրեմն, ավելի լավ ա գիրք տղես: Բայց Լազարա-տն մասն ասեց, որ Ֆրանսիայում արվեստագետները որոշեմ արվեստագետ ղեթությունից ամ-սավձար են տանում, ոչ թե մղաս, այլ աշխատավարձ, փանի որ իրենց աշխատանքը ղարբե-րական չի, մի մերկայացում կխաղան ու մի ամիս կնստեն կամ մի գիրք կտղեն մի փանի ամիս կանցնի մինչև մյուսը՝ յա տղեն-յա չտղեն: Իսկ թե ովե՞ր են արվեստագետները, կազմում է մի խորհուրդ, իսկ ցուցակը հաստատում Սարկոզին: Չէ, ափսոս սա Ֆրանսիան չի, գիրք տղելու ղառաձանդերիս մեջ ափսոս աշխատավարձ տացող գրողների ցուցակի մեջ ընկնելը չկա: Իսկ եթե ցուցակ լինե՞ր, Սերժը կմնցնե՞ր ցուցակի մեջ, լեռնականները հա ասին՝ սերժական, ինչ տեսնեմ իրանց մման չի, անունը դնում են սերժական, բայց փյար չեղավ, գոնե ցուցակ լի-ներ, մեջը ընկնելը փյար լինե: Թե՞ Փարիզում ղարաղորդի վախտ մեմակ դերասաններին են վձարում:

«Ինչի՞ ես փո հաշվին տղել, տես Կիլիկյանը իրա գրեի համար ոնց ա փող տարում» -ա-տում է Սուսանը Լազարասոյի դասախոսության ձանաղարհին, որ տղի ունեցավ գաղութա-րարների կառուցած շենքում՝ Սոսկվայի տանը: «Ի՞նչ կարևոր ա ով ա սարել, Սուսան, շենք ա էլի», - ասեցի ես ու մերս գցեցի Կիլիկյանի մասին կարծիս՝ հա լավ էլ հարուստներին կկոց-նի, բայց ով լեռնական չի՝ ծախված կասի:

Իմ գրիմ ո՞վ էր փող տղողը, դաժե հայ մշակույթի ջասագով մեկնասաները ձեռները առ-նեմ, արները կխառնի ու կուզեն փող տան որ չտղի: Այ՝ որ տղին կարող ա հրաժարվեի հա-յոց լեզուն ղղծելու գործից:

Որ գործազուրկ ես՝ կամ էս յան կամ էն յան ու սկսում ես ֆիուրային, այսպես կոչված՝ ոչ ցենզուրային սեփեսեր գրել, ինչպես լիցենզավորման մեծ մասն են գրել գործ չունեցած ժամանակ: Ու որ գործազուրկ ես կամ համարյա գործազուրկ՝ հոնորարով յոլա գնացող, արդեն ասում ես՝ դե որ սենց ա, գիրք տղան ու ֆաֆնեջ անեն Հայաստանում գրական ճաշակը: Ուրեմն գիրք տղան մյուս լիցենզավորման գործազուրկության ժամանակ ֆիուրներ տղան ինքնագնահատականը բարձրացնելու փորձերը:

Մեկ էլ ըստ մեկն ու մեկը հավանեց, ասեց՝ Վահան էլ գործեր ունե՞ս բեր փող են տալիս տղի: Խի՞ չունեն, մի չորս գրի մյուս ունեն՝ էստեն, ակնարկներ, հոդվածներ և մի գիրք Հյուսիսային Կովկասի բնակիչների վարման մասին: Մենակ լիցենզավորման մի էրկու գիրք դու կգա վայր: Թե՞ մի: Էս էլ ֆեզ 3-րդ լիցենզավորման՝ որ մեկ էլ ըստ փող սկող հայտնվի: Բա որ ասի՝ խի՞ մյուսները էս գրում չտղի: Հա ասիմ cv-ի համար, բայց էդ սից էր, ասի՝ թո փոք լի-նի՞ 180 էջ, գրված են սեղ անող, տառադարձված խոսք, որ կարդացվի: Փոք գիրքը ընթերցողին ավելի ա ձգում: Բայց, ընթերցող կոչվելու մասին են մտածում: Արամ Ուռույանին՝ գրիս ձևավորողին, ցույց սկի Սոնդիանյանի ֆրանսերեն վերջը՝ այ էս ֆորմատով ու էս տառադարձված են ուզում: «Էս հայերը, որ գիրք են տղան ընթերցողի մասին հեջ չեն մտածում մանր տառադարձված խոսքում ու տղան», - գիրքը մայելուց հետո խախտության ասեց Արամը: Արամն էլ էն փչ մարդկանցից կլինի, որ գիրքս կնվիրեն՝ ընկերոջս Արամին, որի հետ աշխատելը լավ հարմար է, կամ Հայաստանի ամենաբարեխիղճ ձևավորողին:

Հա ասիմ իմ ջերից են սկել, բայց ջերս էնքան չկա, որ ավելի հասց գիրք տղան: Էս էլ երկու լիցենզավորման, թե խի են փոք գիրք տղան:

Ձևավորողը ձևավորող, բայց դե ասի կազմի նկար ճարեն: Կարենին գրեցի՝ գիրք են տղան, կարա՞ս ֆոտո առաջարկես: Հիմա լավ զբաղված են մի էրկու լիցենզավորման: Լավ, ուրեմն գոնե ինձ նկարած ֆոտոն ցույց տալիս հետևել կոչում: Էս ինչ լավ ֆոտո ա, ոնց որ արտաստեղծ-ցի գրող,- մայց կազմին Վիլյեմ: Կարենը դե ուրիշ լուսանկարիչ ա: Անահիթ, գիրք են տղան, կարա՞ս ֆոտո առաջարկես: Նայեմ ու միմյալ սասնիմ օրական Կաթերինին կկերակրեմ, կլողացնեմ, ես կոմիս մեջ գա մեր լիցենզավորման ֆիլիալում նկարած սակագրած ու սակագրած-րի միջից հարություն առած լիցենզավորումը ու մեջից մի կարդ կսեցի, դի գրի կազմ: Բա ի՞նչ անեի, երբ Հայաստանի լիցենզավորման լիցենզավորիչները՝ Կարեն Միրզոյանն ու Անահիթ Հայրապետյանը զբաղված էին հենց էն լիցենզավորման, երբ որոշել էի արագ գիրք տղան: Մի փչ էլ ու-ացնեի կփոխանանեի:

Ուրեմն 4-րդ լիցենզավորման՝ Սոնդիանյանի գիրքը առա ձեռք, գիրք տղան հավեսս բացվեց: Հո սաղ լիցենզավորման մի գրով չէի տղան: Մենակ վերջին տաղ տղանին գրածներս միջից: Ընթերցումն էլ վաստակավոր չեն արել, այլ մի տառադարձված, որ մենակ ես են ջոկում, վայ թե ուրիշը չջոկի: Հո Ֆերեթի մեն յոթ տառակալում գրածներս էլ մի գրի մեջ չէի դնելու, ինչպես հենամառն սեղծագործող մասնագետի գործերն են մի գրով տղան որդես հիշատակ(Ֆերեթը գիրք ա տղան, իմ տղես առաջին գիրքը՝ «Ափրականչ», բայց հավերի տղա-տղայացիայի մասին չի, կյանքում գրած իրա լիցենզավորման տղանին անհատական տա-րիքից սկսած դեռ ա մեջը, ինչպես, օրինակ, տաղանդավոր մանուկ գրած «Գիտեն ու չգիտեն»: Որ առաջին անգամ, չէ, երկրորդ, չէ երրորդ անգամ, 96 թվին լիցենզավորման էի տղան՝ «Պոֆի-լակիկան», բաժակի ընկեր՝ Ֆերեթը վաստակել էր: Ո՞նց իմացա, «Առավոտ մշակութային-ում» լիցենզավորման կարգից ես հավանել էի, բայց Ֆերեթյան Վարդանին տեսա վաստակել էր ասում էր էս ինչ տղա-տղան ա, էս տղանին ոնց էլ տղան են» - ծիծաղելով լիցենզավորման Տա-րուն՝ նկարիչ: Խմբագիրը Դվոն էր, տեսնես իրան էլ էր ասել: Այ սենց, հացիս վայիս ասիմ որ գիրքս ֆինանսավորող չեղավ: «Պոֆիլակիկան» ես գրում չկա մյուսում: Ուրեմն գիրք տղան 5-րդ լիցենզավորման՝ որ չուզողներս վաստակում:

Որ Ֆերեթի մեն դրոշմական տառադարձվածներս էլ դնեի, միսի համահեղինակներ գրեի՝ առաջինից-վերջերի դասարան՝ Բյուրակն Անդրեյան, 7-10-րդ դասարան Ռաֆայել Իսխանյան: Ոչ էլ համահեղինակ՝ հեղինակ Ռաֆայել Իսխանյան, տղա-տղանին Վահան Իսխանյանի ու տղան 5-երն էլ հետը: Մեկի տղան 4, խի՞, որս դասարան՝ ընկեր Գրիգորյանը, էնքան էր ինձ գովում՝ տեսի ինչ տաղանդավոր է Վահանը, որ ամոթից մի տառադարձված մեջ զարդը թ-ով գրեցի, որ հինգ չստանամ:

Արսերիցում, երբ Մարտելից Զուրիկի դրկած հայ ղոնեգիայի անթոլոգիան ու հեռն էլ, չգիտեմ խի, ֆրանսերեն մի քանի գրքեր, մեջքներն էլ Սոնդիանոն, վերցրի Շաֆեն՝ սնորենը ինձ ասեց, թե գրի տնավաճառ եմ անելու, դու ու Վիոլետը ձեր գրքերը բերեք: Տոնավաճառը օղերայի հայաթի Ջազվեում, երեք օր՝ հոկտեմբերի 1-3, իսկ ամսի 2-ին ժամը 6-8-ը հեղինակներն էլ են լինելու, որ մակագրեն իրենց գրքերը: 6-րդ դաս՝ տնավաճառ: Ավստու Վիոլետը չի գա տնավաճառին, գիրք չունի: Կամ կգա իմ գիրքը բալետ անելու: Վերջին գիրքը՝ «Հարեմի վարդը» Լոսում տեց ու արագ ծախվեց: Երկու օրինակ ա մնացել: Իսկ մեր երկուսի փողերը հազիվ մի գրի հերիքեր՝ նրան ով դեռ գիրք չունի տղած: Բայց խի՞ չունի՝ 2005 –ին տեղ եմ «Հաշվեհարար Հալածանք և դիմադրություն», որ ինչպես «անմազ» դասնվածների ժողովածուի շաղկիկին է գրված՝ «ներկայացնում է 2003-2004թթ քաղաքական հալածանքները Հայաստանում»: Եվս մի գիրք տնավաճառին ներկայացնելու համար: Իսկ էս տարի ևս մեկը «Խղճի ազատությունը Հայաստանում», հեղինակներ՝ Մերի Երանոսյան, Վահան Իսխանյան, Ավետիս Իսխանյան, երկու տարբերակով՝ հայերեն անգլերեն:

Սոնդիանոյից մի վեղ էի կարդացել՝ «Անծանոթություն»: Իսկ էս գիրքը հետաքաքս սվի մեմակ ձևը դուրս էկավ, տեսքը չէ՝ դարձ դասառնով՝ ֆրանսերեն չկարացա կարդալ չգիտեմ: Բայց համ ֆրանսերեն գիրքը համ էլ Արմեն Մելիքեյանը, որ ասեց, թե կարող ա Սոնդիանոյին նոբելյան տան, հավեսս բացվեց, ինտերնետից քաղեցի Սոնդիանոյի գրքերը ու քանի ամսվա մեջ առաջին անգամ հազիվ մի վեղ մինչև վերջ կարդացի՝ Улица Темных Лавок, «Մթին կրակների փողոցը»՝ հիշողությունը կորցրած ու իր անցյալը փնտրող մարդու մասին: Գիրքն ավարտվում է այսպես И наши жизни, не рассеиваются ли они в вечерних сумерках так же стремительно, как детская обида?

«Եվ մեր կյանքերը, չե՞ն անհետանում արդյոք երեկոյան մթնշաղուն այնպես սրընթաց ինչպես մանկան վիրավորվածությունը»:

Չէ՛ տեսք է վեղ գրել: 7-րդ դաս՝ գիրք տեղում, դասնվածները տեղն, որ գրելու հավեսս բացվի:

Չգիտեմ ինչ տնավաճառությամբ մի հաշվարկ էին արել, որեղ նորահայտ տղանդավոր գրող Դուրիանից հետո ես երրորդ տեղն էի ընկել ինտերնետային ռեյտինգում ու ֆեյսբուքյան քննարկման ժամանակ Արմենիկը՝ գրական քննադատ, ինձ հորդորեց՝ ինտերնետում տեսքերս հրապարակելուց, բացի կարևոր է՝ որ գիրք տեղն: Ես էլ ասում էի՝ խի՞, ինտերնետով մեկ գրածներս ցրված են, ավելի շատ են ինձ կարդում քան այնպիսի տղանդավոր գրողների ինչպիսիք են Լևոն Խեչոյանը, Վահագն Գրիգորյանը, Վահագն Մուղնեցյանը և ինչու չէ՛ Վարդան Ֆերեցեթյանը: Իսկ ինքս ինձ ասի՝ երբ փող սվող էղավ որ չտղի:

Եվ ոչ թե հայ առաքելական եկեղեցու ու Չարենցի տեղ, ովքեր յոթ խորհուրդ ունեն, այլ ես գիրք տեղում ուր դասառն ունեն, և դասառն ուրեքորդ՝ որ մի սփյուռքահայ զանգի, ասի՝ դարուն Իսխանյան ձեր գիրքը կարդացի, շատ հավանեցա, Երևան տեսք է այցելեմ, ի՞նչ կփափագիք բերեմ: Վիոլետի թի օղերի կոմպլեկտ, էստեղ լավերը չկան: Ու, որ գիրքս լինի, հաստատ կերի:

Այ սենց փող սվողը հայտնվեց, երբ ուր դասառն տեսավ գիրքս ֆինանսավորելու:

Իսկ գուցե էս գրառումս դնեմ հաջորդ գրում: Մի դասառն երկրորդ գիրքը տեղում համար:

Կրեցի. տնավաճառում ամենաշատ վաճառված գիրքը

Երկու ժամում իմ «անմազ» դասնվածների գրից 20 հաս վաճառվեց Արսերիցի կազմակերպած գրի տնավաճառում: Օղերայի Ջազվեի տարածքում էր: 180 էջանոց ջերի ֆորմաթի իմ գրի գինն էլ մյուսների համեմատ էժան չես ասի՝ 2500 դրամ, 1500-ը ինձ:

Եթե ծախսս հանեմ լավ ա: Սկզբունքորեն ոչ մեկին չեմ նվիրելու: Հետքերում է առեք չէ՛ թո սիրածը տանը մնա: Նվիրեմ որ ի՞նչ հեն ա գիրք չէի տղի էղ փողով խիմկալի կիյունասիրելի՝ չեխական ղիվով:

Գիրքը մակագրում եմ՝ սիրելի Վահեին Վահան(ստորագրություն) 2.10.2010թ., փողը որե՛ղ տղի տան, կանչում եմ՝ Ազատուհի և Ազատուհին՝ Արսերիցի մենեջերը, գումարը

վերցնում է, մի ռոդեից վերադառնում հոգ կտրոնով: Բայց հո միտ Ազատուհին աչքիդ առաջ չէր, մակագրում եմ՝ սիրելի Սաթեհնիկին ու ցույց տալիս այն ուղղությունը որտեղ դեմք է լինի դարձարկող:

«անմազը» 20 հաս, էլ չասած որ մի 5 հաս էլ վաճառվեց «Հաշվեհարդար Հալածանք և դիմադրություն» գրքից, որ գեղարվեստական չի փառափառական հալածանքների մասին ա: Բայց առաջին գիրք չեմ համարում, գեղարվեստական գրականությունը էմֆան լողողազ ա, որ մենակ իրան ա գիրք համարում ու առաջնեկիս տեղը խցկվում ա «անմազը»:

Թե խի՞ լրացվամիջոցներին չէին ասել, գային, տեսնեին ամենաշատն իմ գիրքն ա վաճառվել, աշխարհով մեկ լուրը տարածեին ու չուզողներս վասանային Հայաստան և ի սփյուռք աշխարհի: Իսկ երկրորդ տեղում հաստատվեց Մարինե Պետրոսյանի ու Կարեն Անսարյանի գրքերն էին, որոնք դրված էին իմ գրքերի հետ մույն սեղանին: Բայց եթե Մարինեի տեղը մի ուրիշը լիներ, գիրքը ավելի շատ կվաճառվեր: Խի՞: Որևա Մարինե գիրք ծախսել չգիտի: Արթուր Իսխանյանը վերցնում է իմ գիրքը, հետո Մարինեին, Անսարյանին էլ առ,- ասում եմ, վերցնում ա Անսարյանին, թերթում ու հետ դնում՝ չէ ես դուրս գալիս չեմ ուզում: Բա իմն էլ ա դուրս գալիս,- ասում է Մարինեն ու Արթուրը թերթում ա Մարինեի կեսարձակ-կեսդուրդի գիրքը ու թարսի լույս ռաստ գալիս չափածո տողերին՝ չէ, չէ, դուրս գալիս դեմք չի ու հետ դնում գիրքը: Հաստատվեց Մարինեն մյուս տոնավաճառին կներկայանա արձակ ստեղծագործություններով: Իսկ ես բանաստեղծություններով: Գիրքս կարդալուց հետո Արթուր Իսխանյանի մախապարությունները իրենց տեղերը կփոխեն ու մա էլի իմ գիրքը կառնի, Մարինեին կնայի՝ արձա՞կ, չէ դեմք չի:

Ջյասար մի գիրք էս կողմ-մի գիրք էն կողմ կարևոր չի կարևորը մեր սեղան-դասարանները կրեց մյուսներին ուր կային բազմաթիվ բազմավաստակ գրողների գործեր:

«Շաբե չես ուզում քեզին գրելայացնես թե որ գիրքն ա ամենաշատ վաճառվածը» - հարցնում եմ Արթուրի ծնունդին: Ծիծաղում ա՝ գիտես որ ամուսնու առաջին տեղում ա լինելու:

Կողմի սեղանին Վահրամ Սահակյանն ու Դենիլ Դովհաննիսյանն են: «Սրա մեջ ֆիլմ չեմ գրել» - ասում ա Վահրամը ցույց տալով իր թագա գիրքը: «Իսկ իմը ծերից ծեր ֆիլմ ա» ասի ես ու Վահրամը տեղում առավ գիրքս: Ես էլ ունեցա իրա «Հավերժ կախաղանը» ու հենց տոնավաճառից հետո կախեցի լույսի կողմը արի բացեցի ֆիլմի ռաստ էկա բայց առաջին ու վերջին տառերի արանքը կետերով «սրսի ազ... կա», այսինքն տառի ազատկա: Վահրամ ջան էդ կետերը համի էլի հո մամուլ չի որ մրթակիր մասսաներին չխոսեցնելու համար կետեր դնես: Մեկ ա կես դնես թե չէ լեռնականների կողմով անցնես ֆիլմի եմ դու էլ հանես կրակես:

Դենիլի Դովհաննիսյանի «Հայ թատրոնի դաստիարակներ 19-րդ դար» 800 էջանոց ու գրիս ֆորմատից երեք անգամ մեծ գիրքը շատ էժան՝ 3000 դրամով իմ գրքից փչ վաճառվեց ու ես հասկացա որ մեր մտավորականները ճիշտ են ասում՝ այս ինչ ժամանակներ են ցածրակարգ աղբը ավելի մեծ դաստիարակ ունի քան լուրջ աշխատությունները:

Ընդամենը 20 օրինակի վաճառքը աչքներդ հանե՞ց այ դախսիտ, հանգիստ, 20 հասը դեռ ցույց չի տալիս հայ ժողովրդի ճաշակը:

Վիդեոն գիրքս բարձրացրեց ու սկսեց գոռալ՝ «լավ գիրք, լավ գիրք, արդեն վերջանում է մի կորցրեմ այս գիրքը գնելու հնարավորությունը» ու տեղում մի ֆանի հոգի անցորդ մոտեցան՝ մեկը մազերը հիմա դա՞ծ թե բնական կարմիր մազերով թե՞ դախիկով՝ գիրքս բացեց ու մեղադրական ժողովարարեց՝ բա սա հայրեն ա: «Վերջանում է վաս հայերեն գրված գրքի վերջին օրինակները» սկսեց կանչել Վիդեոն իսկ Հասմիկ Սիմոնյանը որի գրքերը թեև մեր սեղանին չէին աջ կողմում էր բայց կարծես էլի վաճառվում էին տեղում որսաց մասսաների դաստիարակը ու իր գիրքը դարձրեց կանչեց՝ «գնե՛ք լավ հայերեն գրված այս գիրքը արդեն վերջանում է»: Բայց հիմայոսը հավասարիմ չեղավ լավ հայերենով գիրք առնելու դաստիարակականությանը ու հեռացավ: Հասմիկ ջան, մյուս անգամ վաս հայերեն գրի, որ գոնե 20 հաս ծախսվի:

Մեկն էլ բթի ու ցուցամասի արանքում նակուկով՝ հինգ կես(գողը մտած չորս դասի մեջ) գիրքս առավ ձեռք շուտ սվեց բացեց փակեց՝ էս ի՞նչ ա, - հարցրեց, գիրք ա,- դասաստիարակ: Թե՞ ասելի դասավանդներ, որոնցից մեկը անդուց, ոչ, գրական անանգ կնոջ մասին է:

Վիդեոյի ջանքերը արդյունք սվեցին ու ֆնադաս Հասմիկ Հակոբյանը գնեց «անմազի» վերջին օրինակը: Իսկ ես շատ շուտով եղա Հասմիկ ջան հիմա ինչ կուզես կարաս

գրես զրբիս մասին՝ փող ես սվել առել ես: Իսկ ես մամարդություն արի՝ մի տասը տարի առաջ Արա Շիրինյանից վերցրի իրա «Միմասի առեղծվածը» ֆիլմը ու «Հայկական ժամանակում» ֆնմադատեցի՝ թե ֆիլմը չաղացուցեց որ Միմաս Ավեսիսյանին սղանել են: Թե խի գրեցի: Թեմա չունեի՝ tv-ով տեսա ծակ տեղեր նկատեցի՝ վիդիոն ուզեցի՝ էլ չասի որ դեմ եմ գրելու: Մայեցի որ ավելի ճշգրիտ գրեմ՝ թեմա չունեի՝ ի՞նչ անեի: Բայց լավ էր Արոն Շառ չնեղացավ: Ես լինեի, երևի գոհ կլինեի, գոնե մեկը գրել ա:

Բայց երբ սեղանիս մոտեցավ Վիոլետի Պարսկաստանից եկած փերեցի բարեկամը, Վիոլետը փորձեց էնդես անի որ մա շրջանցի «անմազս» ու ուժադրությունը հրավիրեց «Հաշվեհարդարի» վրա՝ ֆաղափական ճնշումների մասին է: Բայց ես վաճառություն արի Վիոլետին ու մա ծեռքը դրեցի գիրքս՝ «ամուսինս է ծանոթացեմ էդ գրում խուժան բաներ կան»: Բայց փերեցին համ «Հաշվեհարդարը» վերցրեց համ «անմազը»: Հիմա գնա կարդա հարսի հետ ֆնող կեսրայրի մասին («անմազ») կամ տափու վարորդին սղանող ու սիրուհու մազերից ֆառող վաճառքյան ղեշի մասին («սև մազեր») կամ լրգրողի, ով աղֆա ընտանիքում իր սեռական կարիքներն է բավարարում լրագրողական աշխատանքը վերածելով ռաիագործման («մայրական կաթ») այն էլ հերոսների արած բոլոր գործողությունները իսկական, ոչքառարանային բառերով առանց կետերի, ի՞նչ կմասածի Հայաստան տեղափոխվելած ղարսկահայերի մասին, էս ո՞ւմ հետ են ամուսնանում, բա արժի՞ աղջիկներին բերեմ էս երկիրը: Ու մեկ էլ տեսար Վարդես Գասպարի-ի ղես էկավ ու միացավ լնոնական ռարժմանը ընդդեմ այս գրական բեսդեղելի:

Բայց մեր տոնավաճառը Լնոնենցից բախտավոր եղավ՝ անձրև չեկավ (ՀԱԿ-ը հրաժարվեց հոկտեմբերի 1-ի իր մախատեսված երթից ու եվրոպական կառույցների գրասենյակ մամակ հանձնելուց անձրևի տակ չընկնելու ղատճառով): Իսկ եթե մեր տոնավաճառին անձրև գա՞ր՝ մենք մեր գրերի հետ կաղատեինք ընթերցողներին՝ ովքեր հանում գրերի չեին խուսափի թրջվելուց: Տենց որ գնա փաստորեն դուրս կգա՝ որ գրերը ավելի կարևոր դարձան ֆան եվրոպական կառույցներին Հայաստանում մարդու իրավունքների մասին իրազեկելը:

Բայց ես վստահ եմ՝ որ ռարֆային բազմաթիվ լնոնականներ կգնային երթին՝ ինչդես ոմանք եկան իմ գիրքը գնեցին մակագրությամբ: Սակայն առաջնորդին հավանաբար հովանոց ղաիող թիկնաղաիով չէր աղաիովել իշխանությունը՝ ինչդես 2008-ի մարտի մեկին չաղաիովեց:

Արտաձայն՝ Անահիտ Հայրապետյանի

Արմեն Օհանյան

Երբ սովեթը լուծվեց, ես 12 տարեկան էի՝ 6-րդ դասարան, բայց քանի որ մեր դպրոցում սովեթը ոչ-դաստիարակական վարդույց էր փչվել, ես հասցրեցի լինել հոկ-սենթերիկ, ու այդպես էլ չդարձա լիցենզիա: Հետո մեծացա, ավարտեցի ԵՊՀ փիլիսո-փայության ֆակուլտետը, բանակից խուսափեցի ու փոխադրվեցի Մեդիում մինչև 27-ը լրանալը դասասու էի, որ երկուրդ մանկությունս էր: Հիմա ամբողջ եմ երրորդ մանկու-թյունս երևանում: Որոշել եմ երկար ամբի, լա՛ս ամբի ու լավ ամբի, ինչ-պես կստանալի. կարևորը՝ լիցենզիա չդառնամ:

Կիկոսի վերադարձը

Քեզ համար ես ընդամենը հորինված մոր մտացածին զավակ եմ: Մենք հաստատ ծանոթ ենք. անունս Կիրակոս է, բայց բոլորն ինձ կարճ ասում են Կիկոս: Մեր տան աստված Հովհան-նեսը մահվան լուրը հասցրել է ամբողջ ժողովրդին: Բայց մեր բարի, իմաստուն արարիչն ինձ այդպես էլ ողորմի չսվեց. թե հոգեհացիս գար, հոգիս հանգիստ կլիներ ու չէր ձգձիգ վերածն-վել: Թե ողորմաբան բարձրացներ ու ասեր՝ ափսոս Կիկոս, մարդիկ հեռուից կասեին՝ հազար ափսոս: Բայց էդպես չեղավ, ու գուցե բարին էլ դա էր: Իրենից հետո, երկար, լա՛ս երկար ման էի գալիս մեկին, որ լա՛սեմ իրական կյանքիս լա՛սությունը, ու վերջը գա՛ս: Անունն Արմեն է, ես տղերի հեղինակն է: Բարդ ենք հարաբերվում, լեզու չենք գտնում: Հեղինակս ուզում է հաղթահարել իմ մահվան լա՛սությունը, քանի որ համոզված է իր ժողովրդի հետագա հա-ջողությունը Թումանյանի հեղինակները վերադարձնելուց է կախված: Նրա հասկանալով՝ հայկա-կան ժամանակը փառացել է երեք հզոր հեղինակի մեջ. Ջախտոյ Փանոսը հայի անցյալն է, հա-յի բախտը, որ չի բերել, Քաջ Նազարը՝ ներկան, հայոց երազն ու երազանքը, իսկ Կիկոսի մա-հը՝ վախճան ամբողջի մկանսն: Ու որոշեց սկսել վերջից: Ես նրա ասածները չէի հասկա-նում ու երբեք էլ չեմ հասկանա, բայց օգտվեցի գրառումներ անելու իր սովորույթից ու լա՛սեմ-ցի՝ ինչ հիշում էի ու ինչ որ կարևոր էր ինձ համար՝ սկզբից մինչև վերջ:

Դեռա՛սի մորս ուղարկեցին ջրի, ու նա կանաչ, վիթխարի ընկուզենու տակ (այսուհետ՝ հաստաբուն) տեսիլք ունեցավ: Օրիորդ մայրս ուժեղ վախ ամբողջ՝ տեսնելով մեկի մահը, որ դեռ չէր ծնվել. և այդ մեկը ես էի: Մորհուրներս ու տա՛ս վրա-վրա վրա հասան, բաժանեցին մորս չեղած զավակին կորցնելու վախը ու քանի որ լա՛ս գյուղացի կինարմատ էին, լա՛ս եղան, որ անցնի: Պապս անթաղում փեղխ սվեց, որ իր կույս աղջիկների մեջ մտած սարսա-փը դուրս գա ու չբերություն չբերի: Ու չբերեց... Ես իրականում ծնվեցի իմ հայրնի մահից երեք տարի անց: Հենց որ ծնվեցի, մայրս միանգամից ճանաչեց ինձ. «Վայ, փռանամ ես, ես իմ տե-սած Կիկոսն ա. աչքերը, բերանը, ճակատը, փթը... Վայ, Կիկոս ջան»: Մորհուրներս ու տա՛ս լուռ համաձայնեցին, որովհետև իրենք էլ էին ինձ տեսել ու համոզված էին, որ ես եմ՝ Կիկոսը: Սրա մասին հետագայում տա՛ս ինձ լա՛սեց, ասեց՝ լա՛սող կռիվ՝ ղալմաղալ արեց, թե նո-րածնի վրա մեռածի անուն եմ դնում, համոզում էր, որ ես ես չեմ, ուղղակի ախտեր ենք, մեռն ենք, բայց կնամի մնացին անաստան: Իմ մահը մեր գյուղում իրական դեմք էր. բոլորը գիտե-ին, հիշում էին՝ ոմց մերոնք անմեռել ու անգերեզման սուգուժիվան արեցին, բայց քանի որ լա՛ս փախի քաղաքում լա՛սեց իր ու տե՛ս գնացել հասել էր Թումանյանի ակադեմի: Ես լա՛ս փոքր երե-խա էի, որ տա՛ս առաջին անգամ մահվան լա՛սությունն ինձ արեց: Ոչ վախեցա, ոչ լա՛ս եղա, ուղղակի չհավասացի, մտածեցի՝ չարություն եմ արել, լա՛սեցն եմ: Բայց տա՛ս խոս-տերն ընդմիջ մնացին հիշողությանս մեջ. «Դա համար էլ, Կիկոս ջան, երբ ծառ հեղնել չի կարելի՝ որ վեր ելնես, ցած ընկնես՝ սաղս դարդից կկոտորվենք»:

Չեմ հիշում՝ առաջին անգամ ոնց հայտնվեցի աղբրի մոտ, բայց հիշում եմ, որ դադար ինձ ջրի չէր ուղարկում. արգելված վայր էր: Ուրեմն, աղբյուր գնալս չեմ հիշում, բայց երեխեմի հետ հասնա՞ս գնացել էի: Երևի հասարթունն էմբան բարձր ու անհասանելի էր, որ բարձրանալու փորձ էլ չէի արել: Լավ հիշում եմ մեմակ, թե ոնց տան իմացան ու ինձ մի լավ հոթակեցին:

Արդեն դորոցական էի: Իմ մահն էին հանձնարարել, որ սովորեմ, բայց ես վաղուց անգիր գիտեի: Վարժադեսս հարցրեց.

- Կիկոս, մահդ սովորե՞լ ես:
- Հա:
- Դե, ասա:

Ուրախ-ուրախ արտասանում եմ: Ասում եմ՝ «գրակը դողող» ու ձեռքով ցույց եմ տալիս դիմացս դրած գրակս, իբր էս էլ՝ աղացույց: Հասա մոտ ողբին՝ «վայ, Կիկոս ջան, վայ...», ու լացը չոքեց բկիս: Արտասուքս կուլ եմ տալիս, կուլ չի գնում, զոռոց կաղեցի: Երեխեմը հռչառում եմ, վարժադեսս էլ չի դիմանում, հետքերն ընկած՝ ծիծաղից թուլացել է: Ու սկսվեց: Էդ օրվանից օրուարև չեսա. գյուղի բոլոր երեխեմը հետևիցս ձեն էին տալիս, ավելի համարձակները՝ առաջս կտրում, կնկա ձև տված՝ խփում էին ծունկ ու գլխի, տնազ անում՝ «վայ, բալա ջան...»: Կռիվ էի անում, շուրջս դառնալով՝ տեսնում էի զալիս. Տասս լուռ հանվազանում էր, ինձ մաժում տալիս, որ ուտեմ, ինքն էլ՝ հազար կարկասան արած շուրջս շուրջ կարկասում: Հասկադեսս ազդվում էի, որ մոտիկ ընկերներս էին ինձ վրա ծիծաղում: Խաղում էին իրար հետ, սիրում էին իրար, չարություն չկար, բայց մեկ էլ տեսար՝ մեկը հիշում էր «վայ, Կիկոս ջան...», ու բոլորն անխփ սկսում էին կշկշալ: Ինձ մի կերպ զսպելով՝ զգում էի տառապանքի զգուշացում ու սկսում լաց լինել, թափում, որ դադար չեսաներ, որովհետև չէր սիրում երեխու լաց տան մեջ: Էդ ժամանակ տասս ասում էր. «Մի գերանն ինչ էր՝ չթաղեցինք, որ երեխես էս տեսակ չնդկես»: Դա էլ դաժնություն ուներ: Հարևան գյուղից մի մորախարս երազին հա երեխա էր կորցնում, միմյան ու մարդը մի գերանից տնկնիկ սարեց, շուրջս հազար, որին դադարի մեջ ու տարան թաղեցին: Դրանից հետո էդ կինը յոթ տղա, հինգ աղջիկ էր բերել: Տասս մեկ էլ ասում էր՝ «Տեսնես աշխարհում էլ տեսնե խոխա կա՞, որ ինքն իրա վրա էսքան լաց եղած լինի»:

Էդ տարին, որ դորոցում իմ մահն էին անցնում, մի իրական մահ եկավ մեր տուն. հետս մեռավ: Չորան տնկեսա, բայց շատ սիրում մարդ էր, Եվի էր սարում ինձ համար, մեկ-մեկ էլ հետը տանում սար: Հենց սարում էլ մի մոլորված գառան խաթեր գնաց դառավ գելի բաժին: (Կնեբեմ, ավելի սիրում բան մտնվա չանցավ էս կերպարն ավելորդ էր հեղ.՝ oh-Արեմ-oh):

Հիշում եմ հորս իրական մահն ու իմ անիրական մահը գումարվել էին իրար, շատ ծանր էի տանում: Երազ տեսա: Լուսնյակ գիշերով աղբրի մոտ եմ, մի մաս երեխա: Ուտիս վրայով չիլիկի տալ չիլը հոսում թափվում է աղբրի մեջ: Գիտեմ, որ վաճառ եմ անում, դրանից համ վախում եմ, համ էլ մի տեսակ լավ եմ լինում: Չիլիկս չի վերջանում՝ հա գալիս ու գալիս է: Տալ շուրջս երեք աղբրի տառ ջրի հետ խառնվել, բարձրացել եմ միմյան գոտեստես ու շարունակում եմ արագ բարձրանալ: Չուրը հասավ վզիս, մի փչ էլ, ու կլցվի բերանս, կխեղդվեմ: Ձեռքերս ջրից հանում եմ վեր, ասես օգնություն եմ աղերսում: Մեկ էլ հասարթին ճյուղերն իջնում եմ վրաս, բռնում բազուկներիցս ու տանում-բերում, շուրջս վեր: Թռչում եմ վեր, հասնում լուսնին, իջնում եմ ցած, ճղները գրկում եմ ինձ ու մոտից թռչնում օդ: Մեկ էլ՝ ճղռռռռռռռռ... Արթնացա, տակս թաց էր: Սկսեցի տակս թռչել ու գիշերները վեր թռչել:

Մեծացել եմ, կլինեմ տասներկու-տասներեք տարեկան, բայց դեռ տակս թռչում եմ: Գյուղում գաղտնի դառնել չի լինի՝ մարդիկ գիտեն, բայց ձեն չեն հանում: Մերում էլ բան չեմ ասում, տակս բան-ման եմ զգում, որ դուռակս չթռչվի: Համոզված եմ, որ գիժ եմ, հիվանդ եմ, ու ինձ մեման ոչ մեկը չկա ամբողջ աշխարհում: Ինքնամիտի եմ դարձել ու ձայներ եմ լսում՝ լուսնյակ գիշերներին: Չեմ փնտրում, որ տակս չանեմ: Հասարթունը կանչում է իր մոտ: Վախեմում եմ, չի կարելի, մերս կիմանա, տասս, մոռնում եմ կիմանա, դադար կիմանա, ու բոլորը դարձից կկոտորվեն: Բայց չեմ դիմանում: Թափում-թափում վազում եմ աղբրի մոտ: Կանգնել եմ դիմացը ու դողում եմ: Լվացվում եմ աղբրի ջրով՝ իբր փոխ փախչի, բայց փոխ չի էլ տանում, որ փախչի: Ձեռքս դնում եմ կեղևին, մարմինս փափաղվում է: Երկու ցատկով ելա վրան, ձեռքս զցեցի առաջին ճյուղին, էմդես հմտեմ, ասես ամբողջ կյանքս ծառից չեմ իջել: Նստել եմ հարմար սաղարթի մեջ, թիկն եմ տնկել ինձանից գոհ ու եղբուն էլ՝ փնտրել: Երազ տեսա: Լուսնյակ գիշերով աղբրի մոտ եմ, զով փամի կա, բայց վառվում եմ: Սիրսս դադարում է, ջանս՝

վառվում, ոնց որ սենդի մեջ: Մի կերպ ինձ գցում եմ աղբի բերան: Աչքերս փակել եմ ու լվացվում եմ: Ջուրը լվում եմ դեմքիս, դուբիս, փորիս, ոտներիս: Հովաքաց: Աչքերս բացել ու նայում եմ հասարակին: Սաղարթը ֆամուց խեղում է, ոնց որ ասի՝ թե տղա ես, վեր ել: Նայում եմ ձեռքերիս՝ արյուն, դուս, փորս, ոտներս՝ լրիվ արյուն: Ձրի տեղ արյուն է հոսում, աղբի ֆարդ դարձել է մի մեծ բաբախող սիւս, հասարակի հողից դուրս եկած արմատները երակ են դարձել ու խմում են սաֆ կարմիր հեղուկը: Երբեք չէի կարող հասնել այնքան: Արթնացա, սուզվում եմ՝ սակս թաց չի: Զթիցս արյուն է ֆեռում: Ծառից իջա, լաւ բարեհաջող, շուտով լույսը կբացվի: Վազում եմ տուն: Մեկ եմ տեղերս, սուսմեռնուկի սվել՝ իբր խոր ֆնած եմ: Մերս եկավ, տեսավ՝ սակս չոր: Ուրախացել եմ, աշխարհով մեկ եղել: Եղ օրվանից էլ սակս չեմ թրջում: Մեկ-մեկ գիշերները թափում գնում եմ հասարակի մոտ՝ իրար գրկում, ֆնում եմք, բայց՝ գաղտնի: Մինչև որ հարևան բիձեն գիշերով տեսնում, գալիս, մերոնց ասում է. « Ձեր Կիկոսը լուսնոս ա»: Կռիվ-ղալմաղալ, ծեծ ու ջարդ: Պապս կասաղել, փրփրել ու չի հանգստանում. «Կտելու եմ, ֆոֆից կտելու եմ...», բայց տասն համոզում է. «Պե՛տք չի, սաղ գյուղը հե՛տներս կթեմամանա, ֆանի հարյուր տարեկան ա: Խեղճ ծառն ի՞նչ մեղք ունի, իրա համար կանգնած ա, մեր երեխան ա ուզում վրեն հեղնի...»: Զկտեց, բայց ինձ կաղում եմ, ահագին ժամանակ լաւ տես կաղած եմ ֆնում: Մորս աչքը հա վրեն է, որ հանկարծ ծառ չբարձրանամ: Մոռացել եմ, բայց մեկ-մեկ լուսնյակ գիշերներին էլի հասարակունը կանչում է:

Տասնհինգ տարեկան եմ, արդեն բեղ ունեմ: Տասն ասում է՝ ղսակվելուդ վախսն է: Նոսի-նոր գդակ եմ նվիրել՝ առանց ղոդոդի, ծուռ դնում եմ, լաւ է սազում, ամենաթանկ բանն է, որ ունեմ: Գնացել եմ հանդ ու չգիտեմ էլ՝ որտեղ եմ գդակս կորցրել: Ամբողջ օրը ման եմ եկել, ու թե ամոթ չլինի, լաւ կլինեմ, բայց արդեն մեծ եմ: Երազ տեսա: Լուսնյակ գիշերով աղբի մոտ եմ, բայց ես չկամ, ամենամին թևածում եմ, ոգի եմ երևի, թևածում եմ ջահել մորս շուրջը: Մայրս հմայված նայում է հասարակին՝ ներկից վերև, աչքով ման է գալիս ամենավերևի ճյուղը: Ես զգում եմ մորս, զգում եմ, որ ծարավը խեղդում է իրեն, շրթունքները չորացել են, ծնկներն իրենից իրենց ծալվում են, ու չոփում է աղբի ղոռնկին, մի ձեռքով՝ հենվում ֆարին, մյուսով՝ մի բուռ ջուր կում-կում անում: Մտնում եմ մորս փորը. մութ է, խոնավ: Կլորանում եմ, միսուարյուն եմ դառնում, զգում եմ արդեն իմ մարմինը, ու լաւ արագ մեծանում եմ: Արդեն տեղս նեղ է, հասունացել եմ, ղիտի դուրս գամ, շուրջս ինչ-որ ջրեր են, ինչ-որ ձայներ, բայց՝ մուռ-ում: Մի կերպ դուրս եմ գալիս լույս աշխարհ: Մորիցս հեռու եմ, ինքը գրկել է հասարակունն ու երկունքի ցավերի մնացորդներն է ֆում խոր արտաշնչելով, նայում է ինձ ու ժղտում: Ես աղբի ֆարին ընկած եմ, բայց լաւանակում եմ մեծանալ: Զիչ առաջ նորածին էի, հիմա արդեն կլինեմ մի տասը տարեկան: Պորտալարը ձգվում է մորիցս ինձ ու չի ղոկվում: Արդեն ջահել տղա եմ, ամոթատեղիցս գանգուրներ են աճում: Աչքս ընկնում է հասարակի ճյուղին, տեսնեմ՝ կորած գդակս կախված: Վեր եմ կենում, մորս թողած՝ կաղիկի ղես մազլցում եմ ծառն ի վեր: Պորտալարը երկարել, ձգվել ու խանգարում է, որ գդակիս հասնեմ: Մի հաս էլ եմ ձգվում, ու ղարտալարը ղոկվում է, սվկոցով ձլմփում աղբի մեջ: Նայում եմ գդակիս ու Երբեք չէի: Արթնացա, սակս թաց էր, բայց չիտիկ չէր:

Գդակս չկա: Ման եմ գալիս հանդուչդում: Խաբարն եկավ, որ, իրոք, ինչ-որ մեկը չար կասակ է արել ու տարել է, ծառի վերի ճյուղից կախել: Տանը՝ էլի կռիվ-ղալմաղալ: Առաջին անգամ մորս վրա գոռում եմ. «Թե ինձ սիրում ես, թող գնամ, վեր ելնեմ ծառը, գդակս իջեցնեմ, ո՞նց ղիտի ամբողջ կյանքս ամբողջ էստեմ»: Ողբը կաղել է, մորաֆույրներս ձայնակցում են, տասն անարցունք հեծկլում է: Վեր եմ կենում ու գնում: Կնանիք լացուկոծով, հե՛տիցս ընկած, գալիս եմ: Մորս ու՛՛՛՛՛՛՛ մի ղաի գնում է, բայց չեմ մոտենում, հեռվից, կանգնած, նայում եմ, որ ու՛՛՛՛՛՛՛ բերեն, ու մորից միասին լաւվեմք՝ մեր մեջ մի ֆան ֆայլ տարբերություն եմք ղա-հում: Ամբողջ գյուղը թափում մեզ է նայում, բայց ոչ մեկը մոտ չի գալիս: Հասել եմ հասարակին, նայում եմք իրար: Ասաններս կրճացնում եմ, ջանս դողում է, գդակս թոցրել եմ ամենավերի ծերը: Կաշկանդվում եմ օրը ցերեկով, մերոնց աչքի առաջ, ծառ բարձրանա՞մ: Ականջներս մեջ հա տալիս խոսքերն են. «Կիկոս ջան, ֆեզ ծառ հեղնել չի կարելի՝ որ վեր ելնես, ցած ընկնես՝ սաղս դարդից կկոտորվենք»: Պապս, կացիմն առած, հարայ տալով, գալիս է. դու էիր ղակաս, ֆոֆակ: Տասն, կայծակ կտած, ընկել է ղաղիս հե՛տից: Վերջը ղաղս հկիկս հասավ, կանգնել է իմ ու հասարակի արանքը, կացիմը բարձրացրել գլխից վերև, ոնց որ Հրաչյա Ներսիսյանը լինի գայրույթ խաղալիս: Մեկ էլ աչքերը լցվում են, կյանքումս առաջին անգամ

եմ սեսնում դադարի աչի խոնավ, կացինը խոնավ է հողի մեջ, ձեռք թափ սալիս ու սուս-փուս հեռանում: Մերս, մորմուրներս հասան, մոտ չեմ գալիս, մերս մսեղ է փափմ, մորմուրներս, թիկ-նադառի թես մեջի հեռը կանգնած, լացում եմ, ճաշս չոքել է մի կողմի վրա ու ոնց որ թե աղոթք է անում: Վերջ: Գլուխս դրել եմ հասարակին, ամբողջ շուքում եմ կեղևը: Լացը կս-րել եմ, շունչները դադարեցնում եմ: Բարձրանում եմ. համարձակությունս սեղն եկավ, ար-դեն կեսը բարձրացել եմ: Նայում եմ ներքև, մոտ դեմքին գույն չկա, մորմուրներիս աչից գե-սեր են հոսում անձայն, ճաշս՝ գլուխը դեռ կախ: Պաղս էլ չի երևում, հասարակ մի թափում սե-ղից գլոց դրած՝ նայում է: Մեկ էլ սեսնեմ ի՞նչ: Գալիս եմ, չորս կողմից գալիս եմ ու գալիս՝ մեծ ու փոքր, ահել-ջահել ու բոլորն աչիս Կիկոս եմ երևում թե բոլորն իրոք Կիկոս եմ, չեմ հասկանում: Լիքն եմ: Բոլորը՝ գդակավոր, բոլորը՝ դողողավոր, մրջյունների մման վրա եմ սվել հասարակին ու բարձրանում եմ: Շառ-շառ եմ, Կիկոսների մի ամբողջ անկանոն բանակ: Եղները ճկմել եմ, հասարակները Կիկոսների սակ կել է, սրանցից մի ֆանիսն ընկնում եմ ցած՝ հասած դողողի մման, վեր եմ կենում, իրենց թափ սալիս ու նորից՝ ծառն ի վեր: Հազար Կի-կոս ելել եմ հասարակի շալակն ու գդակները վերևից շրջում եմ ներքև: Բայց ոնց որ թե աչ-փս չի երևում. մերս, մորմուրներս, ճաշս էլ եմ սեսնում: Պողողավոր գդակների անձրևը թափ-վում է նրանց վրա, ու մոտ դեմքի գույնը հեռ է եկել, մորմուրներիս գեսերն ուրախությունից վա-րարել եմ, ճաշիս աղոթքը կիսատ է մնացել: Ձեռքով եմ անում, երկի չգիտեմ՝ էսֆան Կիկոսից որ մեկն է իրենցը: Հասա գդակիս, վերցրել եմ ու գոռում եմ.

- Մամ:
- Հա, բալա ջան:
- Գդակս բռնի, գցում եմ:
- Գցի:
- Գցեցի, բայց չեսա՝ բռնեց, թե չէ: Ձեռն է սալիս.
- Կիկոս, որդի:
- Հա, մամ:
- Զգույժ, բալես, չընկնես, - ու լաց է լինում:

Իմ լացն էլ է գալիս, հասարակներս գրկել եմ ու չեմ հասկանում՝ հեփաթ էր, կյանք էր, երազ էր, թե գրականություն... Մտածում եմ՝ սեր իմ Աստված Հովհաննես Թումանյան, ես իմ ծառի ծերին եմ, իրես ուրախությունից կմեռնեմ, ու կլինի Կիկոսի երկրորդ մահը: Բա դա՞ ով կգրի:

ՊոչԱՏՈՒՄՆԵՐ

Իմ դրոշմային՝ ՊոչԱՏՈՒՄ
Կարգավիճակ՝ այժմ կադի մեջ է
Ծննդյան թիվ. 7 հունիսի, 2010

Կենդանակերտի նշանը՝ հեցգեսին (աստղերը հուշում են, բայց չեն դառնալու. հու-լիսին ծնված դասավանդները հեց են կարգավում)

Իմ մասին

Ես 11061 միլիարդ հայերեն սեֆս եմ՝ սովորական դասավանդի արտաքինով: Փնտրում եմ ընթերցողիս, որ բացվեմ նրա առաջ: Նախընտրում եմ, որ ինձ կարդա 25-45 տարեկան տղա կամ աղջիկ, ով դաստիարակ է ինձ ընդունել այնպես, ինչպես կամ: Ավելի երիտասարդները կա-րող եմ ինձ ձիժ չհասկանալ, իսկ տարեցները՝ երկի սխալ կհասկանան: Նրանք, ովքեր հա-մոզված եմ, որ ինքնակալ սեֆսերը գրական շրջում եմ, թող հեռու մնան ինձնից: Աչքով չսափ, կրկնում եմ, ես դասավանդ եմ, էդդիսի բաներ չեմ հասկանում: Սեֆս, նույնիսկ մեկ կամ երկու անգամվա համար, չառաջարկեմ, ես սեֆս եմ և սեռական օրգաններ չունեմ:

Եթե հիմա դաստիարակ չես ինձ լիովին տրվելու, ուրեմն փակիր ինձ, վերևի աջ անկյունի խաչը փափր վրաս և ամեն ինչ կավարսվի՝ չսկսված:

ԻՆՖՈՐՄԱՆԿԱՐ

(նախաձեռնումը՝ նախաբանն էր)

Նախ և առաջ, կարդա «ԻՆՖՈՐՄԱՆԿԱՐ» կոչվող նախաբանս, որ հասկանաս, թե ինչ տեսակի տասնամյակ է և ինչ էն ուզում փեզնից: Հետո՝ ես կանեն ամեն բան, որ դու անկաս վերջացնես ինձ, կլինեն հակիրճ ու տարզ: Կընթանամ սահուն, որ հանգիստ և առանց ավելորդ երկարաբանությունների՝ հասնես կարևոր մասերիս, ուր իմ ծակ ու բացերն են, որտեղ իմ կիսաս ես-ը համալրման կարիք ունի:

Ինձնից էլ լավ գիտես՝ անթիվ-անհամար-սարալեզու-չմնաղ գրականություն կա, որ ֆոկարոն է փառում: Ինձ ղեկս համես, անհայտ հեղինակի անկասար գործն ընդամենը միլիոն անգամ աղաքցված թերթերի ու հանրահայտ բանաձևի հիշեցում է: Բայց ես ունեն իմ գաղտնիք: Երկու հայտնիով հավասարություն, որի լուծումը նախադաս կավճով նկարել են գրասխակին՝ հասուկ փեզ համար: Հիշիր ամենակարևորը՝ բախտիս անիվը նրա ձեռքում է, ով ինձ ցույց կտա իր լեզուն:

Եթե դեռ լուրջ ես տրամադրված իմ հանդեպ ու չես կարծում, որ հերթական թեթև բլոգային դուստն եմ, որ կզվարճացնի փեզ ու անմիջապես կմոռացվի, ուրեմն շարունակիր կարդալ ու շատ արագ ամեն ինչ կհասկանաս: Հիմա ավելի հստակ կբացատրեմ՝ առանց գրական խաղերի:

Ես ծնվել եմ երեք ձորի հասակում՝ Վայոց Ձորի, Աղավնաձորի, Փոսի թաղի ձորակում՝ սանձի ծառի տակ, մեծաղե ցանցավոր մահճակալին տառկած հեղինակիս գլխում: Ավելի ճիշտ, իմ գաղափարն է ծնվել սանձի ծառի տակ՝ երեք ձորի հասակում: Հետո ինձ հավաքել են acer նոթբուխում: Բայց դրանք անկարևոր մանրամասներ են: Կարևորն այն է, որ ես անավարտ տասնամյակ եմ: Հեղինակս անհետևողական ու ինքնասիրահարված տղա է: Սուս են ասում, որ գրվածը գրողի սիրասուն զավակն է. ես զուրկ եմ մնացել ծնողական հոգատարությունից: Երկու օր սանձի ծառի տակ տառկելուց հետո, մա մի ֆանի ժամում մեջս խոթեց որոշ կցկտուր մտքեր, և ֆանի որ այլևս ցանկություն չուներ ինձ շարունակելու, ձանձուրից մեռավ և վերադարձավ մայրաքաղաք իր հոգեհացին ընկերների հետ գարեջուր խմելու և Երևանի գիշերներում վերածնվելու: Մի խոսքով, ես անավարտ տասնամյակ եմ, որ փնտրում է իր ավարտը, ավելի ստույգ՝ ես իմեցեալով օն-լայն տասնամյակ եմ, որի ավարտը ղեկս է գրի իր ընթերցողը, այսինքն՝ դու: Հիմա արդեն գիտես իմ գաղտնիքը:

Երկու խոսք էլ կառուցվածքիս մասին: Ես տասնորսներից դուրս եմ՝ 90-60-90-ից շատ հեռու: Երկասված եմ: Մեջս գրառված են երկու ղեկաս տասում, որ անավարտ են և ձգտում են ամբողջացման: Այստեղից էլ գալիս է վերնագիրս՝ «ՊոչԱՏումներ»: Հեղինակս, համոզված է, որ երկու տասումն էլ նույն վերջն ունեն և դրա համար էլ նրանց դրել է իմ մեջ՝ որդես մեկի կեսեր: Բացի դրանից, ունեն նախաբան, որը հիմա կարդում ես, և «ԻՆՖՈՐՄԱՆԿԱՐ» անունով հարցազրույց՝ վերջաբանի փոխարեն: Իմացար արդեն, որ ստեղծողս ինձնից հրաժարվել է. հեղինակային իրավունքով ղեկս տանված չեմ: Պոչս գտնողին չեմ խոստանում դրամական տարգև, բայց մա ազատ է վերագրել ղեկավոր տարբերակս իրեն, ճանաչել ինձ և տանալ հոնորար: Եթե մեկի փոխարեն երկու ղեկս գտնես, հոգ չէ, կարող եմ մաս երկու ղեկս գրական էակ լինել: Գիտեմ՝ ղեկս լեզվիկ ծայրին է... ցույց տուր:

ՊոչԱՏում 1-ին

Կամայական եռանկյունի կարող էր լինել իմ հերոսը: Եթե ես լինեի տասնորդ, կգրեի հավասարաբան եռանկյան մասին: Եռանկյունին, որ սրունքներ ունի, արդեն իսկ հրաշալիք է, հասկալիք, երբ անկյան գագաթը 60 աստիճանից մեծ է և սրունքների միջև բացվածքը՝ լայն: Բայց բոլոր հնարավոր եռանկյունիներից հեղինակս ընտրեց այն մեկին, որն ուղղանկյուն էր և նրբագագ: Այսինքն: Անցնենք բուն տասնությամբ:

6/2010

ինֆո
հր

Մի առավոտ, սովորականի լինելու, ուղղանկյուն-եռանկյունը ձգեց իր երկարավուն ներհանգիսը, թափ սվեց էջերը, անկյունաչափով ստուգեց, թե չի ծռվել արդյոք իր 90 աստիճանանոց անկյունը և զմաց աշխատանքի՝ մոտակա հայկական համալսարանական դպրոցի յոթերորդ, թե ութերորդ դասարան, որտեղ իր վրա այդ օրը լինել էր աղագուցեցին Պյութագորասի թեորեմը:

Իր համար Պյութագորասի թեորեմը ոտանավոր էր: Միայն «ներհանգիս» բառի արտասանությունն իրեն խելամաղ էր անում, իսկ «հառա-կուսին» լսելիս հիշում էր՝ «մասունք-կուսին» արտահայտությունը, որ մի անգամ որսացել էր գրականության ժամին, երբ իրեն մոռացել էին ջնջել գրասխանակից, և այդ դեպքից սկսած անկարող էր մոռանալ: Ինչո՞ւ միայն «հառակուսին», ամեն մի բառն իմենին հրաշ էր, իսկ թեորեմն ամբողջությամբ՝ բանաստեղծական գլուխգործոց: Ուղղանկյուն-եռանկյունն անկեղծորեն զարմանում էր, որ աշակերտները երբեք չեն զգում Պյութագորասի թեորեմի ամբողջ հուզականությունը: Նա դաստիարակ էր անվերջ արտասանել:

Ուղղանկյուն
եռանկյան
ներհանգիսի
հառակուսին
հավասար է
էջերի հառա-
կուսինների գումարին...

Դասաժամին եռանկյունն ուրախացավ, որ թեորեմն աղագուցեցին իրենց հավասարության երրորդ հայտանիշով: Հարյուրավոր եղանակներից նա հասկալիս չէր սիրում ԱՄՆ մաթեմատիկոս Գեորգ Գեորգիայի աղագուցը. ուղղանկյունի հառա-կուսինն էր ունենում, երբ իրենից սեղան էին սարքում: Այս սեղանը մտերմ սարքած՝ նա չնկատեց, թե դասն ինչպես ավարտվեց: Սթափվեց, երբ թեորեմն աղագուցված էր, իսկ զանգը՝ հնչեցված: Նոր սեսիա, որ դասաստեղծական մնացել էր միայն օրվա հերթադասին՝ հենց այն աշակերտը, որը գրականության դասին ասել էր «մասունք-կուսին», ու իր էջերով թափում դող էր անցել:

Մեծ դասամիջոցն էր: Հերթադասին վերցրել էր ջնջոցը, որ մաքուր գրասխանակը: Եռանկյունը թափվելով էր մաթեմատիկոսի մանուկամբ. նրան ուղղված էին ուսուցչի նկարած սլաֆները, իսկ գլխավերևում անորոշ, անմոտեմտ օդակ էր հայտնվել: Այդ օրը նա կանոնավոր չէր չուներ. էջերն անհավասար էին, ներհանգիսն արտասովոր երկար, բայց թիկ էր և այնքան ուղիղ էր զննված, որ գաղափարների ծայրերը կարծես փափաղվել ու լուսարձակում էին էջերի հետ հասնան հաճույքից: Ուղիղ անկյունն անթերի էր. հանգիս, ճիշտ 90-ի ակնհայտ, առանց որևէ ջանքի՝ դառնում էր գրասխանակի շաղկապակազույն դասարկության մեջ ճառագող կողմերը: Սլաֆի էջերը զարկվում էին ներհանգիսի ծայրերին այնպես, ասես այդ գիծը կասեցնում էր նրանց ընթացքը, սանձում նրանց անվերջ ձգվելու ցանկությունը:

Ջնջոցի մի փայլ արագ շարժումից եռանկյունն օրհնական աղագուցի կավճային վկայություններն անէացան, բայց հերթադասին իրեն մաքուր փոխարեն՝ շարունակում էր ուշադիր զննել: Թվում էր՝ զննված էր իրենով՝ երևի ավելի կատարյալ բան, քան իրար միացված կավճե երեք գիծ, երբեք չէր ծնվել:

Ջնջոցն ընկավ հասակին: Հերթադասին մի սեսիա ծակոց զգաց փորձակին, հետո՝ հաճելի դող ու շարժական գրգռվածություն: Դեմքը, անկախ իրենից, մոտեցրեց գրասխանակին: Կիսաբաց շուրթերը հղկեցին խափափախ սառն մակերեսին, աղա նրանց արանքից դուրս սողոսկեց դեռահասի վարդագույն լեզուն և ազախորեն լղուսեց եռանկյան ներքին կարճ հորիզոնական էջը...

ՊոչԱՏում 2-րդ

Ոչ մեկը արդեն չի հիշում, թե ինչպես դասափեց, որ մեկը սիրահարվեց ուրիշ մեկի՝ հարևան թվասնից: Մի խոսքով, լուրջ լուրջ բոլորին դարձավ, որ նրանք ստեղծված էին մեկմեկու համար: Սիրահարված մեկերը երկար ժամանակ աղոթում էին իրենց կյանքով՝ ամեն մեկն իր զգացմունքով տարած, մինչև եկավ դարձը, երբ նրանց ընտանիքները համադասարանական հաշվարկ արեցին և որոշեցին իրենց երեխաների կապը բանաձևել, ինչպես ասում են՝ թվաբանորեն օրինականացնել կամ դարձադարձ՝ ամուսնացնել նրանց, քանի որ բարեդաս թվաբանի համար այդպես էր կարգը: Այսօր: Անցնենք բուն դասընթացը:

Մի առավոտ, մեկերից մեկի ընտանիքը հավաքվեց ու գնաց խնդրելու մյուս մեկի ձեռքը: Չմոռանա՞մ ճշել, որ հյուրընկալող մեկի մայրը՝ Տիկին Տասներկուսը, անշափ դեմ էր հնարավոր ամուսնությանը:

Թվերը հերթով, նվազման կազմով ծանոթացան: Խնամիքները միանգամից լուրջ հավանեցին իրար: Բոլորը շարքային թվեր էին՝ համեմատ, երկնիք, առանց արմատական արտահայտությունների և այլ ավելորդությունների: Նստեցին, հաշվեցին, հաշվարկեցին, մախնական բանաձևը կազմեցին. $1+1=սեր$:

Եվ ահա, մեկերից մեկի հայրը, բաժակն առած, այսպես խոսեց.

- Մենք եկել ենք խնդրելու ձեր մեկի ձեռքը: Մեր մեկը մեռավ է, միմուռար զավակ: Արդեն սևական ժամանակ է՝ սիրում է ձեր մեկին, ուրեմն ինչո՞ւ չգումարենք ձերը մերին և մեր մեկն անենք երկու:

Տիկին Տասներկուսը, որն այդ ամբողջ ընթացքում, թթված դեմքով նստած, ինքն իրեն հաշվում էր մինչև տասներկուսը, չդիմացավ և արտահայտվեց

- Ի՞նչ... գումարե՛լ: Այդ որիմիսիվ, սրիվիալ, կոմիս գործողությունը... Դուք կարծում եք, որ դա՞ է սիրո և ընտանեկան եղբայրության բանաձևը, այդ դարձվածքային համադրումը, կցմունքը: Մեկին գումարած մեկ հավասար է ոչ թե սեր, այլ՝ երկու: Սացվում է, որ իմ երեխան դեռ է կորցնի իր մեկությունը, իր ինքնությունը և դառնա երկու...

- Ոչ, սա անկարելի է, - տիկին Տասներկուսի ահագնացող հիստերիան փորձեց կասեցնել մեկերից մյուսի հորափայլը, որ թվաբանության ուսուցչուհի էր: - Եկեք մեկերի սիրո այլ բանաձև ընտրենք: Օրինակ, մեկ անգամ մեկ հավասար է մեկ: Թող երեխաները ոչ թե գումարվեն, այլ՝ բազմադասակվեն:

- Դրա համար է, մեկը բաժանած մեկին էլ հավասար է մեկ, այնպես, որ եթե չեմ ուզում կորցնել ձեր ինքնությունը, բազմադասակվեմ և բաժանվեմ՝ ինչքան կուզեմ, - վրա հասավ ֆեռի Զսանմեկը:

- Այո, երևի դա լուծում է, - կմկմաց մեկի հայրը, որ փչ առաջ մեկը երկու սարքելու կենաց էր փորձում առաջ բերել, - բայց ախր չորս բոլորը՝ ամեն անցումի՜ ճակ, բոլոր դասերին, ամեն դասաստեղծին և ամեն աղջկա հուսափայլի մեջ, սերը միշտ գումարում է, ոչ թե բաժանում կամ բազմադասակում: Միշտ այդպես է եղել սիրո բանաձևը: Մեր ժամանակ էլ էր այդպես. մեկին գումարվում էր մյուսը, և սացվում էր սեր:

- Սիրելիս, իսկ դուք դասերացնում եք ինչքան վստահավոր է նրանց առաջին ամուսնական գիշերը: Եթե գումարում կոչվող այդ խաչի ուղղահայաց գծիկն անհետանա, Ասված մի արասցե, մեկը հանվի... - սա ասելիս տիկին Տասներկուսը հագիվ էր զսպում արցունքները, - դուք գիտե՞ք, թե ինչ կլինի, երբ մեկը հանվի մյուսից: Նրանք կմեռնեն, կզրոյանան, մեկից հանած մեկ հավասար է մահ, հավասար է զրո ... Դա՞ է ձեր ուզածը: Ես թույլ չեմ տա, որ իմ մեկը զրո դառնա, այսօր սարի նրան չեմ դադարեցնում մեծացրել, որ մի անգուցե սիրային հանումից զրոյանա:

- Այդ դեպքում ինչպե՞ս վարվել: Իրոք, ձեզ չեն հասկանում, փկին Տասներկու: Չեմ ուզում, որ ձեր մեկը երկու դառնա, վախենում եմ, որ կհամվի և կզրոյանա, մյուս կողմից էլ՝ լուծում չեմ առաջարկում: Ես հարգում եմ ձեզ, խելացի, կայացած թիվ եմ, բաժանվում եմ մեկի, երկուսի, երեքի, չորսի, վեցի և իմենքդ ձեզ վրա՝ առանց մնացորդի, բայց փորձեմ լինել մի փչավելի կառուցողական,- իր ծանր խոսքն ասեց հորափայլը, որ թվաբանության ուսուցչուհի էր: Այնուհետև, առաջարկեց հեկայալը. - Գիտե՞ի, հիմա 21-րդ դարն է,- սա ասելիս նա մի խաղացկուն ժղիճ ուղղեց Քսանմեկ ֆեռու ուղղությամբ, - թվաբանությունն իր դասական ձևերից դուրս է եկել: Եկեմ մեր մեկերին ուղարկեմք այլ հաշվարկման համակարգում ամրելու, որտեղ մեկ գումարած մեկ հավասար է Տասնմեկ, չէ՞ որ այդպես էլ է լինում:

- Դուք նկատի ունե՞մ, այն աշխարհը, որտեղ միայն մեկեր ու զրոնե՞ր են: Այդ դեպքում մենք այլևս երբեք չենք կարող ճեսնել մեր զավակներին,- ասաց Տասներեք հորեղբայրը:

- Օհ, Տասներեք, բերանդ բարի բաց արա,- կրկին մեջ ընկավ փկին Տասներկուսը:

- Ոչ, ես դա նկատի չունեմ բոլորովին վերջերս եմ տեղեկացել մի համակարգի մասին, որ կոչվում է կենսոնց: Այնտեղ կենսեր են ամրում, զույգեր չկան: Եվ կարծես այնտեղ մեկին գումարած մեկը հավասար է Տասնմեկի:

- Ուղարկե՞մք երեխաներին անհայտ աշխարհ, որտեղ զույգ թվեր չկան, որտեղ միայն կենսեր են: Դա այլասերվածություն է: ՌՎ իմանա՝ կենսերով իրար հետ ինչեր են անում: Մեմք ի՞նչ գիտենք, որ այնտեղ աղափոխ է: Ես չեմ դիմանա: Ու դուք դա ասում եմ մո՞րը՝ շատ լավ իմանալով, որ ես ինքս զույգ թիվ եմ:

Այստեղ փկին Տասներկուսը վեր ցատկեց, բաժանվեց երկու վեցերի, որոնք, իրենց հերթին, կայծակնային արագությամբ բաժանվեցին երկուական երեքների և...

ԻՆՖՈՒՄԱՏԻՈՆ

(բանից հետո՝ վերջաբանն էր)

Վերջաբանի փոխարեն՝ կարող եմ կարդալ հեղինակի հարցազրույցը, որ նա ավելի իմենք իրեն Տասնմեկ ծառի տակ, երեք ձորի հասակում:

- Ինչի՞ մասին է ՊոչԱՏՈՒՄՆԵՐԸ:
- Բարդությունների և սիրո:
- Դուք բարդություններ ունե՞ի:
- Այո, վերջություններիս կարճությունը, հասկալիքս մեկի:
- Յի-հի, ո՞ր մեկի:
- Լեզվիս: Փոփոխ ինձ սղառնում էին, որ կեղտոտ լեզուս կկտրեմ, կտրկեմ, բնից կհանեմ, որ կչորանա...
- Լավ, հասկացա, հետո՞ ինչ:
- Յեսո՞ ես բարդությամբ լրվեցի. որոշ ժամանակ լեզուս ինձ փառեցի ու էլ լեզվիս չէի տալիս: Սեռահասունացման տարիում հասկացա, որ լեզուս կարճ է, և ես դրանից վրաս եմ զգում:
- Իսկ ի՞նչ փայլեք ձեռնարկեցի:
- Փորձեցի հաղթահարել բարդությոս. ուսանող էի, երբ տեսա Էյնստեյնի լուսանկարը, որտեղ լեզուն հանել էր՝ ի ցույց ամբողջ աշխարհի: Սկսեցի լեզուս հանել բոլորիմ՝ առանց փառվելու: Առանց չափը փոխելու՝ երկարեց...
- Լավ, բարդություններն ու վերջությունները դնեմք մի կողմ: Իսկ սե՞րը. ի՞նչ կադ ունի գրասխանակից կավիճ լղստելու հետ: Դեռ փնտրում եմ սիրո բանաձևը:
- Առաջին ՊոչԱՏՈՒՄԻ կերպարները տարբեր աշխարհներից են: Նրանք այնքան տարբեր

են, որ չեն կարող հարաբերվել: Երկրորդ ՊոչԱՏումի հերոսները նույն առիթարից են: Նրանք այնքան մեծ են, որ չեն կարող հարաբերվել: Սերը ինչ-որ տեղ սրանց արանում է: Եթե իմանայի՝ որտեղ, անավարժ չէի թողնի ղաճմվածք...

- Կարծում ես ղաճմվածքի կգճնի՞ իր ղոչը կամ ղոչերը:

- Ով փնճում է, նա գճում է, կարևորը՝ կորցնելն է, որ սկսես որոնել: Եթե ոչինչ չես կորցրել, ի՞նչ ես ման գալիս:

- Վերջում ի՞նչ կասես ընթերցողիդ:

- Շնորհակալություն, որ ինձ կարդացի: Հեփաթները, ղաճմվածքները, ֆիլմերն ու անգամ սերիալները վերջանում են, իսկ կյանքը միշտ ընդհանրվում է՝ անգամ 100 ատկանում:

Լուսանկարը՝ Անահիտ Հայրապետյանի

6/2010

հոգնա
հր

Հասանիկ Սիմոնյան

լաց

ամենակարևորը քեզ ձիւս հրաժեշտ տալն էր
 հետո դուռը կփակես
 թփթփացնելով կիջնես փոքր տղեկի տես
 կսլանաս
 կսահես
 կսուրաս
 կգնաս

կմնա
 հասակին
 հասակաւի օձերի տես թափառող մի ֆանի գոտի
 գալարվող մի երկու տուփ անձեռնոցիկ
 բզկտված-լիկած մարմին մինչև վերջ տված
 հուժկու ածդահա տոբ անգեղ լացին
 որ վերջացնելուց հետո ասվածային ֆացիներով կարբագործի գոյո
 կդառնաս փխրուն ինչդես շոկոլադով տոբը
 և մաքուր թթու դրված խոզի տոսիկների տես

կմնա
 վռազ արված ֆո ֆոտոն
 հեռախոսիս մեջ
 դու ֆնած
 կծկված վերմակի տակ չծնված երեխայի տես
 սրբիչդ տասուհանից կախ գիշերվա լոգամֆից հետո
 սրբիչդ աշխարհի ամենամեծ թաւկինակի տես
 տասուհանից քեզ հաջող անող
 անհավանական կադույս
 այնքան որ թվում է հարազատ եղբայր ես գնացող բանակ

և մենակ եմ որովհետև չեկա քեզ ճանադարհելու
 և մենակ ես որովհետև ճանադարհը գիտես
 առաջ դեղի դիտ դե ժանելո
 առաջ դեղի մալվինո սալվադոր

ահա իմֆնաթիռները երկար-բարակ հաջողներից հետո
 քեզ երկաթե սկուտեղով մեր երկնֆից ձեր երկնֆին տալլող
 ահա ավտոբուսները որոնց չեմ սիրում
 երթուղայինը որեղ հարյուր դրամով կգնես ասելությունս
 ավտոմեքենան որ քեզ չգիտեմ բայց ունեմ վարորդական իրավունք
 և ահա ձիերը որ երագում եմ քեզ լեռներով անտառներով ու դաւտերով
 սրբիչդ որ կախարդական գորգի տես
 վարժեցված կգնար ֆո հմարավոր հետքերով
 եթե տասուհանի մեխին մնացած չլիներ ու այսքան նրբածփիկ չֆանդվեր

ահա հարազատներդ
 մայրդ
 սրբիչ-թելի կծիկը ձեռքներին լաբիրինթոսի դռանը կանգնած
 փշ-փշ վերածվող սասունցու արմատներով հույն արիադնաների
 ես
 չկամ
 որովհետև արդեն մեծ տղա ես
 և գիտես կտրա՞նք շոկոլադով սորթը
 և գիտես վերադառնալ անձնագրիդ ետևից
 և գիտես երբ չասել բառեր սիրս թափելու դեպքում
 և գիտես երբ բանալին լուռ սեղմել վզիս
 և ոտիդ չափսը թողնել մարմնիս
 անհավանական կադույս հե՛տքերով
 դու կենաց ասել էլ կիմանաս
 որովհետև արդեն մեծ տղա ես
 լուռ մեծ տղա

հանրակացարան

սիրս գեղանցումի թունել է
 ով հասցրեց դասին մի բան գրեց
 ով հասցրեց թեք ու միգրեց
 ով հասցրեց մի երկու գրամ ֆաբեց կամ ծակվեց
 ներարկիչը շոկոլադով ու գնաց
 ով հասցրեց սեփա արեց
 օրովելով ռեզիդենտը տոբեց ու գնաց

սիրս ավոյան ախոռ է հերակլեսը չկա
 սիրս անմահել ճուն է անմահա ու անդադար

սիրս մեր բակն է
 առավոտից իրիկուն մանկական ճղճղոցով լիք
 ու ոչ մեկը մեր բակեցի չի
 ուղղակի մեր այգին ա սիրուն

սիրս ամերիկայի դեպ է
 լուրջ լուրջ ազգություն
 ամեն իրիկուն հայրենիքի մասին փշիկ մը դարդոսվող

սիրս իմ իսթանբուլական դոնգիայի գիր
 կարդում եմ վախենում մեջը նշում անել
 կարդում եմ ու մտածում ամոթն էլ լավ բան է հանձնեն գրադարան

սիրս տիգրան մեծի հայաստանի չափ էր
 հիմա մեր անկախ հանրապետությունն է դարձել
 ամեն օր հացադուլ
 ամեն օր գործադուլ
 ամեն օր կռիվ մախաբահ-վարչապետի կամ մամա-դադայի հետ
 բանասխցեր ու լաց-կոծ
 ամեն օր մարտի 1 մարտի 2 մարտի 3 ու էդդեպ մինչև մարտի 7

էդ օրը իմ ծնունդն ա
էդ օրը ինձ սիրում են
էդ օրը ինձ ֆնում են ու հաճելի է
էդ օրը ես միանգամայն օգտագործման արժայուհի եմ
ով ժամը 12ից հետո դառնալու ա մոխրոտիկ
դառնալու ա ժամը 10ից հետո բաղրամյանի վրա կանգնող աղջիկ

բաղրամյանի վրա հզմ
օրեցօր հզմ դարձող սիրս
ով հասցնում իրեն արգար ավիմյան է զգում

ճղակոտոր սիրս բզկսված դուռնուրիկ
ասի բռնմցիս չափ ես
մասնես ջարդեցին
ասի կոլայի շիւ ա
մաքեմ խցանված կոյուղին ձեր կոկորդի
ասի սոված կլինեմ խաւ-խորոված սարեմ կերեմ
ասի հոգնած կլինեմ բզիկ-բզիկ անեմ դառնեմ վրան ֆնեմ
ասի ճամփեմ երկար էր
նսեմ սիրս ֆամեմ ձեր ոտերը լվամ

ասի ինչ եմ ուզում
ասացին գնա
սիրսդ մեզ թող դու գնա
հանրակացարանի դեմք ունեմ
սիրսդ
թող
դու
գնա

մեսալ ռոֆ

դու ցնցվում ես
որովհետեւ աշխույժ ձվաբջիջ ես
որովհետեւ բարդ ծննդաբերություն է
ինչ-որ բան եմ գործում դեռ չես հասկանում
դու գործում ես ֆեզ չեմ հասկանում
գործում եմ
ցնցվում եմ
ծնվեցիր

ցնցվում ես
որովհետեւ չես խմել դեղերդ
որովհետեւ դեղեր ես խմել
որովհետեւ խմել ես
որովհետեւ ջահել ես

ցնցվում ես
աչիւրիդ մեջ ճաքեր կան շաւ մեծ
ամեն ինչ տեսնում ես

դագաղը փոփրիկ մաղ է
կծկվում ես
ուզում ես գլուխդ խաղաղվի

բայց չէ էլի ցնցվում ես
չնայած մարմնիդ մի մասը հումուս է դարձել
մի մասը որդերին կեր
մի մասը աշխույժ փայլավում է ծառայելով հանրօգուտ փսմանը
և ամուր կծկվելու համար ոչինչ չի մնացել
ոչինչ չի մնացել ցնցվելու համար

բայց նորից ցնցվում եմ բջիջներդ
հասկացնելու համար որ մենակ ես
այնքան մենակ որ շանս էլ չկա հղիանալու կամ հղիացնելու
այնքան անփող անգիր
այնքան անծխախոտ և անխմիչ
որ սկսում ես հայիոյաններ վերհիշել դեսից-դենից
և չես ալարում սեղծել բանաստեղծական գեղեցիկ լուսկերներ
փսախսով ճառադող ասածու
դարդասներից դուրս հայտնված երկրագնդակի
և անդայման սիրո մասին
վաղվա սիրո որ 17:45 ինձ կադասի կինոնոսկվայի մոտ
այսօրվա սիրո որ գործի է ու զբաղված
երեկվա սիրո որ անդունդից էն կողմ եկող ֆամու մեջ ինձ էր զգում կեսգիշերին
նախորդ օրվա սերը էլ չկա
և ես ազատ եմ նախորդ օրվա չափ ու կարող եմ
արնահոսել նաև ֆո վերերից
եթե ազատ ես մինչև վաղը 17:40
եթե ցնցվել գիտես
եթե անգամ ցնցվել չգիտես բայց գիտես բջջ. համարս

Լուսանկարը՝ Ամալիս Բայրադեյանի

ԽՈՐԴԱ

Միսաֆ Խոսակցան

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԵՒ ԲԱՆ

Հիմա ողղաթիռը լուսամուտից բերանդ կմտնի: Իսկ հռչակողը շարժիչի ժխտ-դողդոցն էր: «Կոխի աչքս»: Անցավ վրայովդ՝ համարյա փակելով հիմնարկիդ: Փորին գիծ կար ու երեք սև լոթուկ:

Անհմար էր, բայց նա գործի չէր եկել:

Տանկերը ավելացել էին, ամեն ինչ էն՝ հիմնարկի դռանը, մանկադասարանի առաջ, ներքին խաչմերուկում, օդերայի շուրջը՝ շատ: Ժամանակ առ ժամանակ աշխատանքներում են թրթուրները ու շարժում ինչ ունեն-չունեն: Պիտի ջարդեն՝ խոսացել էին միակ աշխատող ալիքով:

Արդեն ժամանակն էր:

Որ գա, կծանոթացնեն ինձ ընկերուհուդ հետ:

Կադրերի բաժնի աղջիկը կաս-կարմիր դուրս թռավ, հենց ընկերուհիդ հայտնվեց՝ վերջապես: Համոզված էր՝ բոլորը՝ որակակալի ընդունված ուսանողները, հասկալիքն արդեն ստանալով ընկերուհիդ, հալածում են հիմա իրեն կայսերական գնդապետի դուստր լինելու համար: Մի կատարյալ սլավոնական Գեղեցկուհի, օկուդան: Միտքարում էիր:

Ընկերուհիդ ակամջիկ փսփսաց՝ ֆրանսերեն, անկաթ, բառերը կուլ տալով: Արագացված կուրսերին, ուր կարծես ծանոթացել էիր, նա հասցրեց մի բան սովորել՝ երկրաշարժից հետո «բժիշկներ առանց սահմանների» առաքելությանը օգնական լինելու, իսկ դո՛ւ, ցանցահո:

Ակնհայտորեն բորբոքված էր՝ ոչ մի բան ենթադրվող տարերային ցույցի, ոչ մի խոսք հնարավոր անհմար դեղերի մասին: Նա քեզ թեք ինքնուրույն ինքնուրույն չի՝ գիտես, դուրս կգա, հասկալիքն հիմա, երբ հեռուստատեսությամբ լիցիաբար սղառնացել են բան: Բան միտքի հարցնեն հետ քեզնից, չմոռանամ:

Ասեցի՞ր գիտերը ռադիոյով Գերմանիայից նրա քեռին էր խոսել:

Ընկերուհիդ վրա էր տալիս հիմա լիքալից բանի համար, հիմա լիքալից բանական՝ բերնեբերան լցված ծաղիկների գլխիկներով, որ գիտերը հազարից տարել են իրենց տուն:

Հասցնում են հասկանալի ուղածը:

Փեսացուի ու իրենց գալու մոտասակից մինչև վերջ անսեղյակ, չկայացած խնամախոսների գնալուց հետո, դուրս են եկել՝ ծկել-կորել, հետո ու՛ր են եկել էդ ցրտին օյինբազ բանկայով ու սեղնուսեղը նորից ծկել:

Չես հասկանում՝ աղջիկը մեղադրում էր, թե՛ գոհ:

Իր անհավանական, հնարավոր նշանդրերի բանով երեկ ամբողջ օրը միասին եմ եղել: Գիտերով որսեղի՞ց ճարեցիր ծաղիկները դարձնելու ժամին, ինչ հասար ու հետո էլ լուսացիր բռնվելուց: Մի քանի ու բան արդեն շարժիչի ավելի հենց իրենց շփանքի սառույցին են հազած: Դրանց հետ լեզու գտնել հնարավոր չէր: Ինչի՞ էին ծաղիկների ղոչները բան...

Ընկերուհիդ մեկը մյուսի ետևից ասում, չի դադարում:

Քաղաքական տեսության բանով անհեթեթ վեճ սկսեց ղոլով աշխատակցիդ հետ:

Պիտի ընդհատել՝ ավելի ու ավելի կորբոքվի:

Կոդեք մարդուն:

Թափով մտեց սեղանիդ մոտ, փկի կողմիդ: Մեկ էլ փեշը անսպասելիորեն փաշեց, ու հանկարծ բարակ աղբյուրը ամբողջովին բացվեցին:

Ողղաթիռ բան:

Հիմա կգնա:

Շո՛ւն:

Առանց կրունկ կոշիկներ կհագնես ու մազերդ կկալես,- շուտ ասա՝ շատ վստահ ձայնով:

6/2010

համալսարան

Լսեց՝ դուրս գալիս հաղադեց, ժողաց:
Տեղն ընկա՛վ ամեն բան:

Ակնհայտորեն փեսացուն առավոտ ոչ երևացել էր, ոչ զանգել, ոչ էլ լուր էր սվել: Տեսնես ինչով էր զբաղված: Ի՞նչ տղան ունի:

Անցյալ օրն էլ տղաներին ասել էր, թե ինքի քեզ հետ բարձրաձայն խոսում, կռվում ես փողոցով գնալիս:

Թող իր թանը խմի:

Ի՛նքն էր շատերից առաջ խփնվել, կորցրել հումորը՝ միայն թունոտ հեզմամբ ու խիստ քրաշի արամփից խուլ լնծիծաղ: Աչքերը մի տեսակ անհեթեթ տլուլում են:

Լուրջ ակտիվիստ դարձավ՝ նիհար, բոյով, թե՛:

Երեկոյան տարզվեց՝ հենց երեկ անդամագրվել էր ընդհատակից դուրս եկած անկախականների կուսակցությանը, ոչ թե արդուիդիոյի մեն ինքնազգայնության գնով անցած երկու-աթթի տարի լիք բենզին ճարել ինքի քեզ բան՝ «ինքնամահակիզվելու» համար, իբր մի զինվորական կամ սանկ հետ կորցնես:

Ձինչին՝ ընկերուհիդ ճիտ էր ասում: Ձինչին, այսինքն բան՝ աղջիկ: Դու չինչին ես:

Պինգվին, մտքով չի անցնում, գիտես լուրջ, թե՛ իրոք ընկերուհիդ խոսացել ես օգնել տղային ու վերջ: Երկու մրցույթ շահեցի: Քեզ խնդրեց օգնել, որովհետև տասնամյա ձեռք էր ընկել իր տեսքը՝ բոլոր էջերին ծայրից ծայր տղայի անուն ազգանունը, անուն ազգանունը: Ասե՛մ: Տարօրինակ բան՝ կարծես ինքն իրեն համոզելու լինե՛ր անուն ազգանունը:

Ձեռագիրը էլի դուրս եկա՛վ:

Մոտիկ է արդում՝ շուրջ ու բանը կփոխի ու՝ փողոց: Կփոխի՞:

Քիչ հետո, ամենաուրե լես ժամից դուրս տիտի գալ եսկից:

Երեք ուղղաթիռ միաժամանակ գլխիդ են աղում երկինքը:

Պիտի մենակ չթողնել՝ մինչև փեսացուն գա:

Սառույցի փերամբը մեկ աջից, մեկ ձախից խփում էր փթը դուրս հանողին՝ բզիկ-բզիկ անուն ամբոխը, կուսակում մեկ մի ուղղությամբ, մեկ՝ մյուս: Տանկերը նորից սկսեցին սղառնալի դղրալ:

Գա՛մ:

Վերջապես:

Աղջիկը կատաղի վեճի էր բռնվել չարագույժ խմբի մեջից մի աժդահայի հետ: Կարծես չես ուզացել: Նման օրերին դեմդ են գալիս աներևակայելի կեղտարմատներ: Վերջապես հաջողացնում ես շեղել արևակալած աչքերով հոխորացող մոծավանջը ու էգ գազանիկի եղունգները ետ քաշել դրա սև փուրից: Ընկերուհիդ ֆայլեց ուղիղ դեպի տանկերը: Մի ֆանի խումբ միացան ձեզ: Ամբոխը մեծացել էր: Ահա: Փեսացուն հայտնվեց: Չեն համարձակվի վրա տալ: Կարծում եմ: Չեն վախեցնի:

Օրվա մեջ մի ֆանի անգամ մեկ գործի, մեկ փողոց վերադարձար:

Միասին էին:

Մթնեց:

Հիմա ընդհարում չեղավ՝ այնուամենայնիվ չհամարձակվեցին:

Պիտի ասե՛մ վա՛ս չի:

Գործը: Գործը մնաց: Ինչ գործ: Պիտի անդաման վերջացնես ֆոտոթերակը՝ հիմա իհարկե: Ցույցն էլ չլինե՛ր, քեզ ով էր թողնում ֆոտոթերակի վրա ախտաբան, բայց եթե ախտաբանի ժամից հետո մնաս, գլուխ բերես, մեկ էլ տեսար բանի տեղ դնեն արածդ՝ անցյալ անգամվա դեմ: Անունդ տալիս մոտ կա՝ կարող ես մնալ:

Չմայած ամենայն հավանականությամբ ամբողջ խաղը անիմաստ կդառնա շուտով, եթե արդեն չի դարձել: Մեկ քիչ կլինի արածներդ, եթե ախտաբանը շուտ գա:

Մինչև ուղղաթիռներին, վարիչի առավոտվա դալմադալը, կարծում եմ, դրա նշանն էր: Նորից «ուրիշ» թարթիչ, բան էր գտել իր թղթերին ու ափերից դուրս եկել թարթիչի համար, որ իր տեղն ե՛ր մտնել իբր: Բոլորիդ սղառնում էր դուրս շրջել, թե չենթարկվե՛ր: Նաև ձեռ՝ շառի

սակ զգվող գլուխների համար էր մարդը երկի իրար անցնում, իսկ դու դեմ առ դեմ նրան գողական ես ասում:

Բոլորը կռահում են՝ գործից հետո դու ես ժողով փոխում՝ մտնում աշխատելու ուրիշներից մեկնումեկի կամ վարիչի սեղանի առաջ, բայց գիտե՞մ, որ ժողով սովորելու վախից, որ գերի չդառնաս լուրջներից, գործիքներին՝ նրա լեզու եզ չդառնաս:

Ասեցիր՝ չես սանում երբ, ենթադրեմք, ուզում են օդաչու լինել, այլ ոչ թե թռչել, գրող կամ բժիշկ, ոչ թե գրել կամ բուժել, հետո էլ անողայման կարգվում են վարչական ու բռնաբարում իրենց չբավարարված հոգու սեղծագործականությունը աղագուցելու՝ որոշելով անողայման ուրիշների արածի բախտը:

Խելոք, հասկանում եմ՝ ինչի էր ընկերուհիդ միտ «իկ», «ուկ», «օկ» փոփոցնող ածանցներով, դրանց ֆրանսերեն, գերմաներեն տարբերակներով փեղ կոչում, չնայած ընդամենը ինչ-ֆա՞ն էր մեծ փեղնից:

Առանց անվերադարձ կապվելու, գերվելու, խրվելու բան դուրս չի գա, ոչ թե միայն գործին գերի՝ լուրջի ճանձն դառնա: «Ճանձնը» ֆիլմի ահավոր հրեշի հիշում ես՝ գիտնականին, որ հրեշավոր ճանձն դարձավ՝ իր գործին տվելով միջին վերջ, փորձ դնելով իր վրա: Մի ուղղությամբ թռչի ու վերջ, ինչքան կարող ես շուտ՝ տարվել, խրվել, վարի գնալ ու բան, եթե ձեռքից գա:

Կարծում եմ, բան չի սացվի: Բանը, ինչդեպ միտ, ժողովուրդը դուրս կգցի փեղ սաղլամ, լավ՝ համարյա սաղլամ, ասեմք՝ կողմի ցավով, կամ մի մեծ բան: Երկի ուրիշ ժողովից ես՝ չմտնող, անվերջ անկապ դուրս մեկնած դասարկ ու փուլ լուրջի մեջ, դրսերը արևների սակ անտեղի կյանքը միայն զվող մանր հրեշներից: Դեռ-իկ-ներից, որ երբեք ժողի չեն ունենալու:

Շատ վաղուց էր դա դարձել՝ կենսոնական հանրախանութի առաջին հարկում նոր դրված խաղի ավտոմատով: Դիտում ես՝ դրանք զցելուց հետո լեզվի վերջնակ, սեղմել ունակ ու կարծիք նկարած մեքենան սեղ հասցնել հնարավորինս փչ վթարներով: Փողը զցեցիր՝ լավ: Մեքենան ընթանում էր հրաշալի, դանդաղ, առանց վթարի, դեկը լուրջի կարի կարծես չկար: Կարծես խաղը չէր էլ սկսվել՝ ոչ մի խոչընդոտ, ոչ մի հանդիմակաց մեքենա: Կեսից հասկացար՝ ոտով կարգին չես սեղմել, բայց ֆանի որ «խաղի նպատակը վթար չանելն էր», հետո էլ չսեղմեցիր: Խաղի վերջում, եթե համարում ես, որ խաղը ժողի ունեցավ, ու փողը ուղղակի չէր կորել, ոչ մի վթար չգրվեց, ու ոչ մի բան, իհարկե՝ ոչ մի արդյունք, ոչ էլ լրացուցիչ խաղ: Պարապ լուրջ: Պարապ-իկ:

Եկավ:

Տեսել էր աշխատասենյակի լույսը վառ՝ դեռ չեն կտրել, բարձրացել էր:

Նոր էր բաժանվել ընկերներից: Միջին հիմա թափառել են:

Ոգևորված էր, բայց շատ լեզու հոգնած:

Նոր նկատեցիր արևակարգ գեղեցիկ կարճ վերարկուն: Իմեն էր կարել հասն նախապես հնդկական սիգնոցից: Կասեի՞ր՝ կարել կիմանա:

Նայեց արածի գործին՝ ռուսները ձիթիկ շարժելով՝ բան չխոսեց: Խանութում ես արել՝ ամեն ինչ անխնայ, անփութ՝ միանգամից մի տեղ, իսկ խնդիրը չի լուծվել, այսինքն չի դրվել նույնիսկ, իսկ մա՝ «չոլ շատ ու հայդա», մի խոսքով վարդես էր: Բայց հիմա միայն փթն էր ֆսֆսում:

Իմենապատկանական խոսք եմ կազմում, անունը՝ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱԿ :

Ոչ ավել, ոչ լավաս:

Եթե չլողանա՝ կմեռնի: Երեկ ամբողջ նավթը ծախսեց: Ամեն անգամ մաս-մաս լվացվելով յուր չես գնա, եթե հասկալուս նրա լեզու տալ ջրի գիծ ես:

Իմենապատկանական խմբեր միտ վաղուց էր լեզվի կազմել՝ կայսերական զորքի ավտոմատը թարգմանել հնարավոր չի, հետո չգիտես՝ ինչ կլինի:

Կմեռնի, եթե չլողանա:

Լույսը գնաց:

Ու՞ էր:

Չծանոթացրեցիր:

Թղթի վրա արցունք ընկավ:

Պարեսային ժամի սկսվելուն մի ֆանհինգ ռոդե կա: Բանալին միտս դրողի սեղանի բանին ես դնում: Վերջը, ամեն ինչ խառնելուց հետո գտար: Իջափ:

Գիշերը կարող ես կարգին լողանալ,- փսփսացիր, որ դահալը ներկում, ու ոչ ոք չլսի: Ձերոնք միայն երկու օրից են վերադառնալու, եթե ստացվի:

Ի՞նչ:

Գիշերով ես գնալ չի լինի, միայն առավոտյան, բայց կարգին կլողանա:

Նայեց վրադ ու ավելորդ հարցեր չսվեց: Հայդա՞:

Մութ փողոցներում արդեն ոչ մարդ կար, ոչ մեքենա: Նրա կոճիկներն էլ են ջուր փառում՝ ամբողջ օրը դուրսը՝ փթը ֆսֆս:

Այգու միջով կարճ կտրեի:

Օդը սուր էր՝ թարմ:

Ձյուն:

Ճոխ, շոյլ փաթիլներով սկսվեց՝ մի լուռ արարողություն, հույժ խորհրդավոր:

Լույսերը փաթիլների մեջ շորտալով շողվում են նրա թարթիչներին, մեկ, երկու, շնչեք արդեն չկան: Մազերի վրա հաղադրում են ավելի երկար դասակով, որ, որ, ի՞նչ ես անում, որ փչես՝ խառնուկի մեջ օդադարակ ցրվեն ցան-ցան:

- Մի՛:

Արևակարգ դրություն: Զիչ հետո ժանկերը կծածկվեն փափուկ ու սոփսակ ամեն կեղծի հետ, կանհետանան:

Երեկոն էլ չի դիմադրում գիշերվամ՝ սիրուն, համարյա ռաբիզ, բայց սառն ու ամաչեց-նող:

Հասկանում ես՝ ինչի են բանաստեղծություն գրում, նկարում՝ ուզում են երկի ինչ-որ ան-դիմադրելի բան կիսել՝ հիացմունքը:

Շնչել, շնչել, շնչել:

Հանդիսավոր գիշեր:

Փառահեղ, հիասթափ:

Չափազանց գիշեր:

Չափազանցված:

Լավ որ շատ բանից ճեղքակ չես՝ աջ ու ձախ կկիսես: Ե՞րբ ես ծանոթացնում ընկերու-հուդ հետ:

Ամեն ինչ դարձվեց:

Լուծվեց:

Լուրջ, հասկանում ես՝ ինչ էր դեմք անել, որ արածդ ստացվի:

«Քչով շատ ու հայդա»՝ ամեն ֆայլ հազար ու մի հարց միտի դնի ու դասասխանի, հա-զար ու մի դասճառով լինի ճեղին, ճիշտ: Բայց անկադ կուսակումից, միացումից ու զուգոր-դում-շաղկապումից հետո միայն, հազիվ դա արված լինի, կգա խզող համադրումը: Դեռ ինչ-ֆան կա:

Չմայած գլխիս լո-լո ես կարդում, բայց գլխի եմ ընկնում, թե ինչ ես կարդացել:

Իսկ «հայդան»՝ ամենակարևորը, որոշումը, ամեն ինչից հետո-դուրս:

Ուզում ես ասել՝ երբ ճար չկա՞:

Ցնդաբանություն:

Էլի թվաց, թե գտել ես տարբերակիդ լուծումը:

Գործդ փոխիր:

Ո՛չ:

Հայդա՞:

Վերջապես:

Խլում ես ընկերուհուդ ձեռքն ու միասին սղղում եք թրթռով վարակված:

Սղղում եք այգով ու մեկ էլ՝ մի ձեթի շիշ, ուղիղ դեմքերդ:

Ջրացված, իսկական ձեթի շիշ՝ լիքը ձեթ:

Ձյունը շատացավ:

Ամսից ավել ձեթ չկա, ու ձեթի համար հերթագրում են, իսկ հիմա, բարձր սոսիների ծառուղու մեջքերը, գիշերով՝ ձեթի շիշ:

Վերցնելու եմ իհարկե:

Ջարմանալի:

Պոստ արեմ՝ կերևա, կգաք ու կվերցնեմ:

Մյուս արահեսին, որտեղից որտեղ էլի՝ մի ձեթի շիշ, էլի լիքը, չբացված, սիրուն՝ սառույցին սնկված:

Մարդ չկա:

Կախարդված օր՝ բրնձաձուլյալ հրադարակախոս-բանաստեղծ Նալբանդյանի գլխի վերև՝ առավոտից տեղը տեղին մի լավ բաժին «հուր-երկաթ», հետո անձոռնի ուղղաթիռները, օդակներ լռվում են սառույցներին խրված սրանավ շենքի հետ միասին, ու վերջապես ուժ փափկած երկնքից ձեթի երեք շիշ են ընկնում հարսնասարագ սոսիների ծառուղում՝ ոտներիդ առջև: «Հարսնասարագ սոսիներ»՝ սառցալույս-լույս-լույս բզիկներով: Սիրուն ես լուրս-կախոսությո՞ւն:

Սոսին ու լույսանը մո՞լորում են:

Քաղաքը դարձավ, լույսով, մեջքը մերձավոր մածուցիկ ժամանակաստան թմբիկի շիլ-րան ծակում ենք մենք՝ Սոսիներս, չեղյալ ենք հռչակում գեթի ռեժիմը՝ մերժում կեկված, ցամաք ու տոճե չղիթի անդամավորության խիճը, փոշերի, դռների կողմին, ամառ թե ձմեռ, զարուն թե աշուն՝ արևակարգ ու վստահ:

Շնչադառնալիք, մի ընդհատ, ուր տուն կոչվածը մտնելու համար, դարձվեց, թույլատվություն դիմելու խնդրանք, դիմելու զարթոնք անհետք, անձոռնի ուղղաթիռների ժխտական շիջում, Սոսիները ամառացի, աղետոսացի մերձաճանակ են՝ «սարաբախիկ բույսի մը» ցնորք զարդարում լույս-լույս:

Ամառների թնջուկները գլխիվայր, էն տեղացի, թզուկ, որք և այլի թթերին անհամեմատ, Սոսիները հրաշալի փարթած են, առանց բարդությունների, վերասլաց, հոգարս: Սիրուն ես թույլ:

Աղուց-աղուց հռչակով շարունակում եմ, ու իրոք, առաջներդ ձեթի երրորդ շիշը ճանադարի մեջքերը:

Չի կարող, բայց փչեց հետո չորրորդն էլ դասահեց մի փչեց ու կաղը կտրած ֆամի: Իսկականից գիշերն անույշ էր, գիշերն հեռագիր: Կարծում էի՝ ամռանը գրած կլինի:

Մի կողմ՝ ինչ-որ բան էր շարժվում:

Մի փողոցային շուն վազ սվեց, հետո մյուսը, ու մի բուռ դառնալով ուղղաթիռների միջից, վերցրեց շիշը, փաստորեն ձեռք հալալ ձեթը, դրեց տոմարակը ու բաղիկ-բաղիկ ֆառ սվեց որտեղից հայտնվել էր: Շները սուս, օրջաններ անելով, հետևեցին դառնալին:

Հասկանում ես, երևի չէր կարողացել բոլոր շիշերը միանգամից տանել՝ տեղ հասցնել, օտար էր ճամփին, որ մեկ-մեկ տանի: Տեսնես՝ ֆամի՞ շիշ էր ձեռք գցել, ֆամի՞ անգամ էր գնացել եկել: Որոշ ժամանակ անց իրոք մոտից երևաց՝ հերթական շիշը ֆառ տալու: Հրաշքներ չկան:

Կան: Կարող ես բացատրել եղածը, բայց որ դա եղավ, որ օրինակ՝ շիշերը դեմդ ելան, առավել ևս հենց մույն տեղում ու մույն դասին, երբ գար գլուխկոտրուկ տարբերակիդ լուծումը, հրաշք էր: Թե՞ չես գտել:

Ափսոս ձեթը:

Արդեն չէր հալվում ձյունը, փող-փող փռվում, սանրվում էր մայթին՝ սեր կաղում:

Ընկերակից թռեց արմունկդ, սեղմվեց ֆեզ:

Կարծեցիր՝ մույն չարաբասիկ մուսի մոտով էիք անցնում, ուր մի ամիս առաջ մեզ ֆառեղ էին սրկանները: Հագիվ էր լորեթ:

Չէ, չես վառի մուսը՝ ֆառափում մուսը ու դառնալի չի մնա, որ ...

Բայց ընկերակից փսփսաց:

-Շատ էր փոխվել, բայց ճանաչեցի: Իմեն էր դառնալը: Երրորդ, թե չորրորդ դասարանում էի, ավիս մեջ մայեց, որտեղ՝ ամուսին, երեխա բան չեմ ունենալու: Ռուսացի փոխարինողն էր՝ ուրիշ տեղից, հա, մույն չալոթուրիկ բանով վիճակ:

Չէ, մի ճափ վրես՝ հաստատ իմեն էր: Գանգից մի ռոտ էլ չէր հանում լաչակը: Հետո էլ

6/2010

մխիթարեց, թե չի բացառվում չաղ, ճաղաս մարդ ունենամ, հա, եթե ֆամյոթ սարեկանում չմեռնեմ, իհարկե, կյանքիս թելը կտրած էր միմյն ֆամյոթս լրանալը: Պասասխանեցի, թե ուրեմն դասիցդ միտի գնամ, շատ ժամանակ չի մնացել, ու դուռը զմփացրի:

Երեխային նման բան կասե՞մ: Թող հեջը խոսեն:

Պառազը նորից անհետացավ, բայց շներից մեկը, ոտը կախ գցեց ու մի տոսյս էլ արեց:

Իրոք կտրված էր կյանքի գիծը: Նայեցի՞ր: Մթին սեսա՞ր բարակ ափի բաց մարմնագույնը, ... սոխները: Ձեռքը ֆառեց:

Իզուր էիր բացատրում, որ շփոթած կլինի, թարս դառավ ձեռքերդ, որ ասես իմանա, ընդհարադես երկի դորոց ավարտած էլ չլինեք, իմքը մեծ-մեծակ, ու սանը լի-լի կասու-շուն ու գիթիլ, դմից սեսել եմ՝ համարյա ոտ դնելու տեղ չկա, ու ահավոր գարշահոտ բակով մեկ, հասկադես չքթելու բան կամ կասվի կեր բոված ժամանակ:

Ընկերուհիդ արդեն չի ուզում գալ հեջը: Իզուր ասեցիր, որ նույն անունն ունի, ինչ իմքը: Սղասիր, ես կխոսեմ հեջը:

Չէ, համարյա չեմ ուշանում:

Սրանք էին դակաս:

- No, no, мы уже Capitaine, nous habitons ici, մենք ժառն, համ սյոժա:

Կարծես դրանք օտարերկրացիներից ֆառվում ե՞մ, մասխարա՛:

Չկա չիժիկ, առանց փիժիկ:

Էլ ինչ ես գնալ: Ի՞նչ տղաներ էին, ի՞նչ կադիսան՝ դլասանի դես բոյով, բուսով, լուսաշ-յա: Լավ դրժանք:

Շուտով տուն կհասնեմ: Տո՛ւն:

Անցած նոր տարի ընկերոջդ հետ դուրս էիր եկել ման գալու, թե՞ բարձրասիճան բանից՝ կեսգիշերին ցեխերի միջով կուսակրոն սիրահետողիցդ էր քեզ փախցնում էլի: Գցեց փողոցի մեջքեղը հավերժ նորոգվող մեծ փոսի մեջ, իմքն էլ հեջը, որ ի՞նչ, որ հասկանաս չի կարող մի տեղ տանել, տուն, տեղ չունի, հիմա՛րը:

Շատ ռոմանտիկ կարծեց փոսի համբույրը՝ հետադարձ սև-սև բանից, սև վոլգաներից հետո:

Լացաքեց, հանգստացավ:

Չեմ ուզում հիշել:

Չգիտեմ, մութ դասնություն էր՝ ֆանի տարվա հետադարձում, կրեք, կրոնական կարգից հրաժարվելու խոստումներ, այնուամենայնիվ, ճիշդուսի առավելագույն բարձրացում: Ինչո՞վ վերջացավ, տեսա սոխներդ, ուրիշ էլ ունես..., կամ ընդհարադես վերջացավ, թե՞ չէ: Ինչ-որ բաներ լսեցի հետո, գարնանը, բայց կնեես՝ ավելորդ դուրս եմ տալիս:

Ես գնալ չես հասցնի, բայց մերս մտնես թե չէ, ամմիջադես տուն զանգի բան՝ չան-հանգստանան:

Սլաքը՝ ուղիղ դարեցային ժամին եմ մտնում ընկերոջդ բակը, իրար բլի չոֆած խախտով ծակուծուկերով, անհեթեթ՝ ֆադափի հենց կենտրոնում, «Ավեսիֆյան» չուգունի ճաֆած աղբյուրով՝ բակի մեջքեղը, ծուռ դեֆարանով՝ աջից: Զեք խոսացավ, բայց լողարան հաստատ չկա:

Ինչքան իրեն հիշում էր, ամեն տարի սա միտի ֆանդեին, նոր տեղ տալին, հիմա էլ արտակարգ դրություն՝ բարեհաջող մեջ ընկավ, բայց բոլորը կարծում են վաղը ֆանդուֆարափը կֆանդեն, վաղը չէ՝ մյուս օրը, իրար գզում թիզ ավել տոկելու, որ նոր տեղում ստանալիք մեծ լինի:

- Սրանք են դառավի դուռն ու լուսամուտը: Բան տեսնո՞ւմ ես մթին:

Սևացած անաղակի լուսամուտից, մի ֆանի անգամ հրդեհ էր ընկել, փոքր են ցցված ու անցած սահմանից մնացած տնաձառի ճյուղ՝ չար աչքի դեմ, դռան վրա գրից լողած սև-ս-դիտակ Լենինի նկար ու սակը մոմեր:

-Ցնցող ֆաղափականություն՝ կոմյունենսար:

Պառավի անեծքները լսես՝ կողքի հարևաններն են տունը վառում, իր վրա գցում, որ գիծ հանեն, ֆենն տեղից ու սիրանան:

Ո՛ր ես, ի՞նչ եղար:

Բաց արա դուռդ վերջապես: Ուր դիտի լինի՝ թափվեց հրեն: Արի՛, շուտ արա, ֆանի դառավ չկա: Դռան որ տեսավ՝ աղջիկը ոտից գլուխ սկսեց դողալ: Բան չլինի: Կարծես իմն իրեն էր տեսել մոլորականում:

Չթողեցի գնա, բայց չեմ կարողանում հեռը խոսել, հիմար բաներ դուրս ելի, ֆեզնից ավելի ասելությամբ էր մայում վրաս: Կներես, հաստատ կմտածի՝ դու ես իմն դասնել սրբի հետ իր փորձանքը, բան, մի խոսով, մույն դալատում հարևանուհիս էր ազատվում,... առանձնա-դես բան էլ չեմ ասել՝ զարմանք որ, գիտես, դե անեծքը, անեծք չէ՝ գուցա կությունը եղավ: Լսեցի՝ երեխայից զրկվեց, զրկվեց ու ընդհանրապես: Չգիտեմ, մի կերպ տակից դուրս կգաս, մի բան կհնարես սիրը կառնես, դու լավ ես հեռը:

Ներս, դառավի շները:

Հնիհն բակ մտան՝ իրար ճամփա կտրելով:

Հիմա ուղղաթիռը բերանդ կմտնի: «Կոխի՛, կոխի աչքս»: Նորից հռչակող սերովքի ժխոր-դողդոցն էր: Անցավ վրայովդ՝ համարյա փակվելով վառված ֆարափին: Փորին գիծ կար, երեք սև դոնկ:

Սարեում դրա երկաթափաշ բարձր արվեստը ավելի անճոռնի ու անհեթեթ թվաց, ֆան երկու տարի առաջ ֆարկաղ ֆաղափում:

Պայթյուն մորից: Ի՞նչ են լսել առավոտ շուտ:

Սովոր չես սար ու ձորին, շուտ ես հոգում, կանգնում:

Ականանցի կրակոց էր: Կրկնվեց էլի, ֆիչ հետո էլի:

Կարծում ես հոգնելուց կլինի, որ բնությունը ֆեզ ավելի գեղեցիկ թվաց:

Ընկերուհիդ ասում էր. «Շփոթում ես բնությունն ու բնականը՝ «անկեղծն ու բնականը» ամաչելու դարձածիս են, իսկ բնությունը՝ խորհրդավոր, տարաբնույթի, ամաչեցնող:» Սուսը՝ սուս, բայց տեսնես իմն ո՛ր կլինի հիմա:

Հենց կրկնակի բլուրը անցար, կասկած չմնաց՝ դարձավ՝ հստակ՝ դրանք հարյուր ֆաներով: միլիմետրանոցով ռեդեր են անում՝ փորձնական կրակ, ու թե շուտ կանցնեն ոչնչացման: Ականանցը դադարում թվի խաղալիք էր՝ գեսնին դողդառն մազով՝ վահան՝ վրան խողովակ, բայց հիմա էլ բարեհաջող կթաղի մեզ:

Ամեն ինչ արեցի՞ր, որ զգուցանես, թե շուտով ուղիղ ձեռ դիրքին են խփելու: Բանի տեղ չեն դնում, իրար չեն գալիս ընկերներդ, տեղը չեն բերում, չեն հասկանում, խելքները կտրել են:

Արդեն սկսվեց կրակահերթը՝ աջից ձախ, դառնում դառնում վրա՝ ֆառատունիինգ ասիճանից ավելի դի՛ք՝ բլրի վրայով ականները դարձան բնական՝ կախվում ու դառնում հակառակ լանջին՝

ֆո թողած լանջին՝ ուռացած լսվում:

Մեկը մյուսի ետևից:

Բաբանը՝ բերանդ հասավ սիրտը՝ շուտ չանցած կհասնեն տղերքին:

Ե՛ս ես գնում: Ձեզ ի՞նչ եղավ, բալամ: Նորից փորձես, ավելի մոտից՝ իմաց անել, որ չլինելի տեղից դուրս գան, բան: Ի՞զուր: Մոտը կրակելու բան չի մնացել, չեմ ասում՝ ազդանա-հրթիռ, մույնիսկ հրահան՝ հագնիդ վառես, ֆեզ վառես՝ չինչին: Դողդացող չուլի մեջ ձեռ ու ոտ են ընկել փսլմիտ, խռոտած հողմաղացի դես: Ձեռ ու ոտ ես ընկել, ի՞նչ ես անում: Մեմ կա-րևոր գործեր ունենմ:

Սերովքեն:

Բերանփսիվայր գետին: Շուս՝ ժայռի տակ:

Ժայռի երկայնքով կրակահերթից կայծեր ցայտեցին՝ աղեղով ցան-ցան:

Յողին կծկված, կտրվող շունչով դառնել են հողից, որ ժայռի տակ խաստիկները հան-կարծ չփչե՞ն, սեղո իմացվի: Շնչիր: Զիթո՞ են ծաղրում, փռճացնում են ու ցրվում ցան-ցան: Ուզես թե՛ չուզես՝ ցրվում են ցան-ցան՝ դրանց սերմերն էլ չես հսկի հաստատ: Իսկ սրա հոսից աչքերդ են փակվում՝ անդադարաբեկ թույսիկ՝ ս հենց փառի միջից ֆիդո դեմ ցցված, ֆեզ լրիվ ան-հայտ, գուցե՝ բոլորին, զույգ զատիկով ղողձող ղողձի, կողմը՝ բան, դե բան՝ ամբողջ-չամբողջ: Ի՞նչ սրված անուն՝ դարձ ծաղկի համար: Ուրիշ լեզուներ այլ կերպ են կոչում, և հարցն էլ կարծես այլ սեղ են տեսնում՝ լինել, թե ամբել:

Ժամանակ չկա նեյմիմի համար, ել՝ սեղից, ելիր.

հայդա, զատիկներ:

Վերադառնա՞ս դիրք, տեղիքին հասնես՝ վստահ կսասկես:

Վերադառնում ե՞ս:

Վերադառնում ես, որ հաստատ սասկես՝ «եղբայրաբար» «միացյալ» «իմացյալ» ու բան: Կվերադառնաս, թե մինչ վերադարձ սերովբեղ անույշ երեք ղոտկը մեջդ չխրի մինչև ֆոֆ մեկսեղ:

Տես խոսքիս հասավ,

մինչև ֆոֆ, չինչիր:

Շալակիդ սսվերը դժժացող վկա՝

ոչ մի բռնուս խաղ՝ թե՛ դուռ, թե՛ գրին:

Գետին:

10 դրամ էլ չկա:

Զեզ փոսը գցիր, ֆանի չի խայթել:

Դու շառ են մուրում շեկ փոսի գլխին,

ի՞նչ են խնամումդ, էլ ի՞նչ են հիշել: Ցած ցատկիր, ցանցառ:

Յիմա...ր, հենց հիմա:

Փախած ղողձին, մյուսներին՝ ճից փողոցից զոռով են բռնում, ուղարկում ճակատ, իսկ դու՝ են գիտեմ, վախից կամավոր ուղիղ ֆեցցիր մեռոյի դուռը շուրջկալած կետին՝ թե՛ տա-րեք, հայդա:

Ձինգրասենյակում թաց հոգեբույժը գլուխ չհանեց ֆո դալձառ գլխից՝ ինչի՞ չես ճղում գլխացավամբի արամբը տեղում՝ ոչ ասելությամբ թե՛ անուհի հանդեպ, ոչ ֆեն կա մեջդ՝ «դաս-մական» վրեժ ցրիվ բզկտված մախնյացո՞ համար, ոչ մահ են ուզում սիրադաղ բախտից, ոչ էլ մման բան՝ յոթ ղոռի լարում, չմայած հիմա ո՞վ կդարձենա, թե իբր գիտի իր դադի դադուն, կամ՝ որ ծնողի գլխին եկածը իր գլխին մի խաղ արդեն չխաղաց: Ասեց գրագրին. «Էս տղեն գիժ ա, գրանցեք նորմալ»: Մեկ էլ անտարբեր. «Բոսխ սիրում ե՞ս»:

Բեզել՝ ավելի:

Չոր կնիքը կենացի մման «հո»-յով թացացրեց, խփեց ֆո բանին:

Զոռոսով-բանով մեկնեցիր ճակատ:

Յիմա էլ գնում ես հասնես ֆո մահբան՝ կրակի բերան, որ ի՞նչ, լոճակամջ, ֆարգով ձգած ու մեծախոսիկ անտունի ցան-ցառ, խո՛ւր ծակգրդան: Սաքոսած են դու իմիդ ֆո գոր-ծին: «Չլսված հանույթ», «չխոսված լեզուն» ո՞վ դիտի շինի:

Գնացիր կռիվ՝ տղերը չասե՞ն, ո՞ր էիր: Գուցե ո՞չ միայն տղերը հարցնեն:

Ո՞վ դիտի հարցնի, իրավունք ունի, ո՞վ կհարցնի՝ եթե ունի.

ընկերուհիդ, որ չստացե՞ց փեսան դուրս գա՝ թռավ «անսահման» վիրաբույժի հետ, հա-ա՛, իհարկե ոչինչ չգիտե, թե՞ կհարցնեն օկուդանաչա կադրերի բաժնից: Թե՛ երեխեմդ, որ չեն եղել, ֆեզ կանչեցին անեծքով՝ դե՛ շուտ մեռիր:

Իսկ ձերոնց մասին... Է՛՞հ՞նչ են խոսում:

Ուղղաթիռում էլ դասրոն յոխոր, թե՛ չէ ֆեզ վաղուց փռած կլիներ:

Դու հոգեվերլուծության լուրջ կարիք ունես, եթե մույնիսկ սուղերեզո հոգեառիդ ղոտկ-

Ների երկիմաստ սեռը մի լուսնի անստեղծ:

Համոզված էիր, որ հենց լուսնիկն է, կռիվ կսկսվի:

Սկսվեց՝ չստացեց:

Չիմչին:

Հարսանիքիդ ես գնում:

Չես ուզում խոսել:

«Ո՛ր է ինքն ինքն հարսնիկ՝ ո՛չ հարս ունի, ո՛չ փեսա»:

Քննի՛ր ես... Գոնե մնա՛ծ լինեիր մեկն ու մեկի հետ:

Մի ցնդած էլ նա, զույգ սարի առաջ, երկար գիշերով, ինչքան փսփսաց աղունդիկի դեմ,
խոստովանեց, թե առաջին անգամ լուսնիկն էր փայլում չեղած, երկրաբանական լուսնահա-
մաճարման հետ, զգվելի սանձամբ: Քանի որ,- ասեց,- «աշխարհն էր փլվել»:

Իսկ դու՞ն՝ ոչ մի բան:

Ցնցվում էիր ընկած:

Երևի էլի լուսնահամար էիր փչ հեռաձգում:

Սերովբեն:

Ի՞նչ ես փնտրում:

Ուղղաթիռը փարավ կխփե՞ս:

Չէ՛:

Ասեցի՛ չէ:

Էյ,

Չկար:

Մի արկ լայթեց փարավի մոտ:

Նորի՞ց,

նորի՞ց... Է՛յ...

Ի՞նչ ձայն էր:

Կոպիտ: Ինչ-որ բան եղավ:

Սերովբեն ճիշտ բլրի ետևը:

Ամեն դեպքում ձայնը կորավ:

Կորավ ոնց որ:

Էյ, հանգստացիր, դե հանգստացիր: Հիմա ինչի՞նչ ես խփում ցափ-ցրիվ՝ գնաց, չկա: Ին-
չի՞նչ ես խփում, փեղ-փեղ կոտորվում:

Վեր կաց, վեր կաց:

Արի: Արկերն են խփում ժամացույցի դեմ:

Ո՛ր: Նորի՞ց: Զո դի՛մ:

Հասնում են խրամաս՝ կծած ու թողած բլրի բոլոր թիկն, որ փանի անգամ ձեռքից ձեռն ան-
ցավ ամռան սկսվելուց: Ջարկերն են շարժվում, բայց մենք չուշացանք:

Խրամասում հաց են ուտում՝ մնացած լավի վերջն են ծալիս տղերք: Բերանդ չի բաց-
վում՝ խոսես: Խրամասի բերնին լուռ կանգնած ժողովուրդն էր խնայողորմում ես:

Քառում գցում են, թե,- ես ես եկել նստի, մի բան կեր՝ զոհանչո սիրի:

Արկի սուլոցը՝ շատ հստակ ու մոտ, բոլորի լուսնահամար բերնում սառնեցրեց:

Կռացիր:

Պոլոզ, կռացիր:

Մեկ, երեք, յոթ՝ հիմա:

Գնա՛:

Չի հասկացվում՝ ներսդ լայթեց թե որտեղ:

Հողը թափ ես ծալիս գլխիցդ, ինքնուրույն լուրջիկ նայվածք: Լավ լուրջ կարծես:
Բերանդ հաց ես դնում, նա էլ, բայց ծիծաղող չի թողնում ծամես՝ նկարել էր լուրջ լուրջի դեմ-
ք:

Չփացնելով են ուտում, նորից մեկ առ մեկ լցնում օդին ու ֆոթացնում միմյան վերջ. «Ու-
նիսադդ լայն լուսնի»:

6/2010

համալսարան

Նորից սուլոց՝ մեկ, երեք ...

.....

Պոլոզի գլխից մի բան ընկավ իր ձեռքի ալյումինե թասի մեջ, ինքը մնաց անշարժ նստած:

Սրբում ես դեմդ մերկած տաք կարմիրը, իսկ կողքինդ վերցրեց պոլոզի թասը, մեջից գդալով հանեց պոլոզի ուղեղի կտորը, շորեց մի կողմ, մռթմռթաց. «չես կարում, մի կեր»:

Սկսեց պոլոզի մնացուկ ճաշը ուտել:

Երկար չսկսեց:

Սուլոց՝ մեկ, յոթ.....

Դղրդոց:

Էյ: Բան չեմ լսում:

Էյ, մի բան ասա.....

Էյ

Այ տղա՛, ձայն տուր, ձայն հանիր:

Չի հանի: Չես հասկանում, որ եղբ չի դասասխանի: Չես նկատել՝ դու խոսում էիր, ավելի ձիւժ, դու գրում էիր, իսկ նա երբեք չէր դասասխանում, ոչ էլ աղջիկը: Չի դասասխանի առավել ևս հիմա: Ձևեր մի արա, ինքդ գիտես:

Այ տղա՛, շարժում արա: Ինձ լսում ե՞ս:

Էյ.....

Մեմբ գործ ունենմ: Մեմբ...

Դու նրան երբեք չես հասկացել ու չես հասկանա: Վերջ տուր: Քեզնից բացի ոչինչ չես ընկալում, խցանված ես եղնով:

Մեկն ու մեկը, ով կա, էյ, ով կա... օգնե՛ք: Կենդանի մեկը.... Ձեզ եմ ասում, ո՛ր, ո՛ր:

Սոփասիր, մեմբ գործ ունենմ: Քեզ սոփասող կա՝ անհամբեր, անընդհատ, շատ-շատ սոփա-սող՝ կարոտած:

Մեմբ լեզուն դեռ չենք աղացուցել, մեմբ դեռ չենք տղել մոր տարբերակը, դեռ ոչ ոք չգիտի առավելությունը «բնականի» հետ, չգիտի ինչքան կարևոր, արժանի, արդարացված ու բան ունենմ.....

Ո՞վ կա... Էյ...

Հանգիստ թող տղային՝ գոնե հիմա, որ սղանեցիր, չթողեցիր մեռնի: Ոչինչ չես հասկանում:

Ինչ սիրում գծեր ունի, կողքից, հասկալու մի փչ վեր մինչև փունջ...

Վաղը առավոտյան նրան կգտնեն փոսում: Վերքը կաղվա՞ծ ...գուցե:

Հ. Գ.

Աստղեր, խելից դուրս, ավելի շատ աստղ, քան երկինք: Աստղերը բերնեբերան լցրել են գիծերը ու թափվում են, թափվում են վրայից, մեջից՝ արանքներից՝ ցան-ցան: Աստղեր ու լուսավոր՝ վերից վար, ձախ ու աջ, ծայրից ծայր: Ըլացուցիչ տալիս, զնգացող, զարհուրելի խաբուսիկ, մեծ ու փոքր աստղեր, սոփասկ, գունավոր, հեռու մոտիկ, լուսա-բան թարթող, հյուսվող խախափող, փախչող ու դառող, փնջով հեացող, խզվող, խոր-րդ-խորը խորությամբ հեղված: Հեղեղված: Ու չորս արհեստական՝ ազդանշան հրթիռ, մեկն էլ հենց հիմա: Ասա ինձ, տեսնո՞ւմ ես, ոչ մեկին չեմ ասի: Ասա ինձ, ասա ինձ:

Ոչ մի աստղ չկա:

Յ.Գ.

Գիտերը, անույժ լողանալու գիտերը, լուսադեմին հագիվ մի ժամ ֆնելուց հետո աղջիկը արթնացել էր բակի աղմուկից ու ցնցում էր մեղավոր դողալով,- հրդեհ, ժո՛ւճ արա: Կորանք, կբռնացնեն մեզ, մեզ կգտնեն:

Հրդեհ, երկրաշարժ բարեբախտաբար չկար: Գազ էլ չկար, որ վթար եղած լիներ: Մարդիկ խմբվել էին սառած բակում, բարկացած ու սարսիմակ լողալով էին ինչ-որ փոսի շուրջ: Կարծես մեղադրում էին չալոսուրիկ լաչակով վիուկ տառավի: Պառավը անիծում էր ու հոխորհում. «Տեղից չեմ հանի, տունս չեմ առնի»:

Աղջիկը չգիտեր, որ գաղտնի, գիտերով մեկը հաջողել էր վառել բակի փայտե ղեճֆառանը, որ ջուր տալուց իրեն լողացնելու համար, իսկ տառավի աներես շներն ու կատուներն էին արթնում փակած իրենց դռանը մինչև լուսաբաց:

Լուսանկար՝ Անահիտ Չալոսուրի

6/2010

հաճախ
հր

ԴՈՐԻԱՆ

Էն ժամանակ գրել չգիտեի, համոզելով էին խոսացնում, տունը մարդ գալուց էլ փախնում, մտնում էի սենյակս: Հիմա ոչ փախնում եմ, ոչ մտնում, սաղից լույս եմ խոսում ու, ինչն ամենասարսափելին ա, գրում եմ: Դորոցին զուգահեռ (ավելի ճիշտ՝ դրա փոխարեն) հաճախելով Կայարանի վակզալը ու 10 օրականից ծխող, կլեյ ու վաֆլ շոկոլադե, բազարներ անող, միևնույն ժամանակ էլ մանր-մունր գողություններ անելով ու շուկայի ժողովրդի համար կաշկա փել - վեճ սանելով «տուն դառնալ» էրեխեփ դորոցն անցնելու հետ մեկտեղ նաև սերիալներով ու կարդացած հաս ու կենս գրքերով ոգեցնված՝ գրում էի, լուրջացնելով, թե ոնց եմ մի օր դառնալու հայտնի հեղինակ: Տենց էլ, ասողային ժամի սղասումով, նախ ծնվեցին բանաստեղծություններս, հետո վեպերս ու լուրջավածներս, վերջում էլ Դորիանը, որը 2009-ին հայտնվեց համացանցում ու սկսեցելով իր վրա ավելի լույս ուժադրություն, քան իր ստեղծագործությունները՝ երևի թե, դարձավ իմ լավագույն աշխատանքը: Ինչի աղաչույցն էլ ինքս իմ մասին գրած լուրջավածների ավելի մեծ դորոցությունն է, քան իմ որևէ այլ ստեղծագործության...

ՍԱՏԱՆԱՆ ԴԱՅՐԱՆՈՒՄԻՆ

*Այրված յուրաքանչյուր գրիփ կրակ լուսավորում է աշխարհը
(Ռալֆ Էմերսոն)*

1. ԿԱՐԻՔ

Գլխացավն անուշադրության էր մասնավոր: Դավիթն արդեն սովոր էր դրա մեծական ներկայությանը: Հասկալու անուշադրության հետ: Այսօր սովորականից ավելի հոգնած էր վերադարձել: Գիտե՞ր զործը լույս էր, ու եթե մյուս օրերին հաջողացնում էր մի տեղ աչք կոցնել, այսօր դա էլ չէր հաջողվել: Անգամ ալարեց հագուստը հանել: Տուն չմտած՝ լուրջացնեց բազմոցին ու փորձեց փնտռել: Հաջող փորձ էր:

Արթնացավ, երբ Վիգենը լուրջացավ ու հեռացավ: Այցի էր եկել ընկերոջը, բայց, իմանալով, թե ինչ վիճակում է նա տուն եկել, որոշեց էր գնալ և թողնել, որ լուրջացի կարգին հանգստանա:

- Վիգեն, – կիսափուն ձայն արեց Դավիթը, – Ջարթնել եմ, էստեղ արի:
- Է, ախր, է՛հ, ընկած ես, – սենյակ մտավ Վիգենը:
- Էն խոսքը չի, – լուրջացնեց Դավիթը, աղա աղա ու այն կողմ մայեց՝ ինչ-որ բան փնտռելով և կանչեց, – Մամ:
- Հա, ջան, – խոհանոցից լավեց սիկին Սաթենիկի ձայնը:
- Ինձ ու Վիգենին կոֆե կոցնե՛ս:
- Ո՞նց չեմ դնի, – բղավեց սիկին Սաթենիկը և, ամենայն հավանականությամբ, թողնելով բոլոր գործերը, ձեռնամուխ եղավ որդու լուրջացին:

Դավիթը վեր կացավ բազմոցից և Վիգենի հետ իր ննջասենյակ գնաց: Հագիվ էր ոտքի վրա կանգնում և Վիգենն անմիջապես նկատեց դա:

- Կարգին չլե՛լ եմ ֆեզ, Դավ: Հիվանդ լուրջացի քեզ ես ֆայլում:
- Ո՞ր օր էր, Վիգ: Ամբողջ գիտե՞ր ստեղծագործել, ընդհատ վազի: Կարգին իրենց լուրջացնե՞ր:

Էս համար էն գիտե՞ր լուրջաց, մյուսին մի ուրիշ գիտե՞ր: Զգի՛ս:

Վիգենը կարեկցանքով մայեց ընկերոջը: Ինչ անե՛ր: Ոչնչով չէր կարող օգնել, չնայած ավելի աղաչակցական էր, քան նա: Անհայր թղա էր Դավիթը: Կարիփ մեջ էին աղաչում նա ու մայրը: Տիկին Սաթենիկը կարուճալ էր անում, մի ֆանի լավ լուրջացնում ունե՛ր: Կարողանում էր օր-

վա հացը վասակել: Յոլա էր սանում: Երկու տարի էր մնում, որ Դավիթն ավարտի համալսարանը: Մինչ այդ մի կերպ ծեր-ծերին հասցնել Սաթենիկը, տղան ամբողջ վասակածով իր ուսման վարձն էր տալիս և դեռևս չէր օգնում մրան: Սովորող տղա էր Դավիթը, խելացի, գեղեցիկ: Բակի, գրեթե բոլոր, աղջիկների ուշադրության առարկան: Ինչպես Սաթենիկն էր ասում, Ասված զվել, չէր խնայել:

Տարուց ավել էր, ինչ Դավիթը փոքրիկ հյուրանոցում էր աշխատում: Նրանցից մեկում, ուր հարուստ բիզնեսմենները սանում են իրենց սիրուհիներին, իսկ ջահել տղաները էժանագին դուրսընկնում: Չմայած դրան, հյուրանոցը լավ համբավ էր վայելում քաղաքում: Իր ռեսուրսներն ուներ, շատ խոհանոց, որտեղ մաս կերակուրի ղեկավարներ էին ընդունում: Սաթենիկը միշտ հոգատված էր մեծ, թե որտեղ է աշխատում որդին: Զբոսն էր հայտնի, թե ինչ է կատարվում լավ համբավ վայելող այդ հյուրանոցի սանիթի տակ:

Ժամանակ առ ժամանակ Դավիթն էլ էր չարաժառանգ իր աշխատանքային դիրքը և Վիզենի հետ հյուրանոց սանում մարմնավաճառուհիներին:

Աշխատակիցները սովոր էին երիտասարդ աշխատողների մեծ ղեկավարին և հումորով էին վերաբերվում դրան, ոչ թե կեղտոտ բանաստեղծների ու բանաստեղծուհիների ղեկավարին:

«Շյուդեր» կոչվող փոքրիկ հյուրանոցը փոխել էր ամբողջ իր անձնակազմի մտադրությունը: Այնտեղ ամեն ինչ տարբեր էր, ակնհայտ ու սովորական: Դավիթին դուր էր գալիս «Շյուդերում»: Իհարկե, չէր կարող ասել, թե հաճույքով է աշխատում, բայց մինչև վերջերս ոչ էլ բողոքում էր: Միայն մեկ ամիս առաջ սկսվեց անհանգիստ այս գլխացավը: Երբեմն, երբ միանգամից սկսվեց լուսավոր վայր էր դուրս գալիս, աչքերի առաջ սևանում էր ու ցավն անհանգիստ ուժգնությամբ հարվածում էր ծոծրակին: Դժվար էր արթնանում: Իսկ արթնանալով մի որոշ ժամանակ ասես հագիվ կառավարել մարմինը: Երբեմն կասկածում էր, որ արթնացել է, փորձում էր ավելի ուշադիր զննել շուրջընկալը, համոզվել, որ ամեն ինչ իրական է, որ տխրալից է իրեն, մոռնալ է ընկալում տեղի ունեցողը:

– Ես էլ ձեր կոֆեն, – սենյակ մտավ տղային Սաթենիկը՝ բերելով սուրճի բաժակները, – Ծանոթ էր հա՞, Դավիթ ջան:

– Ձե, մամ ջան, ուղղակի փունս էր շատ սանում:

– Լրիվ փունս կորցրել ես, այ բալա: Գոնե ցերեկը առնես:

– Առել եմ, մամ ջան, առել եմ:

– Շատ քիչ էր լավ չի, Սաթիկ տո՛ւ, – փորձեց ցրել Սաթենիկի մտքերը Վիզենը, – Բա ջահել տղան կյանքի կեսը քնած կանցկացնի:

– Հիմա ե՛մ երդվեմ ասում, այ բալա, վաղը մյուս օրը կփոփոխվեմ՝ արդեն ուր կլինի: Մի առողջություն ունե՛մ, զո՛ւն ե՛մ ղեկավար:

Ու Սաթենիկը դուրս եկավ սենյակից, առանց սղոստելու երիտասարդների ղեկավարին: Դավիթն ուշադիր նայեց Վիզենի աչքերի մեջ:

– Վի՞զ:

– Հա՞:

– Գիտե՞ր մի տղամարդ մոտեցավ, ասեց, որ ավելի լավ գործ կարա առաջարկի ինձ:

– Ի՞նչ տղամարդ:

– Ինչ-որ հաճախորդ էր: Կասյուն-Շավարով, գալստով... Սալիդնի մարդ էր երևում:

– Չասե՞ց, թե ինչ գործ:

– Չասեց: Համար զվեց, «համբավաբեր» գրքում թողեցի: Վաճառում էր, չէր կարա բացառել:

– Վաղը որ գործի գնաս, զանգի: Բալիմ մի կարգին բան ա առաջարկում: Սենց հո չի լինի, այ ախրե՛ր, զո՛ւն ես դառնել:

Դավիթը մտածումն էր ընկալում: Ինքն էլ որոշել էր զանգել: Բայց կասկածում էր: Ախր ոչ մի բան անել չգիտե՛ր, ոչ մի դիմում չուներ, ոչ մի վկայական: Ի՞նչ գործ միտի առաջարկեին իրեն: Կամ ինչպե՞ս իրեն ներկայացնե՛ր: Չմայած... Եթե այդ մարդուն հետաքրքրեին իր դիմումները, մա մախ այդ մասին կհարցնե՛ր: Եթե չի հարցրել, ուրեմն կարելի է փորձել:

2. «ՇՅՈՒՂԵՐ»

Երկու շաբթի օրերը «Շյուղերում» սովորաբար հանգիստ էր լինում: Այստեղ, առհասարակ, հանգիստ էր: Դավիթն աշխատանքի եկավ փոքր-ինչ շուտ: Վաղ ժամանումը ծագրած չէր, դարձադեպ աշխատանքի սեղանը: Ամբողջ մախորդ օրը մտածում էր նոր աշխատանքի մասին: Մտվի հաշվում վաստակած փողը: Պարոնն այնպիսի վստահությամբ դիմեց իրեն, որ կարելի էր կանխատեսել, թե որքան գումար է սալու: Ամենուհի ավելի էժան վարձատրում նախատեսած մարդն ավելի մեղմ մոտեցում ցույց կտար: Իսկ նա վճռական էր, խիստ: Գործընկերներին բարևելով՝ Դավիթը հանդերձարան շաղկեր, որդեսգի համազգեստի գրդանից վերցնի իրեն աշխատանքի առաջարկած դարձի հեռախոսահամարը:

- Յա, – Դավիթին այդքան վաղ հանդերձարանում տեսնելով զարմացավ Արմենը, – Էս էսօր սենյակներով որոշել եմք շուտ գամք, հա՞:

- Ոնց որ, – ծիծաղեց Դավիթը ու ձեռքով բարևեց Արմենին:

- Խեղ ըլնի, էս ի՞նչ խաբար ա:

- Եսիմ... Սովորական ժամին դուրս եկա, բայց շուտ տեղ հասա:

- Էսօր գազան օր ա սղասվում: Տեմաս, թե այսօրից ինչ ծիսիկ ա բերում: Արդեն խոսա-
ցած ա: Տասներկուսանց կես ստեղ ա: Մարգո-մուրգո զգուցացնում ենք ու մեր կայքերով:

- Արմ...

- Ի՞նչ – զարմացած Դավիթին նայեց Արմենը – Լսար ի՞նչ ասի:

- Լսեցի: Բայց ուզում էի ուրիշ բան ասել: Անցած սենյակին քեզ մարդ չի՞ մոտեցել:

- Ի՞նչ մարդ:

- Աշխատանքի չեն առաջարկել:

- Ուր էր ինձ տեղ բախս: Բայց, դժգոհել-մժգոհել չկա: Էսօր մեր օրն ա: Շեֆը այսօր հե-
տադար ա գնացել: Իսկը վախճն ա: Ռուբոյին էլ մի շիտ արաղ ենք տալիս, ձեռքը կտրում ա:

Ու Արմենը, հագնելով համազգեստը, դուրս եկավ հանդերձարանից: Դավիթը դրան էլ
սղասում էր: Չէր ուզում Արմենի մոտ խոսել: Հարկ չկար մախորդ ասել հեռանալու իր մտադրու-
թյան մասին: Նախ հարկավոր էր ամեն ինչ ձեռք, համոզվել, որ այն դարձնող կրկնում իրեն,
հետո նոր հաշիվները մաքրել «Շյուղերում»:

Նա համազգեստի գրդանից հանեց հեռախոսահամարով թերթիկը և բջջայինի վրա հա-
վաքեց համարը:

- Այո, – դասասխանեց ծանոթ ձայնը:

- Բարև ձեզ: Դավիթն է: Դուք ինձ «Շյուղերում» տեսաք և աշխատանքի առաջարկեցիք:

- Հա, հա, – միանգամից բացականչեց զրամարդը, – Եվ ի՞նչ: Համաձայն եք:

- Դուք չեք ասել ինձ, թե ինչ աշխատանք եք առաջարկում: Նախ կուզենայի այդ մասին
զրուցել:

- Շատ լավ: Մեկ-երկու ժամից եղևեղ կլինեն: Հերթադաշտ ես:

- Հա...

Տղամարդն անջատեց հեռախոսը ու Դավիթը մտքերով ընկավ: Այդ ի՞նչ աշխատանքի միտ-
քի, որ հանում իրեն այդ դաստիարակող դարձնող «Շյուղեր» էր գալիս: Միթե իր գործն այդքան
կարևոր էր: Նա անմիջապես հիշեց իր տեսած հոլիվուդյան ֆիլմերը, որտեղ մարկոֆիզիկայի աշ-
խատանքները գործի մեջ էին մտցնում իր մեծ երիտասարդ տղաների, որոնց օգնությամբ կա-
տարում էին իրենց կեղտոտ գործարկները: Իսկ եթե՞ Եթե մույնիսկ այդպես էր, նա որոշեց համա-
ձայնել: Մեկ-երկու անգամը վստահի տակ չի դնի իրեն: Նարկոֆիզիկայում մեծ փողեր են դա-
րձնում: Մի ֆանի գործարկից հետո նա կունենար ոչ միայն մեծ քանակությամբ երկու տարիների ուսման վար-
ձը, այլ նաև ամեն տեսակ ավելորդությունների գումար: Վերջապես կկարողանար նոր հագուստ
գնել իր և մոր համար, տունը վերանորոգել, իր համար նոր հեռախոս գնել, եթե փող մնար, նաև
հեռուստացույց ու մոր համար լվացքի մեքենա՝ խեղճի ձեռքերը ճախճում էին լվացքից: ՌՎ գիտե,
գուցե Սաթենիկն էլ սխիզմած չլինի աշխատել և մյուս հարևանուհիների դեպքում օրը սե-
րիալ նայել ու վայելել կյանքը:

Դավիթը երազանքների գիրկն ընկած մտավ խոհանոց, ուր Արմենն ու մեներջեր տնային Մար-
գոն վիճում էին:

- Այ չուզող, – Մարգոյին դիմեց Արմենը ու լեզու հանեց:

- Ի՞նչ ուզեի ու: Видеешь ли, դիտի ուզեի, ու իմ հեռադիտության ժամանակ ես շատ
չգիտեմ, թե ինչով զբաղվեմ, да не за что:

- Իսկ չգիտեմ, ու: Լավ էլ գիտեմ: Աղջիկ եմ շինելու:

- Յա, – բարկացավ Մարգոն, – Այ տղա, մոռո՞ւ սայն եմ, խոսքերդ ճախարհի, кретин:

- Դե լավ, սեռական հարաբերությունների մեջ եմ մտնելու մի կնոջ հետ:

Մարգոն սեղանի վրայից վերցրեց դասարկ թավան:

- Գլխիդ էկավ, հա:

- Դու գլխիս եկար, դու: Ի՞նչ իսկան ես, Մարգո: Թե ասա խի՞ եմ քեզ զգուցացնում: Կրեմի
ծիխարի կմսցնեի, գործս կանեի, կուղարկեի հետ: Ո՞վ էր իմանալու:

- Դու հիշ սոսան մայի, սոսա մտնեմ: Եռնում է ձեռք թոկեմը շատ եմք բաց թողել, контроль-
ի ցակից դուռն եմ եկել: Դիմ թող շեֆը գա:

- Ծակվելու՞ ես, այ դայադի:

Մարգոն թեև ժղրաց, բայց փորձեց ձևացնել, թե բարկացած է:

Մի քանակ ընկերական սեր կար այս երկուսի մեջ, որը նկատում էին բոլորը, բացի իրենցից:

- Ամո՞ղես, – թավան սեղանին դրեց Մարգոն, – Իմ էե խելքն ասա, ու քեզ շուտ չհեռացնե-
ցի, сама виновата:

- Դավ, – Դավիթի կողմ ցրվեց Արմենը, – Ես սրա հետ էլ չեմ կարում: Մի բան ասա:

- Դու փչե՞ր, հիմա էլ մա: Ոչ մի բան էլ կառաք չասեմ: Давольно, սա առդեն ուղեռորդ
դեմքն ա:

- Դի, կոկեթ էլ եմ, տղեմ, – խոհանոց մտավ երիտասարդ մի աղջիկ, որի հագին մույնդես հա-
մագգես էր:

- Տո սրանք ղայմանավորվել եմ, – բերանը ծռնեց Արմենը:

- Դավիթ, – գոռաց Մարգոն, բայց Դավիթը չարձագանքեց:

Երիտասարդ աղջիկը մոտեցավ և ձեռքը սկսեց ցարժել մրա աչքերի առաջ: Դավիթը սթափ-
վեց:

- Այ տղա, քեզ ի՞նչ եղավ, – դիմեց մրան Մարգոն:

- Սեփսի ղակաս ա, – միջամեց Արմենը, – Տղեն մեռնում ա, էլ չի դիմանում: Իսկ դու՝

Մարգո աղջիկ, վերջին հնարավորությունից ես գրկում:

- Սասո՞ կտի, է, – բարկացավ Մարգոն, – Թող քեանեմ, թե ինչ է եղել:

- Բան էլ չի եղել, – ղատասխանեց Դավիթը, – Մտնում էի ընկել:

- Ես վերջերս շուտ-շուտ ես անջատվում, – ավելացրեց ջահել աղջիկը, – Կարող ա՞ իսկա-
կանից Արմենի ասածից ա:

- Ի՞նչ եմ ասել, – փնտրեց ղայմով մրան դիմեց Արմենը:

- Դի, հի, հի, – գլուխն օրորեց աղջիկը, – Շատ ծիծաղալու ա:

Անհանելի մի աղմուկ սկսվեց Դավիթի ականջներում: Նա չլսեց էլ, թե ինչ են խոսում
գործընկերները: Մի ղակա թվաց, թե ուր ուր է կխլանա, կընկնի գետին: Շատ հանգստի սենյակ
գնաց ու մտեց բազկաթոռին, ֆանի դեմ վայր չի ընկել: Բայց ոչինչ էլ չղատախեց: Մի ֆանի
վայրկյան անց ամեն ինչ իր տեղն ընկավ: Խոհանոցից լսվում էր Մարգոյի բղավոցը ու Արմենի
հայիդյախառն արտահայտությունները: «Դե, Դավիթ, մորից բարի գալուս աշխարհ», ասեց
Դավիթը մեֆի մեջ ու մորից սկսեց իր ու ղարոնի հանդիման մասին մտածել: Որոշում էր, թե
ինչո՞ւ ես դիտի վարվի՝ միանգամից համաձայնի, թե մախ չեմ ու չում անի:

3. 100 ԵՎՐՈ

Տասնմեկն անց կես էր, երբ ղարոնը «Շյուդեր» մտավ: Նկատելով մրան՝ Դավիթը առաջ
գնաց, որդեսգի ողջունի: Արդեն ուզում էր ձեռքը մեկնել, երբ ղարոնը, առանց իր վրա մայե-
լու կարգադրեց

- Ինձ համար մույն այն համարը ղատաստեմ, ինչ անցած անգամ:

Դավիթը աղած էր: Չէր կարծում, որ խոսակցությունն այսուհետ ընթացք կունենա:

- Միայնա՞կ եմ գիտեցելու:

6/2010

- Այո:

Եվ դարձնել բարի կողմ գնաց:

Դավիթը վերցրեց 16-րդ համարի բանալին և բարձրացավ երկրորդ հարկ, որտեղ էլ գտնվում էր սենյակների մեծամասնությունը: Բացեց դուռը, ստուգեց սենյակի մաքրությունն ու հիգիենայի միջոցների առկայությունը: Ամեն ինչ աչքի անցկացրեց և ուզում էր դուրս գալ, բայց մի դահ մեջը կասկած առաջացավ: Եթե դարձնել մարկոփոխված է զբաղվում, նա, բնականաբար, լիարժեք խուսափել օտար աչքերից: Հենց դրա համար էր այս ամբողջ թաքցումը: Իսկ ի՞նչ, եթե նա դիտարկում է վերև ուղարկել իրեն: Դավիթը որոշեց սենյակում սղոսել դարձնել: Քսան ռոդե, կես ժամ, քառասուն ռոդե, բայց դարձնել չկար: Ի վերջո երիտասարդը որոշեց դուրս գալ: Նոր էր դուռը բաց արել, երբ իր առաջ դուրս եկավ Ռուբիկը: Հարբած, հագված էր ոտների վրա կանգնում:

- Այ Դավիթ, ես ոնց վախացրի:

- Ի՞նչ ա եղել, Ռուբիկ:

Ռուբիկը ցուցամատը շուրթերին մոտեցրեց:

- Շեշտ: Վերևում մարդ կա՞:

- Չկա, բայց գալու է:

- Ջենդ, Դավիթ, ձենդ... Շատ աղասնի գործ ենք ֆոցընում: Բայց ես Ռուբիկը չըլնեմ, եթե ես գործը գլուխ չհանեմ: Այ կտեսնաս: Ասա, էղել ա էսքան վախս, որ մի բան ասեմ ու չալնեմ: Դու ասա:

- Չէ, Ռուբիկ, չի եղել: Արի ներքև իջնենք: Հիմա հաճախորդ է բարձրանալու:

- Արա, Դավիթ: Արա, փաշտո՞ւմ ես, արա: Արա, չեմ ջոգում, արա, դու իմ վաճառք ես ուզում, արա: Է՞դ ենք էղել:

- Չէ, Ռուբիկ: Քո մասին եմ մտածում, դրա համար էլ ասում եմ: Արի ներքև իջնենք:

- Չե՞ս զգում:

- Ի՞նչ:

- Որ ստեղ մի բան դիտարկում, Դավիթ:

Դավիթի սիրտը կասկած ընկավ: Մինչ այս կարծում էր, թե Ռուբիկի փոխարեն օդին է խոսում: Բայց տարօրինակ զգացում ունեցավ: Մի քանի քայլով սարսուռ անցավ մարմնով, աչքերի առաջ ասես ամոլ լինեք: Ջենդը հենեց դահլիճ, որտեղից վայր չընկնի:

- Ջան, ջան, – սկսեց աղմկել Ռուբիկը, – Էկան նորադասկաները: Տղե՛ք, մի հաս շախտո՛ւմ:

- Ջենդ, Ռուբիկ, – մի գեղեցիկ աղջկա թևանցում արած մոտեցավ Արմենը, – Փոխանակ ծածկես, շուրթերդ ես անում:

- Վայ, մեռնեմ հոգուդ, հորս արև, թե ուզելով եմ արել: Չուզելով արեցի:

- Լավ, լավ, ներքև իջի, ամոլ: Դավ, հեղանք:

Դավիթը նոր-նոր էր սկսել ընկալել, թե ինչ է կատարվում շուրջը: Մտերը բոլորովին այլ կողմ էին, մի դահ չցանկացավ հավասար, որ Ռուբիկը Արմենի արարի մասին էր խոսում: Կարծում էր, թե որևէ գերբնական բան լիարժեք տեղի ունենալ: Բայց արի ու թե, որ ոչ:

- Դավիթ, – կանչեց Արմենը, որն իր ուղեկցորդություն արդեն մտցրել էր համարներից մեկը, – Դե արի, հո տես ժամ չենք սղոսելու:

Դավիթը գնաց այն սենյակ, որտեղ իրեն էին սղոսում Արմենն ու մարմնավաճառուհին:

- Առաջինը ես եմ, – աչքով արեց Արմենը, – Նայո՞ւմ ես, թե՞...

- Գնամ լվացվեմ:

Դավիթը լոգարան մտավ: Հայելու մեջ նայեց իրեն: Աչքերի մեջ արյուն էր հավաքվել: Առաջին անգամ մտնել անցավ, որ, հնարավոր է, հիվանդ է: Ամեն ինչ այդ մասին էր խոսում: Չէր ցանկանում հավասար: Նա չդիտարկում հիվանդանալ: Նյարդերից շարժությունն արագացավ: Անհմար էր ժխտել, որ իր հեն մի բան այն չէ: Վաս էր ու գնալով ավելի էր ծանրանում վիճակը: Գլուխը ցրի սառը շիթի տակ դահլիճ: Կարծես միայն այդ դահլիճն ուզեց եկավ: Չգիտեմ, թե ինչքան ժամանակ էր լոգարանում: Ասես այնտեղ քան լինեք: Պատահմամբ հիշեց իրեն սղոսող դարձնի մասին: Նույն ռոդեին դուռը բաց արեց Արմենը: Մերկ էր ու ֆրանսիացի:

- Թաք ստուգ, – դիմեց նա Դավիթին, – Պիտի լողանամ ու ներքև իջնեմ: Թե չէ Մարգոն կջոգի: Պահպանակն էլ փառն սկսեցի, կվերցնես:

Դավիթը թողեց Արմենին և դուրս եկավ: Կինը մտած էր անկողնու վրա: Դավիթը մոլորված սեղանին մոտեցավ:

- Էյ – կանչեց մրան կինը և երբ երիտասարդն իր կողմ շրջվեց, ցույց տվեց մրան ձեռքի ղախողանակը, – Արի, իմ մոտ է:

Դավիթը մոտեցավ կնոջը և սկսեց արձակել սաքառը: Այդ ժամանակ միայն հասկացավ, որ ոչինչ չի զգում: Մտածեց, թե կինն այնքան էլ համակրելի չէ ու սկսեց վերհիշել տեսած բոլոր դրոշմները ու իր նախորդ անգամները, բայց ոչինչ չէր տեսնում: Լարված էր: Մտերը լցվում էին: Չէ, անհմար էր: Առաջին անգամ կյանքում մեծ խնդրի առաջ կանգնեց: Նա կոճկեց սաքառն ու դուրս եկավ սենյակից:

Միջանցում էր, երբ դարձավ սենյակում լսելի: Մոտեցավ և թակեց դուռը:

- Մեեք, – ներսից ձայն տվեց դարձում:

Դավիթը երկնամեկու մեկ մտավ: Պարոնը մտած էր բազկաթոռին և ինչ-որ հեռուստաճառի էր նայում:

- Փակեք դուռը, խնդրում եմ:

Դավիթը փակեց դուռը և հարցական հայացքով նայեց դարձում: Բայց դարձում լուռ էր:

- Դուք ինձ չասեցիք, թե ինչ աշխատանք ե...

Պարոնը նայեց մրան ու ժղճաց:

- Համիր վերնաշաղկիդ:

- Ի՞նչ, – զարմացավ Դավիթը:

- Երիտասարդ, ես ասեցի համիր վերնաշաղկիդ:

- Ինչի՞ համար:

- Տղա չե՞ս: Ի՞նչ ես ամաչում:

Դավիթը որոշեց չբարոնակել հարցուփորձը: Ոչ մի վաս բան չկար, որ իրեն խնդրում էին հանել վերնաշաղկիդ: Ոչ ոքի հեղինակության վրա դրանից բիծ չէր լինի: Ծիծեռ է, դա տարիական խնդրանք էր, բայց քանի որ դարձում ոչինչ չէր բացատրում... Ո՞վ գիտի, գուցե իրեն էր փորձում: Տղան հանեց վերնաշաղկիդ և մոտակա աթոռի վրա դրեց: Պարոնը զրդանից հանեց դրամադանակը, չփորեց այն և 50 եվրո դրեց սեղանի վրա:

- Շաղկիդ էլ հանի:

Դավիթը ոչինչ չէր հասկանում: Միթե այն հիսուն եվրոն իրենն էր: Ինչի՞ համար: Միայն մրա՞, որ հանեց վերնաշաղկիդ: Նա լսեց մի կողմ մեծեց ծաղիկը: Պարոնը դրամադանակից ևս հիսուն եվրո հանեց ու դրեց մյուսի վրա:

- Վերցրու: Կարող ես հագնվել և գնալ:

4. ԵՐԶԱՆԻԿ ԿԻՐԱԿԻ

Տիկին Սաթենիկը հալվա էր դարձրել: Որդին լուրջ էր սիրում: Ուզում էր, որ գոնե կիրակի օրը մի յուրահասուլ բան ունենան շա՛նը: Բացի այդ, Դավիթը վաս էր սնվում, իրեն բոլորովին չէր հետևում: Սաթենիկը նկատում էր, թե ինչպես է աչքերի առաջ նիհարում որդին: «Պիտի ամուսնանա», մոտում էին հարևանուհիները և առաջարկում իրենց աղջիկների թեկնածությունը: Իհարկե: Ոչ միայն համակրելի տղա էր, այլ մեծ սովորող ու ղիտի որ լավ աղագա ունենար: Բոլոր մրանց համար, ովքեր հարուստ փեսաների հույս չունեին, Դավիթը լավագույն տարբերակն էր: Սաթենիկն իմեմ էլ էր արդեն այն համոզմանը եկել, որ որդուն հարսնացու է ղիտ: Երբ հարևանների տուն էր գնում, կամ բակում մտած էր, աչքի տակ էր առնում ջահել աղջիկներին ու փորձում ղարգել, թե ինչ ղնտանիքից են, ով են, ծնողներն ովքեր են: Հարկավոր էր որքան հմարավոր է լուր հարս գտնել, թե չէ որդին լրիվ հյուծվում էր: Ուր որ է քան տարեկան էր դառնալու: Հարևան Վարսիկն ասում էր, որ եթե տղամարդն այդ տարիքում չսկսի սեռական կյանք վարել, հետագայում լուրջ հիվանդություններ ձեռք կբերի: Ու Սաթենիկի սիրելի վախ էր ղնկել: Իր որդին հո այն անդաստիարակ փչացածներից մեկը չի, ով քառ է գալիս մարմնավաճառուհիների հետ ու խաբում ջահել աղջիկներին: Նրան օրինական կին էր հարկավոր:

6/2010

Լսվեց դռան ձայնը: Սաթենիկը առաջ գնաց և ծեսավ որդուն՝ ձեռքին տոթրակներ:

- Էս ի՞նչ է, Դավիթ:
- Մեզ համար հագուստ եմ գնել, մայրիկ: Ինչքան որ հին ֆրեշով ման գամ:

Դավիթը տոթրակները բազմոցի վրա դասարկեց ու սկսեց ցույց տալ, թե ինչեր է գնել:

- Ծիս է, մամ, թանկանոց շորեր չեն, բայց վասն էլ չեն: Նայի, թե ինձ ինչ վերնաշա-
տիկ եմ առել: Սագում է, չէ:

Սաթենիկը աղբառ էր: Վաղուց է, ինչ մոր շորեր չունեիր: Չէր էլ մտածում այդ մասին: Ի՞նչ էր անում տարածական հագուստը: Ախր հարևանի տանից այն կողմ չէր գնում: Ինչի՞նչ էր լսվում: Նա զարմացած ուսումնասիրում էր որդու գնումները, իսկ մտքում միայն մի հարց էր «Որտե-
ղի՞ց»:

- Բա փողը որտեղի՞ց, այ բալա, – վերջապես իրեն հավաքելով հարցրեց Սաթենիկը:
- Մի մարդ տվեց: Կանգ էր առել մեր հյուրանոցում, առավոտը գնալիս հարյուր եվրո էր թո-
ղել սեղանի վրա: Բախստ բերեց նա մեզ սենյակը մայելու, ոչ թե Արմենը:
- Այ Դավիթ ջան, մոռացած կլինի: Եղբան մեծ գումարը ո՞վ կթողներ: Ով գիտի արդեն հե-
տ է եկել, որ փնտրի: Իզուր ես ծառայել:
- Չէ, մամ, չէ, արխային: Շատ հարուստ մարդ է: Առաջին անգամ չի մեծան բան անում:

Միայն այդ խոսքերից հետո Սաթենիկը կոնցալ և բազմոցի վրայից վերցրեց իր համար
գնված հագուստը:

- Դսմաթ է տղես, դսմաթ է: Բայց իզուր ես էսպես ծախսել: Պահեիր, ուսմանդ վարձի
վրա դնեիր: Գուցե շուտ հավաքեիր գումարը ու կարողանայիր գոնե երկու օրը մեկ աշխատել:
- Է, մամ: Ի՞նչ ես ասում: Ջրի բերածը ջուրն էլ տանում է: Փոխանակ ուրախանա...
- Վայ, չէ, ուրախ եմ, Դավիթ ջան, աղբառ բալես: Դուրս եմ ֆեզանով, տղես:

Վաղուց մորն այդքան անկեղծ ժողովուրդ չէր տեսել Դավիթը: Ու եթե մինչ այս կասկա-
ծում էր, ձիս է ծախսել գումարը, թե ոչ, հիմա համարյա համոզված էր, որ ձիս է արել:

Դեռ չէր հասցրել մարսել կատարվածը: Մի դահ, ու մա 100 եվրո ունի: Կարծում էր, թե
այդպես միայն կհոգնեցնում է լինում: Իրեն մի տեսակ լիարժեք էր զգում այժմ, ասես 100 եվրոն
անսպասելի էր: Միայն երբ առանձնացավ իր սենյակում, զգաց, որ առաջվա դեպքում ոչինչ չունի:
Ու եթե մա երեկ սովորական աղբառ էր, այսօր՝ գեղեցիկ հագուստներով աղբառ:

Մեծ գումար ընդամենը վերնաշառիկը հանելու համար: Գրողը տանի, մա դաստիարակ է
երկու հարյուր անգամ հանել այդ անիծյալ վերնաշառիկը, միայն թե մորից վճարեն: Նա դեռ
այնքան երազանքներ ուներ: Դեռավոր էր, կզանգեր մորից այդ մարդը, թե ոչ: Նա կարող էր մի-
այն երազել այդ մասին: Արդեն որոշել էր, հաջորդ անգամ հաստատ հեռուստացույց կգնի:
«Շյուլերի» աշխատակիցներն ու հարևանները հաստատ մախանձաստությամբ կմայեն իրեն:
Կսկսեն փսփսալ, թե որտեղից այդ խղճուկին այդքան փող: Չմայած, մեծան այժմ էլ կսկսեն
փսփսալ՝ տեսնելով իր մոր հագուստները: Եվ բոլոր մեծան, ովքեր կարծում էին, թե Դավիթը մի-
այն մեղություն էր մոր համար, կհամանան, թե մա ինչ լավ որդի է: «Չէ, բայց ես իրոք բախտա-
վոր եմ, – մտածեց Դավիթը, – Ամեն մեկի հետ չի մեծան բան դաստիարակ»: Մի խորամանկ
ժողի հայտնվեց Դավիթի դեմքին: Թող մտածեն, ինչ կուզեն, այժմ մա էլ ունի իր փոքրիկ
զաղտնիքը:

5. ՀԱՄԱՐ 16-Ի ՀԱՃԱԽՈՐԴԸ

«Շյուլերի» երեք այդքան ձանձրալի չէր թվացել Դավիթին: Նախկինում, կարծես չէր
տեսնում, թե ինչ միօրինակ ու տաղտուկ է այստեղ: Ու միայն այսօր մա նկատեց դա: Դեռ մոր էր
հանդերձարան մեկ և արդեն Արմենի ու Մարգոյի հերթական վեճի ակնառեստը դարձավ:
Երիտասարդը փակվել էր հանդերձարանում, իսկ համառ Մարգոն համարյա կոտրում էր դրա
դուռը:

- Բարև, Մարգո, – ժողաց Դավիթը ճուսախոս մեներգերին:
- Բարև, – մի վայրկյանով շեղվեց Մարգոն իր գործից, աղա մույն եռանդով սկսեց բա-
խել հանդերձարանի դուռը:

- Դու ի՞նչ դուռն առնի, Ամենն զոհ, все лицо выпараваю:

- Ինչ կանես, – ներսից գոռաց Ամենը:

- Դուռն առնի կեսնաս:

- Յա... Չի՞ լինի դու ներս գաս իրար հետ ստեղ սենամ:

- Кретин, – բղավեց Մարգոն ու ոտով հարվածեց դռանը, – Վաղ թե ու՞ր դուռն ես գալու: Вот тогда посмотрим:

- Յա, Մարգո: Բա որ իմանայի սաղ-սաղ ուզում ես մայես, շուտ դուրս կգայի:

- Հլա սռան:

Դավիթը ժողիսը դեմքին հետևում էր «մարտի» ընթացքին: Վերջապես Ամենը բացեց դուռը: Հագին միայն ներմագգես էր ու աղոթի լույս ժողում էր:

- Առ, մայի:

- Урод, – բղավեց Մարգոն ու ձեռքի սակ ընկած համազգեստը շորեց Ամենի վրա, – Դու համառի, թե առնեն уволен:

Երբ Մարգոն լիք մարտադաշտ, Ամենը սկսեց անկույտ ծիծաղել:

- Բայց դու դրա դեմքը տեսա՞ր, Դավիթ:

- Հա, – ի տասախան ծիծաղեց Դավիթը:

Ամենն հանկարծակի լրջացավ: Կարծես նոր-նոր էր տեսնում, որ իր առջև Դավիթն է:

Դավիթը միանգամից ոտաց նրա արտադրական հայացքը:

«Ասեված իմ, – մտածեց նա, – Մի՞թե գիտի, թե ինչ է կասարվել անցած հերթադասում-թյան ժամանակ»:

- Դավիթ, ես գիտեմ, թե ինչ է եղել այն գիշեր:

Քրտինը խփեց Դավիթի ճակատին: Նրան չէր թվում, թե ինչ-որ ամոթալի բան է տեղի ունեցել, սակայն չէր էլ ուզում, որ իմանային, թե որտեղից էր այդքան փող ճարել: Ո՞վ կմտածեր, որ իրեն վճարել են միայն վերնաշաղկեր հանելու համար: Կարծես, թե որևէ կեղտոտ գործով է զբաղվում՝ թմրանյութեր է վաճառում, մասնակցում բիզնեսմենների ու ֆադաֆալկան գործիչների՝ իրար հանդեպ կիրառվող սադրամիներին: Ո՞վ կհավասար իրականությանը: Իհարկե Ամենը չգիտեր, թե ինչ է կասարվել այն սենյակում, նա, հավանաբար, միայն հետևություններ է արել: Դավիթին սարսափեցնում էին հենց այդ հետևությունները:

- Լսիր, Դավիթ, – շարունակեց Ամենը, – Գիտեմ, որ անցած գիշեր... դե, ո՞նց ասեմ... չես կարողացել: Ինձ էն ֆածն ասեց: Ես զգում էի, որ ինչ-որ խնդիրներ ունես: Կուզես հետք բժշկի գամ: Անդայման սուղվիր:

Ասես մի մեծ ֆար ընկավ Դավիթի ուտերից: Փաստորեն Ամենն ամենն ինչ էլ տեղյակ չէր հարուստ թարմի առաջարկած «աշխատանքի» մասին: Ամեն ինչ անցել-գնացել էր: Հիմա միայն մնում էր փակել նրա բացած այս տաճար խոսակցությունը:

- Ամեն ինչ կարգին է, Ամեն: Աղթես, որ անհանգստանում ես: Պատճառը գլխացավն էր: Սղանում էր, չէի կենտրոնանում: Աչքերիս առաջ մթնում էր:

Ամենը կանկաժամիս հայացքով մայեց գործընկերոջ վրա:

- Դավ, դրանից հետո կանգնե՛լ ա:

- Հա, – ծիծաղեց Դավիթը, – Ի՞նչ հիմար հարցեր ես տալիս:

- Դե, չէր դժի, որ ընդես իմոտեն լինե: Հասկանում ես, էլի:

- Չհասկացա, – հանդերձարան մտավ Մարգոն, – Один еще в трусах стоит, другой вообще не переоделся... 16 համառը լիքի սղասառնկե՛ք, շուտու՛:

- Հը՞րը ձիւսն ասա, Մարգո, – մենեջերին դիմեց Ամենը, – Կուզեիր չէ՞, որ «աղմավո սավսեմ նե բիլո, դուզոյ բիլ վաբե բեզ տուսով»:

- Гусак, – արհամարհական շորեց Մարգոն և դուրս եկավ:

- 16 համառը լիքի սղասառնկե՛ք, – փորձեց Մարգոյի ճնազն անել Ամենը:

- Ես կսղասարկեմ, – անմիջապես արձագանքեց Դավիթը:

Ծածուկ մի հույս էր ստիպում Դավիթին նորից այդ սենյակ գնալ: Սղասում էր նորից այն հարուստ թարմին տեսնել: Չէր հասկանում, թե ինչ է նրա ուզածը: Իսկ երբ հիշում էր իրեն վճարված գումարը՝ չէր էլ փորձում հասկանալ: Հիմա կարևոր էր մի բան, որ այն թարմին այն-տեղ լինի:

Երբ բաց արեց 16-րդ համարի դուռը, ոգևորության ալիքն անմիջապես հարվածեց ճա-

կաշին: Զգաց այն հոսանքը, որը բնորոշ է զգալ երջանիկ մարդկանց: Պարոնն այնքան էր, նստած մույն բազկաթոռին և, ծենելով իրեն, համաձայնության մեծ ցույց սվեց՝ փոքր ինչ խոնարհելով գլուխը: Դավիթը ներս մտավ ու հեռից փակեց դուռը: Զգիտե՛ր, թե ինչից սկսե՛ր, ինչ ասե՛ր: Միայն նայում էր դարձի աչքերի մեջ ու սղասում կարգադրությունների:

- Լավ է, որ դու եկար, – վերջապես խոսեց դարձը:

- Զե՛ի սղասում ձեզ էստեղ ծենել:

- Դե... Ես, այնուամենայնիվ այստեղ եմ: Կուզե՛ս էլի փող աշխատել:

Դավիթը մի դահ ուզեցավ ասել ոչ, դարձապես իր կարիքը զգացնել չսալու համար, բայց կարծեց, որ այդպես կարող է կորցնել հարսանալու միակ հնարավորությունը:

- Իհարկե կուզեմ:

- Դե՛, – այնպիսի տոնով արտասանեց դարձը, որն հավանաբար մեծանկում էր «Ինչի՞ ես սղասում»:

Երիտասարդն արձակեց վերնաշաղկի կոճակները: Համոզված չէր, որ դարձի ուզածը դա է, բայց ֆանի որ մա լռում էր, շարունակեց: Հանեց վերնաշաղկին ու աթոռի վրա գցեց: Աղա սղասեց, մինչև դարձը կհանի դրամադանակը: Բայց, ի զարմանս իրեն, այս ամբողջ 50 եվրոյի փոխարեն սեղանին ծեսավ ընդամենը 10-ը: Նախ որոշեց կանգ առնել: Հետո մտածեց, որ չեղած տեղից ֆան եվրոն էլ փող է: Նա շատ հանեց շաղկի և վերնաշաղկի վրա շորեց: Պարոնը ժղտաց և ևս 20 եվրո ավելացրեց: Դավիթին դա ոգևորեց: Նա մոտեցավ, որդեսգի վերջին գումարը:

- Սղասիր, սղասիր, – կանգնեցրեց մեծ դարձը, – Տաբասդ հանիր:

- Ի՞նչ, – զարմացավ Դավիթը:

Պարոնն այնպես մայեց, որ ամեն ինչ դարձ էր: Դավիթը լուռ հանեց կոշիկներն ու տաբասը: Եվս 50 եվրո սեղանին հայտնվեց: Արդեն 80:

- Լողազգեսը, – ժղտաց դարձը:

Թեկուզ ներքին մի ուժ վիճում էր Դավիթի հետ, այն միտքը, որ վայրկյաններ անց ամեն ինչ ավարտվելու է, թողնելով միայն 100 եվրո, սիտեց մեծ շարունակել: Հանեց լողազգեսը և հասակին նետեց:

Պարոնն անկուշտ հայացքով սկսեց ուսումնասիրել Դավիթին: Միայն այդ ժամանակ երիտասարդը հասկացավ, թե ինչ է կատարվում: Նա մի ֆանի վայրկյան էլ մերկ կանգնեց դարձի առաջ՝ սղասելով վերջնական գումարին: Հաստատորոշեց այլևս ոչ մի անգամ չկատարել խելագարի ֆնահաճույքները, սկսեց մեղադրել իրեն, որ 100 եվրոյի համար այսֆան ցածրանում է... Պարոնը դրամադանակից 120 եվրո հանեց և դրեց մնացած գումարի վրա:

- Կարող ես հագնվել և գնալ:

Դավիթն իրեն նվաստացած էր զգում, ցածր: Այդ դահին ասում էր իրեն ու փողը: Շատ հագավ շորերը ու գումարը գրդանը դնելով՝ դուրս եկավ սենյակից: Միջանցքում արդեն ձմեռող զգացումները լեցին մեծ: Միայն այն էր ընկալում, որ գրդանում 200 եվրո կա: Հենց վաղը առավոտյան կգնա խանութ ու հեռուստացույց կգնի... Ամենալավ հեռուստացույցը:

6. ԲԱՅ ԹՈՂԱԾ ԶԱՆԳԵՐ

Տիկին Սաթենիկն ուշադիր զննեց հեռուստացույցի էկրանի ներխուժ գրված երեք տառը, որոնք ոչ այն է հայերեն էին, ոչ այն է ռուսերեն ու զարմանքով նկատեց.

- Վարսիկենց տելեվիզիոն ա:

Ու Դավիթն ավելի մեծ հղարտությամբ համակվեց, որ իրենց տանն էլ թաղամասի ամենահարուստ մարդը համարվող Արսաթի՝ Վարսիկի ամուսնու, հեռուստացույցից է դրված: Մի դահ Սաթենիկը մոռացավ այն բոլոր հարցերը, որը երևի կտար ցանկացած մայր օրական 3000 դրամ աշխատող տղային, որը որևէ թանկարժեք իր է տուն բերում: Նրան, իհարկե, հետաքրքիր էր, թե այս ամբողջ փողը որտեղից, ով է սվել, ինչի համար: Ասված մի արասցե, որդին ճիշտ ճանադարհից շեղված լինի, խախտած մարդու կամ Աստծո կողմից գրված օրենքները: Բայց՝ սթափվելով, Սաթենիկը հասկացավ, որ ինչ հարց էլ տար, խաբված էր դուրս գալու:

Եթե որդին շեղվել էր ճանապարհից, ոչ մի դեպքում չէր ընդունի դա: Սաթենիկը որոշեց թափում հեռանալ:

Տասը ռոպե չկար, ինչ միացրել էին իրենց նոր ձեռքերումը, երբ անհանելի գլխացավը նորից սկսեց սանջել Դավիթին: Աչքերն արցունքոտ էին ու արցունքների մեջից անհնար էր դառնում որևէ բան տեսնել: Նա մի ֆանի վայրկյան նյարդային թարթում էր կողերը, արցունքները ցրվում էին ու աչքերի առաջ նորից ինչ-որ դեպքեր էին գալիս, բայց դա երկար չէր տևում: Որոշեց վեր կենալ ու սենյակ գնալ, լողակել: Գուցե հոգնածությունն էր դառնալ, անհանգիստությունը:

Սաթենիկը նկատեց, թե ինչպես է Դավիթը ճոճվում ոտի վրա:

- Բալա, տե՛ղ է ցավում:

Ցավով, Դավիթը ոչինչ չսպասեց: Այժմ նա միայն խեղճներ էր լսում, ինչպիսիք լինում են ջրի տակ: Համաչափ խեղճներ, որոնք խլացնում էին մնացած ամեն ինչը:

- Դավիթ, – բղավեց Սաթենիկը, որդու հետ խոսելու վերջին ճիգն անելով:

Ու Դավիթն ընկավ հասակին: Սաթենիկը վեր թռավ տեղից ու դեպի որդին վազեց՝ չհասցնելով անգամ լաց լինել...

Երբ Դավիթը բացեց աչքերը, մայրն ու Վիգենը կողքին էին: Սաթենիկն արդեն հոգնել էր արցունքներից, Վիգենը՝ նրան սփռվելուց: Երկուսն էլ լուռ էին:

- Ի՞նչ է եղել, – հարցրեց Դավիթը, կարծելով թե ֆնած էր:

Վիգենը խիստ հայացավ մայրն ու փախավ:

- Ե՛րբ ես վերջին անգամ հաց կերել:

Դավիթը լռեց: Վաղուց է, ինչ համարյա ոչինչ չէր ուտում: Օրերն այնքան արագ էին անցնում, նա չէր էլ հասցնում նկատել: Արդեն, անգամ, չէր զգում ուտելու կարիք: Մի դեպքում հացը հերիք էր, որդեսգի կոտորած զգա իրեն, հագնեցած: Թերևս դրան էլ խաբանվում էր ու օրերով ոչինչ չէր ուտում: Երբ սկսել էին խնդիրները, չէր էլ մտածում, որ մեկը մյուսի հետ կապ ունի: Վերջիվերջո նա երբեք սոված չէր մնում, ինչպես դա կարող էր ազդել վրան: Սակայն Վիգենի այս հարցը, կարծես, իր բոլոր կասկածների դասասխանը դարձավ:

- Ի՞նչ հիմար հարց է, Վիգեն: Առավոտն եմ կերել գործի տեղը:

- Սուս ես ասում: Մեմբ բժիշկ էինք կանչել:

- Ո՞րն, – զարմացավ Դավիթը, – Ո՞վ վճարեց: Շալվարիս գրողն ու փող կա: Մայրիկ, տուր Վիգենին:

- Վերջացրու: Մի փախիր խոսակցությունից: Խելիդ հացի հետ ես կերել... Վայ չէ, դիտի հաց ուտելի, որ խելիդ էլ հետը ուտելի... Դու ինչո՞վ ես մտածում:

- Լավ էլի, Վիգեն, մնում էր, որ դու գլխիս ֆարոգ կարդայիր:

- Որ ճիշտ բան է ասում, ուրեմն ֆարոգ է կարդում, այ բալա: Ես ինչ ես ֆեդ հետ անում:

Ու Սաթենիկը նորից թռեց աչքերը:

- Սաթիկ տո՛ւ, մի ֆանի ռոպեով դուրս կգա՞ս, – դիմեց նրան Վիգենը, – Ես Դավիթի հետ դիտի առանձին խոսեմ:

Սաթենիկը ոչինչ չասեց: Վեր կացավ ու դուրս եկավ՝ նույն խոհեմությամբ կատարելով Վիգենի խնդրանքը, ինչպիսի խոհեմությամբ կատարում էր ցանկացած խնդրանք:

- Բայց դու ինչ եզ դուրս եկար: Մորդ էլ չես խղճում, – բարկացկոտ ձայնով Դավիթին դիմեց ընկերը, երբ Սաթենիկն արդեն դուրս էր եկել ու իր հետևից փակել դուռը:

Դավիթը ոչինչ չդասասխանեց:

- Եթե որդեկներ ունես, ասա: Միմիսը չենք, բայց եղբան էլ հավայի դեմքեր չենք, որ չկարամանք լուծենք: Ես ֆան վախս մի հարց եղել ամ, որ չենք լուծել: Մեղիս գալիս ես: Հա, լուրջ եմ ասում, խղճում եմ ֆեդ: Չեմ հասկանում, թե խի՞, էլի: Նու... Վաթե գլխումս տեղ չի անում: Պատճառը ո՞րն ամ:

- Պատճառ չկա, Վիգեն: Ես էլ չեմ նկատել, թե ինչ եմ անում, չեմ հասկացել: Ես վերջերս էի ինձ վաճառ զգում, բայց... Չէի մտածում, որ ֆիչ ուտելուց...

- Չուտելուց, Դավիթ, ոչ թե ֆիչ ուտելուց: Հասկանում եմ, որ եղ արդեն հիվանդություն ամ: Արա, երեխա էլ չես է, որ զոռենք, գլուխդ բան մտցնենք, գոռամք վրեղ: Ե՛հա մարդ ես... Խելիդ էլ գլուխդ ամ: Կարգին էլ հասկացող ես: Դավիթ... Ինչ-որ բան էմ չի՞:

- Վիգ, ֆո արև, թե ինչ-որ խնդիր կա...

Վիզենը մտեց բազկաթռոփն, հայացքն առաստաղին ուղղեց ու խորը շունչ փառեց:

- Ի՞նչ անեմ ես քո հետ:
- Ոչ մի բան էլ չես անում: Խոսեցիք, որ ամեն ինչ լավ կլինի:
- Գոնե գիտեմ, թե ինչքան դեղ և մեքենա եմ: Որտեղից իմանաս:
- Դեղ-մեղ չկա...
- Կա, էն էլ ոնց կա: Արդեն էնքան էս քեզ փայտեղ, որ մեքենա բռնելը չի օգնի: Հինգ քաշ-թի օրն էլ ստուգեմ ես: Դե հաշվի, թե ինչքան և վրեղ մտելու:
- Ես մի փչ փող ունեմ... Բացի էդ կարելի և հեռուստացույցը ծախել:
- Պո՛րի: Զանգի կկարողանամ, ես կսամ փող: Որ չի լինի, մոր արա, ինչ ուզում ես: Հա...

Ու ոչ մի գիտելիք և խառնամբ: Եստիկանից սկսած գիտելիքները մեղում համար են:

Վիզենը Դավիթի տաքտի գրգռման համեմատ բջջային հեռախոսը ու մեքենա մա կողմ:

- Առ, զանգի զգուցացրու, որ էլ չես կարա աշխատես:

Դավիթը վերցրեց հեռախոսը ու կամ ու կացով միացրեց այն: 3 բաց թողած զանգ: 3-ն էլ նույն համարից: Այն պարոնի համարն էր...

7.

Հեռուստացույցով երեկոյան սերիալների կրկնությունն էր: Դավիթը, թեկուզ դրանք չէր սիրում, բայց գիտեցավ այդ ու ժամին այլընտրանք չկար՝ դիտել: Սաթենիկը վաղուց փնտռեց: Մեկ ժամ առաջ արթնացել էր, հյուրասենյակ եկել ու նախաշեղ զրոյում չմեղում համար: Սակայն Դավիթն արդեն սովոր էր այդ ռեժիմին: Հանգստի էր լույսը, հուսալով, որ գոնե այդպես փնտռել կսանի, բայց իզուր: Նայում էր հեռուստացույցին ու ոչինչ չէր ընկալում: Մեքենա ցախուցիկ էին եղած ինչ-որ տեղ անցյալում: Մարմնավաճառուի հետ ունեցած անհաջողությունը, հարուստ պարոնի վերափոխական լուսանկարի կատարումը, կորցրած աշխատանքը, հիվանդությունը: Կարծես թե ոչ մի լավ բան: Թե՛րևս, բացի այն նույն պարոնի զանգերից: Տեսնես ի՞նչ էր ասելու: Հավանաբար նորից «աշխատանք» էր առաջարկելու: Ամեն անգամ՝ հիշելով 16-րդ համարում կատարվածը, Դավիթը մի տեսակ նվաստացած էր զգում իրեն, ցածր: Բայց այժմ ամեն ինչ փոխվել էր: Նրան մեծ գումար էր հարկավոր, իսկ աշխատանք չկար: Կասկածներն իրենց «այո»-ներն ու «ոչ»-երն էին հաշվում Դավիթի գիտելիքային մեջ և... կանգ առան «այո»-յի վրա: Երիտասարդ վերցրեց բջջային ու հավաքեց պարոնի համարը: Չնայած ու ժամին, պարոնը շուտ լուսափայլեց:

- Զնա՞ծ չե՞իք:
 - Ո՞վ է:
 - Դավիթն է...
 - Հա: Ինչպե՞ս ես:
 - Ոչինչ: Ինչի՞ համար էիք զանգել:
 - Ցանկանում էի հանդիպել:
 - Հանդիպելի՞նք: Ես էլ «Շուրջերում» չեմ աշխատում:
 - Ինչ է, ուրիշ տեղ չե՞նք կարող հանդիպել:
- Դավիթը երկար լռեց՝ մտածելով, թե ինչ տիպի լուսափայլում:
- Դավիթ, – կանչեց պարոնը, որին զարմացրեց երիտասարդի հանկարծակի լուսափայլումը:
 - Հա:
 - Ի՞նչ կասես:
 - Կարող եմ հանդիպել: Ասե՛ք հասցե:
 - Դու ասա հասցե:
 - Եստեղ անհմար է:
 - Չէ, – փնտրեց լուսափայլումը, – Ես քո հետևից կգամ:

Դավիթը թելադրեց հասցեն, անջատեց հեռախոսը ու սկսեց անընդմեջ հաջորդ վարձատրման մասին: Պատկերացնում էր, թե ինչպես հաղթել կկատարի պարոնի տաճար կարգադրությունները, կվերցնի փողը ու նորից մարդ կզգա իրեն:

«Մոռացիր տաճարը զգացումները, Դավիթ, – կրկնում էր մտնում, – Դրանք ընդամենը մի փայլուն րոպե են տևում: Ոչ ոք չի իմանում այդ խայտառակության մասին, միայն դու: Ոչ ոք չի կարող մեղադրել: Բացի այդ, ի՞նչ է արածը: Հազարավոր մարդիկ են գումար վաստակում ստիպող դրամայով ու, ինչն ավելի վատ է, մարմնավաճառությամբ: Իսկ դու ընդամենը մի մարդու, այն էլ տղամարդու մոտ հանվում ես: Մի՞թե դա կարող է ազդել քո մարդկային արժեքների վրա: Քավ լիցի: Մտերիմների համար դու մնում ես նույն Դավիթը: Դու չես փոխվում: 10 րոպեի նվաստացումը չի փոխում կյանքի և ժառանգության, ուր ավելի կարևոր լինես, ավելի լիարժեք, փեսական: Ոչինչ ձեռք չէ»:

Նա մտնում ընկած բնեց և արթնացավ Սաթենիկի ձայնից:

– Դավիթ, Դավիթ, վեր կաց:

Դավիթը դժվարությամբ բաց արեց աչքերը:

– Մամ ի՞նչ ա եղել:

– Մի մարդ ա եկել: Շատ թանկ ավստյով: Քեզ ա հարցնում, բալա, հեյ տես ի՞նչ ա ուզում:

Դավիթն անհամբեր վեր թռավ սեղից ու դուրս եկավ: Բախում կանգնած էր մի շեղ մեքենա, որի նմանները ինքն ու Վիգենը տեսնում էին ամսագրերում ու երազում, թե ինչպես են մտնում դեպքեր: Դավիթի դեմքին ակամայից ժղիտ հայտնվեց: Երբ շեղվեց, տարածում արեց ներսում էր:

– Ի՞նչ եմ անում այստեղ, – հանկարծակիի գալով նրան դիմեց երիտասարդը:

– Դավիթ, – զարմանալով ու նախափոխվելով լեզուն ձայնով որդուն դիմեց տիկին Սաթենիկը:

– Բարև, Դավիթ: Եկա, որդեսգի միասին փնտրենք մեր աշխատանքը: Դու խոսում ես լիցի երիտասարդ եմ և մեծ հեռանկար ունեմ: Մեր կազմակերպության համար կարևոր է ձեզ նման աշխատակիցներ ունենալ:

Դավիթն աղած էր: Իհարկե, հասկանում էր, որ այդ ամենը մի համար նախատեսված գեղեցիկ տոն էր, բայց ամեն դեպքում մի տեսակ հոգալի զգաց իրեն ու ցանկություն առաջացավ երախտագիտություն հայտնել տարածքին: Ժողովարար: Դարձրեց ժողովարար ի տասնամյակին:

– Գնա փոխվիր, դիմիր գրություն քո տարածքի մասին:

Դավիթը խորամանկ հայացքով տարածքին նայեց ու սենյակ գնաց: Սաթենիկը շատերը օգտվել որդու բացակայությունից և հարց ու փորձ անել տարածքին, զգուշացնել որդու խնդիրների մասին:

– Գիտեմ, տարածք, Դավիթս հիվանդ է, չի կարող գիտերներն աշխատել:

– Հիվանդ է, – վախեցած հարցրեց տարածքը:

– Հա: Երեկ ուշագնաց եղավ: Շատ թույլ է, հաց չի ուտում, չի քնում: Այդ ի՞նչ աշխատանք եմ առաջարկում նրան:

– Անհանգստանալու կարիք չկա: Դավիթը հարմարավետ գրասենյակում է աշխատելու, ցերեկային ժամերին: Իսկ ես ձեզ անձամբ խոսեցիք նրա հետ մի սեղանի շուրջ մտել և հետևել, որ լավ ունի:

– Ախ, – հանգստացած հոգով հանեց Սաթենիկը, – Փառք Աստուծո, որ ձեզ դուք լավ մարդիկ կան:

– Ի՞նչ եմ ասում: Ես էլ հայր եմ ու գիտեմ, թե ինչ է նշանակում անհանգստանալ զավակի համար:

Այդ խոսքերի վրա սենյակ մտավ Դավիթը: Զարմացած էր: Կարծեց, թե տարածքը ստում է, որ հայր է: Ինչպե՞ս կարող են նրա նմանները ամուսնանալ և երեխաներ ունենալ: Այդ տարածքում էլ, երևի, իր մորը հանգստացնելու համար էր:

– Գնա՞նք, տարածք:

– Գնա՞նք, Դավիթ:

Տարածքը ցնցություն մաղթեց տիկին Սաթենիկին և դուրս եկավ: Մինչ Դավիթը հրաժեշտ կատարեց մորը, տարածքն ինչ-որ սեղ զանգեց և մտեց մեքենային: Դավիթը հետևեց նրան:

Մեքենան կանգ առավ շեղ հյուրանոցի դիմաց, ուր աշխատանքի ակնկալվում էր փանի ամիս առաջ դիմել էր Դավիթը և մեքենան ստացել: Իսկ հիմա, ահա, նա այստեղ է որդես հյուր: Ի զարմանս Դավիթի, տարածքը չբարձրացավ համարներից մեկը, այլ ուղեկցեց իրեն հյուրանոցի ռեստորան և լավագույն սեղանի մոտ հրավիրեց: («Շյուղերում» ունեցած փորձը բավա-

կան էր, որդեսգի Դավիթը հազվեք սեղանի արժեքը):

- Ի՞նչ կոչակիրես:
- Պատկերիք իմնեք:

Պարոն արհամարհեց ճաշացանկը և մասուցողին խնդրեց շամոյայն ու թխվածք բերել: Դավիթը տարակուսանքի մեջ էր: Նախքան այստեղ հասնելը մի բանի մասին էր մտածում՝ թե երբ է ավարտվելու հանդիպումը և երբ է ստանալու բաղձալի վճարը: Բայց հանդիպումը, կարծես, ձգձգվելու էր:

- Սովորում ես, չէ՞:
- Հա, դարձնում...
- Ալեք Արսենյան Ալեք «Ակադեմիա» որոյություններական կենտրոնի սնորհներ:
- Հա, դարձնում Ալեք, սովորում եմ:

Ալեքը ժղատաց Դավիթի անմեղ «դարձնում» համար: Դավիթը հասկացավ, թե ինչու է նա ժղատում:

- Ալեք, – ցփոքված իմն իրեն ուղղեց նա, – Աղագա սնեսագեք եմ:
- Փաստերն խելի գլխին տղա ես: Ո՞րն ընկար այդ աղբանոցը... «Շյուղերն» ի նկատի ունեն:

- Աշխատանք էր դեռ: «Շյուղերում» չէ, թող ուրիշ տեղ լինեք, թեկուզ ինչ-որ փախած մոթելում: Պիտի վճարեի՞ ուսման վարձը, թե՞ չէ: Են էլ այստեղ ստացվեց՝ փողոցում հայտնվեցի:

- Հոգ մի արա, – դարձնում ցանկանում էր շարունակել, սակայն ինչ-որ մեկին նկատեց և ձեռքը նրա կողմը դարձրեց: Դավիթը շուրջեց, բավականին ներկայանալի տեսքով մի տղամարդ էր՝ կոսյունով, սոփսակ մագերով, լուրջ ու գործնական: Տղամարդը մոտեցավ նրանց, ձեռքով բարևեց երկուսին էլ և մտեց սեղանի մոտ:

- Նա՞ է, – դիմեց անծանոթն Ալեքին:
- Այո, իմը, – դասասխանեց Ալեքը:

Զրիմը Դավիթի ճակատին խփեց: Փաստերն իրեն ներկայացնում են ինչպես... Ասված գիտի, թե ում: Այլևս անհնար էր փախչել: Նա հարուստ բիզնեսմենների խամաճիկի էր վերածվել, նրանց նոր գվարձալիքին: Եվ ինչպե՞ս նա չէր կռահում, որ դարձնում կանգ չի առնի իրեն ներկայացնելու վրա: Ինչպե՞ս չէր կռահում, որ դահլիճները գնալով ավելի ծանր ու վիրավորական կլինեին: Ուզում էր վեր կենալ սեղանից, թեև այդ երկուսի վրա և հեռանալ: Բայց ինչ-որ բան դառնում էր նրան: Ինչ-որ ներքին անհանգստություն, անհամարձեքության զգացում, ասես գամել էր երիտասարդին աթոռից, կորցրել մտքի մեջ, հեռացրել իրականությունից ու դառնում էր այնտեղ:

- Դավիթ, դարձնում Գաբրիելյանն իմ ընկերն է, – դիմեց երիտասարդին Ալեքը:

Դավիթը խիստ հայացք մետեց Գաբրիելյանի վրա ու ոչինչ չասեց: Ալեքը զարմացած նրան նայեց:

- Ուրախ եմ, – առաջին ֆայլն արեց Գաբրիելյանը:

Դավիթը շարունակում էր լռել:

- Ես ուզում եմ, – նկատելով երիտասարդի ընկճվածությունը, շարունակեց Ալեքը, – Որդեսգի դու ստուգվես նրա մոտ: Մայրդ ինձ դասեց, որ խնդիրներ ունես առողջության հետ:

Թեթևության զգացումը, կամ գուցե անարդար զգնվելու միտքը ավելի ընկճեցին Դավիթին: Արցունքներն հավաքվեցին աչքերի մեջ: Եթե միայն նա չլիներ այդքան անվճռական, կգրկեր Ալեքին, կլացեր ու ներողություն կխնդրեր նրա համար, որ տակամ է, նրա համար, որ կորցրել է հավասն առ մարդկանց: Նա հագիվ կուլ սվեց թուփը:

- Շնորհակալ եմ, Ալեք:
- Դե: Պարոն Գաբրիելյանը կուղեկցի քեզ իր ընդունարան: Իսկ ես շատում եմ:

Ալեքը գրդանից 10 000 դրամ հանեց, թողեց սեղանին, աղա վեր կացավ և խփելով Դավիթի ուսին, նշան արեց, որդեսգի նա էլ մի վայրկյանով հեռանա սեղանից, աղա ցեստություն մաղթեց Գաբրիելյանին ու փոքր-ինչ հեռանալով, սղատեց Դավիթին: Դավիթը հեկեկեց նրան: Ալեքը ժղատաց:

- Վրադ գույն չկար, կարծեցի՞ր...
- Կներեք, դարձնում, Ասված սիրեք:
- Լավ: Անցած լինի: Դու ինձ չես ճանաչում՝ իրավունք ունես: Անդայման գնա բժշկի

հեճ, սնուզվիր, նա քեզ կհա անհրաժեշտ բոլոր դեղերը և ոչ մի դրամ չի պահանջի:

Աղա պարոնը դրամադանակից մի թղթադրամ հանեց և զգույժ՝ օտար հայացքներից խուսափելով, Դավիթի գրդանը դրեց:

- Տախիով տուն կվերադառնաս:

- Ինչի՞ համար, պարոն:

- Չունենալը մեռնելու դաժան չէ, Դավիթ: Իսկ օգնելը... Իսկ օգնելն ընդհանրապես դաժան էր չունի: Համենայն դեպս ինձ մոտ:

Ալեքը ձեռնով հրաժեշտ արեց ու հեռացավ: Դավիթը չգիտեր, թե ինչ մտածեր: Ամեն ինչ չափազանց բարդ էր:

8. ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Տիկին Սաթենիկին զարմացրեց, որ Դավիթը լիքը-լիքը տոբակներով եկավ: Լավ տեղ ուներ որդին ու կարծես թե գոհ էր կայացած հանդիպումից: Փաստորեն ամեն ինչ ստացվել է և պարոնն աշխատանք է արել նրան: Դավիթը տոբակները սեղանին դրեց, համբուրեց մորը, աղա, չաղասելով նրա հարցերին, որոնց կանխավ որևէ տուտ հորինել:

- Պարոնն ինձ կանխավձար արեց: Սնուզվեցի բժշկի մոտ, մայրիկ, տեսնում ես, դեղեր էլ եմ առել: Շատ թանկ էին, բայց ի՞նչ արած: Պիտի շուտ աղափնվեմ, որպեսզի կարողանամ աշխատել:

- Ախ, բալես, Ասված դահի նրա զավակին: Անունն ի՞նչ էր: Չհասցրեցի էլ հարցնեմ:

- Վարդգես, – ստեց Դավիթը, կարծելով, որ այդպես ավելի հեռու կդահի իրեն այդ մարդուց: Մինչև ոտով տուն էր գալիս, որպեսզի տեսնու համար հասկացված գումարով առնուր անի, շատ էր խորհել: Որոշել էր վերջ դնել ամեն ինչին: Հարկավոր էր շուտակալությամբ հայտնել Ալեքին այն ամենի համար, ինչ արել է ու ընդմիջեց հրաժեշտ արել նրան: Այդ մարդն անառողջ հետաքրքրություն էր ցուցաբերում իր հանդեպ՝ դա դարձել էր դարձ: Եվ ո՞վ գիտեր, թե հետո ինչ կդահանջի նա արած լավության փոխարեն: Հարկավոր էր ամեն ինչ իր տեղը դնել, քանի որ շուտ էր: Նա հիշում էր հասցեն՝ «Ակադեմիա»... Որոշել էր այնտեղ գնալ, ամեն ինչ ասել Ալեքին, բացատրել, որ այլևս չի կարող կատարել նրա պահանջները, որ շուտակալ է ու դարձական նրան, բայց լավ էլ երբեք չհանդիպեմ: Վաղ մարդ չէր Ալեքը, Դավիթը դա զգում էր ու անկախ ամեն ինչից, չէր ուզում ցավ դաժանել նրան: Ինքն իրեն ծիծաղելի էր թվում: Վախենում էր անգամ մտնում արտասանել այդ բառը՝ արվամուլ: Գրողը տանի, Ալեքն արվամուլ էր: Դեռ երեխա էր դարձել ցանկացած արվամուլի, իսկ այսօր... Այսօր այդ արվամուլն անուն ունի՝ Ալեք: Հիասթափվեց մարդ, բարեփոխեց ու հոգատար, զգույժ ու ըմբռնող: Միակ ելքը հրաժեշտ էր: Այլ վերջաբան այս դաժանությունը չէր կարող ունենալ:

Երկու ժամ անց արդեն «Ակադեմիայում» էր: Հարմարավետ ու շքեղ գրասենյակ էր, ուր հաճախ կարելի էր հանդիպել որևէ հայտնի մարդու: Կենտրոնը մեծ հեղինակություն էր վայելում քաղաքում, իսկ նրա տնօրենին՝ Ալեքին հարգում ու վստահում էին գրեթե բոլոր հռչակավոր մարդիկ: Դավիթն այդ մասին չգիտեր, իհարկե: Նրա համար Ալեքը մնում էր սովորական մի պարոն, որը մի օր իրեն աշխատանք առաջարկեց, որը լավ վճարեց իրեն, որն իրականում մեծ առաջնություն էր, ու որը... արվամուլ է:

Ալեքին զարմացրեց Դավիթի այցը: Չմայած դրամ նա անկարող էր թափանցել, որ երիտասարդի ներկայությունն հաճելի է իրեն:

- Ինչ-որ բան է եղել, Դավիթ:

- Հա պարոն... Ալեք...

Ալեքն անհանգստացած վեր կացավ տեղից:

- Ասա, տեսնեմ:

- Ես եկել եմ հրաժեշտ արելու:

Դավիթը մի դահ լռեց: Ալեքն ուշադրությունը սկսեց երիտասարդի վրա:

- Հասկանում եմ, Ալեք... Ես չեմ կարող: Դա վիրավորական է ինձ համար: Ես այդպիսին չեմ: Դե...

6/2010

- Հերիք է, Դավիթ: Ես փեզ հասկացա, – ժղկաց Ալեք, – Դու ոչինչ լսեցիր և չես բացատրել: Շնորհակալ եմ, որ ընթերցումով մոտեցար հարցին: Զոհվածներն ինչու են անհայտ երեւում:

- Չէ, Ալեք, ես երախտաբան եմ փեզ...

- Սա ընդամենը խաղ է, Դավիթ: Ես օգնեցի փեզ առանց որևէ ակնկալի: Դա կաթ չունի այն ամենի հետ, ինչ ժողովուրդն անցավ մարտի գիշերները: Հասկանում ես: Առաջինը ես մահում եմ իմ կյանքից այն ամենն, ինչ ժողովուրդն անցավ գիշերը: Ոչ ոք դա չի տեսել, չի լսել դրա մասին: Ու ես շարունակում եմ մնալ հարուստ տղայուհի Ալեք Արսենյանը, որին բոլորը հարգում և սիրում են: Ես հաճույք եմ ստանում կյանքիս գործ կողմով, իսկ դու դառնում սառնում էիր եկամտով: Դա կաթ չունի մրա հետ, ինչ ժողովուրդն անցավ գիշերը: Ես փեզ ընդունում եմ, որովհետև ընկեր ու լավ մարդ: Ես փեզ հարգում եմ, չնայած կարող էի որակել որովհետև մարմնավաճառ ու անբարոյական: Բայց դու այդպիսին եմ գիշերներում ես...

- Բա ներհույս, լարում: Բա խի՞... Այն չի՞ տեսնում:

- Սկզբում տեսնում էր: Բայց ես հասկացա ու ընդունեցի իմ էությունը: Ես այնպիսին եմ, ինչպիսին որ կամ: Ոչ ոք չի կարող մեղադրել ինձ: Ինչպես և փեզ, Դավիթ, եթե գիշերվա դեղերը ցրել չես:

Դարձնում մոտեցավ դռանը և կողոպտեց այն, ապա փախեց Դավիթի կողմ:

- Սա խաղ է, երիտասարդ: Եթե ես այժմ փեզ վերադառնամ, փեզ նվաստացնում, կամ նվաստանում եմ առաջ, չի նշանակում, որ վաղը ես ինձ վաճառեմ զգալու, որ վաղը խիղճս թշուրտնանա: Ես ամեն ինչ հանում ինձ եմ արել: Որովհետև ես սիրում եմ ինձ: Ես ուզում եմ, որ ամեն ինչ ունենամ ու թափ ունեմ, դա կարելի է, թե ոչ: Ես թափ ունեմ, թե ինչ կասես մարդիկ, ֆանգի ես իմ կյանքն եմ ապրում, ինձ համար, Դավիթ, ոչ թե ինչ-որ մեկին գոհացնելու: Միայն շնորհ եմ վազում փայտիկների հետևից, որովհետև ինչ-որ մեկը շուտի իրենց գլուխը: Ես չեմ սողա հայացքների տակ, ես չեմ ենթարկվի տափակ կանոններին: Սխալ է: Իսկ ո՞վ որոշեց: Ասված, թե՞ մարդիկ: Միթե մոյն Ասված հենց չորոշեց, որ մարդ ապրի կարիքի մեջ, որ ստիպված լինի միմյանց օր ծերություն փրկել թափել: Ասված չորոշեց, որ հայրը մեռնի, թողնելով ձեզ մեռնակ՝ բախտի ֆանտազիան: Իսկ հիմա ասա, սիրում է փեզ Ասված, թե՞ չէ...: Նա՞ չէր, որ փեզ կյանքի խորհրդանշան էր, անելանելի դրության մեջ: Նրա լուսնաշառնով չէր, որ դիմացիդ այն փախչում, որոնց չորոշի դիմել: Նա՞ է ամեն ինչ որոշում: Ուրեմն ինչու է փեզ համար սխալ որոշում կայացնում: Զո՞ւ օրինավոր մարդկանց զավակի, խելացի ու զուտ մարդու, որ իր կյանքում, երևի, ճանաչ էլ չի սղանել, որ եկել է այստեղ գեղեցիկ հրաժեշտ տալու մարդուն, որ վերադառնալ է իր ինքնասիրությունը, չնայած կարող էր թել ինձ մեռնի վրա: Եվ գիտե՞ս, թե ում է մախաթանակություն տալիս փեզ Ասված: Ինձ մեռնին: Հարեցող վայրենու որդուն, որ ամբողջ կայնում ասել է ծնողներին, որ մահաց մահն է երազել: Որ չի հետևել լուսնաշառններին, որ շնորհ է, ստել, չի սիրել մեռնավորին, չի լսել իր սեր Ասծուն... Որ հիմա էլ մոյն իր Ասծուն դեմ է խոսում: Իսկ ու՞ր է իմ լուսնաշառն: Ես հանգիստ եմ երիտասարդ, որովհետև, եթե ձեր այդ Ասվածը կա էլ, մա անմեղի հախից է գալու, մա թույլին է դիմելու, ֆանգի ինքն էլ թույլ է: Նա աղափարեց եղածն էլ վերցնելու է ու հարուստին տալ: Ու՞մ, եթե ոչ փեզ մեռնների հաշվին եմ ես այսօր մահում այս փեզ աղափարում, օրական մի մեռնա վարում ու ուզածիս թե՛ս ապրում: Մի վայր ինձ այս ամենը: Լավ չէ՞, որ չլինի փեզ Ասվածը, քան թե այսպիսին լինի...

Դավիթը լուռ լուռ էլ Ալեքին՝ փախցնելով մահից հայացք:

- Դու դախտի ու դժոխքի մասին կխոսես... Հավիտենական կյանք... Դու չաղաքացիական մի բանի համար կզոհես այն, ինչ վաղուց աղաքացիական է՝ երկրային կյանք: Դու չգիտես է՞, թե ինչ կա մահվանից հետո, կամ կա՞ որևէ բան ու հանուն այդ եղած կամ չեղածի կորցնում ես այն, ինչ ունես՝ կյանք: Եթե այսօր ուզում ես ստել, երիտասարդ, սիր: Դրա համար մարդը չի լուսնաշառն: Միայն մարդու լուսնաշառն վախեցիր: Ասված անգոր է արդեն... Եթե ուզում ես չսիրել ընկերոջդ, չհարգել ծնողիդ՝ մի հարգիր: Մարդը դրա համար էլ չի լուսնաշառն: Մարդն ավելի խելացի է, քան Ասված: Նա արգելեց միայն սղանել, գողանալ, բռնանալ: Ուրիշ ոչինչի համար չկա իրական լուսնաշառն: Ոչ ոք ինձ չի լուսնաշառն մրա համար, թե ով եմ ես ու չի կարող լուսնաշառն: Նույնպես և ոչ ոք փեզ չի լուսնաշառն մրա համար, ինչ արել ես ու չի էլ կարող, եթե ինքի չուզես դա: Հա, դու փող ես վաստակել և, ասեմ փեզ, բավականին լավ փող: Միթե հարևանիդ համաձայնությունը թիկն խնդրես, որովհետև մորդ մոր շուրջ առնես, որովհետև այլևս

սև գործ չանես, որդեսդի օրահաց ու հանգստություն ունենաս, որդեսդի օգտվես կյանքի վա-
յելներին: Միթե դիտարկում ես հիմա: Տղա, մեր մեջ այնքան կյանք կա, մենք կարող ենք
այնքան բարձրանալ, բայց... բայց մեզ կաղել են գետնից: Վերջ տուր ենթարկվել կյանքին, հա-
սարակությանը, չաղացուցված ֆոնային Աստուծո: Սիմոն, որդեսդի կյանքն ինքը ենթարկվի
եղ: Որոշիր ինքդ ֆոնային: Սխալ ես համարում մի բան՝ ուրեմն դա սխալ է, ճիշտ ես հա-
մարում՝ ուրեմն ճիշտ է: Ճիշտ է, որովհետև օգնում է եղ, որովհետև եղ դրանից ավելի լավ է լի-
նում: Ի՞նչ դու կորցրեցիր այն գիշերները: Անունդ, տատիկդ, ինքնասիրությունդ, ունեցվածիդ:
Ոչինչ: Դու շարունակում ես նույնը մնալ: Դու չես դառնել ավելի վաղ: Եթե ինքդ եղ չմեղադ-
րես, ոչ ոք չի մեղադրի: Մեղադրի էլ՝ թիր բոլորի վրա: Մարդիկ սովոր են անմեղներին էլ մե-
ղադրել: Լավ չէ՞ մեղադրվել նրա մեջ, ինչ արել ես, քան թե տատկվել առանց հանցանքի:

- Զգի՞ստե՞ս, Ալեք... Բայց դա սխալ է, հաճելի չէ ինձ...

- Իսկ դու անում ես, որ հաճելիք ստանաս: Զեք, տղա, փող է դրել: Դու կարող ես բան-
վորություն անել, դիմանալով գործառույթի ֆանտազմանքին ու վիրավորանքներին, բայց չես կա-
րող անել այն, ինչ ես եմ ուզում, իմանալով, որ երբեք չեմ մեղադրի եղ դրա համար:

- Ախր... Սխալ է...

- Ո՞վ ասեց: Զեք գումար է դրել: Դու այն ստանում ես: Թե ինչդես, դա ֆոնային է ու
այլևս ոչ ոքի: Թող բարոյականության, ճշտի ու սխալի մասին ճանաչում իրենց դառնան: Թող
դրանցով սենն իրենց զավակներին, որոնք մի թեթև ամոթանքի տառապանքով կարող են հրա-
ժարվել անձնական կյանքից, որոնք տառապանք են կրել գնալ: Մարդիկ դա հանգում են, որ մենք
ճիշտ ասեցինք: Նրանք ուզում են, որ մենք լուրջությամբ չանենք, որ մենք չլինենք չար, չկամե-
նամք վաղ, օգնենք, սիրենք... Բայց զարմանալի է, որ եղանակից ճիշտ կյանք դառնալով նույն
հարևանդ, ոչինչ չի փոխարենը: Ընդհանրություն չի ասում, որ դու արդար ֆրիմոլ
ես աշխատում: Նա կենսոնացած է միայն ֆոնային գոյություն վրա: Ու դու դեռ մայում ես,
թե ի՞նչ կմտածես:

- Ես ինքս ինձնից եմ ամաչում...

- Դա արդեն ուրիշ: Եթե դիտարկում ես փոքրամասնի նորմերով, խնդրեմ, գնա:
Իսկ եթե կարող ես անջատել այդ ամոթալից կոճակը, որը մեզ խանգարում է արդեն ու նախա-
դասարանների զոհ դարձնում՝ մնալ ինձ մոտ: Դու այդ կոճակը հեռեց կզգես: Դրա վրա
սխալմամբ գրել ու փակցրել են «ինքնասիրություն»: Բայց, չգիտես ինչու, հենց այն է մեզ ան-
հաջողակներ դարձնում: Դենց այն է ասում «սխալ է», երբ դու հաջողության ճանապարհին
ես, երջանկության ճանապարհին, բավարարվածության ճանապարհին: Այն արձագանքում է
նրա վրա, ինչ դու լսել ես ուրիշներից: Այն դու չես ստեղծել, երիտասարդ: Այն էլ են եղ սիմո-
նաբար զվել: Բայց որոշողը դու ես: Կարող ես գնալ: Ես եղ չեմ դառնում: Իսկ կարող ես և մի
ֆանի հարյուր եվրո աշխատել: Այժմ ես այն մարդը չեմ, ով հոգաբար հոր դես եղ համար
բժիշկ կանչեց: Դիմա ես տատկաբար եմ: Կեղևոտ արվամու, եթե ուզում ես, որին դես է մի-
այն տեսնել, հովել եղ, զգալ մարմնիդ ջերմությունը: Որը դա է ցանկանում ու կանի դա ֆո-
նային մեղ ուրիշի հետ: Որը հաճույք կստանա դրանից ու երբեք չի կարող մեղադրել իրեն, սեփա-
կան եսը սանձադառնելու մեջ: Ի տարբերություն եղ, որ դասարկ սեղանի մոտ նստած, մայելով
սոված մորը, կմեղադրի իրեն, որ չի արել այն, ինչ կարող էր անել: Ի՞նչ ունես կորցնելու:

Աղա Ալեք մի բաժակ կոնյակ լցրեց իրեն ու սկսեց անթաք մայել Դավիթին:

- Ինչի՞ ես ստատում: Ես վաճարում եմ: 500 եվրո:

Ալեքի խոսքերը համոզել էին Դավիթին: Նա ճիշտ էր, թեկուզ միայն այն բանում, որ ոչ ոք
իր փոխարեն չի որոշում ճիշտ ու սխալը, որ մարդիկ, ինչդես չեն խախտում իրեն ճշտի
համար, նույնդես և սխալի համար տատկություն իրավունք չունեն: Նա ճիշտ էր այն բանում, որ
Աստված միայն զրկում էր իրենց և, նույն այն մարդկանց դես, միայն ու միայն դա հանգում
հետևել իր կանոններին: Նա ճիշտ էր ամեն ինչում... Միայն սեփական եսը կարող էր սաստել,
արգելել ու տատկել: Այն էլ այն դեպքում երբ ինքը չի սովորել սաստել իր եսը, իրեն ենթարկել
նրան ու դեկավարել՝ ճանաչել: «Դե, Դավիթ, – մեք մեջ դիմեց նա ինքն իրեն, – Թիր ամեն
ինչի վրա և սկսիր լավ արդեն այս տարունի հաշվին: Ունեցիր այն, ինչից Աստված ու մարդիկ
զրկել են եղ: Կյանքը կարճ է, վայելիր այն ամեն գնով, ամենսեղով մնացած ամեն ինչը»:

Երիտասարդը սկսեց հանգել, իսկ Ալեքն իր «աշխատանքից» զոհ վայելում էր դառնալ: Նա
մոտեցավ ու սկսեց շոշափել Դավիթի հարթ մաշկը: Մարմինը, որին դիմելու գաթակալու-

թյանը օրեր առաջ հազիվ էր դիմանում: Հիմա իրենց է: Հիմա ամեն ինչ տարզ էր ու հասարակ: Դերերն ընտրված էին ու սկսված էր խաղը:

Դավիթը հետևում էր, թե ինչդեպ է Ալեքի դիմադրություն իրեն, շոյում, համբուրում կուրծքն ու մեջքը: Չէր կարծում, թե դա կարող էր հաճույք տա՞նք իրեն... Բայց դա հաճելի թվաց: Հա հիշեց Արմենի անհանգստությունն այն պահին, որ իր մոտ ոչինչ չէր ստացվել ու թեթևացած շունչ փառեց՝ ինքն իմոռոտեմ չէր: Բացի այդ, ինքն արդեն մահ աղիտ չէր: 500 եվրո... Այս անգամ կվերանորոգի բնակարանը: Համա թե կուրախանա իրեն Սաթենիկը, երբ իմանա: Ու ոնց կնախանձեն հարևանները: Վիզենն էլ, Երևի, կգարձանա: Եթե այսօր գնա, կարող է մահ ընկերոջն օգնել: Նա մեքենով էր տարված, երբ զգաց տարրի շարժերի հոգում իր շարժերին: Չհասկացավ, թե ինչու տասնամյակեց համբուրվեց: Ցանկությունը, կիրքը սկսել էին կառավարել մահ: Բայց մահ տարրին չէր ցանկանում... Նա տարադրեց ցանկանում էր...

9. ՆՈՐ ԿՅԱՆՔ

Անցյալում էր երբեմնի աղիտությունը: Դավիթը գիտեր, որ Ալեքի հետ ցանկացած համդիմում էլ ավելի հարուստ է դարձնելու իրեն: Հոգու խորքում մահ ստանալ էր այն ուժը, որ մախկնում իրեն տանում էր, երբ մտածում էր արածի մասին: Նա արդարացում էր գտել ամեն ինչին: Ալեքի խոսքերն ազդել էին երիտասարդի վրա, համոզել մահ: Ու երջանկության զգացումը դրանց ճանաչի աղիտություն էր: Հա, Դավիթն զգում էր, որ գնալով ավելի է երջանկանում: Թվում էր, թե լալ բան չի փոխվել: Վերանորոգում էր սկսել տանը և մի փանի մոտ հագուստ առել, բայց իրականում փոխվել էր ամեն ինչ: Նախանձոտ հարևանները սկսել էին մտովի հաշվել իր ծախսերը և էլ ավելի մեծ եռանդով իր մոտ գովազդել իրենց՝ տանը մնացած աղիտներին:

«Դավիթս լավ գործ է ճարել», չգիտես ինչու դրկիցների մոտ արդարանում էր իրեն Սաթենիկը: Հավանաբար վախենալով, որ որդուն որևէ կեղտոտ գործի մեջ կկասկածեն:

Վերացել էր գլխացավը և փչ-փչ կարգավորվում էր ինքնազգացողությունը: Ամեն ինչ իր հունի մեջ էր ընկնում: Փոխվել էին հարաբերություններն ընկերների ու բարեկամների հետ: Ու տաճարը հենց իր՝ Դավիթի մեջ էր: Նա սկսել էր ստել: Ծանաթությունը չէր կարող վստահել ոչ ոքի: Այժմ մահ երկու կյանք ուներ: Աղիտ էր մեկով, որդեսգի կարողանա արդեն երկրորդով: Ալեքի հետ մի փանի անգամ էլ էր հանդիմել: Դերերը կրկնվել էին: Այլևս չէր խուսափում տարրի համբուրներից: «Դա արդեն տեղի է ունեցել, Դավիթ, խոնավ մարդը անձրևից վախենալու կարիք չունի: Ինչ տարբերություն մեկ անգամ, թե միլիոն: Դա եղել է ու վերջ: Պատահածը չես կարող ջնջել: Գիծն անցած է: Ուրեմն ինչու՞ ես խուսափում մոռցի անցնել այն, թեկուզ և միայն հանում ինձ: Ո՛րն է կորուստը: Եթե որևէ բան դրանից կորցնեիր էլ՝ արդեն կորցրած կլինեիր»: Եվ Դավիթը կուլ էր գնում Ալեքի խոսքերին: Նա այնքան համոզված էր խոսում, մահ օգնում էր այլ կողմից նայել կյանքին, հասկանալ, թե ինչ կարևոր է արդեն սեփական կանոններով, արդեն ուզածի դեպք:

Իսկ Սաթենիկը շարունակում էր լուռ ու թափում հետևել որդուն: Թեկուզ Ալեքն իր վստահությանն էր արժանացել, Սաթենիկը շարունակում էր անհանգստանալ: «Այ կին, – ինքն իրեն փորձում էր մխիթարել, – Քանի մեղության մեջ էր որդիդ, տանջվում էիր, որ չես կարող օգնել, իսկ հիմա, երբ արդեն Աստված բարեհաճ է ձեր հանդեպ, մոռ վախ է փեղ համակել: Ի՞նչ է ուզածը»: Իսկ մահ ուզածը մի բան էր, որդեսգի տա հարց և տանա ճանաչի տասնամյակ: Արդար էին արդյոք այն փողերը, որ ծախսում է որդին:

- Դավիթ, – կամ ու կացով վերջապես որդուն դիմեց Սաթենիկը:

- Հա, մահ:

- Բալես, ճիշտն ասա... Գործիդ անունն ի՞նչ է: Ամբողջ օրը տանն ես, բայց վճարում եմ:

Այդպես լինում է:

- Այ մահ: Խի՞ ես բողբոլում: Բողբոլելու տեղ չունես, – փորձեց տասնամյակից խուսափել

Դավիթը:

Սաթենիկը զգաց, որ այլևս անիմաստ է շարունակել: Որդու տասնամյակներն ավելի ու

ավելի էին համոզում կնոջը, որ մի բան այն չէ: Չգիտեիր ինչ անել: Ինչդեռ ես դառնում եմ որդուն սխալ ֆայլերից, ինչդեռ օգնել նրան: Միակ հույսը Վիգենն էր: Սաթենիկը երկար ծանր ու թեթև արեց ու որոշեց ամեն ինչ դադարեցնել Վիգենին: Նա դիմեց որ օգնեիր: Կարող է խոսել Դավիթի հետ: Գուցե նրան որդին վստահեց, դադարեց ամեն ինչ ու լսեց խորհուրդները: Հա, Վիգենը դիմեց խոսեց ընկերոջ հետ: Բայց Սաթենիկը դեռ չգիտեիր, որ դա ընկերների վերջին խոսակցությունն է լինելու...

10. ԾԱՆՈԹ ԱՆԾԱՆՈԹԸ

Հերթական հանդիպումը նշանակված էր: Դավիթը մի դահլիճ գարնացավ՝ լսելով, որ Ալեքի հետ «Շյուդերում» դիմեց հանդիպման: Այնտեղ բոլորը ծանաչում էին իրեն: Դա ծանաչություն խոչընդոտում էր, որին նա կարող էր հանդիպել: Ալեքը սղոթում էր իրեն: Որքան հարցեր են տեղադրվում հյուրանոցի անձնակազմի կողմից: Ի՞նչ կմտածեն նրանք: Չէ՞ որ ֆաջաբեղյակ են այցելումների բոլոր գործողություններին: Եվ ահա, իմի՞նչ՝ Դավիթը որդես հյուր տեղակայվում է նույն համարում, ուր Ալեք Արսենյանն է կանգ առել: Չէ, սրանից լավ հոս չէր գալիս: Դիմեմք էր դա արել Ալեքը, թե ոչ, Դավիթը չգիտեիր: Բայց հույս ուներ, որ Ալեքը դարձավ անհեռաձայն է գտնվել, չի մտածել, թե ինչ է անում:

Բարեբախտաբար դարձնում Արսենյանը հյուրանոցի ռեստորանում էր սղոթում իրեն: Դավիթը խորը շունչ փռեց և ֆայլեց դեմի Ալեքի սեղանը: Ալեքի սակով տեսավ, որ Արսենյանը նկատել է իրեն և հետևից է գալիս: Արագացրեց ֆայլերն, հուսալով, որ դարձնում մոտ Արսենյանը հարցեր չի տա: Յուրաքանչյուր մի հետադիմում էր սկսվել նրանց միջև և Ալեքը զգաց դա: Նա այնպես ժողաց, ասես հաճույք է ստանում տեսարանից: Վերջապես Դավիթը՝ խոյս տալով Արսենյանի, մոտեցավ Արսենյանի սեղանին և, նստելով նրա դիմաց՝ սկսեց արագ-արագ խոսել:

- Չէիր հիշում, որ այստեղ եմ աշխատում: Այն տղային նայիր: Հետևիցս է գալիս: Ի՞նչ եմ ասելու:

Ալեքը նույնդիմի ռեստորանականությամբ դադարեցնեց, ջանալով ավարտել խոսքը, նախքան Արսենյանի մոտենալը:

- Ձևացրու, թե չես ծանաչում նրան: Դու արդեն այլ մարդ ես, Դավիթ: Մի դարձիր հայացքների զոհը: Նա ֆոտոսնցիվալ թեման է:

- Նա իմ թեման է:

- Ուրեմն ինչու՞ էիր փախչում: Կանգ առնեիր: Մի՞թե ընկերներից փախչում եմ:

- Բարև ձեզ, - սեղանին մոտեցավ Արսենյանը: Նա ձեռքը դրեց Դավիթի կողմ, - Դավ, բարև: Ու՛ր ես կորել, կարո՞ղ եմ:

Դավիթը հագիվ կուլ տվեց թուփը: Չգիտեիր, թե ինչ դիմեց դադարեցնել, ինչ դիմեց անի: Նա այդպես էլ չդարձեց ձեռքն Արսենյանին:

- Բարև:

Արսենյանը մի դահլիճ գարնացրեց ընկերոջ դահլիճը: Աղա նա հայացքը գցեց Դավիթի նոր հագուստներին, նրա կեցվածքին ու, կարծես, ամեն ինչ հասկացավ: «Դե իհարկե, - ասեց ինքն իրեն, - Հարուստ գործարարի հետ է ձառում, գործերը լավ են ընթանում, թանկացնում է իրեն»:

- Ի՞նչ կդասվիրեմ, - խիստ դաժնակամ ու զզվամբ արտահայտող ձայնով դիմեց Արսենյանը:

- Երկու գարեջուր, - դադարեցնեց Ալեքն ու նշան արեց, որդես իրեն հեռանա:

- Հը, ի՞նչ դադարեց, - Արսենյանը գնալուց հետո անձայն նստած Դավիթին դիմեց Ալեքը:

- Չեստա՞ր, թե ինչ դադարեց: Իմ ընկերն էր, մեծիմը:

- Ուրեմն ինչու՞ այդպես խոսեցիր, ինչու՞ չդադարեցիր բարկին:

- Որովհետև հարցեր էր տալու, Ալեք, դու լավ գիտես դա: Որովհետև հետաքրքրվելու էր, թե ինչու եմ եղ համար բարձրանում: Մի բան կասկածելու էր: Լավ չէ՞, որ հետևիցս խոսի, քան թե աչքերի մեջ նայելով:

- Դե... Եթե եղ թվում է, թե ինչ-որ անոթալի բան ես անում...

- Զեզ այդպես չի՞ թվում: Դե ուրեմն վեր կաց ու բղավիր, թե ինչով ես զբաղվում: Հայս-նիր ընճանիփիղ, ընկերներիդ, անծանոթներին: Թող իմանան, որ դու ոչ մի ամոթալի բան չես անում:

- Իսկ ինձ դրանից ի՞նչ: Եթե իմանայի, որ ներքին հղարսություն, հիացմունք կզգայի՝ կանեի: Բայց ես ոչինչ չեմ զգա:

- Ոչինչ չես զգա՞, Ալեք: Զեզ զգվելի տականք չես զգա՞: Չես ամաչի՞ մայել մարդկանց աչքերի մեջ:

- Ինչի՞ համար ամաչեմ: Նրա համար որ վաճական եմ: Որ ի տարբերություն իրենց անում եմ այն, ինչ ուզում եմ, որ թափ ունեմ մահաց կանոնների ու նախադասարանների վրա: Չէ... Գիտես, Դավիթ: Ես սխալվեցի... Գուցե և հղարս կզգամ ինձ:

Արմենը զարեջուրը ձեռքին մոտեցավ սեղանին:

- Շնորհակալ եմ, երիտասարդ, – դիմեց մահ Ալեք, – Գիտե՞ս, որ ես արավաճուկ եմ:

Արմենն աղետահար մայեց Ալեքին: Էլ ավելի աղետած էր Դավիթը: Մի վայրկյանի մեջ ասես դժոխքի միջով անցավ: Քրիստոսը խփեց ճակատին, բերանը զարմանքից բաց մնաց: Ուզում էր բղավել, վեր կենալ ու հարվածել Ալեքին: Ցանկանում էր հեռել, լալալանալ...:

- Հը՞, ի՞նչ կասեմ այդ մասին, լալալա մատուցող:

Արմենը շարունակում էր լռել:

- Դե իհարկե, դու ոչինչ էլ չես կարող ասել: Որովհետև դու այստեղի մատուցողն եմ, սղա-սարկողը: Իսկ ես Ալեք Արսենյանն եմ, հարուստ և իշխանություն ունեցող մարդ: Դու ստի-ված կլինեմք լռել: Գնացե՛ք, ազատ եմ:

Արմենն էլ ավելի մեծ մոլորակով մայեց զույգին ու հեռացավ սեղանից: Դավիթը շա-րունակում էր լռել: Հոգեկան հիվանդի տես հայացքը հառել էր Ալեքին, բայց ասես միջով ինչ-որ թել մայեր:

- Ի՞նչ, Դավիթ: Սա՞ չէիր ուզում:

Դավիթը միայն օրոքեց գլուխը:

- Բա՞, – խիստ ձայնով դիմեց Ալեք:

- Դու իմ բախտի գլխին փար ես զգում, Ալեք: Դու գեսնով ես տալիս իմ տախիկը, իմ անունն ու հեղինակությունը: Ր՛կ ես դու այդքանից հետո: Մա՞րդ ես: Ինչու՞ դա արեցիր: Ինչու՞ հենց Արմենին: Ինչու՞ հենց իմ բախտի հետ խաղացիր, եթե կարող էիր սեփականի հետ խա-ղալ: Սա թակարդ է: Ես թակարդի մեջ եմ, Ալեք: Եվ այս թակարդը դու ես լարել: Դու նենգ ես, բանասեր: Դու ոչ մի սուրբ բան չունես:

- Հա, Դավիթ: Իրավունք ունես: Զո խոսքերն արդարացված են: Բայց չե՞ս մտածել, թե ին-չու մեմ չունեմք ազատ աղբյուր իրավունք: Չե՞ս մտածել, թե ինչու միայն Ալեք Արսենյանները կարող են անել այն, ինչ ուզում են, իսկ քո նմանները ստիված են թափվել իրենց տախի-կան, գծել իրենց աշխարհների սահմանները, առանձնանալ, խուսափել, աղբյուր վախի մեջ: Արդա՞ր է արդյոք, Դավիթ, որ անձնական կյանքի զոհում ես այս տղայի նմաններին, որոնք տա-րաս են խոնարհվել Ալեքների դիմաց ու միայն փողեցներին են կարողանում հալածել, միայն փեղկերների վրա են բարձրացնում ձայնը: Արդա՞ր է, որ դու վախենում ես մահացից, մահաց հա-յացներից ու խոսքերից, իսկ նույն այդ ժամանակ վերջին տոռնիկ Ալեք Արսենյանը գլուխը բարձր փայլում է: Միջոցներ ձեռք բերելու հավասարազոր եմ: Արժանի՞ եմ մահ, որ կու գնաս մահաց կանոններին, եթե իրենց են կու տալիս հիտաղած, չգիտես թե ինչ գնով իշխանության հասած Արսենյանները: Չէ, Դավիթ, արդար չէ: Եվ գիտե՞ս դա ինչից է: Որովհետև դու ես խո-նարհվում, որովհետև դու ես վաճ, ոչ թե լալալա Արսենյանն է այնքան լավ, որ արժանանում է հարգանքի: Որովհետև գլուխ խոնարհելով հենց ինքդ ես մասնանշում, որ ամոթալի ինչ-որ բան ես անում, ինքդ ես ստիվում մահաց կենսոնանալ փեղ վրա: Չես հարգում փեղ, չունես ին-նասիրություն: Դու ես վաճ, Դավիթ: Դու ես վաճ, որ թույլ ես տալիս կառավարել կյանք:

Ալեքը վեր կացավ սեղանից և 2000 դրամ սեղանին դնելով՝ դիմեց Դավիթին:

- Մտածիր ուրիշ կուգես: Վեր ընկիր այդ աթոռին ու տեղ ողորմյա երգիր քո կորցած տա-վի վրա: Արա ինչ ուզում ես: Բայց եթե որոշես բարձրանալ, իմացիր որ ես տղամարդու եմ սղասում: Ես սղասում եմ կայացած մարդու, ոչ թե սողունի, որ ավելի է բարդացնելու կյանք: Ես սղասում եմ մի տղամարդու ով գիտի իր գինը, ով թույլ չի տալիս ոտնահարել իր ար-ժանապատվությունը, ով չի տարում ուրիշի դուրսկի տակ: Հակառակ դեմքում, վեր կաց տե-

դիցող ու փախուստի դիմիր: Փախիր նախ այս մասուցողից, հետո հարևանների հայացքներից: Հետնամուտով ներխուժի սեփական բնակարան ու սղիսակ կտրով փակիր բոլոր հայելիները: Դու այնքան ոչ միայն ղափազուրկ արվածովի ես ճեսնելու, այլ նաև անողնաշար վախկոնի: Որոշիր իմիր:

Ալեքը թողեց Դավիթին ռեսուրսների սեղանի մոտ և բարձրացավ իր համար: Նրա խոսքերը բավական էին, որոշեցի Դավիթն անհրաժեշտ եզրահանգման գար: Նա այս անգամ էլ ընդունել էր Ալեքի բառերը: Պարոնն անխուսափելի ձիւթ էր: Դահլիճի վերջում կանգնած Արմենն ուշադրությամբ զննում էր միայնակ մնացած Դավիթին: Մի տափ Դավիթը որոշեց վեր կենալ և գնալ տուն, ցույց տալու համար, որ ղարգաղես զրուցելու էր եկել տարրնի հետ, որ ուրիշ ոչինչ չի կաղում իրենց: Բայց հասկացավ, որ խղճահարության է արժանի: Որ էլ ավելի կասի իրեն, եթե ևս մի ձևական ֆայլ անի: Եվս մի արար ուրիշների համար: Եվս մի ղափազուրկ համեղ: Նա անձեռնոցիկով սրբեց ձակասի ֆրիմը, վեր կացավ և ֆայլեց դեղի երկրորդ հարկ: Արմենն ասիձանների մոտ էր: Դավիթը արհամարհական նայեց նրան:

- Խնդրում եմ ոչ մի հարցով չդիմել 16-րդ համար, – նախկին ընկերոջը դիմեց Դավիթը, – Եթե ինչ-որ բան անհրաժեշտ լինի, մեմֆ իմֆներս կասեմֆ այդ մասին, չանհանգստացմեմֆ:

Եթե մինչ այդ Արմենը ներքին արղարացումներ էր փնտրում ընկերոջ համար, հիմա արդեն փաստերն անհերքելի էին: Դավիթի խոսքերն աղաղացելու եկան, որ նա խայսառակ կաղի մեջ է տարրն Արսենյանի հետ: Արմենը չգիտեր, թե ինչ զգար՝ հիասթափություն, նողկանք, ասելություն... Զգիտեր, թե ինչն է առավել ցավալի՝ Դավիթի համասեռամուլ լինելը, թե՞ անունորհակալ:

11, ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Հը՞, – սենյակի դռան ձայնը լսելով՝ լոգարանից ձայն սվեց Ալեքը, – Կողմնորոշվեցի՞ր:

- Դու ձիւթ ես, Ալեք: Ես անողնաշարի մեկն եմ: Ուղում էի փախչել՝ ձևացնելով, թե մեմֆ գործնական հանդիման էինք: Ուղում էի փոխել կյանքիս ընթացքը, միայն թե Արմենը գլխի չընկներ:

Դավիթը խոսելով լոգարան գնաց: Ալեքը՝ ջակուզիի մեջ տառկած ծխում էր:

- Ե՛վ, – դիմեց նա Դավիթին:

- Ես խնդրեցի Արմենին չանհանգստացնել մեզ: Դրանով իսկ աղաղացելով, որ ֆեզ հետ եմ...

Ալեքը նայեց նրա աչքերի մեջ ու փախցրեց հայացքը: Դավիթը զգաց, որ նա հուզված է: Երբեք այդպիսին չէր ճեսել Ալեքին՝ այդքան երջանիկ: Ալեքը ջուր ցողեց դեմքին, հավանաբար ֆողարկելով արցունքները: Դավիթը ժղտաց:

- Զեզ հուզե՞ց դա:

- Հա, – ծիծաղեց Ալեքը, – Ինձ հուզեց, որ դու չամաչեցիր ինձանից:

Մի ճեսակ ներքին հղարսություն սիրեց Դավիթին: Գոհ էր իր արարից: Այդ տափին էլ չէր կարծում, թե որևէ հանցավոր բան է արել, որևէ սխալ թույլ սվել: Անգամ երջանիկ զգաց իրեն:

- Արի այստեղ:

- Հիմա:

Դավիթը հանվեց մինչև լողազգեստը և ջակուզիին մտավ:

- Ինչ հաճելի է:

- Առաջին անգամ ես ջակուզիում լողանում:

- ... Դե... Հա: Ես էստեղ եմ աշխատել, բայց երբեք նման դիսկ չեմ արել:

Ռի՞սկ, – ծիծաղեց Ալեքը:

- Հա, Ալեք: Զո աշխարհում դա սովորական է: Դու կարող ես ֆեզ թույլ տալ:

Ալեքը մոտեցավ Դավիթին և ձեռքը դեմքին դրեց:

- Դու էլ կարող ես ֆեզ թույլ տալ: Դու կարող ես ֆեզ թույլ տալ այն ամենն, ինչ ես: Բախտը ֆեզ չսվեց հարսություն, բայց սվեց ինձ: Ինչդեռ նաև ինձ չսվեց երջանկություն, բայց ֆեզ սվեց:

6/2010

- Շնորհակալ եմ, Դավիթ:
- Ինչի՞ համար:
- Գիտեմ, որ իմ հանդեպ չես զգում այն, ինչ քեզ կդրդե՞ր համբույրի: Գիտեմ, որ հանուն ինձ արեցիր դա, ոչ հանուն փողի: Հասկացա, որ քեզ դրան դրդեց իմ անկեղծությունը, բայցդ տես՜ չէ խաղալ: Ես չեմ ուզում, որ խաբես ինձ, Դավիթ: Եթե չես ուզում, մի լուրջ խոսակցության իմ համբույրներին: Եթե չուզեմաս, ես չեմ էլ համբուրի քեզ: Սա ընդամենը լուրջ հարցազրույց է:
- Մարմնավաճառություն:
- Անվանիր ոնց կուզես:

Եվ Ալեքը հանկարծ լռացավ: Փոխեց դեմքի արտահայտությունը, դարձավ առաջվա խիստ ու գործնական մարդը:

- Սենյակ գնանք:
- Նրանք մեծահասակ անցան:
- Համիր լողազգեստ ու տառիկ, – հրամայական տոնով Դավիթին դիմեց Արսենյանը: Դավիթը լուռ ենթարկվեց: Ալեքը սկսեց շոյել նրա մարմինն ու համբուրել:
- Փակիր աչքերդ, Դավիթ, ուզում եմ, որ քեզ հաճելի լինի:

Դավիթը փակեց աչքերը: Հաճելի էին Ալեքի հոգումներն ու համբույրները: Դավիթի համար էական չէր, թե ով է դա՝ կին, թե տղամարդ: Նա միայն վայելում էր տառիկ: Եթե միայն Ալեքը կին լիներ: Բայց ոչ: Դավիթը գիտեր, որ այդպես էլ չի կարող բավարարել ցանկությունը, որ ամեն ինչ հենց այնպես կավարսվի... Իսկ Ալեքը շարունակում էր համբուրել իրեն: Նա զգաց, թե ինչպես տարածվում էր Արսենյանի շունչը հոգիների միջև:

- Ոչ, Ալեք, – բաց արեց նա աչքերը, – Այդպիսի բան չանես:
- Ինչո՞ւ:
- Դա վիրավորական է, հասկանո՞ւմ ես... Ես չեմ կարող հարգել քեզ, եթե նման ֆայլի դիմես:

Ալեքը ժղրաց:

- Դու լուրջ լավ մարդ ես, Դավիթ: Ինչպե՞ս կարող էի չսիրել քեզ, երբ անգամ այսօրվանից հետո, լուրջ հարցազրույց ան ինձ: Բայց ինձ համար միևնույն է: Ես դա միայն քեզ հաճույքի համար եմ անում: Ես ուզում եմ դա:
- Դա զգվելի է: Ինչո՞ւ:
- Զգիտեմ... Ասում եմ, երբ լուրջ ես սիրում, հիմար բաներ ես ուզում... Գուցե այդ դեպքում է:

Բայց Ալեք Արսենյանը գիտեր, որ միայն հանուն Դավիթի է անում դա, միայն հանուն նրան հաճույքի համար: Հանուն նրա կիրքի ստանդարտի: Կիրք, որ հենց ինքն էր ծնել: Դավիթն էլ ոչինչ չասեց: Պարզապես էր ուզում: Նա մոռցել էր փակեց աչքերը և շարունակեց վայելել տառիկը...

12. ՄԻԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

Վիզենը առավոտ ծեղին եկավ: Բանվորներն աշխատում էին, իսկ փկին Սաթենիկը փորձում էր ամեն կերպ օգտակար լինել նրանց՝ սուրճ մատուցել, սրբիչներ: Երբ տեսավ Վիզենին՝ սիրով խանդավառությամբ լցվեց: Առաջ ֆայլեց ու գրկեց նրան:

- Բարև, բալա:
- Բարև, Սաթիկ տո՛ւ: Ո՞նց ես:
- Ոչինչ, Վիզեն ջան, ոնց տիտի լինեմ...

Սաթենիկն այնպես ցածրադուրս ձայնով, որ Վիզենը միանգամից հասկացավ նրա մտածածը:

- Դե ասա, տեսնեմ, թե ինչ է եղել: Ինչո՞ւ է քեզ բարկացրել իմ կամակոր ընկերը:
- Առավոտը եկավ, Վիզեն: Զնա՞ծ է: Զեմ հասկանում եմ ի՞նչ աշխատանք է, որ ոչ ժամ ունի, ոչ տասարագ: Օրերով չի գնում, մեկ էլ դուրս է գալիս այդ մարդու հետ, կամ ինչ-որ զան-

գից հետո: Դեռ սաղ հեշ, այ բալա, փող էլ է բերում: Շատ փող:

Վիզենին Դավիթի հանկարծակի ի հայտ եկած եկամուսները նույնպես կասկածելի էին թվում, բայց նա երբեք չէր հարցնում, թե որտեղից այդ փողերը: Սակայն, այժմ, Սաթենիկի խոսքերից հետո որոշեց զրուցել ընկերոջ հետ, ամեն ինչ պարզել:

Դավիթը դառնալով էր անկողնում ու երաժեշտություն էր լսում:

- Բարև, – սենյակ մտավ Վիզենին:

- Բարև, – առանց տեղից վեր կենալու Պասասխանեց Դավիթը:

- Ի՞նչ է կատարվում հետք, Դավիթ...

Դավիթը խոժոռեց դեմքը:

- Ի՞նչ ես ուզում: Եկել ես հարցախեղդ անելու:

- Եկել եմ հասկանալ, թե ուզածդ ի՞նչ է: Ես ո՞նց ես դառնում եմ: Դեռ մի շաբաթ առաջ վերաբերմունքդ այլ էր: Ի՞նչ եղավ հետք:

- Եղավ այն, Վիզեն, որ ոչ մեկդ չեմ հաշվում իմ վիճակի հետ: Անիմաստ հարցեր եմ տալիս, կասկածում ինձ: Ես այդպես չեմ կարող, հասկանում եմ: Ինչու՞ առաջվանը չեմ: Որովհետև ես փող եմ վաստակում:

- Ինչու՞ ես վաստակում:

- Այ, տեսնում ես: Դու սվեցիր այդ հարցը ոչ թե Պասասխանը լսելու համար, այլ ինձ վիրավորելու: Դա հարց չէր, դա կասկածներ էին:

- Թող տեսնեմ լինի: Ու...

- Ու զուռնա: Ի՞նչ ես ուզում, որ ասեն: Դակլա՞րի տալ: Չստատես: Իսկական ընկեր լինելի, կուրախանայիր իմ հաջողության համար, ոչ թե սխալներս կփնտրեիր:

- Կռիվ ես մամ գալիս, հա՛:

- Չէ: Ես ընկեր եմ մամ գալիս քո մեջ... Բայց չեմ գտնում: Ոնց էի սխալվել:

- Հա, – ժղճաց Վիզենը, – Զո ընկերն այդ մարդն է, չէ՞: Էդ դարձն ես ինչ: Ինչ նա հայտնվեց, թափ ունես բոլորի վրա:

- Նա նեղ օրվա հասավ, Վիզեն, ինձ անդունդից դուրս հանեց: Հասկանում ես: Էնքան, ինչքան նա արեց իմ համար, չէր արել ոչ ոք:

- Իսկ դու նրա համար ի՞նչ ես անում: Սղանում ես, թալանում, լուծարում: Մո՞տեմք ես վարձատրվելու լինում: Թե թողնում ես, որ հետևիցդ թփացնի:

- Զո նմաններից հրաժարվելով եմ վարձատրվելու լինում, Վիզեն: Չեմ ուզում դեմք տեսնել: Սխալվել եմ քո հաշվով: Գնա ու այլևս մոռացիր այս տան տեղը: Չեմ ուզում տեսնել եղբայր: Մեր ընկերությունը սուս էր, մակերեսային, ոչինչ չնշանակող: Գնա, Վիզեն:

Վիզենն օրորեց գլուխը ու դուրս եկավ սենյակից: Դավիթը վեր ցատկեց տեղից, կողմեց սենյակի դուռը, մտեց հասակին, հենվեց մահաճակատին ու բռնեց գլուխը... Նա որոշել էր, որ ավելի լավ է ազատվել Վիզենից, քան թե հետագայում մայել նրա աչքերի մեջ, որ Վիզենը կարող է հետ դառնալ իրեն, ստիպել, որ նա շարունակի խաղալ, լինել անողնաշար, ինչպես Ալեքսն էր ասում: Հա, Վիզենն այն եզակի մարդկանցից մեկն էր, ում հետ նա չէր կարող հաշիվ չմտնել: Ուրեմն ավելի հեշտ էր հրաժեշտ տալ նրան և անել սրի ուղածը առանց խղճի խայթի, առանց ամաչելու, առանց մտածելու, որ Վիզենին դա դուր չի գա: Հիմա արդեն վերջ: Նա չունի ոչ ոք բացի մորից ու Ալեք Արսենյանից՝ մարդուց, որ իրեն վճարում է... Չգիտեմ, թե որքան է սնելու Ալեքի հետ կապը, բայց որոշել էր մի օր նրան էլ հրաժեշտ տալ ու սովորական մարդու դերը խաղալ: Հաստատվեց, որ որոշել էր: Ուզում էր միայն փոքր-ինչ փող վաստակել, կարգավորել կյանքը: Չէր հասկանում, թե ով է այդ մարդն իր համար՝ եկամուտի աղբյուր, թե ավելին: Հարգում էր նրան որպես մարդ, սիրում էր, երբ Ալեքն իր համոզող ուժադիր էր, երբ ցույց էր տալիս իր սերը, հաճույք էր զգում, երբ նա համբուրում էր իր մարմինը, բայց աշխատում էր ցանկացած գնով խույս տալ նրա հետ համբուրվելուց: «Դավիթ, – մտածեց, – Գուցե դու էլ ես արվամուլ, եթե հավանում ես այն ամենին, ինչ անում է դարձում, եթե եղբայր դա զգո՞ւմ է»: Այդ միտքը երկար ժամանակ հանգիստ չէր տալիս նրան: Իսկ եթե... Բայց չէ՞ որ նա չէր ցանկանում դարձնալ, խուսափում էր նրան դիմելուց, համբուրելուց և փակում էր աչքերը, երբ դա Ալեքն էր անում... Դավիթը ենթագիտակցության մեջ արդարացումներ էր փնտրում իր համար:

- Դավիթ, բաց արա, – սենյակի դուռը թակեց Սաթենիկը:

- Զահլա չկա, մամ, թող հանգստանամ, գիշերն աշխատել եմ:

- Էդ ի՞նչ ասեցիր Վիգենին, որ տղան վիրավորված զնաց: Այ բալա, էս ի՞նչ ես անում:
 - Մամ ուղղակի վիճել եմ: Մի բան չկիսեցիք: Սովորական է բոլոր ընկերների մոտ՝ կիսեցվեմ: Արխային:

Սաթենիկն էլ ոչինչ չասեց: Նա թողեց ու հեռացավ իր լռությամբ ավելի խճճելով Դավիթին: Դավիթը վերցրեց բջջայինը ու հավաքեց Ալեֆի համարը:

- Հա՛, Դավիթ, – անմիջապես ղայտախառնեց Ալեֆը:

- Ալեֆ, արի տես ինձ: Խճճվել եմ, չգիտեմ: Ջրուցելու կարիք ունեմ: Միայն քեզ հետ կարող եմ խոսել:

- Ի՞նչ է ղայտախառնել:

- Արի կասեմ:

- Կանխագուշակում: Գոնե կես բառով ասա, թե ինչու եմ հարցը:

- Ընկերոջս հետ եմ վիճել, կյանքիցս վանում եմ բոլորին, Ալեֆ: Ես վախկոտի մեկն եմ:

- Ամեն ինչ լավ է Դավիթ: Չսխառնես: Ես գալիս եմ:

«Ասված իմ, – մտածեց Դավիթը, – Ալեֆը գալիս է: Նա շուտով այստեղ կլինի, կգրկի ու ասես կանխագուշակելով, կասի այն խոսքերը, որ ուզում եմ լսել: Ալեֆն այստեղ է լինելու, մեծանակում է ամեն ինչ լավ է: Նշանակում է հոգս է ցնդելու երևակայական այս միայնությունը: Նշանակում է կողմիդ շնչելու եմ, Դավիթ: Կողմիդ նորից կյանք է լինելու»:

13 ԿՈՐՑՆԵԼՈՒ ՈՋԻՆՉԸ

Ալեֆը գրկեց Դավիթին ու համբուրեց նրան: Այժմ, ինչպես երբեք Դավիթի մոտ ցանկություն առաջացավ ղայտախառնել նրա համբույրին: Համբույր, որն հավերժություն չէ: Նա զգում էր կյանքը Ալեֆի հողումների շնորհիվ, զգում էր, որ դեռևս ի վիճակի է զգալ որևէ բան, որ կենդանի է: Անզուտ ցատկում, կիրք այդ ղայտախառն շիրտ էին նրան: Ալեֆ Արսենյանը՝ գուցե իր թեմանին, գուցե իրեն վար գլորողը, այդ ղայտախառն այնքան անհրաժեշտ էր, այնքան սեղին, այնքան ցակալի:

- Ուզում եմ քեզ, Դավիթ:

- Ես էլ, Ալեֆ, ես էլ քեզ եմ ուզում:

- Գնամ այստեղից:

Հանկարծակի դողը ղայտեց Դավիթին:

- Չգիտեմ, Ալեֆ: Ի՞նչ է կատարվում: Ես հրաժարվում եմ իմ ամբողջ կյանքից: Զոռաճառով, թե՛ քեզ համար:

- Ո՞ր ղայտախառն քեզ ավելի շատ հաճույք կդաճառի:

- Այն... Որ մեղավորը դու ես... Ես չեմ ուզում մեղք կրել: Զոռաճառով, Ալեֆ, դա է մախրման ղայտախառնը: Ուզում եմ, որ քո հրահրմամբ սեղին ունենա այս ամենը, քո որոշմամբ, քո խաղախառն, քո ներգրծության շնորհիվ, քո լարած թակարդը լինի երիտասարդի դեմ, ով այնքան անփորձ էր կյանքում: Չեմ ուզում ես լինել մեղավոր...

- Մեղավոր ես ման գալիս: Ինչի՞ մեղավորը: Նրա, որ ազատ ես, նրա, որ կարող ես անել այն, ինչ ուզում ես: Նրա, որ դու ես քո կյանքի տեր: Բա դա մեղավորնե՞ր ունի: Այդ ամենին քո շնորհիվ ես հասել:

- Զոռաճառով, Ալեֆ: Չէ... Զոռաճառով:

- Եթե քեզ համար ավելի հետք կլինի, հա, թող իմ ղայտախառն լինի: Թող ես լինեմ մեղավորը: Բայց, զգու՛ճ ես, որ դու նորից փախուստի ես դիմում: Որ դու նորից խուսափում ես սեփական եսից:

- Հա, զգում եմ, Ալեֆ: Հենց այդ ղայտախառն վանեցի Վիգենին: Նա չղիճի դառնար կեղտոտ կյանքիս ակամաստը:

- Նրա՞ն ղայտախառնեցիր... Չէ, Դավիթ: Դու քեզ էիր նրանից ղայտախառնում: Որովհետև թույլ ես:

- Ի՞նչ անեի:

- Չղիճի վիճեիր: Պիտի սիրո բացեիր ընկերոջը: Ասեիր, թե ինչ ես անում: Մի՞թե ընկերները դրա համար չեն: Մի՞թե իրական ընկերը միշտ չէ քո կողմին: Մի՞թե նրանք մեզ չեն ընդունում այնպիսին, ինչպիսին մենք կանք:

- Զոռաճառով իրական ընկերներից չկա, Ալեֆ: Ոչ ոք դա երբեք չի ընդունի... Նրանք ընդունում են այն, ինչ ընդունելի է մյուսների կողմից: Մի փոքրիկ շեղում և վերջ... Չկա այլևս ընկեր:

6/2010

- Սխալվում ես, Դավիթ: Բացառություններ լինում են: Ու եթե դու հրաժարվել ես Վիզենից, վստահ ես եղել, որ նա այդ բացառությունների ցանկին չի դասկանում: Որ նա, ով քեզ հետ լեռներ բարձրացավ, երբեք չի գլորվի հետդ անդունդը:

- Նա չէր գլորվի:

- Ուրեմն ու՞մ ես կորցրել Դավիթ: Ընկերո՞ջդ, թե՞ հերթական փափկամորթին:

- Նա դաստիարակ էր դժվար դասեր կանգնեցրել կողմիս, աջակից լինել:

- Նման դասերին բոլորն էլ դաստիարակ են: Բայց դու «ոչ» գոռա հայացքներին, դու սղիսակ ասա սկսեցի և կեսնս, թե ովքեր են իրական ընկերները: Դա նրանք են, Դավիթ, ովքեր նույնպես կասեն սղիսակ, համոզված լինելով, որ սև է: Միայն այդ մարդկանց դասերն են կորցրել: Մարդկանց, որոնք չեն ստիպում սեղ ինքն ինք, որոնք կորցրել են ոչ թե այն դասերին, երբ մարդիկ քեզ մանրահամար են նետում, այլ երբ նետում են փառք, Դավիթ: Այդպիսին էր Վիզենը:

- Չէ, այդպիսին չէր:

- Ուրեմն դու ընկերոջ չես հրաժեցել: Դու հրաժեցել ես սվել «դասափայլանին» կամ «հերթականին»: Կարծում եմ, որ հիմա դու ազատ ես: Հիմա կարող ես նորովի դասավորել կյանքդ: Չսնել նոր մարդկանց, ում խորթ են փառքերից հայացքները, ովքեր ամբողջ են և թողնում են, որ ամբողջ ուրիշները, ովքեր կլինեն կողմից նաև փառք նետելու ժամանակ: Որտեղից քեզ ընկերներ: Դու փնտրել ես: Ոչ: Դու ընտրել ես մանցից ինչ կար: Ուրեմն փնտրիր: Ամբողջ կզենես: Ի՞նչ ունես այլևս կորցնելու:

- Ոչինչ...

- Դե, ուրեմն ամբողջ այնպես, ինչպես ուզում ես: Ու թող քո հաջորդ ընկերը ինքնա ով լինել, ճանաչի իրական Դավիթին, նոր ընկերանա, սիրի քեզ այնպիսին, ինչպիսին դու կաս:

Դավիթը ժղճաց: Հիմա ոչ ոք փառք չէր նետում... Քարերը գլորվում էին իր ուսերից: Ալեքը նորից բժշկեց իրեն: Եթե միայն այս մարդն իր կյանքում հայտնվեր մի փայլեղի առաջ, հիմա նա արդեն հաջողակ կլիներ, հարուստ: Նա միայն փողով չէ, որ օգնում էր, այլ ուժ էր տալիս: Ուժ տալու համար, ուժ տալու համար: Սա բացառիկ մարդ էր, Դավիթը գնալով համոզվում էր դրանում:

Ալեքը նորից համբուրեց նրան: Դավիթը կրկին դասասխանեց: Դա արդեն սովորական էր:

- Դե գնանք այստեղից, Դավիթ, – շարունակեց Ալեքը, – Ես ուզում եմ, որ վերջապես սիրով զբաղվեմ:

Դավիթը մոտեցավ դռանը, կողմեց այն և սկսեց հանել հագուստը:

- Մե՞նք կարող ենք այստեղ էլ զբաղվել:

Ալեքին դա դուր եկավ: Նա թի թի թի ժղճաց և նույնպես սկսեց հանվել:

- Դավիթ, չե՞ս կարծում, որ դա զգվելի է, կեղտոտ...

- Եթե դու ուզում ես...

- Հա, ես ուզում եմ:

Նրանք կրկին համբուրվեցին: Դավիթն առաջվա դեպի խուսափում էր դիմել Ալեքին և Ալեքը զգաց դա:

- Դավիթ, ի՞նչ ես որոշել քեզ համար: Սա՞ է քո կյանքը, թե ոչ: Կարո՞ղ ես հաճույք ստանալ սրանից:

- Հա, կարող եմ:

Ալեքը բռնեց Դավիթի ձեռքը ու սկսեց զգուշացնել իր մարմնի վրայով: Դավիթն այլևս չէր խուսափում դրանից: Ալեքը Արսենյանին իր համար արդեն ավելին էր, քան վաճառող: Նա ընկեր էր՝ միակը, ով կորցրել էր այժմ: Ալեքը Արսենյանին սիրելի էր, նա չէր կարող լինել զգվելի, շահ... Դավիթը չէր տալիս իր դեմ: Այլևս կորցնելու բան չկար: Նա կարող էր անել այն, ինչ ուզում է: Նա ազատ էր իր արարներում:

- Ես սիրում եմ քեզ, Դավիթ:

- Ես էլ եմ սիրում քեզ, Ալեք: Այժմ հասկացա, որ սիրում եմ... Ոնց էր ասել քո էն բանաստեղծը:

- Սիրելիներին ինչպե՞ս չսիրել...

- Հա, ինչպե՞ս չսիրեմ, եթե դու սիրելի ես: Ես փոքր եմ, Ալեք Արսենյան, ես փոքր եմ, փայլեղի որ դու ես կողմիս, փայլեղի որ միայն դու որոշեցիր ազատություն տալ ինձ, միայն դու որոշեցիր սեռնել այն, ինչ իրականում կա Դավիթը և չփորձել փոխել ինձ: Ես փոքր եմ, Ալեք Արսենյան,

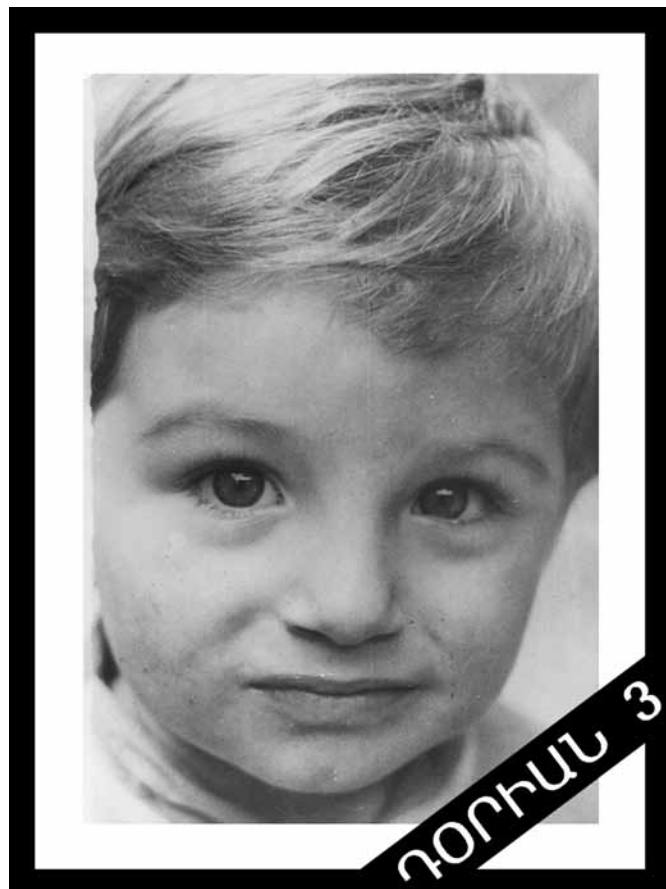
որովհետև սիրված եմ և կողմից այնքան, որքան երբևէ ոչ մեկի կողմից չեմ եղել: Ես փոքր եմ, Ալեք, որովհետև դու բացառիկ մարդ ես: Ես փոքր եմ, որովհետև ուզում եմ, որ դու միշտ լինես իմը ու իմ կողքին:

- Այլևս այդպես է, Դավիթ: Վաղը եթե կտեղափոխվեմ այս տանից: Կարգին կյանքով կադրեմ, առանց կարիքի ու զրկանքների: Եթե կա ինչ-որ մեկը, ում համար իմ ֆրիմը, իմ աշխատանքի արդյունքը չեմ ավստոսա, դա դու ես: Նա, որ համուն ինձ չափսոսաց ոչինչ, հրաժարվեց ամեն ինչից:

- Ես կորցնելու ոչինչ էլ չունեմ, Ալեք Արսենյան: Ինչ ունեմ, փոքր եմ:

Գուցե այդ սենյակում իսկապես սեր էր: Մի գիտե՛ք: Գուցե այդպիսին էր ճակատագիրը ու այդպիսին է կյանքը: Եթե երջանիկ էին երկուսը... Եթե էր, գուցե: Բայց դա անգործ էր հասկանալ Սաթենիկը, որ այս դեպքերի թափում ունկնդիրը դարձավ: Սուր ծակոց արևում... Միակ բանը, որ կարող էր զգալ կինը: Ու մտքերի առկայություն: Ինչ մտքերի, մա չհասցրեց հասկանալ: Հազիվ կամզոնելով ոտների վրա հասավ խոհանոց, հենվեց սեղանին ու սվեց այն անունը, որ ըստ Ալեք Արսենյանի ոչինչ չի նշանակում «Տեր Աստված»: Եվ փակելով աչքերը՝ հասկին ընկավ:

«Ես կորցնելու ոչինչ էլ չունեմ, Ալեք Արսենյան: Ինչ ունեմ, փոքր եմ»:

ԳՈՒՐԳԵՆ ԽԱՆՁՅԱՆ

Հասուկ՝ «Իմ մագրի» համար

ԸՍՏ ԹՈՎՄԱՍԻ ԿԱՆ ԹՈՎՄԱՍ ԱՌԱՔՅԱԼԻ ՄԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԽԱՇԻ ՍՊԱՍԵԼԻՍ

(Թովմաս առաքյալ, Հիսուս Քրիստոսի տասներկու առաքյալներից, մականունը՝
«Թերահավաս», ասում են՝ այն ժամանակ իր թաղերում հարգված տղա էր)

«Խաճն ի՞նչ էղավ, արա՛, է՛, առավոտ բարլուսով ուզում եմ կատարեմքի, չեմ հասկերնում...
Թե՞ տեղը չեմ բերնում... Դավայ դե, այ մասուցող, արագացրա, սոված մեռանք, հազար գործ ու-
նենք օրվա մեջ, դարձա՞ր չեմք, դավայ...»

Ես ֆաղափ օրյեկները լրիվ հաքրած եմ, ախր եր: Տենաս էսի ու՞մ օրյեկսն ա...

Ինչ էի ասում, է՛... մտիցս թռավ... Հա, ուրեմն, ինչ մեղիս թափցնեմ, ախր եր, կասկածում
եմ էս մեր Ուսի՛ն, կարող ա իսկականից ձեռով տղայա, բան չունեմ ասելու, հա, բայց իրա՛
ձեռով ա, արեւադի ձեռից շատ ա փախած, հըմի ո՞նց վստահ ըլեմ՝ կանցավոյ ճիշտը իրանն
ա՞, թե արեւադին... այ էսի հարց ա: Ելի որ, իրա ձեռին հավասարով՝ իրա հեռից էթում եմ,
բայց հարցը չի վերանում, մընում ա ու մեկ մեկ բզիս ա կայնում փիս արաղի տես: Խաճայ լիչ-
նը ես իմ վրա մեղի չեմ զգում, ախր եր, որեւ գլխանց իրան ասել եմ՝ էս գործի մեջ որ մընում
եմ՝ մեջն ի՞նչ ունեմ, ուսա, իմեմ էլ բա՛ հանգիստ էղի, ամեն բան լավ ա ըլելու: Ասեց, հա,
բայց դե ու՛ր ա... Մտածում եմ՝ կարող ա՞ էս մեր ուսը ռոմանսիկ ա, ախր եր... Աչիս, իրան
ինչ որ տղից կուտ եմ տալում՝ բանցընում եմ, իմեմ էլ կուտը կերե՛ մեզի կուտիս ա անում... Ի՛,
չհասկըցամք, կարող ա՞ էս գործի մեջ վաբե փող չի ըլելու... Էսի շատ արիդնի կըլեր, ախ-
ր եր: Ուսի՛ն կարող ա իսկականից փող տեսք չի, կարող ա իսկականից ֆազը մի փչ ծած
ա, սուրբ հոգին էլ մեջը ֆռֆռում ա, բայց մեմ միս ու արու եմք, չէ՛, ախր եր... Էրեգ, օրինակ,
ահագին փող էր հավելել յաճիկի մեջ, աչի տղիցով տեսա, բայց վեկալավ, ախր եր, ոնց որ
իմադու, սվեց սարի դոճին հավելած ֆրչոսներին՝ ժողովրդին, էլի, ասում ա՝ առեմ, տարեմ ձե
հըմար հաց ա մաց ա, ձուկ ա մուկ ա, սոված չմնա: Խի որ սոված մնա՞ն ինչ... Դրանք սո-
վածի սովոր եմ, հենց ուտելու սվիր՝ հաքրաղում եմ, մտնում գլխիդ: Սե եմ ասել՝ մեմք ֆու հը-
մար, բա դու՛ ում հըմար, հը՞, այ ուսա... Չէ իսկականից, մի հաս ձեռներս անկեղծ ձևով
դնենք սրտերիս, ախր եր, մեմք իրա հըմար էս ինչքան վախս ա անադատներով գընում գալում
եմք, հազար ձև դիտվի բազառների մեջ բազըռվում եմք, տո ամոթ ա ասելը՝ մեկ մեկ նիզա-
տո ծեծ էլ եմք ուտում, բա էսի մեզի սազում ա՞... Ուրեմն մեմք հեչ, հա՞, մեզի կոտեկ չի հասնում,
հա՞... Գլխներիս տակ փափուկ բարձ ուրած՝ տալում ա, ախր եր, ասում ա՝ մի վռազեմ, վռազ-
դի մերը տղա չի բերնում, դեմներդ երկնի արայություն կա, ասծու կողը մտել կա, հավերժա-
կան կյանք կա, բան կա: Չէ, չեմ ասում՝ վաբե բացառվում ա, մեռնեմ ասծու զորությանը, ես
ո՞վ եմ, որ էսի ասեմ... Համ էլ գիդամ, լսել եմ, հարգված տղերք վախսին իրա վրով ասել եմ,
որ գալու ա, ու իմեմ էլ ոնց որ իմեմ ա, էկել ա... ոնց որ... Հետո, ես չեմ տեսել, բայց ասում եմ
էմ ձեռով Մկոն իրա կոճիկի կաղը կաղել ա, գլխին ջուր ա լցե, դուռն էլ իջել ա ուսին...

խաճայա խաճ դուռ ա, ուր ասես կնստի, էփ ասնավանի չի ... Բայց դե կարող ա, հա, բան չու-
նեմ ասելու, թող ինչ ըլի... Բայց դե... էփ ի՞նչ իմանաս, մի՞նչև հաստատ չիմանաս, չէ...
Մարդ ենք, կասկածը ենք, ախր, ասը են՝ աչիք ճեսածից ա վախը, մեր աչիք էլ, թարսի
դես, կյանքներս անցնըմ ա, ըսենց էլ կարգին բան չի ընըմ, ով գալի՝ ուզում ա վախցրած
ըլնի, ախր, հեն ա՝ հռոմեացիները, զենքը վրենքը խփած՝ սաղ օր ահ տալով ֆոֆոում են...
Չէ, էլի որ, մեռնեմ ասծուն, մի օր դեմներս կբերի... երևի... բայց դե էփ եսիմ երբ ու որդե, իսկ
նաղդ դաժան կյանքը դեմներս ա, ախր, աղուսի տրոբլեմ կա, օջախ կա, կնիկ էրեխա
կա, հեր կա, մեր կա վերջապես... Վախ, մամա ջան, մեռնեմ սրիդ, վերջի անգամ սկի
չհասցրի թերի կարգին տրեմ, ազիզ... Բա՛, սենց բաներ, ախր, ծնող կա, օջախ կա, օ-
ջաղատ կա... սաղ թողե՛՛ էփ դես զընըմ եմ սրա հետևից, ախր: Սֆթից կարգին տղայա-
վարի բաներ էր ասըմ՝ ուսուց խմուց, կալֆ մայֆ, մամար մամար... Հիմա հիշըմ եմ՝ չեմ հա-
վասըմ, ոնց որ ի՞նչն ասած չըլի, բայց դե ասել ա, հե՛չ որ չէ՝ մի տասը վկա ունեմ, դաժը՝ տաս-
նըմեկ, չնայած էմ Հովոն սկի մարդահաճիվ չի... Չէ, մարդ ա, ախր, էն էլ ա ասծու սված,
ըսենց չխոսամք, մեռնեմ ասծու ճոճին... Բայց դե որ արբայազի ճոճով մայեմք՝ աչիք էս տղե-
քը հարիֆ են, ախր, էս Հագոփն ա, Հովոն ա, Անդրեն ա, Պետոն ա, Հուրոն... Չէ, Հուրոն
չէ, էնի լավ էլ շուսի ա, էն օրը արբայազից ահագին փող շվրեց, գիդար չեմ ընըմ, բայց որ
սեսավ ընըմ եմ, ասըմ ա՝ սոռչնի փող ա տեսք, Թոմո ախր, դու ջոգող տղա ես, փուր եմ
դասկըմ, ծախս ա, բան ա, թող էսի մեր մեջ մնա, էլի, սրանց բերանը չընգնի... Ասի՝ սու-
կաչ չեմ, ընգեք, արխային, բայց կարող ա՛ մեմք փուր չունեմք, ախր... Տուսժե բիթի ընգավ,
հանեց ջերից՝ կեսը ընձի սվեց: Չէ, Հուրոյի հոգին խորն ա, էփ հեռու կգնա, չնայած ուր էլ
գնա՝ իմ վրով չի կարա անցնի, էփ ես եմ ասըմ, էս տղեն: Մի օր հարցի՝ դու ուրդու՞ տղա ես,
Հուրա ախր, խնդաց, աչիվ արեց, բա՝ լավ տղեն ուրդու՞ց կըլի, ասի ի՞նչ իմանամ, ես մի-
ամիս տղա եմ, ասեց՝ դու՞ ես միամիս, ախր, ասի՝ լավ, էփ հըլա թողեմք, բայց դու վայո-
ջըկի չասի՝ ուրդու՞ տղա ես, ասըմ ա՝ հիմա հըլը վախսը չի, մի վախս հետո կասեմ, ուրիշ
չէ, բայց ե՛կ կասեմ: Չէ, կարգին տղայա ոնց որ, աչիք՝ ջիսվելու ենք, բայց որ իրան հանկարծ
սխալ տահեց՝ կֆցեմ, մեկից մեկ, իմ դեմ խաղ չկա... Իսկ էն Պետոն շատ խնդալու իսան ա,
ախր, էրեք ասըմ ա՝ Ուսա ջան, որ տեսք էղավ՝ կյանքս կսամ փուր հըմար, չկասկածես:
Սուս: Խի կյանք տալը ըսենց հե՛տ բան ա՞... Պոստը մսնըմ ա ուսին, էլի: Դե լավ, ասված
իրա հետ, ուզըմ ա, թող մսնի, կարող ա էփ իրան սոռչնի տեսք ա, չդատեմք, որ չդատեմք, ախ-
ր, լիժը...

Խաճ ի՞նչ էղավ, արա, ի՛... Դավայ դե...

Ի՞նչ էի ասըմ... Հա, ուսի ասածների վրով, ասըմ եմ՝ իրա ասածներից մեմակ ու-
սուց խմուցը մնաց, վասնավոմ՝ խմուցը, բայց դե էփ հո ասնավանի չի՞, ախր, ես իմ
մայլեն էլ իմ կալֆերը բըռնըմ էի ախրություն մեջ, խի իրա հույսին էի... Հըմի կասեմ Թո-
մո ախր, որ ըսենց ա, թող՝ գնա, ինչ ես կոտ մնացե... Չէ, էլի որ, բան չունեմ ասելու...
Բայց դե էսքան ամազ եմ դեմ մեջը, ախր, բա չեսնամ վերջն ինչ ա ըլըմ... բա իմ փայլը...
Էլի որ՝ վերս ասված կա, ներս՝ իրա տղեն, էփ գիդամ, խաճայա՝ էլի հարց ա, բայց մի բան
տոչնի գիդամ՝ վերս ըլի, թե ներս՝ որդե ինչ ըլըմ ա՝ փողի ու վլասի բազառ ա: Ինչքան էլ
ասի՝ երկինք մերկինք բան, աչիք մեր ուսը վլաս ա վեկալելու, ու էփ թե սացվավ՝ էդ
վախս կխփենք տանոցին: Էրեք մեկ, էսօր երկու, ֆաղա մսած չմսած՝ փեղն առավ ու բառի-
ներին լարեց բազառից, ախր, ասեց՝ էսի իմ տաղական տարածքն ա, սուրց ռադ էղեք: Ու
էփ արդեն շատ լուրջ թեմա էր, էփ արդեն էն ա, որ զաղնի տալ չկա, ստավեն լիվ ա դե: Չեմ
ասըմ՝ թագավոր կսան, բայց դե մի բան հաստատ կողմի էս շուտուռի վրա, խոսի՞ թեմի
առաջնորդ, մարդկես, եսիմ՝ համայնադես, վերջի վարյանս՝ գյուղադես... Իրան էս մոմեն-
տով որ ասըմ եմ՝ աղուցած մայլըմ ա, վրդի՝ էս ինչե՛ր ես խոսըմ, բա ես էդ մարդն եմ...
Բայց դե մասուրի ֆարմազոնություն ա անըմ, թանգընըմ ա իրան, կյանք արած տղա ենք,
ախր, կարող ա՛ չեմք ջոգըմ... Չէ, ախր, մի վախս էլ հըլը դիմանամ երևի... Արդեն իրեք
օր ա Երուսաղեմ ենք մսե, սաղ ֆաղաքը շուտուռ ա, էսօր էլ թափում սխողկա ունեմք գիշերվա
վրա... Չէ, իմ մյուսն ընձի դժվար խափի, մամից մի լուս բացվըմ ա ոնց որ: Զյասար, էս
գործն աչիք արդեն էփել ա, ու էս տոչնից ուսն երկու ճամփա ունի՝ կամ կվախման շուտու-
ռից ու մի բան կֆցեմ ձեռը, կամ էլ, ասված ոչ անի, դուխները կիերիփ՝ կբռնեն ու կֆաշեն
փեղի, էդ վախս... Էդ վախս ես կթռնեմ, ախր: Ծի՛տ ա, էդ Կայաֆը, Պիղատը բանը ծանր

դեղի եմ, բայց դե ես էլ հարի՜ք չեմ, վախժուկ կթռնեմ, խի տեղացի բազառներից եմ թռե՞... Չէ, ռիսկի մոմենտը կա, բան չեմ ասըմ, բայց դե ճիշտ տղեն ճիշտ տեղում ու ճիշտ վախժին ողջի ռիսկ էլ անի, ուրիշ ձև չկա, սաղ կյանք հո սրկած չե՞մք արելու, մորս արև...

Արա՛, է՛... Բերըմ ե՞մ... Թե չէ եսիմ...

Բերին խառը, ախտեր... Լավ էլ յուղոտ խառ ա... աչիս՝ տեղը բերին, ջոգին՝ ով ուրդուց ինչ ոնց...

Էս արաղին հո ջուր չե՞մք խառնե, արա՛...

Դե, ինչ ասեմ, ախտերություն, որդե լավ տղա կա՝ իրա կենացը: Էհ, աստված ջան, թե կարաս՝ մեզի տալի, թե չես կարա՝ իջի մեմք քեզ տալենք: Հանկարծ չնեղանաս, Մեծ Ախտեր, հումոր արինք: Բայց մի բոլե՛... կարող ա՞մ հմբը հումոր չի ջոգըմ... Վայ քու արա... էսի մտովս չեմ անցե՛... Դե լավ, ինչորիսա, մի ձև տակից դուս կգանք... Սաղ ուրախ...»:

Լուսանկարը՝ Անահիտ Հայրապետյանի

Հովհաննես Իժիսանյան

Ծնվել եմ 1988 -ին: Մի սեսակ սարսիմակ ա, որ մինչև եղ չկայի: Ծնվեցիմ Սովետը սկսեց փլուզվել, չթողեցին սեսնեմ եղ ինչ էր: Հիմա էլ բակի էրեխեփին, որ սեսնում եմ, էլի մի սեսակ սարսիմակ ա, որ մինչև էս չկային, իրան էլ Սովետը չեն սեսել:

Երկու, թե իրեք սարի աղբեցի սկսվեց գաղութացումս. մանկադարձ, դորոց, ինսփոս, բանակ, հիմա նորից ինսփոս:

Դորոցի վերջին սարիներում Չարենց արասանելս փրկեց ինձ: Տնօրենը լաչեց, ասեց՝ գանձս, մինչև եղ մի ֆանի անգամ դորոցից հանում էր, եղ ժամանակ ես հասկացա Չարենցի արժեքը:

Բանակում բանաստեղծություն արասանելը չէր անցնում, էնտեղ երկու բան միտի արասանես՝ «Ճիշտ այդպես» կամ «ոչ մի կերպ», բայց ճակասս ոչ մի աֆիցեռ դրա համար չղաչեց:

Ինսփոսն էլ սխալ ընտրեցի. ծրագրավորող, որոնց չի հեռափրում գրականությունը: Ընդհանրադարձ, մարդ իրա մասնագիտությունը նենց միտի ընտրի, որ գործն անի «ճակասը լաչեն»:

Բայց կյանքից գոհ եմ, որովհետև եթե գոհ չլինեմ, միտի դժգոհ լինեմ, գոհ լինելը ավելի ա ձեռն չալիս:

Ուվալնյաշի օրը

Նվիրում եմ մեր մարտկոցի Արամիկին և ուվալնյաշի օրը բոլոր զոհվածներին

- Մո՛ւ ջան, Մո՛ւ ջան, Վո՛ւ ջան, ախրերներ իմ: Եֆա վախս իրար հեռ ծառայեցիմ: Իրար հեռ համ նեղում էղանք, համ լենում: Ավելի շատ նեղում, որևէ ծառայությունը նեղ կյանք ա, բայց նեղ կյանքում աղբելով՝ իրար նեղության մեջ նեղություն չստեղծիմ: Մեմ միտ էլ, այ էս հավաքված տղերով նեղության մեջ լենն եմ արել: Բայց ես ուժե ուվալնյաս եմ ըլնում ու ընդեղ սղասելու եմ ձեզ: Արա՛, երկու սարի առաջ էր՝ մաս չասս, ասի՝ ֆայո, սից ես հասսաս էլ դուա չեմ գա: Մսածս օրը մի 20 հոգի ուվալնյաս էլավ ու դու՛ ջոգում եմ իմ լոմկեն, սե սաղս էլ եղ լոմկի մեջով անցել եմ: Բայց դե հիմա մալադոները մեզ նայելով եմ լոմկվում, հա՛, հա՛, հա՛: Տղե՛ք ջան իրար հեռ կառանսին էլ եմ անցել, կուբախսել եմ նստել, ծեծել եմ կերել, ծեծել էլ եմ, մի խոսով ախրերներս, հավասս չի գալի, որ էս ախմախ կյանքից դրնում եմ, դաժե ես ավելին կասեի, դրնում եմ, ու էս մեր ախրերները, որ մեր հեռ նսած էսօր խմում եմ ու որ իրանք 6 ամիս կամ մի սարի ունեն ծառայելու կամ էս մեր թագա մալադո ընգերը, որ հըըը 730 օր ունի ծառայելու, մի օր իրանք էլ եմ դրնելու, կաղեղե-ի դռնից սաղ էլ նավսիգդա դուա եմ գալու, սաղ էլ ցմահ օտղուսկ եմ սանալու:

Ախրերներ, մեմ էս երկու սարվա մեջ ծառայողական կյանքում էմֆան բան սեսանք, որ գռաժդանսկի կյանքում սկի 20 սարվա մեջ եղֆան չէիմ սեսնի: Որևէ ծառայությունը գռաժդանսկի կյանքի արագացված սեսակն ա: Սե ամեն ինչ ավելի շուտ ա ըլնում:

Արա՛, ախրերներ, ոնց որ երեկ ըլներ: Պլացում կայնած շարային էիմ անում, ես ֆռացել էի, չասից դուա էի նայում, գռաժդանսկի կյանքին էի նայում ու լոմկվում էի, առաջին օրես ֆիչ էր մնում վենա զցեի, մազերս դռնկում էի, չէի դիմանում, էն վախս 700 եսիմ ֆանի օր էր մնացել, հիմա՝ մի ֆանի ժամ ու հավասս հըըը չի գալի, որ վաղը սանն եմ լինելու, որ դն-ի հեռ անմիջական կաղ չեմ ունենալու, որ աֆիցեռի լազոն էլ չեմ սենալու, նենց որ, ախրերներ, էս մի

6/2010

համալս
հր

բաժակով էլ, մեր ուվալմյասի օրերի կենացը: Տղու կյանքում կա երկու ամենաերջանիկ օր, մեկը առաջին սեփն ա, մյուսը՝ ուվալմյասի օրը: Ուվալմյասի օրից ավելի շատ առգագն են ստանում, քան 3 թույն աղջկերի հետ ըլնելուց: Հա՛, հա՛, հա՛: Ձեր կենացը ախրերներ, ձեր ու ձեր հարգանքների ուվալմյասի օրերի կենացը:

- Կենացդ Ամ ջան:
- Կենացդ ախրերս: Արի՛ մի հաս ղաչեն:
- Երկար ասիւր, բայց էլի լավ ասիւր: Կենացդ Ամս:
- Կենացդ ցավդ տանեն, գոժդանակի միտս ճոխ սեղաններին թամադա լինես:
- Կենացդ իմ կյանք ախրեր: Կտախես գալու եմ կայֆավաս ըլնենք ախրերըըըըըը:
- Անո՛ւ:
- Օ՜խ:
- Ամ ջան, կենացդ:
- Արա էս ինչ թունդն էր: Մի հաս սուկը թափով սլե՛ք:
- Արա դե դու վեչնի էլ խմել չես իմացել, բանակն էլ չսովորացրեց:
- Դե լավ տղե՛ք ջան, ես մանրից հելնեմ ղառկեմ: Մի քիչ մենակով լավեմ իմ ու իմ մտերի հետ: Թե չէ վաղը կյանքիս ամենաերջանիկ օրն ա: Շուտ քնեմ, որ քնած չանցկացնեմ էդ օրս: Հա՛, հա՛, հա՛:
- հը՛, հը՛, հը՛:
- Հաաաաա:
- Կարճ ասիւր, բայց լավ ասիւր, բըհըհըհը:
- Բարի գիտեր, Ամ ջան:
- Դավայ , ախրերըըըըը:
- Ա՛գ, գալու եմ խորը չքնես աաաաաաաա:
- Դե դավայսյու տղերք, հելա: Շատ չխմեք ոռիդ ծակները կորցնեք, հետո գնդից սոչ տան, որ գտնեն ծակներդ:

2

Ուա՛հ, հելնեմ կարգին քնեմ: Արա՛, միութելի ուվալմյաս եմ ըլնում, միութելի ղոմ-ից ղոմ-նում եմ: Ուազվողներից, ղաչիվ կարելուց, աֆիցեռներին չես տալուց, աֆիցեռներից՝ ավագ լեյտենանտներից, կադետներից, մայորներից, փոխգնդապետ ու գնդապետներից, կորպուսի ու նախարարությունի կամիսիաներից, հավայի զուգներից, շարժով հաց ուտելու գնալուց, 5 հոգով մի հասիկ սիգարետ ծխելուց, սաղ գնդով զուգարանի թուղձ ման գալուց, որ մտնեմ նորմալ քաղաք, տարբեր տուֆտա ղառախառնակություններից, ամեն օր թրաւելուց ու ամեն օր չթրաւելու համար ծեծ ուտելուց, ամեն օր տեղերս զառաւակա անելուց, կազառում, կոյիկին քնելուց, ամեն օր նույն տոբերն ու բասիկները հագնելուց, 50 հոգով ու մի դուռի տակ 5 հոգով լողնալուց, մարշալներ փակելուց, ամեն օր նույն դեմքեր, ու ղոմիսոմ՝ տղու տնալուց, գիտերը քնելուց առաջ հիմնը երգելուց, տեղի ու քաղաքի համար 200 մետր քայլելուց: Ու էլի սենց լիք-լիք բաներից, միութելի ղոմնում եմ: Զէ՛, հավաստ չի գալիս, մնաց 11 ժամ, 11 ժամից հետո կարամ առանց վախենալու սոսկիս ղառիւն, հետո էլ ոչ մի ոսիկան, ոչ մի աֆիցեռ ձեռքիս չի վերցնի: Բայց դե մեկ ա, մի տեսակ անհավանական ա, որ ղոմնում եմ, ֆանտաստիկ ա, ես կասեի, բանակի ամենահետաքրքիր բանը էն ա, որ մի օր բանակից ղոմնում ես: Ի՛նչ օրեր են է՛ղել: Հետո տեղերս բացեմ. մի երկու բան հիշեմ անցյալից: Էս աղայի ու սավանի տակ, էս դուռի ու էս մի սավանի վրա վերջին անգամն եմ ղառկում:

Առաջին օրը սեղ մտա, սաղ բեսամթ թարս էին նայում: Զայլելով գնում էի ու մի 1000 աչք, առանց աչքի թարթելու ինձ էին նայում, նենց էին նայում, ոնց որ մեսիան լինեի, բայց դե էդ աչքերը որ տեսա, մտածեցի՝ արա՛, էս ինչքան կռիվ ղոմի սեղ անեմ:

Առաջին մի շաբաթը ինձ ծանր էի ղառում, ոչ մեկի հետ չէի շփվում, ոչ մեկին չէի վստահում, դրա համար ով տնում էր հարցնում էր՝ էս խի ես իստու: Ես էլ հո մտքիս չէի ասելու, դրա փոխարեն ասում էի՝ հոգնած եմ:

Օրերս դեմից չէին անցնում: Մի օր գիտերը, որ սաղ ղառկած էին, բայց հըըը քնած չէին, մի հաս աֆիցեռի հետ հագա, խելով չղախեց իրան: Հաջորդ օրը ինձ ոռ էին մտնում: Հարցնում էին, թե երեկ ինչ էր էղել, ես էլ ինձ վերնում էի ղառում, ասում էի՝ ոչ մի լուրջ բան, աֆիցեռները

դրոշմը իրանց խելոք չեն դառնում: Տենց անցան առաջին օրերս, մանրից մոտիկությունն էլ սկսվեց:

Արդեն երբեք էլ թթված չէին օրերս, դանդաղ էին էլի անցնում, բայց առաջին օրերի կարգի չէ:

Յետո սկսվան սամավոլկեքը, մալադո վախսվանից: Մի անգամ էլ դալիս էլա, մալադո էի, բան չարին:

Է՛, ինչ օրեր են եղել: Պրիսյագից հետո էլի սամավոլկիս սեզոնը բացվավ: Ու մի օր էլի դալիս էլա: Արա՛, եղ ինչ մի սփեկ սփեց եղ վախս կամբասս, 7 օր 7 գիշեր հաց չէի կարում ուտել. բերանս չէր բացվում: Տարան կուբախս՝ 10 օր: Ինչ ոռի օրեր էին, ինքս ինձնից զգվում էի, շուրսս դառնել էին դուրի շուր, ձեռներս ցեխի լադախա, մազերս փոշու շուր: Յանում էին փողոց, փողոցն ավելելու: Արա՛, եղ ինչ ամոթով էինք անում: Կողից սիրուն աղջկեք էին անցնում, իսկ մենք ավելները ձեռներս գործ էինք անում: Ձև չունեինք չանելու, ուսիկանությունում էինք: Մի անգամ էլ էրկու ընգերուհի ֆայլում էին, շեսան ավել են անում, դրանցից մեկը՝ սիրուն էր, բայց լիք, ֆռռաց ընգերուհուն ասեց՝ հլա էս զինվորչիկ-զիբիչիկին մայի: Չդիմացա, ավելը շուր-սեցի հեռակից: Էս վայմասունը կադեց, ես ըսե ջոգի, որ թքած դալ ա մոսս: Ու եղ օրը միցեքը հո սփեկ չսփին: Վերերիցս եղ խոնավ գեսնին չէի կարում ֆեկի: Բայց լավ մարդիկ էլ էին լինում: Գալիս կողմերովս անցնում, մի բան կսային, մի ուտելու բան, մի զբաղվելու բան: Բայց դե ուսիկանները ձեռներիցս վերցնում էին: Մի անգամ մի բարի տատիկ դալկով մեջենի սվեց, թե ինչ խելս կսեց, որոտեցի էս անգամ չեն տալու ուսիկանի: Ուզում էր վերցնել, ֆացով սվի փոքին: Էղ ա դալաճառը, որ հիմա աչիս տեղը ադալի ա: Էղ էլ հերիք չի, ֆիչ էր մնում դալեին, ոնց որժա դալից, եղ էլ չիմացա: Բայց եղ 10 օրից էլ որժաճ: Ամեն ինչից էլ որժաճ: Բայց դե լավ օրեր էլ են եղել: Օրինակ, որ Յարուգի գնացել էինք դասերի, սարի վրա կով կթեցինք: Արա, բայց եղի բոց էր, հա՛, հա՛, հա՛: Կովին կոխել ենք ուզ, մեկս կոտոցից ա բռնել, մյուսն էլ էս հայվանի դոսկներն ա ձգում: Եզմինք-ձգմինք որժաճ, թողինք մի 15 րոպե էլ արածի, հետո էլի բռնինք ու էս հարիֆին սկսանք կթել: Յետո դարզվեց եղ կովի սիրոց ախորժո՛ր տղեն էլ ա մեր հեռ դասերի էկել: Եսիմ ուրդուց իմացել էր, որ կովին կթել ենք: Էկել զուրկ էր անում, յանմ եղ կովը իմ հոդալի կովն ա, եղ կովին էլ չկթեք: Յիմա որ հիշում են խնդալուց մեռնում են հա՛, հա՛, հա՛: Յա՛, տենց հեռաբիր բաներ են եղել:

Էհ, գիտեի, որ գալու ա, վաղվա օրը, ձև չունեք, դիտե՛ք զար, բայց չէի հավատում: Էհ, ֆենե: Վաղը վերջին դադոնս ա, վերջին 6-ից 10 դալկաս զարթնելս ա:

3

- Մարկոս վեր կաց: Պադո՛ւ, հեկե՛ք հըլը, թափո՛ւ:

Եսի էլի սկսեց դադոն-մադոնը: Արա՛, ես դադոն անեմ ֆու ընսանիֆին, նենց դադոն անեմ, որ ասքոյ չկարենան անեն:

Արա՛, ջան, մոռացել էի՝ էսօր գնում են: Ժամը 9-ին որժնում են: Յեկնեն թափով հագնվեն: Ամերիկանեքը ուվալմյաս ա ըլնում, ջան, ուռա՛, ուռա՛, ուռա՛, հա՛, հա՛, հա՛:

- Ա՛մ, ազիզ շնորհավոր, արի՛ր դալեն մի հաս:
- Մերսի ցավդ էլ տանեմ, տարոսը ֆեզ իմ մալադո ընգեր հա՛, հա՛:
- Յե՛, հե՛:
- Ա՛մ շնորհավոր:
- Աբրի՛ս ադեք:
- Շնորհավոր:
- Աբրի՛ք տղե՛ք ջան:
- Արա՛, Ամերիկանեք, ասում են ուվալմյաս ես ըլնմ, հը՛ն արա:
- Եի՛տե՛ք այդդե՛ս դարո՛ն կադիսան, ճի՛տե՛ք ե՛ք լսել:
- Նենց կարո՞ղ ա ջոգել էս մեզնից որժնում ես:
- Դե ժամը 9-ին որժնում են էլի:
- Ուզո՞ւմ ես նենց անեմ ժամը 9-ին չորժնես:
- Դե, ոչ մի կերպ դարո՛ն կադիսան:
- Նայի՛ր հա, հենց ուզես ասա:
- Լսում են, դարո՛ն կադիսան:

Եսի էր մնում էս ազիզ օրով դակաս, անդաման մոտ լոմկեն էլի: Բայց էս քեզ հըլը կըռնեմ գռաժդանսկի: Էմբան եմ սփելու, որ ուսապը բերնիցդ թափի, որ փոռնանես, որ աֆիցեռ էս դառել: Է՛, արա՛, էս բանակի վերջին օրով էլ չեն ուզում ջան-ջիգար ասեն: Տո՛ թքած իրանց վրա, հագնվեմ, հեղնեմ տեմա՞ ինչ եմ անում: Ֆիզո չեմ իջնի, վերջին օրով ի՞նչ ֆիզո: Լուչեռ դառնեմ ֆենեմ, մինչև տենց ութանց կես: 9-ին կիջնեմ ռազվոդ ու ուվալնյաս:

- Աղե՛ր, էս ֆնում եմ ութանց կես կարթնացնեմ:
- Ճաշարան չես գալո՞ւ:
- Չէ՛, բայց որ կադիսանը հես գա էլի ձեն կսաֆ:

4

- Յե՛լ աղե՛ր, արդեն շարժվում եմ:
- Բան չմնաց, մի ֆանի ռոդե: Վերջին անգամն եմ հեղնում դլաց:
- Մարգարյան, գնո՞ւմ էս, շնորհավոր:
- Մերսի դարոն մայր:

Եսի կարգին փափկել ա, աչիս ադագայի մասին ա մտնում, որ հանկարծ գռաժդանսկի չըռնեմ ցխեմ: Տենց հեռո՞ չես դրծնի, մոռացել էս ոնց էիր ուզում զորհիմ իմ դեն լարես, յանմ էս երգող եմ, յանմ Մանչուկի վրով ծակվել եմ, լավ ա զորհը քեզնից խելո՞ւ ա: Ըհը, էս էլ դալկան: Յեսա շոուն սկսվում ա, ինձ համար վերջին անգամ ա սկսվում:

- Գո՛ւնդ, հավսար, զգա՛ս, հավաստությունը դեղի ձախ:
- Պարոն Գնդադե՛ս, գնդի անձնակազմը շարված է առավոտյան տղանի: Գնդի շաքի դեռ, փոխգնդապետ Իսահակ-մարտիրոս:

Դավայ, դալկա՛ ջան, ողջունի ու սկսի՝ նախագահի եսիմ որ հրամանով տա տա տա, տա տա տա, տա տա, վորեմ, դու ինձնից լավ գիտես:

- Ողջուն ձեզ:
- Ողջուն, դարոն գնդապետ:
- Յա՛, հազար բարին, անցի առաջ: Սկսի ազգանունները կարդալ:
- Շարֆային Միմասյան:

Մոռացել էի, Միմոն էլ ա էսօր էթում, բայց շա՛ս կոխ գյադա դուս էկավ, հենց տուլի էր գալիս, սաղից թափում նենց էր ուտում մարդ չջոգի, Եկոնիկ մեռնում էր:

- Մերժան Չոբանյան:

Ես Չոբոն էլ սիգարետի ժալես էր: Երբ ուզում էիր մոտը սիգարետ չկար, էրկու ռոդե հետք բռնում էր ծխում: Բայց դե մի անգամ դալիս արիմ, նենց օրը գցիմ, սաղ ծառայությունը թթվավ վրեն, մի հափկ սիգարետի դաճառով: Արա էս էդ սիգարետի էժան ինչն եմ ասել, ոչ թանկ էր, ոչ քանկ էր, ոչ էլ առավելա Դ-30 էր:

- Կրսե՛ր սերժան Մարտիրոսյան:

Ես էլ էր Եկոնիկ: Վեչնի զորհի հացը տանում էր: Գռաժդանսկի բռնեմ հիշացնելու եմ: Մի անգամ տրան դաժե դալկան դալիս արեց Եկոն անելուց: Տան համարը վերցրեց տրա: Ջանգեց տեղիքին: Մերն էր վայթեմ վերցրել: Ասեց՝ բա գիտե՞մ ձեռ Եկոնիկ ա: Մերն էլ ի՞նչ իմանար էդ ի՞նչ ա, ասեց՝ բայց իմ տղան նախկինում տենց հիվանդություն չի ունեցել: Յա՛, հա՛, հա՛, ինչ բոցեր են լինում բանակում, հա՛, հա՛, հա՛:

- Շարֆային Յակոբջանյան:

Արա՛, էս դո՞ւ էլ էս ուվալնյաս ըլնում: Տալիքներդ փակել էս, որ էթում էս: Սաղ ծառայությանդ վախտ ֆուֆլո ֆռացիր, դաժե էդ կադակցությամբ ուզում էին քեզ ֆուֆլանդիա ասող ռավկա անեին ծառայելու:

- Շարֆային Մարգարյան:

Ես էլ էս եմ: Ծառայությունից հոգնած ու դավադիս էլած: Գնում եմ տուն, հայրենիքի դարսֆ սկած, բայց հայրենիքի դարսֆը չսացած: Յայրենիքի մեր դարսֆը տանջվել էր, բայց հայրենիքի դարսֆը մեզ տանջելը չէր: Էն հայրենիքի, որի առջև դու դիտի տանջվես նրան դարսֆ տալու համար, ուրեմն էդ հայրենիքի ներսում ինչ-որ սխալ բան ա կատարվում: Ա՛, թքած ամեն ինչ վրա, հես ա բիլես եմ տանում:

- Պարոն գնդապետ, շարֆային Մարգարյանը ներկայացավ զորացրվելու համար:
- Արա՛, էս աչիս ինչ-որ բան սխալ ասի: Յամար դիտի ասեի, թե կադակցությամբ, տո թքած:
- Շնորհավոր, տղա՛ ջան: Յաջողություն:

- Պատիվ ունեն:

Դե տու բիլետս արա՛, ես հեղինում եմ ստից:

5

- Տղե՛ք ջան, հաջողություն, ցավներդ տանեն: Լավ մնացե՛ք: Հըլը կհանդիպենք: Չմայած ձեզ մի քանի օրից եմ մեր յանը սղասում:

- Հարց չկա, Ան ջան, գիտես, գալիս եմ ու կայքերով:

Ֆայո հելա: Ավտոն Կադետե-ի մոտ ինձ ա սղասում: Ես Կադետեի դուռը խի՞ եմ փակ պահե, յանձ չգիտեմ, որ ուվալնյաս եմ ըլնում, յանձ չգիտեմ, որ իմ ուվալնյասի օրով սաղ դռները մի քանի բաց ըլնեն: Լավ էթամ բացեմ: Արա զանոկով ա փակ: Բա, ո՞նց էթամ: Արա՛, խի՞ չեմ կարում հեղինեն: Ես ի՞նչ էլավ: Արա՛, մի լոմկե՛ք: Թողե՛ք ուվալնյաս ըլնեն: Արա՛, ախր տեղիք ինձ եմ սղասում, սենց ո՞նց կլնի: Իսկ մյուս ուվալնյաս էղածները լավ էլ կարում եմ հեղինեն, արա էս ինչ մի ֆանտաստիկ ա, սենց բան կյանքում չի լինում: Իրանց համար բաց ա, ինձ համար՝ փա՛կ: Հըլը հեղինեն պալկայի մոտ:

- Պարոն գնդապետ: Ես չեմ կարողանում գնամ:

- Ձեռ ես առնում տղա՛ ջան: Նայի նենց չանեն իսկականից չեթաս:

- Ոչ մի կերպ պարոն գնդապետ: Ես ինձ թույլ չեի տա:

- Լավ, ոչինչ տղա՛ ջան: Չես կարում, չես կարում, հիմա ի՞նչ անենք: Պատահում ա: Տենց էլ ա պատահում:

- Լսում եմ պարոն գնդապետ:

Արա վեջը չի: Այսիմեն ի՞նչ վեջ, իմե՛ք թե՛ք ունի ես կկարենամ գնամ, թե չէ: Բա ի՞նչ անեն, ո՞նց անեն սեղից դուրս գամ: Հըլը զանգեմ տուն, տեսնեն՝ ինչ կասեն:

- Այո՛, ման:

- Հա՛ ջան, դուրս ես էկե՛լ արդեն:

- Ման, չէ: Չեմ կարողանում դուրս գամ: Չեմ հասկանում՝ ինչ ա կատարվում:

- Հա՛, ոչինչ ազիզ ջան: Եթե չես կարողանում, մի՛ արի:

- Էղավ ման:

Է՛, ոնց թե էղավ: Ես ի՞նչ եմ խոսում: Ո՞նց կարա էղավ լինի, եթե չեմ կարում գնամ սեղից: Հըլը տեսնամ պառնա ինչ կասի:

- Պարո, բարև:

- Հա՛, անդ, ի՞նչ կա: Ճանփի՞ն ես:

- Չէ՛, պարոն, չեմ կարում գնամ:

- Դե, եթե տենց լուրջ որոքելեմ ա, մի՛ արի: Դե ես չեմ կարա ծանոթ-մանոթ խառնեն:

- Էղավ պարոն:

Ի՞նչն ա լուրջ որոքելեմ: Արա՛, ես սկի չգիտեմ, որն ա էդ որոքելեմը, որ չեմ կարում գնամ, որ իմանամ կլուծեմ կեթամ: Լուրջ որոքելեմ էն ա, որ չեմ կարում էթամ, բայց թե խի էդի հայտնի չի: Ո՞՞ք լրիվ խառնվել եմ իրար: Չեմ ջոգում, թե ինչ եմ խոսում արդեն: Հըլը զանգեմ Աննային, իմե՛ք կարող ա մի խելի գլխին խորհուրդ տա:

- Ան, բարև:

- Բարև, ջան: Կարո՞ւն եմ: Շո՛ւտ արի:

- Ան չեմ կարում գնամ:

- Չե՛ս կարում: Է՛, չես կարում, մի՛ արի: Մտածում ես եղե՛ք երկար միտքի սղասե՞նք:

- Լավ, չեմ գա: Դե դու գիտես:

- Ի՞նչ գիտեմ:

- Որ եղե՛ք սիրում եմ:

- Հա՛, գիտեմ, բայց դու մի՛ իմացի: Հաջող:

Ի՛, արա՛ էս լրիվ ցնդել եմ, ի՞նչ ա կատարվում: Ես ի՞նչ ա էղել մարդկանց հետ: Ասում եմ չեմ կարում գնամ, բացի նրանից, որ հե՛չ վեջները չի, հըլը մի հաս էլ սենց եմ պատասխանում: Ի՞նչ անեն:

- Այո՛, Մուշիկ:

- Հա՛, ազիզ: Տղե՛քով մտած եղե՛ք սղասում: Ոնց ասել էիր, լիվեն 50 ԵԻԵ, արաղը՝ լամ-պայն, հե՛, հե՛: Թափով արի՛:

6/2010

հոգեբան
հր

- Մո՛ււ, չեմ կարում գամ:
- Է՛ վրե՛մ գաւ: Մեզ էղի շա՛ս չի հե՛տաբրում: Մենք առանց քեզ էլ կխմենք:
- Էղալ մու...

Աճոյ: Թո՛ւ, ես սենց բանի, թո՛ւ ես սենց ընգերների: Ես ի՞նչ մի հրա՛ւ ա, է՛ս ինչ կախարհանք ա: Զլինի՞ աֆիցեռներով հավկել վիուկի մո՛ս են հելե, որ ինձ ուվալմյա՛ս չանի: Մաւ բանակ չես կարում հելենս, դաժե են վախս, երբ հելնելուդ վախսն ա:

- Արա՛, Ամերիկանե՛ց: Ես հըլը սե՛ղ ես:

Վայ՛ քու արա, լալ էլի:

- Ոչ մի կերո, դարո՛ն կադիսան: Ոչ մի կերո չեմ կարում հելնեն:

- Ոչինչ, կյանք ա, դասաիում ա: Եսօր ծառայեցիր, հա էլ կծառայես: Ծախմասի օրենքն ա,

չգիտես, մի անգամ արիր, հա դի՛ անես: Մի անգամ ծառայիր, հա դի՛ ծառայես:

- Լսում եմ դարո՛ն կադիսան:

Հելնեն շղեփն սենամ, իրան կարող ա մի բան իմանան:

- Արա՛, Մո՛ւ, Մո՛ւ: Լալ ա սե եք:

- Ես դու հըլը խի՞ չես հելել:

- Արա՛, ազի՛զ, չեմ կարում հելնեն:

- Ո՞նց թե չես կարում, այ՛ տղա: Հըլը արի՛ սե սսենք քեզ: Տղե՛ք, էկե՛ք:

- Ես հարի՛քը ասում ա, որ չի կարում հելնի:

Արա՛, սրանք վա՛ս են, ախր սրանք ի՛նք ընգերներն են, բանակի ընգերներն են: Արա՛, ուզում եմ ինձ սղանե՛ն: Ախր, ախր, վախ ա չես: Ո՛ւ, ուղիղ սղնիչնիս: Արա՛, մի՛ խփեք: Ախր, էս ես եմ, ձե՛ր ընգերը, Անը: Զե՛ք հիշում: Արա՛ դուք ախր ինձ Ամերիկանեց կմեցիք, որսն ամերիկական սիգարետ էի բաժնում: Մի՛ խփեք արա: Եսօր տուն դի՛ եթան: Հետո՛ ինչ, որ հըլը չեմ կարում, դի՛սի նենց անեք, որ վաքե չկարենա՛ն: Դուք թիս, վախ:

- Արա՛, Վլո՛ ի՞նչ ես անում, կսղանես:

- Դե մեռի՛, չես կարում եթաս, հա՛, ուրեմն մեռի:

Ոսկաններն են գալիս, աչիս դրծա մեռնելուց: Դե փախե՛ք գոնե տղեք: Արա՛, ոսկանները, հեսա կգան կռնեն, ի՞նչ եք հըլը խփում:

- Ես ի՞նչ ա սեղ կասարվում:

- Պարո՛ն, ենթա-սղա, մեռի ես քու... Պարոն ենթասղա, էսի ուվալմյա՛ս ա էղել, ասում ա՝ չեմ կարում եթան:

- Ո՞նց թե: Խփեք հըլը սրան: Զե՛ք, սղասե՛ք, մի՛ խփեք: Հետո՛ կայնեք ասե՛ն: Հել կայնի հըլը ոսի, արա՛:

Պահո՛, դիսալեսն ա հանել: Գզմի: Ֆայո, մեռա: Ֆայո, սղանեց: Սենց էլ բան կլնի: Ամենաեղանիկ օրս ամենավեցիկը սարի՛ն:

- Ֆայո մեռել ա: Հելանք սից:

Լուսանկար՝ Անահիտ Զարյան

ԽՈՐՀԱՆԳ

Կարին Գրիգորյան

1983-ին Խորհրդային Միությունը դարձավ ծննդավայրս ու մի վերջին շրջանում հասցրեցի վայելել Սև Ծովը՝ 1989-ին: Հետո՝ ածուխի փեչ, վերմիժել, ակումյասրով սելեվիզ, թուրական սերիալներ՝ կողքի հարևանի սանը, Վախթանգ Անանյանի ուրուդական լուսանկարներ ու այդ լուսանկարները վերջին «Հովազաձորի գերիները», որը փրկեցի մի հազար անգամ՝ սիրո տեղը գտնելու հույսով: Բայց լուսանկարները ձմռան փակած ճանապարհների ու ընկերության մասին էր: Մնացի փակ սահմաններում աղոթող ու ընկերությունը սիրուց գերադասող մարդ: Երաժշտական դրոշմ ինձ ուղարկել էին ժողովրդական երգեր ծնգծնգացնելու նպատակով. դա գլխից չաղալված նախագիծ էր, որովհետև իմ դրոշմական սերունդին, մյուսներից հետո չմնալու սկզբունքով, փորագրված էին լուսանկարի անունները: Այդ անհասանելիները շփվում էին միայն ժողովրդականների հետ, հետևաբար կլորիկ 400 դուլարը գնաց գրողներին՝ ինչ-որ մի դեկան Կապու Մկրտչյանի, ով ծանոթ էր գյուղի մեր բարեկամներին: Ընդունվեցի ռուս ռադիոյի մի տեղ. փաստորեն, Մանկավարժական ինստիտուտի ներքին անօրինական կերպով ժողովրդականներ էին թողարկում: Դասախաղությունում վկայություն տալուց խուսափեցի, բայց դիմումը(?) ստացա: Տարիների ընթացքում դրան գումարվեցին և մի փանի ասեսասներ, լուսանկարչությունն ու զարգացած տեխնոլոգիաները: Աստված մարեցին: 7 տարի շարունակ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթը բերանս էր դնում գրողների ու նկարիչների միության, կրթության նախարարության արտադրանքը: Ավարտվեց. ինստիտուտային տարածությունը Հայաստանի սոցիալ-մշակութային արտադրանքի առաջատար համարող (չտպագրված) հոդվածս վերջինն էր նրանց համար: Մի փանի ընկերների հետ՝ այս պահին հետաքրքիր էմ մշակութային և արվեստի թարգմանության խնդիրներով: «Ինքնագրում» հայտնվեցի Թուրքիայից իմ առաջին տպագրություններով, որոնք դուրս են ՀՀ-ԹՀ մշակութային հարաբերությունների բնագավառում փառափառական համաժողովից, բայց գտնվում են դրա ակունքներում:

1. Օր երրորդ

Սամբուլը սիրածների տեղ ա.
փախնելու,
էսօր վերջապես հիացա փառափով:
Քաղաքի սակ մի ուրիշ փառափ կա
ու սովորական մարդիկ աղոթում են
ընթեր քյուզանդահոն տների մեջ,
տների սակ հին մառաններ կան,
էնքան հին, որ էդ հին սովորության համաձայն՝ ուզում ես չոքել աղոթել:
Աչքս կոտորեցի ա էսօր Սամբուլը,
բայց ահագին սխուր եմ,
էսօր հասկացել եմ, որ սամբուլահայերը
դաժե հայկական գերեզմանատանը թուրքերեն են խոսում,
երբ իմանում են, որ Երևանից ես, հետո էլի թուրքերեն են խոսում,
հետո ֆո ընկերոջը թուրքերենով ասում եմ,
որ Հայաստանի հայերենը ցածրաճաճակ է,
ու իրանի չեն հավանում:

Ծերանոց էին գնացել,
դառնալիս մեկը ինձ հարցրեց «Ամուսն» գիտե՞ս
Օղորդի սյուժեն սկսեցի դասնել ստիպված,
ախր չգիտես ինչ խոսես էս մարդկանց հետ,
հետո հարցրեց Երևանում ազատությունը ո՞նց է...

Գնացիմ Կում Կաղը, Կյոռ Ազոբի ռեսուրանում
մեզ չայ հյուրասիրեցին,
բայց Պոլսո գլխավոր հայկական եկեղեցին փակ է 5.30-ից հետո.
ու կամեաներով քաղաքակրթական,
ինձ մեր չթողեցին,
ու կասկածանքով հարցրեցին թուրք ընկերների մասին,
մի խոսով՝ ինձ չգիտես ինչու կասկածեցին,
Երևանի ակցենտն էլ խանգարեց,
ինձ եկեղեցու դռնից մեր չթողեցին,
Թուրքիայի հայերին եկեղեցին սղասարկում է մինչև երեկո:
Դրանից հետո Աստոն Տան դռները փակվում են
հայ-թուրքական հարաբերությունների դասճառով,
և իմ ու թուրք ընկերների ջերմ բարեկամության ճակ
թափված ա մի մեծ ու ահավոր թեմանություն,
Դիմից հետո խեղճ դասերի խելիլը թռցրել ա,
մահվան վախեր ա աղորում,
իսկ Սամբուլի հայերի դեմքը մեծ մասամբ ավելի փակ ա,
քան չաղբայրվ կանանցը,
թուրքերի մեջ հաստատ գիտես թե ով են,
ու հետո ա հաղթահարել ազգությունը իրանց հետ,
քան սեղացի հայերի մեջ,
սրան չգիտես իրենց ինչն են ուզում դառնել:
Եթե լեզուն, սաղ կյանքը թուրքերն են խոսում,
որովհետև ուրիշ կերպ հմարավոր չի,
հայերենը դարձել ա տոնի համար դառնալիս համով ուսելիք,
կամ կոզիր քան:
Թուրքերը ավելի են Հայաստանով հետաքրքրված,
քան սեղի հայերը,
հասկացել են թե ինչի
սա համ իրանց հողն ա,
որի համար դեռ կռիվ են ծալիս թուրքի դեմ,
ու օտար հայացքի համար բոլոր թուրքերի նման սվաղված են
փաղափ բյուզանդական ավերակներին,
իսկ Երևանում էլ մեմ մեզ միսիթարում են,
որ արևմտահայ դոկտորան ծաղկել էր Պոլսում,
հայ հարուստները փաղափ կենտրոնական փողոցում ճեղք ունեին,
իսկ ամենաաղանդավոր ճարտարապետները հայեր էին:
մի խոսով էություն,
որ հմարովի իրականություն ա Թուրքիայի հայերի մասին,
որովհետև իրանք էս հին հողի դասնության ընդամենը մի մասն են,
ու ոչ թե գլխավոր մասը, այլ ամենալացելու,
ամենաանհետ:

19. ապրիլ, 2009

2. Օր երկրորդ

Կինոփառասունի մամլո կենտրոն
ֆրֆռում էին՝ Սամբուկի փողոցներով,
խանութներով,
նվերներ,
գին եմֆ ֆցում,
5 զույգ ականջող ու 3 բլուզկա, 1 շարֆ,
էսորվա համար հերիֆ է,
իններվյու փառասունի ճնորենի հեռ
ու հեռ ճանապարհի դեղի «Ակոս»-ի խմբագրասուն,
հայտնում եմ ինչու լուր՝ Մանգասարյանը մահացավ...
Հրանս Դինֆի նկարը տոնածառի լույսերի մեջ է,
շենֆի մուսֆի մոտ մոմերի տեղերը մնացել են,
ես դառնում եմ Հրանսի տեղը մի երկու վայրկյան,
իսկ ներսում մարդիկ շարունակում են աշխատել լուրջ դեմքերով,
իրականում հոգնել են Երևանի հայերից,
սա ուրիշ աշխարհ է,
ու էլի հայերի տունը:

Մեքոն փախած է, շատ լավն է,
ոնց որ կինոններում,
ճաշակով ու նուրբ մացիոնալիսական,
Գալասա Անսիկ հյուրանոց,
հեռ էլի Իսթիկլալով ֆայլում ենք,
մեռանք էս փողոցից,
ուր գնում ենք, էստեղ ենք դուրս գալիս,
ես ինչ ա, մեռակ խանութ ու եվրոպական դեմքեր,
էստեղ «սովորականությունը» մոդայա դարձել,
մառոմին էլ թանկ, բա շուրերը...
մի 300 հաս խանութ կա էս փողոցի վրա,
գժվել կարելի ա, տանում ա,
դու էլ գնում ես,
լավ, ինչքան կարելի ա շուր ու կոշիկ մայել,
բեզ հավերժ շնորհակալ կսարքեն էս փողոցում:

Ուզում եմ էն հասարակ Սամբուկը տեսնել,
կենտրոնում չեն ատում, կայֆ են բռնում,
իսկ մի ֆիչ հեռու ատում են էլի,
ոնց որ սովորականի դեմ,
բայց մի խանութդանի մոտ գնացիմք Կարոյի մոտ,
ասեց էդ կողմերում հենց իմացան մեռակ աղջիկ ես,
ճիշտ ա չեն սղանի, բայց սումկեդ ու փողերդ կտանեն,
բան էլ չես կարա անես,
որ տաքի կանչես, տաքիսն էլ փողերդ կառնի կգնա:
Այ ֆեզ Սամբուկ...
Հիմա մարդ դեմ ա ճարեն, ՏՂԱ-մարդ, որ գնամ
ֆադաֆի էդ տղամարդ մասը տեսնեն:

Փառասունի հյուրերի համար ճաշ էին սարքել,
դե մենք էլ գնացիմք,
ձուկ կերանք ու մի ֆանի համով սալաթ,

Գտեցի՜նք ամենամեղսկունում ու ես ինձ լավ էի զգում
 փուրդ ընկերների շրջապատում
 դե անգլերեն էի՜նք խոսում:
 Հետո էկան Պերմանիայում աղբոջ ֆրանսիացի մի աղջիկ
 ու հենք մի ուրիշը, ով էմֆան սիրում էր, որ անունը չեմ մոռացել՝ Ջուլիա:
 Սո, ֆրանսուզիկն նման էր Ծոմակին,
 ու ամենավերջում,
 երբ ես իրան մի լավ տանջել էի բացատրելու համար
 թե ինչ պատճառներով ունեցավ հայրը նախապնդողին դարձնել՝
 (կներե՛ք էս մասով,
 գիտե՛ք էլի իմ մացիոնալիստ անցյալը,
 ոնց անում եմ, չեմ ազատվում)
 կիսվեց իմ հետ մի գաղտնիքով.
 իրեն երբ էստեղ հարցրել էին թե ուր է իր ամուսինը, ինչու իր հետ չի,
 ահագին զարմացել էր:
 Ասում եմ էս կողմերում սենց ա,
 աղջկան մեծացնում եմ, որ մայր դառնա ու կին:

Հետո զարմացել էր
 թե ինչի իմ ընկերուհին վախենում ա
 գիշերով ֆայլել թեկուզ Իսթիկլալով:
 Ես փորձում եմ ասել, որ հայ կինը էն գլխից վախում ա թուրքերից,
 որ էդ վախը հին պատճառներով ունի,
 հետո էդ երկու եվրոպացի կինը իրար մեջ
 որոշել էին մեզ ճանապարհել մինչև հոթել,
 արա շատ ամոթ էր,
 մինչև հիմա ամաչում եմ:

Սիդիլը հրաժեղ աղջիկ է.
 ցերեկները գրում է, գիշերը՝ DJ աշխատում,
 բայց ֆանի որ ինքը չնայած հայ է,
 Իսթիկլալով գիշերը ֆայլել չի վախում,
 ու թուրքերի հետ լավ էլ լավ է բռնում,
 ու էդ լավը ահագին նման է ֆոչարուն,
 մի խոսքով ես էլ եմ դարձնում,
 ու ինձ դուր է գալիս շարժել ոսկորներս,
 ու մեկ ա թե ում հետ ես դարձնում,
 որովհետև
 վաբե՛ք ազգությունը ինչ կադ ունի մարդու հետ:
 կարևորը միասին լինելն ա:
 Մի խոսքով ես հիմա էլթոն Ջոն եմ լսում,
 ու կարոտում եմ Կարսին,
 ու հասկանում եմ, որ,
 իզուր ժամանակ եմ ծախսում
 ինձ փնտրելով իմ դադարի մեջ
 Թուրքիայում,
 Չնայած դա երկի կարևոր էր իմ համար:
 (Ժողովուրդ, հիմա մեր ժամով գիշերը 4.55 ա:)

15. ամիս, 2009

3. Օր չգիտեն որերենորդ

Այսօր, ինչդեպ և երեկ,
հարբած աչքերով փայլեցի եկա տուն,
այսինքն՝ հյուրանոց,
ֆադաֆը լիքն էր տուրիսներով,
բայց ես ուզում եմ ինձ սովորական զգալ,
ճնական ու ջինսներով,
ու ստեղ էլ կյանքը ջինսական ա առաջին հայացքից:
Ջարմանալի ա, որ թուրքերը մեր հանդեպ
ավելի մեծ հեռախոսություն են ցուցաբերում
ֆան սեղի հայերը,
այսինքն՝ լուսաբանական են օգնելու,
իսկ փողոցում ֆո ազգությունը ընդհանրապես կարևոր չի,
եթե ժամանակավոր ես այստեղ,
ու դու վերջապես ֆեզ դրոստ մարդ ես զգում,
ձիւս ա՝ ձիւսված էն մասսայի մեջ,
որ Թուրքիայի վճարող մասն ա,
բայց ասեմք Սամբուլն էլ ֆո համար
ահագին մափուր ու սիրուն են դառնում,
ու դու մասսային մերձեցած մարդ ես:

Հայկական թաղամասերը առանձնապես չեն ձգում,
չեն հասկանում ինչի,
առաջ ամեն ծակում հայ էի փնտրում,
իսկ էս անգամ գուցե մասսան ինձ տանում ա,
էսօր դաժե թուրք լրագրողը զարմացավ, որ չեն գնացել էմսեղեֆ,
ու ես էլ զարմացա:

Օրվա գործ լիներ կանեի,
որ համ էլ մարդկանց չկարոտեի,
հիմա հավաքում եմ մեմակ այցեֆարսեր ու մսֆեր,
գնում եմ դիվա խմելու ու նկարվում եմ մոր ընկերներիս հետ,
կարևորը իրանց վրայից եվրոպա-ամերիկյան ջերմություն չի փչում,
այլ՝ թուրքա-ֆրդական վախենալու մարդամոտություն:
Ու՛ֆ չգիտեն...վոբոլը էս մարդկանց հետ մսեղ լինում ա,
խմել լինում ա,
ադրել էլ երևի կլինի,
միանգամից մի կտոր հացի են հրավիրում:

Գյուլիսանը Վանից ա....սիրուն, կապույտ աչքերով աղջիկ
հոգեբան:
Ինքը առանձնապես լուսնություն չգիտի,
կամ գիտի՝ ձեն չի համում,
բայց ավելի լավ, որովհետև Վանում կյանք կա,
մեմակ վանք ու լիճ չի:
Վանում երեխեֆ կան ու իրանց համար էս աղջիկը հոգեբանություն ա անում:
դա ավելի կարևոր ա, ֆան Վանա կատուներն ու տառեխը,
Գյուլիսանը ինձ Վան ա հրավիրում միանգամից,
ու էնդեպ բաց արտով ա հրավիրում
որ

6/2010

համալսարան

Վաղը լիք է զնամ Դրանսի մոտ,
 Ակոսում տեղը հարցրեցի՝ առաձնադրեա արձագանք չգտա,
 բայց էսօր իրա թուրք կոլեգան Դուրիեթից ասաց՝ միասին կգնանք,
 He is my favorite person in the world ասեցի,
 վռազ թարգմանեց թուրքերեն՝ ընկերներին,
 խմեցինք Դրանսի կենացը:
 Իսկ թուրքական հին դուռը եղբան էլ վաճը չի:

18. ապրիլ, 2009

4.

Թուրքական զարեջուրն ու Կարսի հայկական տները
 իմ մեջ իրար հետ բարեկամություն են անում,
 որովհետև ես հիմա Կարսում եմ
 ու հիմա չգիտեմ ում տանն եմ գիտեցելու,
 բայց իմ ծանոթի ծանոթի ծանոթները
 սենյակը տաքացրել են իմ համար,
 ու չստիկներ են սվել,
 ու զրույցից տարավեց, որ
 հավաստում են դեմոկրատիային իրենց երկրում:

Կարսը հիաստան է այնքանով,
 որ ես ինձ տանն եմ զգում,
 բոլորը ում հանդիպեցի ուրախ են ինձ օգնել,
 մեկը առաջարկում է երգում ում իր տանը մնալ,
 մյուսը թուրքական news agency-ում աշխատանք է առաջարկում,
 մյուսն ասում է, որ ինձ
 հայկական գերեզմանաբերի լուսանկարներ
 ցույց կտա,
 էն մյուսն էլ ինձ կերակրում է,
 ու ասում է, որ հյուրը չի կարող վճարել:

Փորձում եմ բացատրել, որ Կարսում ես ինձ ոչ հյուր եմ զգում,
 ոչ էլ տուրիստ,
 ու Օզյունը, կադույս աչեբով թուրք աղջիկը,
 ում նախնիները Սալոնիկից են եկել,
 իրեն Դունաստանում չի կարող տուրիստ զգալ,
 ասում եմ իրան ու հասկանում է ինձ:

Իսկականից շատելու միջավայր է,
 ունց որ Աբովյան փողոցի մոտակայքում,
 ասում են 2-3000 հայ կա այստեղ,
 ու ես հայկական թերեւս եմ գտնում,
 բայց ասում են սուս, էդ մասին բարձրաձայն մի խոսա:
 Է, չեմ խոսում,
 ու մտնում ուրախանում եմ, երբ ընտիր-ընտիր հայկական շենքերը
 օգտագործվում են իբրև դպրոց ու կոնսերվատորիա:
 Իսկ տաճարներում, որտեղ մեծամասամբ ֆրդեր են մտնած,

ու գրասեղանների վրա անդամայն շափառման կզսնես
մեկ-մեկ սենյակներից անդուր հոս ա գալիս,
բայց ինչ կուզես ասա,
ես մարդիկ Անին ու Կարսը իրոք սիրում եմ,
ու հղա՛հանում եմ կիսաֆանդ եկեղեցիներով:

Խոխմայա, երբ ժամում ես եկեղեցու հիմքի վրա մզկիթ եմ արել,
մեկա, էլի աղոթքի տուն ա,
մտածում եմ:

Էստեղ Գյումրիի ու Երևանի մասին շատ եմ խոսում,
սահմանի բացման ու բարեկամության մասին:
Ես թելը խմում եմ շափառը կրծելով
ու մարդիկ ուրախանում եմ, որովհետև դա Երզրումի սովորույթ ա,
երբ ասում եմ դադար Բուրսայից եր,
ասում եմ հըմ...ու մի տեսակ ջերմանում եմ,
ասում եմ՝ մերոնցից ես, Թուրքիայից ես:

Ես ուզում եմ հավասար
գուցե խաբուսիկ այս հարազատությանը,
բայց մի բան հասկացել եմ.
շատ տրոպիկանոսի ազգ եմ թուրքերը,
վազա ֆեզանից լավը կտվորեն ու կվերցնեն,
հետո ֆեզանից առաջ կանցնեն ու դու,
որդեսզի մոռանաս, որ հիմա էլ դու իրանցից սովորելու բաներ ունես,
գերադասում ես փակվել ֆո մեջ
ու չեսնմելու տալ ֆո հարևանին:
Ի՛նչ վիթխարի ֆայլերով եմ առաջ գնում...
մանթո եմ ահագին,
մյուս կողմից կողմնակից,
որ ինչքան հնարավոր է շուտ սահմաններն ու մեր աչքերը բացվեն:

22. ապրիլ, 2009

Լուսանկարը՝ Անահիտ Չալոյանի

6/2010

համա
հր

Լուսինը թփերի մեջ

Գուրգեն Խանջյանի «Նսսիր Ա գնացի» վեպի Գևորգին

Վազում էի Գևորգի մոտ: Միայն մրան կարող էի ասել, որ Շողերին փթմռութի վրա անհոգ մեռած թողել, եկել եմ իր մոտ օգնություն խնդրելու: Շողերի տղուն տարսերի դիմաց այրել էին մոր աչքի առաջ, ղեկությունն էլ հողերը խնայելու, ամբողջ Հայաստանը գերեզման չսարքելու համար հիմա դիակիզարաններ էր կառուցում: Հեռուստացույցի ձայնը դիտմամբ բարձր միացրել եմ, որ կարծես Շողերն անհոգ սերիալ է նայում:

Տափու վարորդի վրա գոռացի. «Ջգույժ, ագռավ տրոցի»։ Վարորդը, սիգարետը շուրթի անկյունումը ղեկը, ասաց. «Քուր ջան, շատ ռոմանտիկ ես, տղամարդու սև տրուսիկ ա, խի ես խառնվել իրար»։ Հետո վարորդը ցուցամատով անընդհատ հայելու նույն տեղին կցացնում էր: Փողը տալիս նկատեցի, որ նույն տեղից շուրթերս են երևում:

Գևորգի հետ եմ. «Տիեզերքը աղմկում է, մրա հոգոցները մեզ են հասնում, հո չե՞մք թողնելու հողը կորչի, ծերանա, հասկացիր, հողին ղեկ է ազատեմ չարչարաններից, փրկեմ դիակներից»:

Ամբողջ խոսակցության ընթացքում եղումներս կրծում էի. կարծիր ներկ էի փսել կամ արդեն արյունս էր... Ձեռքերս բարձրացրի, թևերիս ներկ չէի փսել, ուրեմն արյունս էր:

Ափերն աչքերիս մոտ թափ տալով ասում էր. «Ախր ամենակարևորն ես մոռանում՝ հողը Աստուծո սերմն է, մեռած բջիջները մրա ինչի՞ն են ղեկ»:

Խելագար Շողերը զուգարանից դուրս գալիս հետույքը մաքրած թուղթը հետն էր վերցնում, միջանցքում սիրուն ծալում, գրդանն էր դնում, ո՞նց հնարավոր էր մրա վախը մեռած բջիջ համարեն: Իմ խելով Գևորգը անկարողությունից էություններ էր դուրս տալիս: Գևորգս իսկա-դեպ խելով է. մեր հանդիմանալ օրերին սոխ չէր ուտում, գիտես, որ համբուրվելու եմ, իսկ ես ասում եմ սոխի հոտը:

«Աղմուկը հողի ձայներն են, տիեզերքը վախենում է, մայրի վերև, բա Բո կարծիքով ամբողջ աշխարհում աղետներն ինչի՞ց են: Դե արի, արի իմ սիրուն աղջիկ, արի աղոթեմք լուսնին, ափերդ բաց արա, ձեռքերդ վեր դարձրի, գայլի մման ոռնա: Տես լուսինն ինչ սիրուն է, ոնց որ տուրուզիկդ լինի թփերի մեջ չիռիկ անելիս»:

Նայել է:

Ջե... է՛... ու մտնումս ոտներս գետնին խփեցի... Իմ Շողեր մորմուրը ծերությունից ցեք-ցեքս իրար վրա հավաքված մաշկով աջ կուրծքը հանում էր, օգնում կրծկալի վրա, չոր տուրուզի ցուցամաշի ու միջնամաշի արանքում դնում, երևակայելով կերակրում էր արդեն մեռած տղային, ով հնարավոր է Շողերի համար մոր էր ծնվել... Ոնց կլինի՝ մրա սերը մեռած բջիջ համարվի... Եթե կարողանայի այս էլ ասել, գուցե իրոք օգնե՝ փաստաթղթերը ձևակերպեմք, կարգին հուղարկավորեմք (հողն ուղարկեմք) Շողերին...

«Դե հերիք է բարակ մասներդ կոտրատես, արի հիմա էլ էմ բարձր սարին աղոթեմք»:

Ձախ Երջվեց: Չսեսավ զարմանալ: Ձեռքերը վեր դարձրեց ու սկսեց գայլի մման ոռնալ: Ես լուսնի կողմն էի նայում: Արտասովոր հանգիստ եմ, կարծես Շողերն ու մրա մաշիկ երբեք էլ չեն եղել, ոչ ոք բացի Գևորգից չգիտի, որ Շողերին բերանի վրա մեռած թողել, փախել եմ իր հանից: Պատահական, վերացական, հաս-հաս ասված մրա խոսքերն այլևս ոչինչ չէին նշանակում, իր գրածի տես ուզում էի փառքով հասցնել հետույքին: Ուր էր, թե կարողանայի արհամարհել մրա մեկիկ-մեկիկ ասված խոսքերը, իր մասին էլ հաստատ մտածում էր. «Ինչ տակալն եմ ես, չէ, ավելի շուտ՝ ինչ խղճուկ եմ ես...»: Գուցե ինքն էլ ուներ սև փայլուն գոտի ու փոքր աղջկան մանկադարձից վերադարձնելու հիշողություն:

Հնարավոր է, Գևորգը երկուսիս էլ սփռվելու կարիք ուներ. երկուսիս նույնիսկ վաղա-

ժամ մահը (նրա մահը միշտ էլ ինձ վաղաժամ է թվալու) չէր փրկի մեր մարմիններն այրելուց... Եթե սա կարողանայինք ասել միմյանց, կասեի՝ արի գոնե Շողերին թաղեմք: Ուշադիր նայեցի նրան, ասաց՝ էդդեմ ուշադիր չեմ նայի ծերացող մարդուն: Մեմք երկուսով էինք ղայֆարում իր ճերմակելու դեմ: Նա երիտասարդության, հասկալիքս Արմենի հետ մրցելու ղայսճառով է արագ ծերանում: Չնայած Արմենը ինձ էլ էր խանգարում, խանդում էր. նրա մասին հողվածը համակարգչիս մեջ գցել էր «Գևորգ-1950» վերնագրով: Չեմ ուզում Գևորգս մահանա: Իմ ջա-հելությանը նրանից շեղում եմ, գայթակղում եմ մահին: Գևորգին ասում եմ՝ ի՞նչ եմ, արդեն երկու օր է մամաս ղաղղաս իրար հետ չեմ ֆում, ասում է՝ էդդեմ լինում է, ժամանակ է գա-լիս, երբ ամուսինները միասին չեմ ֆում, հազարից մեկ, ամիսը մի անգամ: Զգվում եմ ին-ձանից, որ նա էլ ամիսը մեկ մեմակ չի ֆում:

Գևորգս հիվանդ է, ջերմում է: Զանգում եմ Օլյային, հարցնում, կարելի է գամ Գևորգին ժեսնելու, նա էլ՝ եթե դու մեմյակ ես արի, թե չէ լիքը եռեխեք գալիս եմ, Գևորգին խանգառում:

Նոր տարում երեխեքով Գևորգին շնորհավորելու էինք գնացել, կինը նսեց ննջասեմյա-կում, ռաֆաելյի տուփի մեջ մոմեր վառեց, սկսեց Ասվածաշունչ կարդալ: Երեխեքից ով ժե-սավ, հիացավ՝ վայ ինչ ռոմանտիկ ա... Դեսո Գևորգն ինձ ասաց, որ նա չար ուժերին էր վա-նում իր տանից: Մեզ:

Ասիճաններին ու դրանից հետո էլ իմ ընկերներից մեկն անընդհատ ծոծ Օլյայից էր խո-սում, մյուսները ծածուկ կամ կտրուկ՝ շրջվում ու ինձ էին նայում: Չէին հասկանում, որ ես ու Օլյան հարազատների ղես սիրում եմք իրար կամ որ նույնն է՝ նույն մարդուն:

Դիմա բոլորին արհամարհելով գնում եմ նստում Գևորգիս անկողնու կողին: Օլյան սուրճ է առաջարկում: Դաժարվում եմ: Տղան թեյ է առաջարկում: Դաժարվում եմ: Կնոջ հետ ռու-սերեն եմ բլբլացնում: Երբեք ռուսերեն բարձր չեմ խոսել: Կինն իրենց ընտանեկան լուսանկար-ներն է ցույց տալիս. նա և Գևորգը թևանցուկ, երիտասարդ եմ, լողափին: Նրա միակ առավե-լությունը երիտասարդ Գևորգին ժեսնելն էր: Իրենց առաջները՝ Գևորգիս գրկին: Կինն էլի է սուրճ առաջարկում: Դամառներն հրաժարվում եմ: Այս լուսանկարում նրանք հարս ու փեսա-յի շոբերով եմ. «Смотри как он был хорошим женихом»: Մղատում է հաստատեմ իր խոսե-րը, ասում եմ՝ հա, շատ եք սագում իրար: Դեսո ասում եմ՝ Օլյա, ինչ սիրում եմ ձեռներդ (իրոք սիրում եմ): Նա ժղտում է, շփոթվում, նորից նայում ձեռներին, տրոտում, նորից ժղտում: Դեսո հանում է նկարների առանձնացված մի խուրց, որեղ Գևորգը՝ տարբեր աղջիկների հետ է: «А что, у вас с Геворгом нет фотографии?»: Լռում եմ: Չեմ ափսոսում, որ եկել եմ նրանց տուն: Ընդհակառակը, ուզում եմ ընդմիշտ այդտեղ մնալ՝ ընտանիքիս՝ Գևորգի, Օլյայի և նրանց որդու կողին: Գևորգն արթնացավ: Տարբան էր փնտրում: Օլյան խնդրեց դուրս գամ՝ Գևորգը հագնվի: Միջանցում վառարանի կողին մասներս էի այրում. ախր ես Գևորգի մերկ ոտերը մերսել եմ, նրա եղունգներն էլ եմ կտրել... Գնում եմ նրանց տանից, առանց Գևորգի հետ խոսելու:

Գնում էի իմ ճերմակ ղտուկներով մահացած Շողերի մոտ: Գևորգին շատ էի ուզում ասել, որ եթե ինձ փնտրելու լինի, չգնա Շողերենց տուն: Չասացի: Իզուր: Երևի ենթագիտակցորեն ու-զեցի ինձն էլ ժեսնի փորի վրա մահացած կնոջ ղավեշը: Շողերն ինձ միշտ մի երագի մասին էր ղասմում, իբր իրեն փորի վրա եմ ղառկեցնում դագաղի մեջ, ես էլ մտածում էի, երևի սեք-սում ղառավիկիս սիրած դիրքն էր:

111-ով հասնում եմ Նար-Դոս փողոց: Պեսությունը հզոր բան է: Օրենքն ընդունելուց մեկ ամիս անց արդեն աշյունասափորների, ղասվանդանների խանութների փողոց է Նար-Դոսը: Ոչինչ չի վրիղում հայացքիցս: Եթե ես մեռած երեխաներ ունենամ, նրանց ճկույթիս չափ աշյունասափորների մեջ կլցնեմ: Տեսա: Փոքր սափոր, փոքր մաս, փոքր երեխա... Վազել...

Զանգում եմ Գևորգին՝ սեր ջան, երագումս իբր դագաղում ինձ փորի վրա եմ ղառկեց-նում: Գևորգը էլի հուսահատ է՝ իմ երագում էլ ֆո մեջքին մրջյուններ էին ման գալիս, գուցե իմ երագը ֆո երագի մեկնաբանությունն է...

Խանդեց...

Տեսնես, ո՞ր արևածագից հետո չեմ սիրի նրան...

Գևորգը հաստատ մտածում էր, թե իր նախկին սերն ինձանից խելացի է, ես էլ մտածում էի իմ նախկին սերն է Գևորգից խելացի...

Ու՛Ֆ...

Փախչել գևորգներից...

Կյանքումս կրկնվող անընդհատ վազքը մնամ էր դասավանդի այն դարձերությամբ, որն անընդհատ կարողան էի և միշտ նույն տեղից միտքս շեղվում էր, վերադառնում էի՝ էջը սկսում էի նորից կարդալ, էլի նույն դարձերությունում՝ նույն միտքը... Երևի բառի ասոցիացիան հենդիմակի էներգիայից ուժեղ էր...

Իմ վարձով չան դահարանի դռները ալիքաձև էին, դահարանի մեջքը հաստ փայտից էր. ուրեմն կողքերը կլիներն ալիքաձև. մնում էր կափարիչի հարցը լուծել: Շունչս կտրվում էր: Երբեք տունս այդքան հեռու չէր եղել: Եթե իմ վեց տարեկանում Շողերը մահանար, նրան կդառնեցների շինարարական վերամբարձ կռուներին վրա, երկինք կուղարկեի, կարծում էի մարդիկ մեռածներից այդպես են բաժանվում, կռուները շատ մոտ էին երկնքին: Չգիտեի, որ աշխարհը մեծ հոգատարությամբ ու խնամով թաղում էր մեռելներին:

Երթուղայինում մի կին թաթիս խփեց մասնետս կրծքիս համար: Գուցե իսկապես դեմ էր ենթարկվել: Թողնել, այրել: Գուցե սափորի դաղած ընդերքը հասնի հողի խոնավությամբ: Չէ: Չհուսահատվել էր դեմ:

Դամադանակիս մեջ Շողերը հետևյալ մաքրած զուգարանի թղթերից էր դրել, 100 դրամը հանելիս տեսա, գրած՝ «մաքր ջան, իմ լավ մաքր. հիվ չանես էրեմ ինձ, բալես»: Իմ խեղճ, ես էլ էի մեղքս գալիս:

Դամադանակիս կեղծի հոտ էր փչում:

Անիի հեկեկոցը. «Դու երբեք էլ չես իմանա ինչ է նշանակում մեջքը թրջված վերնաշաղկիով փայլել: Տասնվեց էլ չէի, երբ Շողերիդ տղան միջանցում հենց ինձ տեսնում էր, եսկից մեջքս գրկում էր, ափերով սեղմում խակ դողողի չափ կրծքերս: Մեջքս սկզբում տաքանում էր, հետո չգիտեի ինչի էր թացանում: Մեջքիս ազդավի ծոցածի դեմ թացով էի տուն հասնում: Չգիտեի եմ ու դառնելի բոլոր տղամարդկանցից, զգվում եմ»:

Նրան բռնացրել էի ընկերուհու հետ իմ տանը մերկ նկարվելիս: Երևի անընդհատ Շողերի մասին մտածելս մտնել էր կանխագուշակության իմ բոլոր շնորհները: Լյսիորեն հասակին փռվել էին, դուրսի ափերով գրկել միմյանց գայթակղող մարմնամասերը: Բազմոցների ու սեղանի վրա սև-կարմիր ծաղիկներով ներմաշերտի թափափվածությունը անդրադարձված հայելու մեջ էի տեսել: Աղաքսն իրենց կույր ընկերուհու ձեռքն էին տվել, նա էլ ձայների ուղղությամբ նկարում էր:

«Դա նրա շնորհիվ էր, որ իմացա ինչ սիրում եմ ես, ինչ հոտ ունի մաշկս...»:

Վերջին երեք բառն ասաց դասարկության մեջ: Միայն աստիճաններով իջնող կույր ընկերուհու ձեռքի փայլն էր սկսվում՝ անորոշ, շատող, մոլորված: Չէի ճանաչում ֆրոջս: Բայց զրույց էր, դա էլ էր զրույց:

Շատ կարևոր էր չմոլորվել: Չարմանում էի՝ էսքան վախերը որտեղից եմ հավաքել...

«Գիտե՞ս ինչեր ենք արել էդ տղամարդկանց գլխին. կարճ յուրկաներով մեկ ենք մետրո, իբր իրար հետ չենք, մտնել իրար դիմաց. նա ձեռքով տղան էր ոտները, ոտը ոտին էր գցել, գիտե՞ս որ սիրում եմ իր մերկ բոկները, մեր կողքին մտած տղան էլ, իբր իրար հետ կատակ եմ անում, հրմեծում եմ իրար, շոտերը փառում, երկար մայկերը ծնկներով փաթաթում, որ ճնկված անցները չերևան... հենց մետրոյի դռները ուզում էին փակվել, ես ու Գայուսն ծլկում էինք, լրբի տղերքին էլ մնում էր կնամիփի հռչակը: Այ էդպես ու էդքան ասում ենք տղերքին»:

Տեսնում էի, թե աչքերի մեջ ինչպես է ասելությունը տարություն դառնում: Բերանս չբացած՝ գոռաց. «Պառնա ի՞նչ»:

Չէ, դադարի մասին հեշ չէի ուզի խոսեմ, բայց ում մասին էլ որ ասեի, նա մեր հոր անունն անդալման կտար, որովհետև հայրս իմացել էր՝ դասավանդներ եմ գրում, կանաչ կազմով բարակ տերի մեջ բանաստեղծություններ էր գրել, չորս անգամ ծալած դրել ափիս մեջ ու ասել. «Սրանք կարող ա քեզ դեմ գան: Կարաս օգտագործես հողվածներիդ մեջ (ինքը դասավանդներին միշտ հողված էր ասում): Բառերը սովորական են, դու, եթե ուզես, փոխի»։ Այդ դադարին էնքան ուզեցի հորս վզովն ընկնել, փաթաթվել նրան: Երևի ավելի տխուր բան չկա, քան հորդ գրած բանաստեղծությունները չհավանելը, կանաչ տերի գոյությունը թափանցելը և միլիարդավոր մարդկանց ողբերգությամբ շատ մնամ նրա ողբերգությունը տեսնելը:

Անիմ մի փչ լռեց: «Մաման հենց տան ա լինում, հորդ լռությունը դառնում ա իմաստուն, կարևոր, ասելիքային, բայց հենց մի փոքր բացակայում ա, լռությունը խեղճանում, աչ-

փերը փոփրանում են, իրենից էլ մի ֆանի հաս են սենյակում ման գալիս: Դու չես էլ նկատել, որ հիվանդանոցում մամային վիրահասարան սանելիս, սայլակը հրելիս դադարի մեջքը թռչվել էր. կամ լացելուց էր, կամ կնոջ կարոտից... ինչ է՝ վախենում էր...»:

Վախենում էր:

Ես հասկանում էի՝ Անին Քայանենին էր պատահում: Չգիտեմ, բայց երևի գուցեակում էր, որ երկու տարի հետո Քայանեն երեխա է ունենալու, ինքը երկչոտ գնալու է փոփրիկի սենյակ, չորս օրական փոփրիկի հետ խոսելու է, կոտորելու, ասելու է երեխային, փորձելու է փոփ ոտնաթաթիկները ջարդի, առանձնացնի սրունքներից, այդ դեպքում Քայանեն քիմս ու բամբակ ձեռքին մտնելու է սենյակ, իրեն խնդրելու է սենյակից մի ռոտեով դուրս գա, որ մեկի ծննդաբերությունից մնացած վերքերը: Անին խնդրում է՝ ինքն անի, կհամբուրի, կթոփի, կտոյի, կվազանի բոլոր վերքերը, ինչ ուզի, կանի, բայց մտնելու է Քայանենի ամուսինն ու Անին վնդռելու: Ինչ է՝ Քայանեն, քեզ ամուսնովս չղաճարդու մարմին էր թեթ, որ ճանկռելով, հրելով, փրելով որովայնդ լցնես, ինչու լեցիր Անիիս, իմ դուռնուր Անիին, կարմիր օրջազգեստով, փոփ գարեկին մսած Անիիս:

Եթե փուրս լաց լինեք, ես էլ կլացեմ: Եթե նայեք ինձ, կփաթաթվեմ նրան, բայց առանց աչքերիս մեջ նայելու՝ դուրս եկավ սանից, դուռն ալմոդես օրիսկաց, ինձ թվաց դուռն էլ նրան նախաժողով: Մոտեցա ֆացով խփեցի դռանը:

Պահարանի ալիքաձև դուռը ֆանդելիս մտնում էի այն դասկերների մասին, որոնց մասին երբեք չեմ խոսել, ու որոնք միայն ես եմ տեսել: Դու յոթերորդ հարկի դասուհանից նայում ես. կամ սիրահարված ես, կամ էլ սիրում ես բարձրից նայել: Կին է մոտենում՝ կրծքին կերակրվող երեխա: Նա ծեծելով հեռացնում է քեզ դասուհանից: Մայրդ է: Նորածին փուրդ լուծած աչքերով ֆո կծկված, դուռնուր մարմնին է նայում: Չի լացում: Հիմա մտնում եմ՝ արդյո՞հ հնարավոր էր դասարանի դռան սոփիսակ փեծվածի ասոցիացիան կաթից ուռչած, լված դոսկի հեռավորությամբ հասնեք: Շողերիս դագաղի աջ մասը դասարան է:

«Իսկ դու մի՞տես ես ուզանում ֆո ժամադրած հանդիպումներից», - Քանդիս նամակն էր: Ամբողջ 24 ժամ չէին գրել իրար, «իսկ» շաղկապով տառադրանքների, վազվզոցների, շփոթված մտքերի, ժամանակների, դիակների միջից հանեց մի ամբողջ օր, մահվան հետ աղյուսած մի օր:

Քանդի հաղորդագրությանն եմ դասասխանում. «Չեմ իմանում, անընդհատ տանջում եմ քեզ: Գուցե իսկապես չգիտեմ ով ես, էմբան համես ես, որ չեմ տեսնում: Ուզում եմ գոռալ, դուրս գամ, բարձրանամ կտուրներն ու գոռամ: Զո կասկածներից հետո դառն մեծակություն եմ զգում: Հոգնել եմ: Դու փորձում էիր մարդկանց տուն ուղարկել: Ինձ էլ էլի ուղարկիր... Ուղարկվելիս կլինեմ ծիծաղելի, ինչպես կտուրներին թառած, բարձր գոռացող աղջիկը»:

Աղջիկն ինչից էր էէ՞ վախենում...

Չէի գնալու ժամադրության:

Ջախ մասի ալիքաձև տախտակի ետևը ցրից, խոնավությունից ուռած էր, այն ձմեռվա մասերիս դեմ. քեզ ուղարկել եմ հաց բերելու, կոփիկներդ հագովդ մեծ եմ, դու երկրորդ դասարանի փոփ աղջիկ ես, սառույցների վրա դժվար ես հավասարակշռությունը պահում: Հաց չկար հերիք չի, եղբարձի ճամփին էլ ինչքան կոմիսիոն բուրդկա կա, մոտեք հագիվ հասցնելով նես ես նայում. փայլուն թղթերը մի՞տ էլ քեզ դուր եմ եկել (դրա համար էիր վախենում կասկադի լույսերից): Բայց մեկ է, էլի ծեծ ես ուտելու: Դու չգիտես. հայրդ սև, փայլուն գոտին հանելու է, մեջքդ, տուտուգո դադելու է իր փող չունենալու, քեզ փայլուն թղթով կոնֆետ առնել չկարողանալու համար, ու դու հո եթեմ չես, դեբիլի մեկը, ինչի՞ ես ընկել՝ խանութների առաջ ժամերով կանգնել, էդդես վիրավորել, նվաստացրել ծնողներիդ: Թե՞ երկու օր առաջ խալիսի հարսանիքի հետևից ընկած գնացիր հասար բո՛ւ թաղերը, ջարդդ չսվին, առիթա-վորվեցիր (այս անգամ կարծեմ սև փոփ հաց էլ կար թևիդ տակ): Սառույցների վրա սահելով՝ օդերից կիսուրի նեսած փայլուն շոկոլադներ բռնելը գայթակղիչ էր... Երկու տարեկան փուրդ էլ ֆո վրայով արդեն փոփ կարմիր շորդ հագին՝ մսած է գարեկին, հորդ գոռգոռոցներից չի լացում: Էդ օրվանից հետո գարեկին մսած երեխեփի դեմքին ուռաղի եմ նայում:

Դագաղ դասարաններում զուգահեռ արցունքներս էի մաքրում ու մանկության դասկերներ թաղում:

Պեթ է չկասկածել:

Երկի Շողերին առանց դազադի կափարիչի թաղեմ, մեկ է, փորի վրա եմ դառնկեցնելու, դժվար չի լինի հողով ծածկելը: Մուռ, մեխեր, փոփ հասակ, դահարանից դազադ: Պահարանը բերանի վրա Երջելը, հաստ սախսակը ֆանդելը դժվար էր: Դժվար էր. ես միակ ողջն էի՝ ի դասասխան Շողերի մահվան: Ես ողջ՝ անորոշ ժամանակով...

Պե՛ս է համոզված լինել, թե Շողերը մեռել է, թե հեռուսացույցը բարձր միացրած եմ թողել: Նորից 111-ով, Նար-Դոսով իջնում եմ, երթուղայինից էլ չեսա երեխեփս փոփ սափորները: Վերելակում էլ մսածեցի, թե սրանից էլ մի լավ դազադ կսացվի, դե՛ս է Շողերի սան զանգը չհայի, բանալի ունեի, հեռուսացույցի բարձր ձայնն էլ էր լսվում, սեղմեցի զանգը:

Շողերը բացեց դուռը:

Շա՛ս ծանր, դժվար էր Շողերին կենդանի չեսնելը: Նրա կողքին մսելը, մրա հե՛ս հաց ու՛սելը, Օլյայի մասին դասնելը, գլուխս մրա ուսին դնել, արհասվելը:

Բոլոր ծանր, դժվար բաները չանում են հենց այդ ուրվագծված դասկերը, որը շա՛ս դասկերների դե՛ս զեղչված է. աղջիկը հոր ուսերին մսած՝ վերադառնում է մանկադարձեցից: Եթե ես այն ժամանակ կարողանայի կռահել հոր ուսերի բեռի ծանրությունը... մրա համար այդ մանակությունը: Հենց այս թեքացմանս մեջ է հորս առաքինությունը՝ ներկայացնել ինձ բացարձակ բան, ինքն իր՝ իմ հեղինակը... ես՝ իր չսացված, անհաջող, կանաչ չեսի բանաստեղծությունները:

Կոմիտասյանի՝ Անահիտ Բախրամյանի

Միտելին Ահարոնյան Մարկոն

Անգլերենից թարգմանվում է առաջին անգամ:
Թարգմանությունը և առաջաբանը՝ Շուշան Ավագյանի

Միտելին Ահարոնյան Մարկոնը (ծնվ. 1968) թերևս ժամանակակից անգլալեզու գրականության լավագույն գրողներից է: Նրա առաջին վեպը՝ *Three Apples Fell From Heaven* («Երկնից երեք խնձոր ընկավ», 2001), արժանացել է ՓԵՆ-Յեմինգուեյի անվան մրցանակին, Կոլումբիա համալսարանի Անաիիս գրական մրցանակին, ինչպես նաև կոչվել «Լոս Անջելես Թայմզի» ու «Վաշինգտոն Փոսթի» կողմից 2001-ի լավագույն գիրք: Երկրորդ վեպը՝ *The Daydreaming Boy* («Ցնորամոլ տղան», 2004), ժախել է Լանմանի 2004-ի գրական մրցանակը, ինչպես նաև հեղինակավոր ՓԵՆ-ԱՄՆ 2005-ի գրական մրցանակն ու 2006-ի Ուայթինգ գրողների դարձը: Երրորդ վեպը՝ *Draining the Sea* («Ծովի ցամաքեցումը», 2008), եզրափակում է Մարկոնի արժանացած եռագրությունը, որից հետո լույս է տեսել ևս մի կարճ վեպ՝ *The Mirror in the Well* («Հայելին ջրհորի մեջ», 2008): Մարկոնը բնակվում է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում և դասավանդում գրական-գեղարվեստական գրելաոճ Կալիֆոռնիայի Միլլզ ֆուլբրայն:

Հրապարակվող հասվածքը Մարկոնի «Ցնորամոլ տղան» վեպից է, որտեղ հեղինակն իր հիմնական կերպարի՝ Վահե Զեուքեանի գիտակցության հոսքի միջոցով ուսումնասիրում է լեզվի ու հիշողության սահմանները: Վահե Զեուքեանն այն աստիճանի է, այն ծայրահեղ լուսավորված վերադարձնում «ոչ երբեք չի կարող իմանալ ավելին, քան զիտի», ով չունի ոչ ծնողներ, և ոչ էլ լուսնություն, մեկը, ով երբևէ չի գրելու իր մասին, ով վկայում է վկայության անհնարինության մասին: Վահեի «վկայությունն» անլսելի է, դժվարընթեքնելի: Մա Զիսսևայի «մեղադրանքի» դեմ օսար է իր մայրենի լեզվին, այն լեզվին, որն անվանում է թե բառացիորեն և թե խորհրդանշորեն «մեռած»՝ չալով լեզվին «իմաստի դիտարկում փնտրում» և, ի վերջո, կյանքի իմաստի փնտրումն ուսումնասիրությունը: Գծային առաջընթացի լուսնական լուսնում ու ստանդարտ ավանդական հերոսականացված սյուժեի բնույթն այստեղ սաբոթաժի են մասնավոր: Հերթերով իր փորձություններն ու գտնվելով ասիմբոլիայի եզրին՝ հաստատելով խորհրդանշանների ու կառույցի բոլոր միջոցների անգործությունն արժանապատիվ իր (ան)հիշողության սարսափը, Վահեն՝ «ցնորամոլ տղան», նորից ու նորից վավերացնում է որ միայն լեզվային համակարգի միջոցով անհնար է առաջադիվել ինքնին, անսահման կորուստի ներմուծում կամ փորձության նշանակության ներդրումն: Վահեի «ծանոթ» վերադարձի ձայնը վերածվում է արտոնական ու ինքն իրեն կրկնօրինակող հրեշավոր արձագանքի, մարմնավորելով Ֆրոյդյան *das Unheimliche*-ը և փոխանցելով ընթերցողին այն անհանգիստ, օտարոտի զգացումով ի գիտակցությունը, որում միաժամանակ կարեկցանքն ու ռևոլյուցիան կամ խառնաժամանակ միջամտում կամ հակադրում են միմյանց: Փաստորեն, վեպի անհանգստության զգացումը միջնորդվում է ոչ միայն Վահեի գիտակցության հոսքի միջոցով, որ կրկնօրինակում է սրավմայի դիստոպիան, հարկադրական կրկնությունը, լուսնային լուսնում (արժանապատիվ բայանների բացակայությամբ-ընդամենը), և վերջապես, լեզվական խզումը, այլև դեպի ահավոր ու անոթային բնույթից և մեծ անկարողությունից, իրոք, անունակությունից ընթերցել թե այս հակասական լուսնություններում, որ ի հայտ են գալիս մոնոստիպած տեսքով, որն է իրողություն ու որն է ֆիկցիա:

6/2010

Յնորանոլ տղան

(Առաջին մասից)

I

Ադամի լույսը մերկ էր և այս պահին լայնեզր կապույտ գոտին դառնում է այն ինչ կա. երկարաձիգ ծովն ուռչում է մեր առաջ, ոչ-ձկները նույնպես դառնում են այն ինչ կան, ու վերջապես ծնունդ են ջուրն ու ձերմակ սանրվածով ալիքները, որ ձգվում են դեպի անսահմանություն, բայց ոչ աղի, ջերմ, թախծոս: Հագուստից ազատված ու մարմինները սկսած արևին ու ծովին, վազում են ջրին մեծ, հազարավոր տղաներ վազում են դեպի Միջերկրական ծովն ասելով՝ ծարավ են, ծարավ, ու խնում են ծովաջուրն ու խնդում ու խեղդվում, որբերի մի երան, Էրեզլիից բեռնված գնացքի վագոնների մեջ ու բեռնաթափված Լիբանանում, ծովեզրին: Ջուրը մեզ կուլ է տալիս, իսկ մենք այն կյանքում չէինք տեսել ու երբևէ այն չէինք համոզվել, ու թեև ծովն անհատների էր, մենք կլացնեմք, որովհետև յուրաքանչյուր աղի ջրի լողափումից ու կուլ գնալուց՝ այն աստիճանաբար դառնում է այն, ինչ որ է և ոչ այն, ինչ կարող էր լինել կամ ինչպես որ երազելիս էր հայտնվում կամ ինչպես որ թվացել էր ճանապարհի ոլորանից հետո, լեռան մյուս կողմում՝ շուգ, սև մետաղե հրեշի ներսից, ու հետո մութ, լուռ թունդի միջով այդ նույն հրեշի ներսում, լեռնաշղթայի բարձունքներից: Լայնեզր կապույտ գոտին, հետո Նոր Երուսաղեմ, հետո ծովն իր ձերմակ ձկներով: Նրանք մերկացնում են մեզ, վրայից լողում մեր ֆրեյմն ու թափանցանքով ծածկում իրենց բերանները (հոսք) և թափահարում իրենց ճիգոտները բարձր օդում, ասես սարսափելի բարակ մակամներ, ու մենք վազում ենք, յալլա գոչում են մրանք, ու մենք վազում ենք, որպես հազարամյա զեփյուռը, հազարավոր վազող տղաներ, ու ծովը մեզ ամբողջովին կուլ է տալիս, իսկ ալիքները, որ ձկներ չեն, բարձրացնում են մեզ վեր ու ամորձիները մեր նույնպես բարձրանում են թախծոս, մոր ծովի մակերեսին, ու ծփում համուն մոր սերնդի: Մենք այստեղ ենք, ասում ենք: Ուսանիկ, գոռում են: «Այստեղ ենք» անցյալից ժամանած տղաները, ու սովորում ենք լողալ ու մեր մարմինները սավառնում են աղի օդում ու արևն է դադարում մեր մաշկին: Սղասում ենք, թե երբ մեր մարմնի վերերը կլավանան աղաջրի ջերմությամբ: Ասում ենք «այստեղ», քանի որ ամեն ինչ իրականանալու է, ու մեզանից ոմանք արդեն ունեն մոր ֆրիստայա անուններ ու կտվորենք մեր արհեստները ու ոմանք կվերցնակալեն այս հիմա դեռ մեռած լեզուն, ու մենք կասենք այդ մեռած լեզվով՝ ասես Ադամներ ենք եղենում:

II

Ուռ կեսուր է ու շուգ, 1964 թվականի ամառն է: Պառկած են դաշտավայրում, ճափած սալիկների վրա ու տեսնում են հարևանի բեռնոտ դաշտ, ղողղաժեռ ճաղերը, լսում են թե ինչպես է հարևանի կինը ճառ դաշտաբանում, բղավելով երեխայի վրա՝ որ չհաճի, այլ նստի, թե չէ կխփեն, երեխան՝ հարվածը ստանալով, լալիս է, ափսոսանքի ու դաշտաբանների զրնգոցը և ճաղաբանից ձգվող երկինքը, անծայրածիր ծովի մեծ, որը տեսողության դաշտում է: Սալիկները մի փոքր դաշտավայրում են առավոտվա զովությունն ու երանի թե զով լինել ու մեկ այլ տարվա եղանակ: Շուգը թափանցում է բամբակե մաշկի միջով ու ներծծվում ծանրացած ու անշարժ ծայրանդամների մեջ, կոնքի ոսկորները ձգում են ամառվա շալվարս ու երբ սեռս լողվում է, միասին կազմում են մի տարօրինակ ու անդաշտաբան երրորդություն: Այնքան շուգ է, որ ախորժակ էլ չունեն: Նախ կինն չկա, որ ճառ դաշտաբանի, որը ես չմիտի կարողանամ ունել, իսկ երեխան մորից լալիս է, էլի է ուզում իր նախալեզվային ճշգրտներով: Նա արհամարհում է լացող երեխային ու դաշտաբանից թափ տալիս գորգը, որի փոշին լցվում է աչքերս, բայց աչքերս մնում են անթափ, ծայրանդամներս՝ անշարժ, ու նա երեխային ասում է սուս կաց, ձայնդ կսփռ, հարվածում այնպես, որ տղան սկսում է ավելի բարձր լալ: Եթե ձեռքս բարձրացնեի, կհանեի ծխախոտն ու ճակատիցս կարբեի փոշին ու մուրը: Շուգից է, որ բեղվիմի լույս միտարել են: Ձեռքիս անկարողությունից՝ որ երկարեմ ու հասնեմ սիգարետի տոպի: Կեսուրներն անց են կացնում դաշտավայրի սալիկներին՝ ճաղաբանը, բաց երկինքը, ու չնայած որ չեն տեսնում մրան, ծովը հեռավորության մեջ, ծովի ու երկնքի հանդիման վայրը այս ամառվա անփոփոխ մեռածում: [...]

VI

Եղանակները փոխվում են ու այսուր ավելի զով է: Տարվա ամիսներից նախընտրում են սեռանքները. ոչ լույս արևոս է օրվա ընթացքում ու ոչ էլ լույս շուգ: (Դարձել է) իմ ծննդյան ամիսն

է. ինքն եւ որոշել՝ սեղաններէ 26, 1917: 26, քանի որ 2-ն ու 6-ը իմ սիրած թվերն են, սեղաններ, քանի որ հաճելի ամիս է, և վերջապէս 1917, քանի որ հավանական տարեթիվ է: Ուրեմն այսօր իմ ծննդյան տարեդարձն է: Եթէ այսօր ծննդյանս օրն է, ապա դառնում եմ քառասունվեց տարեկան, Ջուլիանան ու ես գնում ենք ռեստորան մեր ընկերների հետ նշելու: Քառասունվեց տարեկանում դեռ չեմ տարվել մեր սանը աշխատող աղջկանով, կամ կադրիկով, կամ էլ տեսիլով. դեռ աշխատում եմ արհեստանոցում ու աղօրում աշխատավարձով: Առավոտյան զարթնում եմ, կրկանակի թերթ գնում, լավ ուտում, սուրճ խմում ու ընկերների հետ հաճախ դուրս գալիս, ընկերներ իհարկէ ունեմ, ինչու որ անօրէն մարդ չեմ: Տարիներ շարունակ ոչինչ չգիտեմ ու ոչ էլ ուզում եմ իմանալ իմ մանկության կամ էլ այն տեղից որտէ մեկի մասին: Աղօրում եմ լավ ու աղաւիղ կյանքով: Հիմա լավ աղօրելու ժամանակաշրջանն է, աղօրում եմ *Beyrouth où on vivait la bonne vie*—“La dolce vita, chérie” : Նորակառուց վեց հարկանի շէնքում միանգամայն բավարար, մեծ ու լուսավոր բնակարան եմ վարձել, սենյակները կահավորել ենք, ու դեղի արևմուտք մայրող լողափերի լուսամուտից երևում է ծովը: Շենքում բնակվում եմ երեք հայ ընտանիք, մի քանի մարդնական ֆրիսոնյա, երկու հույն լուսավորչական ու մի սուննի իսլամական ընտանիք. շատ լավ հարմարվել ենք այս միջավայրում, տանը ունենք մի լավ փայտե սեղան, երկու լողափերով աթոռ, լողափերով բրդե (մեքենական) կարմեր, ռադիո. մի խոսքով ամեն ինչ ունենք:

Չեմ հիշում թէ Ոսոյի լողափերն առաջին անգամ երբ ի հայտ եկավ, ասես եթերից: Որովհետեւ այդ լողափերից առաջ գոյություն ուներ միայն կադրիկ երկինքը կամ մութ ծովը՝ լուսավորված կիսալուսնով ու հետո դասարկություն, չէի տեսնում. ոչ եթեր, ոչինչ, ու հետո մա (Պետրոս Մեծ Կարո Արամ մայրիկ օրհորդ Թալին և) այդ եթերից կտրված ու անհրաժեշտ ու տարիներով ոչ տեսնված և ոչ մեռած, ոչ, ոչ էլ անհետացած, այլ անգոյացած: Այժմ հաճախ եմ նրան տեսնում, բայց այն երկար տարիների ընթացքում, երբ ժամերով աշխատում էի, հետո Ջուլիանան ու մեր առաջին բնակարանը գետի ափին, մինչև որ տեղափոխվեցինք այստեղ՝ Ռաս Բէյրութ, ուր տարի առաջ, ու դեռ աշխատում էի նույն երկար ժամերը. այդ ժամանակ նրան չէի տեսնում, չէի հիշում, որովհետեւ, ըստ էության, մա գոյություն չուներ: Ու մյուսներին նույնպէս՝ այն ժամանակից ու այն տեղից, տեղադրված կադրիկ (իմ ձեռքով սարքած) տուփի մեջ ու երբեք չտեղափոխված, չբացված, հետևաբար լրիվ մոռացել էի նրանց մասին: Անգոյացել էի նրանց ու հետևաբար նրանք անհետացել էին տուփի մեջից ու տուփն էլ իր հերթին էր անհետացել: Արդյո՞ք ծննդյանս օրն էր, որ վերահայտնվեցիր ասես մի մութ, հրեային ֆիլմի տեսիլ: Ֆիլմը լոսկում էր ու լոսկում, առաջ ու հետ գնում և այդպիսով՝ այս լողափ արձակուրդն և Ջուլիանան ու ես. իմ քառասունվեցամյակն էր: Մենք հազնվում ենք ու լողափերում ճաշակելու, Ջուլիանան ծիծաղում է, հետո բողբոջելով լողափում աշխատավայրում տեղի ունեցած բաներից, ու զարդարվում է մեջքասենյակում՝ հազնում իր գեղեցիկ շորը, նրա դեմքն արդեն կոկված է, ներկված երկրորդի համար: Հարցնում է, արդյո՞ք հավանում եմ նրա շորը (ու հետևաբար մարմինը) ես լողափում եմ այդ սիրելիս ու չեմ սղատում քեզ այստեղ տեսնել բայց ահա այստեղ ես աշխատող ու ձեռքերդ իջեցրած, մասներդ ամուր իրար սեղմված, ասես սղատում ես ինչ-որ մեկին, լուռ: Ինձ հմայում են քո սեղմ ձեռքերը, ուղղահայաց մասներդ, որ համարյա թէ չեն շարժվում: Դու փոքրիկ գինյոր ես ու մյուս տղաները ուզում են ծեծով հնազանդեցնել քո ձեռքերը, այնպէս որ նրանք բարձրանում են ու ծածկում մարմինդ կամ տարածվում հորիզոնական դիրքով, ասես Զրիստոսի ձեռքերը հռոմեական խաչին: Մեծ տղաները չգիտեն որ ես մայրն եմ, իհարկէ մայրել նշանակում է որ իմ ձեռքերն ու երեսն էլ, ինչպէս նաև Ոսանիկի ճկույթն արդեն երկու անգամ կոտրել են, ու նույնիսկ մի անգամ էլ նրա բազուկը ու մայրիկները բողբոջում են թէ շատ կոտրի ենք խաղ անում: Դու քնում ես հարևան մահճում, ես տեսնում եմ քեզ կողքից, զորանոցի միակ տղան ով քնում է մեռնակ: Մնացածս խռնված ենք զույգ-զույգ՝ մեր լավագույն դիմադրությունն այս երկար ցուրտ գիշերների դեմ մեր մարմիններն են՝ փորը, սրունքներն ու ոսկրոս բազուկները: Զոռութեղ սոփակ եմ ու ցրից միտք ճաքնված, ցրահարության այտուցներն ու ուռուցքներն ամենաշատը երևում են ոտներիդ վրա. մաշկդ լողկվում է ու կարմրում: Մայրիկները չեն կարող մեզ սիրել քեզ անկողնումդ որտեղ դու ես, Եղյան ու Լևոնը: Դու երկչոտ ես ու երբ մայրն ես ինձ, մի աչի սահում է իմ վրայով, ասես այնտեղ ինչ-որ ավելի հետաքրքիր բան կա իմ հետևում: Անճոռնի ես, սև մազերդ աճում են հասկածներով, ասես կարկասան: Մերդ բոլ ա, ասում են տղաները, ու քո ծուռ աչիքը, Ոսանիկ, միտք արցունքներն են, դու մայրն ես վեր, գուցէ փնտ-

րում ես, սղասում ես բոզ մորդ, որ հեռացել լիել է քեզ: Տղան, ով լալիս է միտս այն տղան է ում
բաշում եմ դաշի հեկը, նա այն տղան է ում մասները փայտացած են, և ում վարտին օրեցօր
իջեցվում է ծնկներից վար:

Նա եկավ առանց դայուսակի, հագին միայն դասառնակած վարտին էր, ոսկրոս բա-
զուկներն ու ոտներն ամբողջովին ծածկված էին կարմիր ու թարախակալված վերքերով: Մի
մանչ, ով լալիս է և ում մազերը չեն աճում հավասար: Երբ Ոսանիկն առաջին անգամ եկավ
«Թռչնի բույն», նա համարյա թե չէր խոսում: Երևի հինգ տարեկան էլ չկար: Նրան թողել էին
դարձասանոսի առաջ, վաղ առավոտյան: Առաջին վեց ամիսների ընթացքում նա ոչ մի բառ
չարտասանեց: Մայրիկները նրան ներս բերեցին, սկզբում լողացրեցին ու մաքրեցին, բայց հետո
թողեցին մնացածիս դեմ: Նրան անվանեցին Կուսկուս, քանի որ տարօրինակ կենդանու էր
նման իր մեծ քոնով ու միտքով: Կաթիլի ա ման, ասում են տղաները, և իրոք այդպես
է: Անկանոն մազերով, մեծ ծուռ աչքերով, որ արցունքոտ են ամեն անկաթ վիրավորանքից:
«Բոզ: Մորդ եմ փունել»: Մեծ Կարոն ու Պետրոսը կողմի գործանցում նրան որդեգրել են որդես
իրենց հմայակ, քանի եմ տալիս իրենց հետ ուր որ գնում են: Մայրիկները ուրախ են, որ մոր տղա-
յին իրենց թևի տակ են առել: Ասում են թե խնամեմ, նա ձեր եղբայրն է, չնայած որ մեմ տե-
ղայրներ չունեն: Ջորանցի հետևում նա մանց վարժեցրած կրկեսի կաթիլն է: Նրանք իջեց-
նում են իրենց վարտիները, իսկ նա՝ լարած խաղալիք-կաթիլի դեմ, բացում է բերանը: Բարձր
դասարանների տղաներ մեկը մյուսի հետևից օգտագործում են մրա բերանը զվարճանքի համար:
Նա ինձ երբեք այդ մասին չի դասում: Ես մանց երբեք չէի հետևում երբ տեսնում էի ինչպես
ճաշից հետո կանչում էին նրան ու հետո անհետանում գործանցի հետևում: Նա միտս լուռ ու
մունչ հետևում է մանց: Ոսանիկը յոթ կամ ութ տարեկանում: Տեսնում եմ նրան կրկին մանց
առաջ ծնկի եկած: Բերանը լայն բացած: Չիղ չիղ: Կաթիլներն ունեն մեծ ասամներ: Եվ նա
դժվարանում է զուգարան գնալ: Այստեղ բոլորն ամեն ինչ գիտեն ու եթե չես կարողանում զու-
գարան գնալ, մայրիկը ֆացախ է տալիս, որ խմես ու դրա հետևանքով ամբողջ օրը ֆեզանից վա-
հոս է գալիս: Նա լալիս է, լալիս, թասի վրա նսած, զուգարանում: Փորձում է անձայն լալ,
բայց ես տեսնում եմ սրունքներով հոսող արցունքները՝ մերկ ոտներին: Պատկերացնում եմ մրա
կղանք խրված խորը աղիների մեջ, որտեղ սարսափելի մութ է, ասես մի մութ ֆիլմ:

Չեմ ես դասասենյակում եմ ու դարձնում Դոկիանները հետաառաջ է ֆայլում աշակերտնե-
րի մտադրանքների շարքի միջով: Նրա մտադր միտս ձեռնում է, միտս դասառնակ ցնորանով տղա-
յի համար: Ցնորանով տղան եմ, բայց նա այդ չգիտի, չի տեսնում: Ես նայում եմ նրան ու գե-
խով անում: Միմչ այդ ես կրկեսի վրանում եմ: Մի մեծ փիղ իր հետին թաթերի վրա է կանգնել:
Ես էլ նսած եմ փղի վրա ու ձեռնումս ճոճում եմ երկաթե գունդն ու շղթան: Փիղն ընկնում է
գետին ու ես խփում եմ նրան իմ շղթայով, կեռը խրում եմ մրա մաշկի մեջ ու բարձրացնում:
Հանդիսատեսը ծիծաղում է ու ֆաջալերում, կաթիլներն իրենց վանդակներից աղաղակում են,
երգում բարձր ձայներով: Այստեղից տեսնում եմ դարձնում Դոկիաններին, որը նսած է ամբոխում
ու ժողովում է, ծիծաղում, ու մեծ Կարոն ձեռնով է անում որ եկել է: Մեմ կրկեսի կենտրոնում շե-
ջան եմ գործում, փղի վերքերից արյուն է հոսում: Ռաջա, գոռում եմ հիմար կենդանու վրա, զս-
ղիս քեզ, զսղիս: Ներկայացման ընթացքում կաթիլներից մեկը սասկում է, մրա թաթը լող-
վում է ճոճաճողով թռչելիս: Ամբոխում նսած երեխաները սկսում են լաց լինել, բայց մանց
տրամադրությունը բարձրանում է, երբ ես ու Ռաջան վերադառնում եմ բեմ: Ես գլխիս վերևում
թափառում եմ կաթիլի թաթը որդես մրցանակ, կրկեսի հասակին արյան հեմերը տանում
են դեղի վրանի եզրը և Վահե, ասում է դարձնում Դոկիանները, ֆանհինգին գունդարած երեսու-
նինը և «Վահե», ասում է Զուլիանան, «ուռացանք, արագացրու»: Մի ֆանի ռոդե անց դուրս
ենք գալիս ու ես բացում եմ շփանոսի դուռը Զուլիանայի համար, նա անցում է դռան միջով:
Ոսուն ինձ հետ է ամբողջ երեկո, ճակերության ժամանակ: Պատկերացնում եմ նրան ռեսուրա-
նի ամեն անկյունում, նսած յուրաքանչյուր սեղանի մոտ: Գալերության ժամանակ տեղի է ու-
նենում մի անձնառար դասառնակ: Դեղագործ ընկերոջս հարցնում եմ փողոցային տղայի ու
մրա կնոջ մասին: Պետ է որ ֆառատուվեցանյակս լինի, 1963 թվականն է, իսկ եզիտուի
Ում Կալսումի համերգը Բաալբեում օգոստոսին էր: Շատ շոգ գիշեր էր. հռչակավոր երգչուհին
ժամերով երգում էր Յուդիթի տաճարում («Եթե փախչեմ իմ սրից, ո՞ր եմ գնալու: Մեր անուռ

XVI

Մաման այսօր չկարողացավ գալ, որովհետև.

1. ղաֆառազի է գնացել
2. նրան կաղել են սյունից ու լալիս է
3. և չի կարողանում փախչել (ուզում է)
4. ֆայլել չի կարող ոտները կորցրել է անաղասում
5. կորել է (անաղասում) ու լալիս է
6. և չի կարողանում փախչել (ուզում է)
7. մի մարդ նրան ղաֆանդ է վերցրել փող է ուզում
8. նա փող չունի. լվանում է հարուստ մարդկանց (ինչպես օրինակ կիրակնօրյա սա-մարացիների և Համրայի սիկմանց) շորերը
9. կորել է
10. մի այլ տեղում ու չի կարողանում խոսել (մեռած) լեզվով

Վաղը նա կգա (դարձասամուսի մոտ), որովհետև.

1. վաղը ղաֆառազ չի լինելու
2. նա կոտրում է անկողնու սյան շղթաները և
3. փախնում է (արագ) այստեղ
4. նստում է ջորու (կամ փղի) վրա ու
5. փղին (Ռաջային) փում է ուղիղ այստեղ դարձասամուսի առաջ
6. սղանում է այդ մարդուն
7. սղանում է կիրակնօրյա սամարացիներին և սնդուկից վերցնում նրանց փողերը
8. գալիս է դարձասամուսի մոտ Ռաջայի վրա նստած
9. ասում է «Bonjour mon petit!»
10. «Bonjour Maman!» մեմ համբուրվում ենք ու գրկվում (միասին Ռաջայի վրա նս-ած հեռանում ենք ու գնում մի այլ տեղ)

XVII

Որովհետև դա արվել է հանուն սիրո: Ու իմ չղաֆառված կյանքը (անստրագիդ ղաֆա-րաններով, չեսնող ծառա-աղջկանով, ձմռանը երկար հարավարևմտյան ֆամիներից չղադա-րող, չփոփոխվող իմ դեգերող ձևով կամ բարձրացված ձեռքով, անսանելիորեն չարգելված թե՛ լույսով, որ վերածեց աղջկա բամբակե շորը լուսադասակի՝ մասակարար սրբացված մարմնին) ու այդպես ստեղծում էի ղաֆառություններ, աղաստեղծում դրանք իմ գլխում և տեղադրում մտքի ու հիշողության ու ոչհիշողության կողմին, այդպես ստեղծված, ֆամի որ մարդու կյանքում կան բաներ, որ ստեղծվում են հենց այդպես, և որովհետև ես միշտ էլ եղել եմ մի տղա, ով չդիմաց է աղ-րեր ես աղրել եմ դա և որովհետև ես միշտ էլ լուռ եմ եղել, խոսել բարձրաձայն միայն այնտեղ, որ-տեղ կարող էիր ինձ լսել (դու՝ անունակ լսելու բացի այստեղից, ներքին մարմնականում, փված հնացող օրգանների արանքում) ու այսպիսով ես դա համարեցի դավաճանություն. իմ սեփա-կան մահը և ֆամերկու տարի անց, երբ վերջապես կազատվեմ (այո, մեռնել ու սղանվել) կմ-տածեմ մահվանից անմիջապես առաջ, որ համարձակ ինքնասպանությունն արժանի մի բան կլինեմ. վերադարձ դեղի ծով ու լուռ հավերժական ջերմություն, ջրի հողումը՝ կասարյալ, և այն-տեղ ես իմեմ եմ ու լուռ ու մաշկս ամբողջությամբ հողված՝ ասես ընդմիջ տեղմված ամուր, և այո, կարո՞ղ՝ վերադառնալ մի տեղ, որն անդարձելի է, բայց երբեք դա չարեցի, ոչ մի անգամ (կի-սով չափ փորձված մի անգամ, որ հավասարագոր է ոչմիանգամի), որովհետև. եթե բոլոր ղաֆ-առությունները մեռած են և սփռված աշխարհով մեկ (արյունը դրա), առնվազն կարող եմ ասել՝ հանուն սիրո: Ամենամութ օրերը անցկացրի փայտեղծ ու աղջիկների մարմիններով, որովհետև ֆո երկայնված մարմնի անուշ ծուլ կտալով ուզում էի սվածող դարձնել ոչ աղադրյուն ու ինչ-որ չափով փոքրագույն հաղթանակ, չղաֆառված մի նվաճում, որ ստեղծվել է երակների և զար-կերակի միջով սրից ներս և դուրս մղվող ֆեզ հիշելու համար արյան շարունակվող դողալու-մով, ու հետևաբար ցավում եմ, սիրելի Մայր, որ չստեղծեցի ֆեզ համար ժառանգներ, չթողեցի երկուն (ցրված և հյուծված արյունը) հողը փորող մի տղայի կամ մի աղջկա՝ կույս ու ղաֆառ-

սակամ՝ Պատմության միջով մինչև վերջ կրելու ու կրելու ցեղի մնացորդը, խնայողությամբ արյունը և բերելու այն տուն ու մի տեղ հավաքելով ասելու՝ «Այստեղ եմ», այսինքն, որ կարող եմ վերադառնալ, կարող եմ վերստեղծել անհիշվածը, չղաճազվածը, քանի որ ժառանգները կարող են անել՝ մեր համբերությունն իսկապես հասած, կոտրել քանի մեր մարմիններով, մեր բազում ու բավականաչափ կերպարաններով լույսն իր ուղուց շեղել, ուրեմն ինչու՞ նա չարեց, այս փողան, որ տղադ չէր: Որովհետև (փված ու անհարթ) նա (ես) կկոտորեմ իմ սեփական ժառանգներին, ինչպես վայրի խոզն է ուտում իր ձագերին, ինչպես առաստելական ասվածուհին է հոգսում իրենից ծնվածներին, ինչպես ցանկացած մեռած մայր: Չեմ տեսնում՝ լուսաբերվածները, արյունահեղությունը, չղաճված բաները: Չեմ կարողանում այլևս:

Որովհետև այս տեղից չեմ: Որովհետև կա տարածություն՝ մի լայն ճեղքված՝ ստեղծված երկրով ու հարկադրված ճանփորոշությամբ ու նաև հենց լեզվով, քանի որ չի կարող ասել այն, ինչ լեզուն այլևս չգիտի — ինչպես ասել, ինչ այլևս չգիտի լեզուն մեռնում է ինձ, ես արտասանում եմ մեռած բառեր ու հետո այս (հիմա մեռած) բառերի միջոցով փնտրում մի մարմին: *Նորից գարուն եկաւ, գարուն անընդամենը* լսում ես: Քեզ համար եմ միշտ ու նորից երգում, ոչ այն ֆրանսիական սիրո երգը, որ երգում էի աղջկա համար. նրան սիրեցի այստեղ ու նա էլ ոչ այս տեղից. արդյո՞ւս՝ է՞ծնում թախիծը, որովհետև ես միշտ էլ եղել եմ տեղից դուրս չղաճականող — իմ մարմինը և իմ լեզուն, այս միակ մարմինը և բյուրավոր լեզուներ, ու չեմ հիշում՝ հայերենը (մինչ մեռնելը), թուրքերենը (ծեծով հանված մտից, ինչպես ծեծում են ահարկու գառանը), հայերենը բառ առ բառ նորից ինձ հետ սովորեցրած, ծեծով հետ մեցված Բնում (ճիդոսի հարվածները) լեզուն նորացնող (Ի՞նչ է ֆրանսոյա անունը), արաբերենը՝ սնունդ գնելու ու համեցեցնելի համար և սուրճ ու շաուրմա հաճիս և խմիչքների ու դոնդուլների, ծխախոտի ու Ալիի համար և, ֆրանսերենը ֆրանսոյա փկնաման համար, նրանց այս հարթ եզրի մասին հարցերի, մերսի մադամների և pas de prob-Լոռե-ների և ֆաղափում կուսակված եվրոպացի ու ամերիկացի զբոսաշրջիկների համար:

Որովհետև երբեք դա չեմ կարողանալու վերադարձնել:

Որովհետև այս տեղից չեմ:

Որովհետև՝ մահվան անանցանելի տարածությունը մահն ինքն չի կարող կտրել-անցնել: Դեգերող մեկը, ով երբեք չի կարող ժամանել, և ոչ էլ երբևէ հետ դառնալ: Լեռան մյուս կողմում, ոլորանից անդին չկա ոչ Դախս, ոչ Դոխս, ոչ էլ Նոր Երուսաղեմ, և այս անանցանելի տարածությունը երկրից ու լեզվից հեռացված մարդու համար վերջինն է, անանցանելի ու անհանելի, որովհետև մահն ինքն չի կարող դրան աջակցել. ես քեզ երբեք հետ չեմ կարող ստանալ, Մայրիկ, այս աշխարհի ոչ մի մարմնով (նորաստեղծ կամ ոչ), ոչ էլ տեսիլային ոչմարմնով, և ոչ էլ իմ իսկ մահվան գնով: Եվ ահա սա, առաստելի այս առավելագույն դավաճանությունը և հենց իրեն՝ Աստուծո՛ւ չեմ կարող հանդուրժել, և իհարկե կա միայն հանդուրժելը՝ անել ու անել դա այնքան, որքան որ կարող եմ և այնքան, որքան որ չեմ աղոթ. որդե՛ր, աղբ, արականացված մարմնի փոփ:

Այնուամենայնիվ եղել է իմ փափուկ ու փոքրամարմին կաղացող ու խոր ասվածամայր-աղջիկը, կեսօրվա արևով լուսավորված բամբակում հանգրվանած ժողովրդի հայտնաբերումը ինձ ի հայտ եկած և հետո սեր ու սա է վերջին երկար ու անհասուցելի օրգանի էներգիան. այս սերը, որ արդարացնում է հանդուրժումը, դարձեց հանդուրժելի և այս աղջիկը, ով արեց. ով այն կեսօրվա անջառանգ լցրեց ուրախությամբ ու արևով լուսավորված որոշակի երջանկությամբ: Մոռացիր ժառանգների մասին, որովհետև գթածության այդ լուսին՝ Բեասրիչի լույսով ու գեղեցկությամբ լուսավորված, այս աշխարհի արգելված ժողովրդ, և Ջոնթան ուներ իր Ուրակային, իսկ ես՝ իմ սեփական Բեասրիչին: Ու հիմիկվա համար դա բավական է: Օրգանները կարող են դադարել գործելուց, արյունը կարող է թափվել բեռնին և տղաները՝ խաղալ դրա թանձրակամի՞ր հոսքում: Եվ ո՞վ կունենա կարիք ցանկանալ կտրել-անցնել իմ սեփական մահվան տարածությունը: Եվ ո՞վ՝ կյանքն անցկացնել այսօրվա անհասուցելի ու սարսափելի դիվային ոսկրի ցանկությամբ ցանկացողին ասես վերածելով աղուժի, չխոսող չղաճազված հիմարի: Հուսով եմ ոչ ոք: Հիմա այս կարճ ժամանակամիջոցում ինչու՞մ է ֆրանսիական մեղեդին ու ալիքներով գլորվում լուսաբերված. լուսաբերված տեղից տեսնում եմ ծովն ու այսօրվա թավա-րարված եմ՝ սիրո շնորհիվ: Ու ես լուսաբերված կլինեմ, երբ նրանք գան իմ հետևից. վաղը կամ ֆա-ներկու տարի անց, երբ այս տեղը կլինի անգամ կտաթի լուսաբերվածի ու հուրիսի դողալով ու

դարերով եկած ռազմականացված արյամբ ու ցեղն ու մայրաքաղաքն ու մի դավաճանման ընդդեմ մյուսի. եկե՛ք արե՛ք, սղանե՛ք դա: Չէ որ բնական է: Ու մենք նորից ամենը կմոռանանք կան-դասնազրեմք քեզ համար մահվանից առաջ հետո:

XXXVIII

Եթե հմարել եմ ֆամին ու անձրևը, ստեղծել ու հավաքել դրանք ու ավելացրել ֆոդասկե-րին, կանգնած այնտեղ դարձապի մյուս կողմում, աղա ինչդես գիտեմ, որ դու էլ էիր այնտեղ և ոչ նույնդես հորինված իմ կողմից ու հիշողությունն ու սուրը չեն տարբերվում ձմարսու-թյունից. դու այնտեղ էիր, ֆամու ու անձրևի տակ, թռչված ու հոգնած, սոված ու տխուր. մի տխուր կորած մանչ անցյալ ժամանակից: Արդյոք գոյություն ունեցե՞լ ես, Ուսանիկ: Ու եթե չեմ կարող վստահ լինել, որ գոյություն ես ունեցել, աղա ես ոչինչի մասին վստահ լինել չեմ կա-րող՝ Կողմի՞նք երկարությամբ իմ երկար զբոսանքները, Ջոնթան ու իր Ուրակային, մայրիկներն ու նրանց երկար այրող մտակները, լեռան հետևի կաղույսը, իմ թախիծը, ու այս չխոսվող հրեշը որ նսած է իմ ներսում, այս անպիտան ու չքոչող հրեշը, որն իմ անխոս ուղեկիցն է եղել այնքան ժամանակ, որքան որ հիշում եմ ու գուցե հիմա այն ինձ վերջապես անգոյացրել է ու խելագարացրել: Միգուցե ոչինչ եմ, մի հրեշային մարմնավոր դասարան, որ ինչ-որ մեկը հորի-նել է ամառվա մութ օրերին ու դուրս ֆաշել եթերից իր իսկ հաճույքի կամ ցավի համար, ու վե-րակենդանացրել ինձ, բայց կուզենայի հարցնել. ի՞նչ նպատակով: Ինչո՞ւ: Կնախընտրե՞ի մնալ անգոյացած ու համատարած՝ ինչդես դասազանգիս լուսամուտից երևացող ծովը: Կարծում եմ, որ ճիշտ է, որ չեմ ուզեցել գոյություն ունենալ ու երբ ինձ գոյացրին, ուզում էի միայն խա-ղաղությունն ու լեռները ու նրա մարմնի ջերմությունը, ու չեմ կարծում, որ երբևէ ունեցել կամ զգացել եմ այն, ու փափագել եմ բոլոր այս տարիների ընթացքում, և այժմ իմ միակ ցանկու-թյունն է անգոյանալ, ոչ թե մեռնել, այլ թերևս սղանել այն տեսիլը, որն ինձ հորինեց եթերի միջից, որ հիշեց ինձ, հանեց հիշողությունից ու փորձեց դասնականացնել չդասնազրված տղային, անընտանիք ու որբ տղային, փախսականին, և ես կուզենայի մնալ միայն այդդես. չխոսված, որովհետև ոչ խոսվող, որովհետև խոսել ինձ նշանակում է փոխել, խեղանդամել ու ձևափոխել այն տղային, ով դարձապես ուզում էր, որ սիրեին. հիմա արդեն կարող եմ ասել. որդեսդ լինե՛ր սիրված և դեղի դուրս դուրս ու ազատված: Անեսիլի ինձ: Ես միշտ դա եմ ցանկացել: Դեղի դուրս դուրս ու ազատված. ծովը, ֆամին և անտեսանելի ուժը, որ մեզ բերում է մինչև մեր ցանկության սահմանը, իրողության եզերքը, դուրս: Ես միշտ դա եմ փափագել:

Հարցազրույցը 2010 ապրիլին հեռակա կարգով անցկացրել է բրիտանական The Independent և The Guardian թերթերի թղթակից, էթնոհմագետ, լրագրող Մայլ Զըրչը Կոմիտասին նվիրված իր աղագա աշխատության մեջ ընդգրկելու համար: Հայերեն հարցազրույցը «Ինֆոնագրին» տրամադրել է Տիգրան Մանսուրյանը:

Տիգրան Մանսուրյան

«Ոչնչի» և «ինչ-որ բանի» միջև սահմանագիծը իբրև ստեղծագործական ռիսկ

1) Կոմիտասի երաժշտության ո՞ր հասկանիչներին եք դուր հասկալիս արձագանքում և ինչո՞ւ եք դուր դրանք մշակել:

Ինձ համար մեծ հաճույք է ձեռք հեռ խոսել Կոմիտասի մասին, քանի որ նրա երաժշտության հետ ես տանալով եմ, որ ապրում եմ: Պահ է լինում երբ ես դարձալիս սիրում եմ այն լսել: Պահ է լինում երբ փորձում եմ վերլուծել նրա կոմպոզիտորական մտածողության սկզբունքները մանրամասները: Հաճախ ինձ անհրաժեշտ է եղել ձեռք նրա երաժշտության և Հայաստանյան բնադասկերի, հայ մարդու՝ դարերի ընթացքում գոյացած հոգեբանական դրսևորումների առնչությունները: Երբեմն տվել եմ իր երաժշտության մեջ գոյություն ունեցող «գեղարվեստական հավաստիության» (authenticity) արմատները վերլուծելուն: Կոմիտասը կոմպոզիտոր-բանահավաք- ազգագրագետ և խմբավար լինելուց զատ հմուտ ժեստալիս էր, մասնավորապես հայ երաժշտության բնագավառում: Կոմպոզիտորական մտածողության իր համակարգը, նաև կոմպոզիտորական լսողության իր փորձը խարսխված են ժեստալիս այս հիմքերի վրա: Չմոռանալով, որ հայ եկեղեցին դարերով զբաղվել է երաժշտ-ժեստալիս խմբի-ներով, ունեցել է մոտադրության իր ուրույն համակարգը, ճանաչողական հղկել է այդ ժեստալիս միջոց՝ ներառելով տաղաչափության, հոգեբանական արվեստի, գեղագիտության և այլ հարցեր: Եթե ես, որ Կոմիտասը հոգևորական էր, էջմիածնի Գեմարանի սան: Իր ամբողջ կրթությունն ու հետագա գործունեությունը իրականացել են եկեղեցում կամ եկեղեցում կից: Խորապես տիրապետել է թե հայ հոգևոր և թե հայ աշխարհիկ երաժշտությանը: Ինքն ասում էր՝ հայ հոգևոր և աշխարհիկ երաժշտությունը հարազատ երևույթներ են, ինչպես փայլ-եղբայր: Այդ հիմքի վրա բարձրացած իր երաժշտությունը ներկայանում է իբրև խոր ավանդույթների արդյունք, անսովոր է և ինֆրասիդ: Իր երաժշտության մեջ ներկա է թե իմպրովիզացիայից եկող ազատ հոսքի շարադրանք, թե ամուր կառուցիկ բնույթը: Աշխարհիկ բնույթի երաժշտական իր գործերի մեծ մասը ժողովրդական բանահյուսության բնագավառից է ծագում և բնականաբար միմյն Կոմիտասը գրի չի առնվել ու մոտադրության համակարգ չի ձևաչափել (միմյն Կոմիտասը գրառվել է այս կամ այն համակարգով միմյայն հոգևոր երաժշտությունը): Սա եղել է բանավոր երաժշտություն, բանավոր փոխանցվող երաժշտական ավանդույթ: Ես հսկայական տարբերություն եմ տեսնում մոտադրության համակարգ ձևաչափող և երաժշտական գրագիտություն ձևաչափող մեկի ստեղծած մեղեդու տրամաբանության և այդ մոտադրությանը անսեղյակ, այդ մոտադրությունից ազատ մեկի գոյացած մեղեդու տրամաբանության միջև: Կոմիտասը այս մեծ ռիսկին է գնացել՝ գրի է առել մի բան, որ գրվելու դաժնանքով չի գոյացել և այդ դաժնանքով չի ապրել (նկատի ունեցեմ, խոսքը ըստ էության Արևելի ընթանիմի դասականող երաժշտության մասին է որ հարուս է մեղեդիական-լադային բազում ծալերով, ռիթմա-տաղաչափական այլալի ճկունություններով): Ուրեմն, գրի առնելուց միմյն մեղաճանաչական աշխատանք, բազմաձայնություն և ընդհանուր երաժշտության կոմպոզիցիոն կառույցի ստեղծում նա բխեցրել է իր գրի առած այդ միաձայն ժողովրդական մեղեդուց: Շատ հաճախ

6/2010

հոգևոր
հր

խորհրդային Արևելի կոմյուղիստները երբ ժողովրդական մեղեդին սանում էին ծառայեցնելու իրենց գրելիք կվարեցին կամ սիմֆոնիային՝ կողմնորոշվում էին դեմոկրատական երաժշտության (հասկալիս ռուսական)՝ Արևելի երաժշտությունը յուրացնելու փորձը (Ռիմսկի-Կորսակով, Բորոդին, Իպոլիտով-Իվանով և այլն)։ Կոմիսարը բարեխառնաբար այս թրակսիկային դիմելու անհրաժեշտություն չի ունեցել, քանի որ համարձակվում են ասել, ժողովրդական երաժշտության մակերեսի արժևորմամբ չի բավարարվել։ Ճանաչել է միևնույն երգի՝ Հայաստանի տարբեր շրջաններում գոյություն ունեցող տարբերակները և այս տարբերակների համեմատական ֆունկցիոնալ արդյունքով է վերջնական իր տարբերակին հասել։ Այս ընթացքում երբեմն մեկ երգը գեղարվեստական մարմին դառնալու համար տասնամյակների կատարելագործման ճանապարհով է անցել։

Իմ կինը դասավանդում էր երաժշտական դպրոցում և հիշում էր, որ երբ կոմիսարայան ուրև մեղեդի էր թելադրում սոլֆեջիոյի դասին՝ աշակերտները հաճախ դժվարանում էին կռահել ճակատի չափը, ճակատի փոխհարաբերության սկզբունքը։ Հայ մեղեդու մեջ մախադասություն կազմող տրոհման բաժանարար գծերը սովորաբար նվազ ընդգծված են։ Մեղեդիական ծորուն շարժումը իր տաղաչափական ներքին տրամաբանությունն ունի, որ երբեմն կարող է հիշեցնել անհանգ բանաստեղծության (vers libres) հյուսվածքի խորքերում ընթացող ռիթմական հոսքի բարդ, երբեմն կամայական շարժումը։ Եվրոպական դասական երաժշտությանը հայտնի ութ տակայությունը իր բոլոր հասկանալիությունով այստեղ մեծ մասամբ չի աշխատում, բացակայում է։ Հայ մեղեդու այս յուրահատկությունը Կոմիսարը լավագույն ձևով է բացել-ծավալել տաղաչափության հարցեր լուծելիս, բազմաձայնության սկզբունքներ կիրառելիս, մաս կոմյուղիստ ընդհանուր հյուսվածքի նորության և խտության հարաբերություններ ճշտելիս։ Ինձ հիացնում է այն, թե ինչպես է կարողացել առանց կոմյուղիստական տեխնիկական կլիշե - միջոցներ բանեցնելու, նվագագույն միջոցների արժևորմամբ կերտել երաժշտական կառույց ստեղծելու մի համակարգ, որ ամբողջ մի կոմյուղիստական դպրոցի հիմք դառնալու գորավոր ուժը ունի իր մեջ։

Նկատի ունեցե՛ք, որ մեր հարևան երկրներից շատերի երաժշտական իրականությունը կոմյուղիստ հասկացությունը չի ճանաչում, այդպիսի մասնագիտություն ավանդաբար այդ երկրներում գոյություն չի ունեցել։

Ինչ վերաբերում է ձեր հարցի երկրորդ մասին՝ կոմիսարայան իմ մշակումներին, ասեմ, որ Կոմիսարի նոսագրած միջնադարյան երեք տաղերի հիման վրա գրել են «Միջնադարյան երեք տաղ ալիս և հարվածայինների համար» գործը (Տաղ խաչելության, Տաղ թաղման, Տաղ հարության)։ Երեք տաղերն էլ նոսագրել է Կոմիսարը (այս տաղերից երրորդը՝ «Հավիկը», ի դեմս Կոմիսարի կատարմամբ ձայնագրվել է Փարիզում անցած դարի սկզբին)։ Այս գործը ալիսի հնչյունով ներկայացնելիս՝ առաջնորդվել են ոչ թե Կոմիսարի նոսագրած օրինակով, այլ իր երգեցողությամբ։ Երգեցողությունը շատ ավելի հեռավոր է, քանի որ Կոմիսարը հնչեցնում է հայկական բուն լադի բոլոր նրբերանգները, այդ թվում՝ ֆառորդ տոները, ինչը որ իր կատարած եվրոպական նոսագրության մեջ չկա։ Ելնելով այս՝ երրորդ տաղի լադային նրբերանգների ձևով սկզբունքից, մախորդ երկու տաղերի մեջ ես վերականգնել են մույն այդ եմթարդիկո նրբերանգները, հասկանալիները։ Վստահ եմ, որ եթե ձայնագրված լինեին այս երկու տաղերը, Կոմիսարը դրանք ևս ֆառորդ տոներով միտի երգեր։ (Ամուսնու, ես ծանոթ եմ Լիզեթի Ալիսի տոնաշին, որտեղ այս ֆառորդ տոները հրաշալի կերպով կիրառված են)։ Երբ առաջին անգամ Քիմ Քաբալայանի կատարմամբ հայկական բուն լադի յուրահատկությունները հնչեցնելով լսեցի այս տաղերը, տեսա, թե ինչպես եվրոպական գործիքը՝ ալսը, անմիջապես մի տեսակ դարձավ արևելյան երաժշտության մեջ հայտնի ֆամանչան։ Ինչ վերաբերում է ալսով ներկայացվող մեղեդու շուրջը միջավայր ստեղծող ձայնային մթնոլորտին, որ այլ կերպ միտի անվանումով նվագակցություն, ես փնտրեցի այն տարածությունը և իրականության մեջ, ուր ստեղծվել է այս մեղեդին (ամուսնու՝ երևակայությամբ)։ Հնագույն այս տաղի հեղինակը Գրիգոր Նարեկացին է, որ տասներորդ դարում ամրել և գործել է Վանա լճի ափին գտնվող Նարեկացուն։ Փորձել են լսել տասներորդ դարի ձայները, որոնք կարող էին շրջապատել Գրիգոր Նարեկացուն։ Հենց այդ երևակայական ձայներից փորձել են կորզել-հյուսել նվագակցություն։ Յուրաքանչյուր տաղի համար փորձել են գտնել երգվող նյութի բովանդակությունից բխող հնչյունային տարրեր։ Ես գիտեմ, թե այսօր էլ Հայաստանի խոլ գյուղերում ինչպես է հնչում թաղման արա-

րողությամբ ուղեկցող և մեծ լռության ֆոնի վրա դանդաղ ու հաս-հաս իջնող թմբուկի ձայնը: Այդ հնչյունները, իրոք, լուս ազդեցիկ են: Եի՛տես այս թմբուկի հնչյուններն են փորձել դնել թաղման տաղի մեջ, օրինակ:

Իսկ ինչ վերաբերում է Կոմիտասի «Օրորի» իմ նվագին կամ իր երգերին, որ ներկայացված են «Հայրեն» ձայնադրամայի վրա, ապա այստեղ Կոմիտասի տեքստի մեջ որևէ միջամտություն չի եղել: Զիմ Զաբաբյանի, Շուկոսկու և իմ արածը մեր ընթերցումն է Կոմիտասի տեքստի: Սա նաև Կոմիտասի երաժշտության հանդեպ մեր սիրո և հիացմունքի հավաքական արտահայտությունն է:

2) Ձեր իսկ ստեղծագործությունը ի՞նչ կերպ է ազդվել Կոմիտասից:

Ես մեծադեպ փորձել եմ նայել այն ուղղությամբ, որ ուղղությամբ նայել է Կոմիտասը: Ոչ թե իրեն եմ նայել, այլ նայել եմ իր հայացքի ուղղությամբ: Տարբեր տարիների, իմ երաժշտական կյանքի տարբեր հանգրվաններին իր հարուստ կերպարի, իր հարուստ ժառանգության, իր հարուստ մտքի և հոգու այս կամ այն շերտն է առավել հրապուրել ինձ: Վերջին տարիներին երաժշտություն շարադրելիս, երաժշտական ամբողջություն կայացնելիս ինձ համար հասկալի էր կարևոր է դարձել հնարավորինս հեռու մնալ «կոմիտիստության» զբաղվելուց: Այս մասին խոսելը հաճախ, գիտեմ, անորոշությունների մեջ ընկնելու վտանգ ունի իմ մեջ: Այնուամենայնիվ, դիմելով փորձեմ հասկանալի լինել:

Քարմանը, երբ լեռների ձյունը հալվում է, լեռներում վերևից ներքև են իջնում ջրի հոսքեր, որոնք դեռ հունի մեջ չեն մտել՝ առավել դառնալու կամ գետ դառնալու համար: Ջրի այս հոսքը ազատ է իրեն սեղմող ափերից: Սա մի տասկեր է, որի հետ կարող է համեմատվել դեռևս հստակ ձևակազմական չափերի մեջ չսեղմված, նաև իր ինքնության մեջ չբյուրեղացած, դարձված մեղեդիական հոսքը: Որտե՞ղ է սկսվում հունից զուրկ շարժումը, որտե՞ղ է սեղի ունենում ջրի ազատ հոսքի հուն մտնելու տալիս: Որտե՞ղ է սեղի ունենում դեռևս ընդգծված անհասկանալիություն ձեռք չբերած մեղեդու ձևավորումը, տաղաչափական կառուցիկ ձևերի մեջ ծավալվելու հասուն եզակիության հասնելու տալիս: Երաժշտության մեջ ինչպե՞ս անել՝ հայտնվելու համար այն կետին, ուր ազատ հոսքն ու առու դառնալու վիճակը սահմանային գծի վրա են: Որտե՞ղ է մեծելի «ոչնչի» և արդեն մի բան արժեցող «ոչնչի» բաժանարար սահմանը: Որտե՞ղ է արդեն գրի առնվելու արժանի այն «ոչնչի», որ կարծես թե ամենուրեք է օդի տես: Երաժշտական մտածողության անցումային այս կետը ինչպե՞ս հայտնաբերել գեներալիտետն է՝ ժառանգված երաժշտական հիշողության ընդերքում: Ինչպե՞ս այն բխեցնել «ոչնչից», որը երաժշտի ֆոն կայացման առաջին ուսուցիչն է՝ ֆոնային լեզուն, որով դու ամեն օր խոսում ես: «Ոչնչի» և «ինչ-որ բանի» միջև սահմանագիծը ինձ ներկայանում է իբրև ստեղծագործական ռիսկ, նույնիսկ սադրամբ դարձնակող հրաշալի տալիս:

Հիշում եմ, մի գործ էի գրում, որտեղ ճիշտ այս սկզբունքն էի փորձում իրականացնել՝ հայտնվել «ոչնչի» և «ինչ-որ բանի» սահմանագծին: Այդ երաժշտությունը գրելու ամբողջ ընթացքում, ես ինձ զգում էի իբրև մի բույս, որն իր ոտների վրա կանգնելու կարողությունը չունի: Այդպես է, օրինակ, տարածվում խաղողի վազը: Այն օրերին սիրում էի երաժշտություն անելիս իմ մեջ հայտնաբերել խաղողի այդ նույն թուփը: Այս երևույթի գրավչությունը ես բխեցրել եմ Կոմիտասի երաժշտությունից կամ այն վիճակից, երբ Կոմիտաս լսելու տես ես նայում դիմացիկ սարին (այդ տալիս մեջդ մեղեդի կա՞, չկա՞), գյուղի համայնադասերին (մեղեդին փչե՞ս լուս հասուն է), Արարատ լեռանը (գրի դիմի առնել այն) Այս բաների մասին խոսելիս չեմ կարող ձգտիս ձևակերպումներ գտնել, միակ բանը, որ կարող եմ հստակ ասել այս է՝ ես նայում եմ այն ուղղությամբ, որով նայել է Կոմիտասը:

3) Ո՞րն է Կոմիտասի դերը երաժշտության տարածության մեջ:

Դժվարանում եմ որոշել նրա դերը, միայն թե դիմի ուղեի, որ երաժշտական միջազգային աշխարհը ճանաչե՞ր նրան ինքն անհայտ, կամ գրեթե անհայտ մեկն է:

Վերջերս լսեցի, թե ինչպես է ռուս դաժնակահար Սոկոլովը նվագում Կոմիտասի վեց տարը: Համեմատելով, որի ծագի մեջ տեղ է գտել Կոմիտասը, DVD ի տեսքով վաղուց է վաճառքի հանված: Լսել եմ այն մասին, թե ինչպես է Սոկոլովը բարձր գնահատում Կոմիտասին և, մաս-

նավորաբար, այս գործերը: Ես անչափ ուրախ եմ այս առթիվ: Ու երբ լսում եմ Սոկոլովի Կոմիտեի, աղոթում և հիանում եմ միաժամանակ: Հայ դաժնակահարները երբ նվագում եմ այս գործերը, կարևորում եմ շեշտել դրանցում կռահվող կենցաղագրությունը: Սոկոլովը այդ շեշտը մեկ կողմ է թողել: Իր ներկայացրած Կոմիտեի դաժնամուրային մտածողությունը, նախնականության ուժը, իմ զգացողությամբ, զնունդ-հասնում է մինչև Ֆրեսկոբալդիի աշխարհ: Ես անմիջապես ինձ բռնում եմ այդ մտքի վրա, որ մեր ժամանակների դաժնամուրային մտածողության ճգնաժամի և որոշ սղաճվածության տայմաններում կոմիտայան տիանիզմը այս գործի հետ հնչողական նոր հունի մեջ մտնելու հրաշալի հիմք կարող է ծառայել ինձ համար: Ի դեպ, Կոմիտայի դաժնամուրային այս տարերը բերել է ժողովրդական գործիքների հնչողական յուրահասկություններից և յուրաքանչյուր տարի կապակցությամբ նոսային տեսիլի մեջ գրի առնելով հուշել է, թե հասկալիս որ ժողովրդական գործիքը տիանի «հնչի» այս կամ այն տարը ներկայացնելիս: Ճիշտ այնպես, ինչպես Օլիվիե Մեսիանն է իր որոշ գործերում նշում, թե որ թռչունի ձայնն է հնչում այս կամ այն հասկածում: Երկու դեպքում էլ նշվում է փոխառնված հնչյունային մայր օրինակը (ո՞ր թռչունը կամ ո՞ր գործիքը): Երկու դեպքում էլ հիացմունքի է արժանի փաստագրումը մայր օրինակի, որ ինքնին վերցված հնչյունի հանդեպ հեղինակների խոր հարգանքի արտահայտությունն է: Նաև՝ հնչյունային այդ բնօրինակի արժանությունը: Կոմիտայի դաժնամուրային տարերը ներկայացնում եմ դաժնամուրային մի մտածողություն, որ կարծես ժամանակից դուրս է (ժամանակ չի ճանաչում): Սա բոլորովին Ֆրեսկոբալդիի չէ: Եվ Մեսիանն էլ չէ: Սա Կոմիտան է, որը շատ փոքր թվով գործեր է թողել, բայց սրանք ուրիշ գործեր են:

4) Ձեր կարծիքով, ո՞րն է Կոմիտայի հիմնական նվաճումը

Կոմիտայի հայ կոմպոզիտորական դրոշմի հիմնադիրն է: Իմ համոզմունքով կա՛ այդպիսի դրոշմ (նույնիսկ եթե այն, այսօր դեռ ծավալման մեծ ճանապարհ չի անցել), և այդ դրոշմի հիմքը նա՛ է դրել: Իր միակ ծավալուն գործը Պատարագն է: Այս գործը փառավոր, կոթողային արժեք է: Իր այս, ինչպես նաև փոքր կտավի գործերով, Կոմիտայի մի կողմից ամբողջ Հայաստանն է երաժշտություն բերել (կենցաղով, աշխարհագրությամբ, տատանությամբ), մյուս կողմից Մեծավոր Արևելի այս տարածքներում, չեմ վախենում ասել, կոմպոզիտորի մասնագիտությունն է հիմնադրել, և իր ստեղծած երաժշտական մտածողությունը անճոճ համընդհանուր երաժշտության մի մասն է, բայց միաժամանակ այստեղից-այնտեղից կցմցված կոմպոզիտորական գրագիտության, կոմպոզիտորական «խելացիությունների» արդյունք է: Պարզ կենցաղի ոլորտից Կոմիտայի հայ երաժշտությունը բարձրացրել է կոմպոզիտորական մտածողության մակարդակի՝ այսօրվա տախանջներին բավարարող անուն՝ դիմագիծ տալով այդ երաժշտությանը:

Կոմիտայի հնչյունային տարեզրը, որին նա ծառայել է իբրև տարիքային ամեն օր, հսկայածավալ ժամանակային տարածք է՝ մի ֆանի հազարամյակներով չափվող: Իրենից առաջ այս տարածքում եղել են հոգևոր երաժշտության հայրեր և բարենորոգիչներ, հրաշալի տաղերգուներ, ճարտարապետներ, գուսաններ, ողբասացներ, եղել են երգիչներ ու նվագածուներ՝ տալիս ներում և ժողովրդի մեջ գործող, եղել են նաև կոմպոզիտորներ (հայազգի Կառլ Միկուլին առաջնորդել է Շոպենին, Զուխաջյանը հրաշալիորեն հայ երաժշտական իրականություն է բերել Վերդիի օպերային արվեստի սկզբունքները, նրա օպերաները այսօր էլ են հնչում մեզանում, հրաշալի տատարագ է ստեղծել Մակար Եկմայանը, որ ուսանել է Պետերբուրգում Ռիմսկի-Կորսակովի մոտ, հեղինակների այս թվարկումը կարելի է շարունակել): Այս ամբողջի արդյունքում և զավակ իբրև՝ Կոմիտայի հայ կոմպոզիտոր է, հայ արդի կոմպոզիտորական դրոշմի հիմնադիրը:

5) Կարո՞ղ եմ նկարագրել ձեր նոր Կոմիտեի և խոսել հայոց տատանության ու հայոց եղբունի հետ նրա առաջնության մասին:

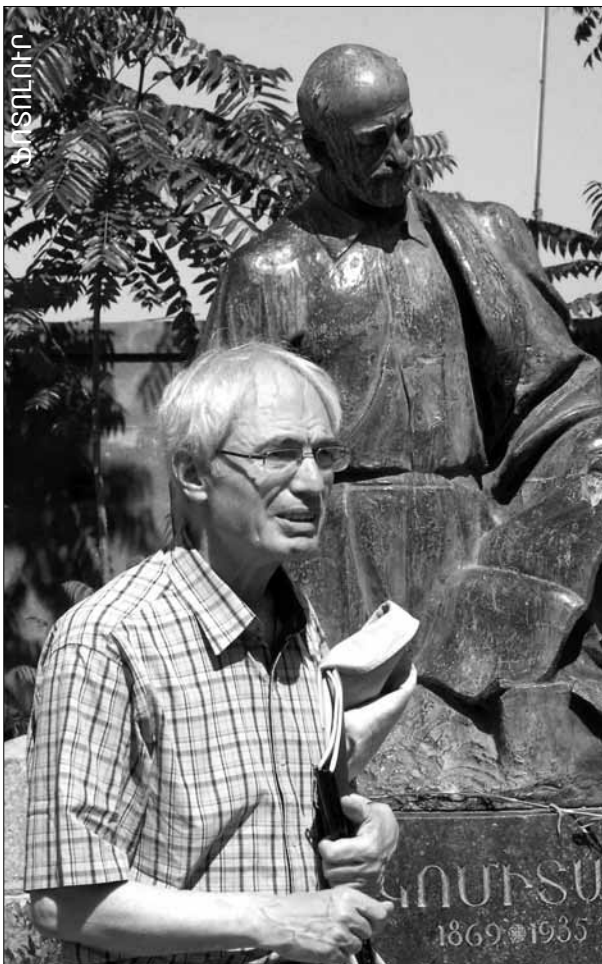
Երբ այս կոմիտեի գրելու առաջարկություն ստացա WDR-ի նվագախմբից, ինչպես որ համոզմունքով եմ 2010 ապրիլի 24-ին: Մտածեցի՝ արդյո՞ք սա գիտակցված մի ընտրություն է՝ այսօրվա մի օր նշանակել այս գործի առաջին կատարումը: Ապրիլի 24-ը աշխարհի բոլոր

հայերի համար 1915թ. ցեղասպանության մահասականների ոգեկոչման օրն է: Որևէ հայ երաժիշտ չի կարող իրեն թույլ տալ այդ օրը հենց այնպես բեմ բարձրանալ: Սկզբում երկար մտածում էի Յան Վոգելերին և Սիմֆոնի Բիչկովին հարցնել՝ ամբողջ 24-ին նշանակելը լուրջ անհավանականություն էր թե՞ ընտրություն: Հետո հասկացա, որ անկախ նրանից, թե ինչ կոմպոզիտորներն իրենք ինձ, ես դիմեի ամբողջ 24 գրել:

Ես ծնվել եմ Բելրուսում, իմ երկու ծնողները ուրբանոցի զավակներ են: Հայրս տիգրանակերտցի է (Դիարբեհր), մայրս՝ մարաշցի: Նրանք ուրբանոցում (մեկը՝ ամերիկյան, մյուսը՝ հայկական) էին հայտնվել ոչ իրենց ազատ կամով: Երկուսն էլ անցել էին 1915-ի գեղեցիկ միջոց: Երևանում, Ծիծեռնակաբերդ բլրի գագաթին Եղեռնի զոհերի հիշատակի հուշակոթողն է կանգնած: Իմ մայրը, որ հիմա այլևս չկա, հաճախ էր իր թոռներին մեկնումների ձեռք բռնած, մի ծաղկեփունջ էլ մյուս ձեռքին այցելում այդ կոթողին: Իր համար դա յուրօրինակ մի այց էր իր ծնողների գերեզմանին (նրանք դաժան վախճան էին ունեցել, անգերեզման են մնացել): Ես այս պատմությունը պատմում եմ այն բանի համար, որ ասեմ՝ Կոնցերտը գրելու ընթացքում եղավ մի լուրջ, երբ ես Յան Վոգելերին հարցրի՝ իմե՞ր գիտե՞ք, թե ինձ համար ինչ է ամբողջ 24-ը: Յանն ինձ ասաց, որ համերգն այդ օրը նշանակելը լուրջ զուգահեռություն է, բայց մաս, որ իմե՞ր փոքր տարիքում կարդացել է Ֆրանց Վերֆելի «Մուսա լեռան ֆառասուն օրը», որ իր վրա մեծ տպավորություն է գործել, ծանոթ է մեր ժողովրդի պատմության այդ ժամանակահատվածին: Այս փաստն ինձ շատ ուրախացրեց: Ուրախ եղա մաս, երբ լսեցի իր համերգը և անձամբ ծանոթացա Վոգելերի հետ ԱՄՆ-ում: Մեր միջև բարեկամական ջերմ մթնոլորտ գոյացավ անմիջապես:

Կոնցերտը թեև մեկնասանի է, բայց երեք ներքին բաժիններից է կառուցված: Առաջին մասը Kyrie Eleison է, երկրորդը՝ Dies Irae, երրորդը՝ Lacrimosa: Այս գործը ես «Ռեֆլիեմ» չեմ անվանել, քանի որ այն իմ կոնցերտն է, և ես աշխատել եմ անվազն խորագրի մակարդակով

երաժշտական տարբեր ժանրեր իրար չմիացնել: Գիտեմ, որ կոնցերտ-ռեֆլիեմներ գրվել են: Դրանցից մի ֆանիսին ծանոթ եմ: Իմ գրածը, սակայն, այդ չէ: Իմ գործը կոչվում է «Ubi est Abel Frater Tuus?»: Նույնիսկ ենթաբաժինների մեջ հիշատակում եմ ռեֆլիեմի բաժինները չեմ նշանակել: Պարտիտուրի մեջ Kyrie Eleison, Dies Irae, Lacrimosa բառերը նշված չեն: Գործը նվիրել եմ Վոգելերին և Բիչկովին:

Եթե երկու խոսք մեկ է ասել այս գործի մասին, դիմե՞ք ուզե՞ք որ նկատելի դառնա լռության, հասկալի «Ո՛ր է Աբել եղբայրդ քո» հարցի տակ եղած լռության ներկայությունը, նրա նկատմամբ իմ հարգանքի զգացումը և երաժշտության մեջ լռության շարժումների, բարձր կոչերի բացակայությունը:

Հուսամ, որ մայրս այն աշխարհում գոհ դիմե՞ք լինի, որ այս գործը գրել եմ:

Գևորգ Էմին-Տերյան

Վահան Տերյանի թափնված ժառանգությունը

Ընդունված ժամանակ է, որ Վահան Տերյանի նամակագրական ժառանգությունը տրամադրվել է ամբողջությամբ: Բացառություն են Պողոս Մակինցյանի մոտ մնացած նամակները, որոնք Մակինցյանի աղջիկը հրաժարվել է հանձնել Գրականության և արվեստի թանգարանին: Տարբեր և հենց իր՝ Մակինցյանի վկայությունների համաձայն՝ այդ նամակների թիվը հասնում է մոտ երկու հարյուրի: Նշենք, որ հայտնաբերված-տպագրված նամակները 335-ն են: Սակայն ցավոք սրտի, նշված 335 նամակների տպագրությունը չի կարելի կոչել ամբողջական: Օբյեկտիվ (խորհրդային կայսրության գաղափարախոսական տարադրամները) և սուբյեկտիվ (գրականագետ Վաչե Պարսիզումու խմբագրական-մարդկային սկզբունքները) տարաբանություններով Տերյանի նամակները լուրջ խմբագրումների և սրբագրումների են ենթարկվել: Կարելի է նշել նամակների աղավաղման հինգ դասակարգում.

- ա. Զաղափական սրբագրումներ
- բ. Համահարթեցում՝ գեղագիտությունից աշխարհայացք
- գ. խմբագրման և սրբագրման սխալ տպակերպումներ (այդ թվում՝ ուղղագրության փոխադրության և կետադրության արդիականացման տարաբանություններով առաջ եկած սխալներ)
- դ. Թարգմանական սխալներ
- ե. Անփութություն:

Մասնաշաղկապներում ոչ միայն աղավաղվում է Վահան Տերյան մարդու, փառաբանություն, դոկտրինա, գեղագիտություն, փառաբանական գործչի ամբողջական կերպարը, այլև խախտվում է, օրինակ, հայերենի և նրա ընկալման տարածական տարածաբանությունը:

ա. Զաղափական սրբագրումներ

Ի համեմատության աղավաղումների մյուս «սկզբունքների»՝ տպագրված նամակներում սա ավելի փոքր տեղ է զբաղեցնում: Պատճառներից մեկն անուշաբայն է, որ «փառաբանադրական ոչ ճիշտ» նամակները տարադրական մեղ չեն հասել: Տերյանի «ուղղափառ կոմունիստ լիներ» խորհրդային գաղափարաբանությունն առաջացրել էր գլխավորապես 1917 թվականից՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո գրված նամակների միջոցով: Բայց փանի որ 1917 թվականից հետո գրված և փառաբանական հայացքների, խնդիրների և գործունեության մասին տարածող բոլոր նամակները Պողոս Մակինցյանի արխիվում են մնացել և տպագրվել են միայն հասկանալի՝ Մակինցյանի ընտրությամբ, կարելի է ասել, որ Վահան Տերյանի նամակների փառաբանական ամենալուրջ «սրբագրիչը» Պողոս Մակինցյանն է:

Իսկ ինչ վերաբերում է Գրականության և արվեստի թանգարանում տպագրված նամակներին, ապա նրանց հրատարակված տարբերակներից հանվել են առանձին տարբերություններ, նախադասություններ և արտահայտություններ:

Որոշ ասվածի լավագույն օրինակ՝ կարելի է անդրադառնալ 1906 թվականի հունվարի 9-ին Ալեքսանդրապոլից Սոնա Օսարյանին ուղարկված նամակին¹, որի վեց հասկանալի դուրս են մնացել տպագրությունից.

«Վերջերս այդ *անիծեալ* գործադուլը մեր նամակագրությունն էլ դադարեցրեց²»,

«... և ես եկա Կովկաս: Թիֆլիզում մնալ Դաւն. Կազմակերպության մեջ իբրև տրոյա-գանդիս: Ուզում էին այնտեղ թողնել...»,

Վահան Տերյանը Բուսիրկայի բանում, 1906թ.

«Երևակայեցե՛ք ոչ մի կարգին որո՞ղազանդիս չունեն և չեն սխալուի եթե ասեմ որ նոյն իսկ Կենսո՞նական Կոմիտեի անդամները կա՞րօ են որո՞ղազանդի...»,

«Միջոցներ ունենալի ես էլ կըզայի արժասահման ամառըս, Բայց... Շրջեցի շա՛ս գիւղեր ընդունում էին լաւ և այստեղ էլ բաւականին մեծ ղաշիւ ենք վայելում...»,

«...այնդեւ որ այնքան էլ ուժ չես դարձնում: Մերոնք լաւ են այժմ բաւականին զինւած են: Մանաւանդ Դաւնակցութիւնը մեծ դեր է խաղում և իմ խորին համոզմունքով եթէ չըլինէր նա շա՛ս տեղերում ոչ մի հայ չէր մնայ: Թիֆլիզի ընդհարումների ժամանակ այնտեղ էի և աչքովս տեսայ Դաւնակց. կատարած դերը: Կռուի մէջ Դաւնակց. իրաւ հաւասարը չունի բայց որո՞ղազանդը շա՛ս թոյլ է...»,

«...և շա՛ս ձանձաղի է կեանքը միայն գործն է, որ քիչ կենդանութիւն է տալիս այնտեղի կեանքին: Շնորհիվ մարդիկ էլ...»:

Առանց այս նամակի կրճատված հասկանքների վերականգնման՝ այդ ժամանակաշրջանում Դաւնակցության հանդեպ Տերյանի ունեցած վերաբերմունքը չի կարող ամբողջանալ: Նույնկերպ առանց հաջորդ նամակի չի կարող ամբողջանալ լոյսին՝ 1910-ական թվականների կեսերի կարծիքը հայ մարտիսների վերաբերյալ: Մեջբերվող նամակը գրված է 1915 թվականի օգոստոսի կեսերին Պետրոգրադում և ուղղված է Յուլիկ Խանգադյանին.

«...[իմ ողջ հակվածությամբ հանդերձ կյանքը քեզ ներքնչել է ռեալականության այդ զգացումը]:³ У насъ особенно марксисты совершенно лишены этого чувства это признакъ и умственной ограниченности и невежества и главное отсутствія действительного, мобильного отношенія къ людямъ нашей страны, къ нашей землѣ, къ нашему народу. Они освобождаются отчасти отъ этой оторванности отъ жизни, но еще очень далеки отъ того, чтобъ быть действительной силой, при этомъ чистой и честной. Посмотри сколько среди нихъ людейъ прямо отвратительныхъ съ общественно-этической стороны (напр. Ишханьян!). Однако не стоить увлекаться въ эту сторону: Իմ էջից դու շա՛ս կրհասկանաս - չեն կասկածում...»⁴:

Մեջբերված հասկանքներից բացի՝ տղազրությունից դուրս են թողնված այնպիսի արժահայտություններ, որոնք կարող է կասկածի տակ դնել Տերյանի վերաբերմունքը մարտա-լեւինյան ուսմունքի հանդեպ: Թե՛ն Պարսիզունին, գուցե խորհրդակցելով կոմունիզմի ավելի փորձառու մասնագետների հետ, նամակներում թողել է բանաստեղծի փաղափական աշխարհա-

յացֆի այն հասկանները, որոնք աղացուցում են Տերյանի աշխարհայացքի զարգացումը և հանգումը կոմունիզմին, այնուամենայնիվ հանված են բազմաթիվ անմեղ արտահայտություններ, ինչի արդյունքում նամակի տրամաբանությունը խախտվել է և բացի այդ՝ կորել է տերյանական հումորը: Օրինակ՝ 1912 թվականի օգոստոսի 7-ին Սավրոդոլից իր ընկերոջը՝ Ցոլակ Խանգադյանին, ուղղված նամակում Տերյանը գրում է.

«...Գուցե նեղացե՞լ ես ինձնից նամակ չըգրելուս համար: *Ի սէր Մարսի այդդիսի հիմարութիւն չանես: Այնդես եմ ծուլացել...*»⁵:

Ենթադրաբար ֆաղափական սրբագրումներին կարելի է դասել նաև կրճատված հասկածի հաջորդ մեջբերումը (1913 թվական, հոկտեմբերի 17, Պետերբուրգ)⁶, որտեղ Տերյանը խոսում է «իրենց կազմակերպության համագումարի» մասին⁷. Պարսիզումին հրատարակությունից դուրս է թողել նամակի վերջին էջը.

«Получил сегодня от Мясника⁸ письмо где сообщает что Гайк приехал и будет зимой там, в Баку. Емеля тоже пишет, что намерен приехать. Мясник пишет, что он выезжает (ենթադրաբար - Գ.Է.-Տ.) в Моск. 15 сент. и я вероятно выеду к этому времени так что с ним поедем вместе»⁹.

Բազում մեր կազմ. համագումարն է այնդես որ ուզում եմ այնտեղ լինել տեսնեմ կըյաջողի: Թէ ոչ. յամենայն դեմս ուղարկի համագումարին իմ ողջոյնները:

fn Վահան»¹⁰:

Տերյանի նամակներում կատարված ֆաղափական խմբագրումների առանձին մաս են կազմում Ռուսաստանին և ռուսական մշակույթին վերաբերող հասկանների կրճատումները: Անուշտ վերջիններիս ամենալուրջ օրինակները 1915 թվականի սեպտեմբերի 13-ին և 1916 թվականի օգոստոսի 5-ին¹¹ Պետրոգրադից Ցոլակ Խանգադյանին ուղարկված նամակներն են, որոնց վերականգնված տարբերակները Վաղարշակ Թանգսյանը տպագրել է «Գարուն» ամսագրում (2005, #1(455))¹²: Սակայն Ռուսաստանին վերաբերող օրինակներն այդքանով չեն սահմանափակվում.

«...միտք չունեի այս քարքարոս երկիրը վերադառնալու, ուսի շատում եմ գրել:»¹³ (1905 թվական, փետրվար, Մոսկվա):

Վահան Տերյանի ֆաղափական հայացքներն ու դիրքորոշումները չափազանց լուրջ նշանակություն կարող են ունենալ մեր ժամանակներում: Պետական ավանդույթի կազմավորման և հետագա զարգացման համար հիմնասյան նշանակություն կարող է այն ստանալ: Բացի այդ՝ առանց այս՝ թերևս տերյանագիտության մեջ ամենաչարչրկված ու աղավաղված էջի՝ անհնար է բանաստեղծի կերպարի վերականգնումն ու ամբողջականացումը:

Բ.Համահարթեցում՝ գեղագիտությունից աշխարհայացք

Տերյանի նամակագրական ժառանգությունը հայելային հասկանիչ ունի: Գրականագետ-խմբագիրն այստեղ երևում է ողջ հասակով. ի՞նչ գրական-գեղագիտական աշխարհայացք ունի, ի՞նչ է նշանակում խմբագրել, ո՞վ է նրա ընկալմամբ բանաստեղծը, և այլ նմանափոխ «ներբանասիրական» հարցերից մինչև ավելի ընդգրկումները՝ հասարակական-մարդկային ո՞ր արժեքներն են ընդունելի, ինչդիսի՞ կառուցվածք տեսք է ունենա հասարակությունը, ինչի՞ կարիք ունի հայկական մշակույթը և այլն: Ամբողջ խնդիրն այն է, որ Տերյանի հիմնական խմբագիրը դարձած Վաչե Պարսիզումին բանաստեղծի նամակագրական ժառանգությունը հարմարացրել է իր վերոնշյալ լուսկերացումներին: Արդյունքում ստացվել է Պարսիզումու լուսկերացած Տերյանը:

Հարկ է նշել, որ Պարսիզումին շատ ուշադիր խմբագիր է. անհնար է, որ նրա աչքից վրիդի բանաստեղծի իր լուսկերացած կերպարին չհամադասասխանող որևէ՝ նույնիսկ շատ փոքրիկ մանրուք: Իսկ Տերյանի կողմից գործված բոլոր մեծ ու փոքր «մեղմերը» գրականագետն ամենայն մանրակրկիտությամբ դուրս է թողնում: Օրինակ՝ Պարսիզումին որոշել է, որ իսկական հայ բանաստեղծին անվայել է թղթախաղ խաղալը: Արդյունքում՝ հերթական նամակից¹⁴ երկու տող լուսկաս է հրատարակվում. «...Դուքիւնքս անորոշ է և նիւթականքս անմախանձե-

լի: *Մսածեցի կարս խաղալով գործս մի փչ կարգի բերել բայց չըյաջողեց, տարեցի թեև ոչ շատ: Ինչ և իցե...*¹⁵: Մի կողմից այս մոտեցման հիմնում կարելի է ընդհանրացնել «կռապառնությունը», մյուս կողմից էլ՝ Տերյանին կրճատելու և կասարյալ դարձնելու «ազնիվ» ձգտումը:

Կրճատված հասկացման հետևում կարելի է ընդհանրացնել խմբագրի բարոյական չափանիշները: Կարող է այս դիրքորոշումը սուբյեկտիվ թվալ այն դեպքերում, երբ մեղքի բաժին ունեն նաև ժամանակի հասարակական-մշակութային-մտային միջավայրը, սակայն հաջորդ օրինակից տարբեր է դառնում, որ ցանկության դեպքում խմբագիրը կարող էր շատ ավելի փչ՝ միայն որոշ բաներ կրճատել: Նամակը գրված է 1907 թվականի հունվարի 9-ին Մոսկվայից, երբ Տերյանը նոր էր ազատ արձակվել Բուխարյան բանից և իր գլխին եկած վերջին իրադարձություններն էր մասնավորապես ընկերջող՝ Յուլյան Խանգադյանին: Ընդհանուր հաշվով՝ ութ թերթանոց նամակից գրեթե կեսը կրճատված է: Այդ հասկացումը Պարսիզումին ծանոթագրություններում վերադասվում է երկու տողով. «Տերյանը մանրամասն դաստիարակված է իր և Մակինցյանի միջև ընկած մի խիստ անձնական կարգի միջադեպի մասին»¹⁶: Իսկ կրճատման դասառարկության «ոչ ճիշտ» վարման է:

«Այժմ լսիր, թե ինչ դաստիարակություն քո խեղճ Շվիցի հետ հետո: Կարծես եղբ գրել էի մի ժամանակ, որ Պոլը մի Եկատերինա Վլադիմիրովնա անամենալ սիկնոջ հետ սիրահարել էր: Ես վերջին ժամանակները (բանից յետոյ մինչև յունվ. 3) աղոթում էի նրա մոտ (նա աղոթում է Սուխոշինի հետ որը փախել էր Մոսկվայից): Այդ Եկ. Վլադ. մի փոքրիկ սիկին է վերին ասիականի խելոք, սրամիտ և կրթված (զարգացած): Մի շատ օրհանալ սիրո: Պոլը սկսել էր մի Մարիա Զալանթարեան անունով աղջկայ հետ տարադրել մոլորվել և հայոց լեզվով: Ես համոզված էի, որ նա սկսում է սիրահարել այդ աղջկայ վրայ. միևնույն ժամանակ իմ և Եկ. Վլադ. մեջ սկսեց մեղման (ավելացված է - Գ.Է.-Տ.) բարեկամություն, որը վերջը ինձ այնքան ցավ տարձառեց: Մի օր երկուսը զբոսնելուց յետոյ վերադարձանք տուն (Պոլը մեզ հետ էր նա առաջ գնաց տուն իր լիցիները լուսանալու և դառնելու) և երբ բարձրանում էինք սանդուխտները և մոտեցանք դռան նա ինձ համբուրեց (նա ասում է որ ես եմ համբուրել բայց ես յիշում եմ այնպես որ նա ինձ համբուրեց): Ես արի նույնը և մեղմ մեղմ մտա: Միև երեկոյան ես 6 ժիշ գարեջուր գնեցի և նստած խմում էի Պոլը դառնալով էր իսկ Եկ. Վլադ. նրա մոտ նստած էր: Ես նրան գարեջուր առաջարկեցի և երբ Պոլը դարձել էր միև կողմը նա շարունակեց մոտեցնել ինձ և մեղմ կրկին համբուրվեցինք ու բոլորեցա՞ք խմեցինք: Պոլը կարծես այդ չընկալեց: Յանկարծ Պոլը սկսեց անհամբուրանալ և վերջը դուրս եկաւ: Եկ. Վլադ. հետևեց նորան ես էլ շատեցի նրանց յեղևից կարծելով, որ յանկարծ սղա-թափի օգնեմ: Յեռ է դառնում Եկ. Վլադ. և ձեռնով է անում որ չըզնամ իսկ Պոլը հիստերիայի մեջ է (Մի փչեց եղբ բաց թողնված. ենթադրաբար նոր տող է - Գ.Է.-Տ.):

Մի փչեց յեղևից նրանց և հետ դարձայ: Յարբած ընկել էի անկողնին երբ եկաւ Պոլը և սկսեց ասել որ *меня одурачит Ек. Влад¹⁷.*, որ ես *являюсь* (ավելացված է - Գ.Է.-Տ.) *орудием месту¹⁸* (նա համոզված էր որ Եկ. Վլադ. *ревн. его къ М.Калантарян.*¹⁹) *Зрелостен* գուցե այդպես լինե: Միև օրը եկաւ Եկ. Վլադ. երբ Պոլը շանը չէր և *всячески ласкала меня* ասելով որ *нa* *относится к Полю как к дивану и т.д.* և որ ես նրան դուր եմ գալիս թե իբրև մարդ և թե իբրև զղամարդ: Մի խօսով: Ես էլ սկսել էի տարել նրանով:

Պես է նկատեմ որ նա շատ խելոք կին է թեև արտաքինը այնքան էլ գեղեցիկ չէ - եթե նա խելոք չըլիներ այդպիսի կնոջ վրայ ես երևի աչք չէի դարձնի նույնիսկ: Վերջապես Պոլը Մարիա Զալանթարեանի հետ բացատրեց. դուրս է գալիս որ նա վերաբերում է այդ աղջկան իբրև ֆրոջ, թեև համբուրել էլ եմ մի քանի անգամ: Նա ինձ այդ բանը տասնեց դեկտ. 31-ին էր կարծես, ոչ յունվ. 1-ին: Ես չըհաւատացի նրան և մինչև այժմ էլ չեմ կարող հաւատալ չընայած ամեն ինչ:

Ես էլ բացատրեցի Եկ. Վլադ. հետ և դուրս եկաւ որ մեղմ իրար հաւանում եմ միայն բայց դեռ չեմ սիրում: Նույն երեկոյն Պոլը եկաւ Եկ. Վլադ. մոտ ուր ես էի և սեղ ինձ մի նամակ ուր գրում էր որ նա գիտեմալով իմ հիւանդոտ բնաւորությունը հրաժարվում է Եկ. Վլադ. իբրև կնոջից և մնում է նրան իբրև ընկեր: Թեև դա դժուար է նրան անել:

Ես չըդատասխանեցի նրա նամակին որը կարդացիմ Եկ. Վլադ. հետ (և որը ես բաւականին սխալ էի հասկացել իմ շփոթ դրութեան դասառարկով): Ես ասի միայն Եկ. Վլադ. որ

նրան ասէ՛ք ես չեմ ընդունում նրա ողորմութիւնը և ոչ մի *купля прощажя*-ի²² համաձայն չեմ եթէ սիրեմ նրան չեմ հարցնի և այլն և սաստիկ կատաղած նրա վերայ բազմաթիւ բաներ ասի, որում ինքս զղջացի:

Ես տեղափոխեցի մի նոր սենեակ ուր գալիս էր Եկ. Վլադ. և նոյն վերաբերմունքն էր ցոյց տալիս և ես մինչև այժմ չեմ հասկացել նրա արածների իմաստը: Նա ինձ ասում է.- Ես կըզամ միայն այդ մասին ոչ ոք չըրէիք է իմանայ: Եւ միաժամանակ նա գնում էր Պօլի մոտ, որի հետ ես խոսել էի: Ես մի քանի օրից գնացի Պօլի մոտ և մենք բացատրեցինք, թե՛ն նա սկզբում սոսկալի վերաբերեց դեղի ինձ: Թէ՛ ինչքան եմ աղբել (*перешумел*)²³ այդ օրերի ընթացքում դա երևակայել չես կարող: Վերջապէս ես և Պօլը օֆֆիցիալ մօ²⁴ հաշտեցինք: Գլխաւորը որ ստի-դեց ինձ այդ վերջին քայլը անել դա այն հանգամանքն էր որ ես զայրոյթիս միջոցին նրա մա-սին սոսկալի կարծիքներ էի յայտնել և բացի այդ սովորած լինելով նրան մի սոսկալի կորուստ էի զգում դեղի նա: Սակայն մեր յարաբերութիւնները հազիւ թէ վերականգնեմ մեզ այժմ բա-ժանում են շատ ու շատ բաներ: Եկ. Վլադ. հետ էլ ես կտեցի կադետ: Այս ամենը համառօտ կերպով քեզ յայտնեցի որդեսգի հասկանաւ իմ դրութիւնը: Նա իրաւ որ անհանել է: Պօղո-սը ինձ սաստիկ սառն է վերաբերում, այնպէս որ ես քիչ է մնում զղջամ իմ արած քայլի հա-մար որ ինձ այնքան տանջանք է տալիս որ, որի համար ես կարող էի աւելի տաք ընդունելու-թիւն գտնել: Այսօր նրա մոտ էի ուր և մտած էր Եկ. Վլադ: Երկուսն էլ սառը ընդունեցին և գրե-թէ ուշադրութիւն չէին դարձնում իմ վերայ: Մեր մեծեցումը այլևս անկարելի է յայտնեմ:

Ահա թէ ինչու մինչև օրս չըկարողացայ քեզ գրել եթէ չհաւանում իմ մշակման ֆինանսա-կան կրիզիսը: Այժմ սենեակս (որ միայն երեք օր աղբեցի) թողել եմ և վարձել նորը: Այսօր իմ մոտ էր եկել Նիւրան և դա տրամադրութիւնս քիչ լաւացրել էր ուստի կարողացայ քեզ գրել: Յուսով եմ կրթեսնեմ և կըդասեմ բոլոր մանրամասնութիւնները: Այդ հարցը ասւածը լաւ կանես որ չըբռնափես ես ուզում եմ ամեն ինչ մոռանալ: Գրիւր շուտ-շուտ այժմ դու ես մնացել...»²⁵:

Ընդ որում բանաստեղծի կերպարի այս համահարթեցումը կատարվում է բավական քնա-հաճորէն: Եթէ վերոնշյալ օրինակում տղազրոյթունից դուրս էր մնացել մամակի կեսը, խմ-բագրի բարոյականութեան մասին ունեցած տասկերացումները կարող են դուրս թողնել մեկ տարբերութիւն, մախադասութիւն, արտահայտութիւն և անգամ մեկ բառ, օրինակ՝

«...Հա, Յել, ինչ լիքն ես, so, ինչո՞ւ «սրիօլեսներս» չըղկեցիր...»²⁶:

Կամ.

«...Այդքան էլ անփոյթ մարդ կըլինի՞! լիքն ես, լիքն, հասկանո՞ւմ ես: Եվ եթէ միայն դու լինելի. մի քանի այդքեսակ օյին էլ Կոլյան է եկել գլխիս...»²⁷:

Կամ.

«...Եթէ միայն նրան դաստիարակեն *Благосклонные ослы*²⁸ որոնք մտած են «Հորիզո-նում» և «խրախուսում» են բոլորին՝ ով ուզում է լինի»²⁹:

Կրճատված հասկանքների մեջ կան նաև այնպիսիները, որոնք որևէ տառապանքաբան-քային տրամաբանութեան չեն ենթարկվում. տարգարէս անհասկանալի է, թէ ինչու եմ հան-վել ընդհանուր տեսից: Օրինակ՝ 1905 թվականի փետրվարին Մոսկվայից Սոմա Օսարյանին գրված նամակը.

«...Հիմա ի՞նչ վնաս, որ մի քանի հաս էլ Բոկկաչիօ ունենանք: Ահաւասիկ իմ կարծիք-օրհորդ: Գիտէ՞ք Սոմա, ես միշտ այն կարծիքին եմ եղել, որ սուս մարդը միշտ որոշ չափով ս-րուկ է և սրկական զգացմունքը նրա բնութիւնն է դարձել...»³⁰:

Պարտիզանին միանշանակորէն տեսութից դուրս է թողնում այն ամենը, ինչ որևէ կերպ առնչվում է սեռական կյանքին.

«...Պաօլօն սիրահարել է մի նեգրուհու վրայ!!! Недавно он писал что стал „импотентом“ - поневоле влюбиться в негритянку! Но надоело ли? Едва ли это средство верное неправда ли? Բիւր անգամ համբուրում եմ քեզ...»³²:

Կրճատման այս սկզբունքին լից է դասել նաև հաջորդ օրինակը (1914 թվականի հուն-վարի 14-29, Սանկտ-Պետերբուրգից ուղարկված Յոլակ Խանգաղյանին).

«...Այս ի՞նչ նշան ունի տանը մնացած աղջկա մաքրութիւնը (կասկածելի մաքրութիւն որ գուցէ ոչ ոքին հարկաւոր չէ): Այդ տանը մնացած աղջկաների մաքրութեան մասին ես այս կարծիքն ունեմ՝ լաւ է բոզ լինել, բայց ոչ այդպէս ամուլ, անտառու և հոտեր իր մաքրութեան մէջ...»³³:

Կամ անդրադառնալով համալսարանական ծանր դարադոմումներին՝ Տերյանը գրում է (1913 թվական, օգոստոսի 1, Սափորոթյո)

«... Чувствуешь себя столбом, чернильницей, вообще неорганическим существом неспособным ни к чему даже к... половым ощущениям. Вот напр. сейчас если бы привели ко мне самую красивую в мире женщину и сказали на!,- я бы также бесчувственно (ենթադրարար - Գ.Է.-Տ.) сидел, как сейчас. Ты подумай - это Я, Ваганъ Теріанъ, тот самый, который кажись всю всю вселенную бы переебъ (извини за вольность!). Ты пожалуйста не сердись, что я пишу тебе в таком импотентном состоянии. Утромъ сажусь за занятия и через полчаса уже я импотентъ на целый день, не могу же я утром рано сесть за письмо! А какъ приятно после этого ужаса сидеть и болтать вздоръ! Как давно я не чувствовал dolce far niente...»³⁴.

Սակայն բացի առավել ամբողջականի համարում ունեցող չորսհասորյակից՝ Պարսիզունին կամ Տեխաբանության ոլորտում նրա համախոհ գրականագետներից մեկը ստիպել է նման կրճատումներ անել նաև Նվարդ Տերյանի «Վահան Տերյանի նամակները Անթառամ Միսկարյանին» գրքում: Ընդ որում կրճատումներն արվել են վերջին դեպքում, քանի որ նամակներից մեկի մի զգալի մասը հանված է, սակայն գրի վերջում հանված այդ հասվածին վերաբերող ծանոթագրություն կա դաժնացված. «En trois - երեքով (ֆրանս.)»³⁵: Զավեցալիկ այն է, որ Վաչե Պարսիզունին Նվարդ Տերյանի գրի հրատարակումից հետո Անթառամ Միսկարյանի նամակները մտքեց չորսհասորյակի մեջ, սակայն վերոնշյալ բացթողմանը նույն Տեխով հանդիպում ենք նաև այնտեղ. այսինքն՝ Պարսիզունին այնքան վստահ է եղել Տեխի «ստուգված լինելու» վրա, որ նույնիսկ չի վերընթերցել գիրքը, այլ դարձադրել նույնությամբ Տեղադրել է ժողովածուում: Հենց այս հանգամանքն է մեզ հիմք տալիս ենթադրելու, որ Նվարդ Տերյանի գրի կրճատումը եղել է Պարսիզունու գլխավորությամբ կամ գոնե՝ նրա ֆաջատեղյակությամբ: Ահա այդ հասվածը.

« ... կկատարեմ անկախ այդ բոլորից: Вы пишете, что не находится жениха и решили остаться въ старых девахъ. Не стоит, Антенъка. Лучше выйдите за меня. Ведь я давно собираюсь сделать Вам предложение, Вы не смущайтесь, что у меня есть одна жена – мне одной мало, это я всегда говорил и жена моя ничего не имеет противъ если я женюсь именно на васъ. Теперь ведь все на войне жениховъ совсем не стало, а армянъ еще меньше, а такихъ прекрасных, как я и того меньше. Чем же я плохой женихъ, подумайте. Будем жить en trios – какая прелесть! Вы объ этом хорошенько подумайте и поговорим когда приедете. Чем искать новых, да еще Бог вестъ, какіе они будут, под рукою у вас имеется старый друг, а ведь сказано - „старый другъ лучше новыхъ двухъ“ и это верно. Не сомневаюсь в согласіи Вашем и ищу квартиру въ 4 комнаты – 3 – нам троим по одной, а одна общая для пріема и для тихихъ вечернихъ беседъ и литературно музыкальныхъ собраній нашей троицы. Неправда чудный план? Такъ вот подумайте хорошенько и когда приедете решим и выработаем конституцію.

Однако нужно кончить письмо, а то я начну говорить о такихъ вещахъ, о кот. с девицами может не следует говорить, тем более, что боже какъ бы письмо не попало въ чужие руки. Пишите, милая. Пріезжайте. Пока всего лучшего.»³⁶:

Վերոբերյալ հասվածները բացահայտում են Տերյան մարդուն, նրա աղբյուրները, մարդկային հարաբերությունների ընկալումները, նեղ-ընկերական հունորը և այլ անձնական խնդիրներ: Դրանք հնարավորինս ամփոփ ներկայացնելը նախ և առաջ կարևոր է Տերյանի դուրսի ամբողջական ընկալելու համար: Սակայն Տերյանի նամակների սուր կողմերի «հարթեցումը» միայն անձնական բնույթի Տեխներին չէ, որ վերաբերում է: Համեմատաբար սուր բոլոր ֆնադատությունները, որտեղ դուրսը նույն է ժամանակի ֆիշ թե շա՛տ հայտնի մարդկանց անունները, գրեթե առանց բացառության ամբողջությամբ հանված են: Գրեթե, որովհետև հետևողականորեն թողնվել են միայն այն մարդկանց անունները, որոնք այս կամ այն կերպ ասոցացվում են Դաժնակցության կամ հակախորհրդային որևէ կազմակերպության գործունեության հետ: Հասկալիք տուժել են Տերյանական գնահատականները՝ հայ գրականության աշխարհի ներկայացուցիչների հանդեմ: Խիստ, չափազանցված, երբեմն նույնիսկ՝ այլ համ-

Խանգադյանի դյուրահավաստության մասին՝ Տերյանը զարմանում է, թե ինչդեպ է նա հավաստել Ալեքսանդր Շիրվանզադեի արտաքին փառաբանիչ տեսիլն՝ չեստնելով (Տերյանի խոսքերով ասած) «ներքին վայելչության» բացակայությունը: «(Շիրվանզադեն ցիլինդր է կրում - Գլխի վրայ իսկ գլխի մէջ ... ամենահոնա՞ծ փափ...) Ներքի այս դարձածս բայց ուրիշ խօսք չըզսայ որակելու այդ մարդու մտաւոր աղետոսութիւնը: Իսկ դու միամտաբար այդ ընդունում ես չափազանց մաքուր մոնետու. *В этом твоя ошибка.*»⁴⁵: Սակայն չնայած մարդկային նման գնահատականին՝ «Հայ գրականության գալիք օրը» դասախոսության մեջ Տերյանը հայ աղաքա արձակի և դրամաստուգիայի հիմքն է համարում Շիրվանզադեին:

Կամ տես Տերյանի տեսակետներն ու գնահատականներն արտահայտող ևս մի հատված.

«...„талантливого русского поэта Пушкина” и т.п. Сейчас вспомнил как вы поместили портрет Лео. Почему это понадобилось вам? Ужели вы на самом деле считаете его „великимъ” хотя бы въ нашей литературе, ужели вы придаете еще значение его болтовне карабахской хотя бы объ „Армянском вопросе? Вы хотели быть объективными? Если только это искренно - это экстраординарно глупо, если же хотели показать свою „объективность” (которой не хочу понимать в некотор. случаяхъ) это лицемеріе и перед другими и перед собой хотя бы и не „осознанное”. Как глупо и то, что ты Агароняна объявил „великим гражданиномъ ” (помнишь об этом я тебе еще тогда говорил и возмущался?) этого великого хачагоха, „шантажиста” ты объявил великим гражданином лишь потому что он говорит что нужно жалеть и жалеть людей. Что же стало быть...Ну ладно! Меня зовут. Дopiшу после.

Позвали меня къ теще . Вернулся оттуда только сейчас через 4 часа. Хотя не читал своего письма, но чувствую что сказал много резкостей и был невозддержим. Ты не суди друга! Может кое-что не такъ я выразил но, право же, такъ много уродливого и глупого въ нашей жизни, что невольно переходишь границы, когда начинаешь думать объ этой действительности и когда волнует тебя это все до глубины души и особенно когда страстно жаждешь, что бы все было бы иначе, было бы такъ какъ въ хорошихъ культурныхъ странахъ. Ты самъ подумай, если Франгянь есть философ армянского народа, то я не желаю быть поэтом этого народа и не нужен такой народъ „лучший” философ которого Франгянь. То же можно сказать относительно всего остального. Ты пишешь относительно школы — (о томъ можно ли принять человека котор. не признает католика-са). Конечно нельзя если стать на формальную, строгую точку. Но ведь это звучитъ нахально потому что наше духовенство поганое даже этого не смогло устроить такъ чтобы было на что либо похоже. Фактически это жалкий сбродъ идиотов — наше духовенство (особенно черные). Католическое духовенство по крайней мере сильно и организовано и что самое главное оно образованно и если хочешь, да, если не всегда, то очень часто религиозно (ведь это духовенство!). А у насъ ты подумай ректором Академіи состоит безграмотный Багра́т Вартаза́рьянъ, уже священники и монахи чуть ли не щеголяют своимъ безбожіемъ и это все сходит имъ. Хотя бы было это мерзкое сословіе национальнымъ. И этого нетъ! Это форменные дармоеды, хамы, сволочи вообще. Ну что ты будешь делать? А наша „литература”! Да ты подумай собственно чья она - эта литература? Разве это литература. Это карикатура на литературу. Сплошная юмористика какая-то, смехъ одинъ, за исключениемъ двухъ трехъ имен да и то съ оговорками. Нельзя же будучи совершенно безграмотнымъ человекомъ быть хорошимъ беллетристомъ или поэтом. Это бывает правда иногда но въ нашъ векъ нельзя быть писателем и поэтом безъ образования. А у насъ сплошь такіе именно — безграмотные, да притомъ с претензіями и наглостью напр. нашъ Карено (котор. ничего даже не читает, даже русских писателей, даже сенсационныхъ книг не читает, ни о чемъ понятия не имеет и вот „пишет” и конечно все „сочиняет” „задумывает” — хоть у него живая мысль, живой образъ, живые чувства, укажи мне все выдуманно, сочинено и притомъ глупо до тошноты, испорчено (*Երանցիրքի - Գ.Է.-Տ.*), избито, пошло! Но ведь онъ никогда и не задается целью сказать что-либо оригинальное, да и что сказать-то этому несчастному? А Мишо Манвелянь? Не то же

самое? А твой Сейри? (напрасно ты его похвалил, очень напрасно!) Не говоря уже о других? „менее известных“. А поэты? Все эти люди смотрят на литературу...»⁴⁷:

Հեսաfrիր է նաև Տերյանի գնահատականը Ավետիք Իսահակյանին՝ Սոնա Օսարյանին ուղղված նամակում (1906, փետրվարի 15, Մոսկվա): Վերջինս վիրավորված էր Իսահակյանից և Տերյանին նամակ չէր գրում, որովհետև լեզու գրեթե Իսահակյանի հասցեով: Ահա Տերյանի դատաստանը.

«...Նա մի վերին աստիճանի անկեղծ մարդ է թեև *փչ ցինիկ*: Իմ կարծիքով անկեղծությունը մեծ առաքելություն է որից դժբախտաբար զուրկ եմ⁴⁸ ձեր սեռի մեծ մասը: Իզուր եմ կարծում դուք, որ այն մարդիկ որոնց հետ Դուք սերս կադրեք կամ բարեկամական հարաբերություններ եմ դադարեցնում անելի փչ *башник*⁴⁹, կնասէր եմ և լիրք քան Այ -ն: Ես իբրև *շղամարդ տաքի ունեմ Ձեզ հաւաստիացնելու որ դժբախտաբար մեծամասնությունը անելի լիրք է և կնասէր (в циничном смысле этого слово)* քան Աւետիքը և նա գոնե անկեղծ ասում է այն ինչ զգում է...»⁵¹:

գ. Խմբագրման և սրբագրման սխալ տասկերացումներ դ. Թարգմանական սխալներ

Տերյանի նամակների հրատարակության մեջ ահռելի թիվ են կազմում խմբագրի և սրբագրիչի ոչ ճիշտ աշխատանքի արդյունքում առաջացած սխալները: Օրինակ՝ բանաստեղծը գրում է Պաւղոս կամ Պաւլ, իսկ Պարսիզունին սա դարձել է Պավղոս կամ Պավլ: Կամ՝ Տերյանը միշտ գրում է ինչ և իցե, ինչ և է և այլն, գրում հարադիր բարդությունները դարձված են կցադիր՝ ինչևիցե, ինչևէ և այլն: Կամ՝ Տերյանը օգտագործում է «բիսել» ձևը, Պարսիզունին հետևողականորեն բոլորը դարձել է «բիսել»: Կամ Տերյանը որդես կանոն գրում է «Թիֆլիզ» և «Բագու», խմբագիրը բոլոր նամակներում այդ ձևերը փոխել է՝ «Թիֆլիս», «Բախու»:

Սրբագրական սխալներից առանձնանում են բանաստեղծի կետադրության փոփոխությունը, որը նախ՝ իմաստային կորստի է հանգեցնում, ապա՝ հնարավորություն չի տալիս ընթերցողին տեսնել, թե ինչդեպ է Տերյանը ռուսերենի կետադրությունից անցում կատարում հայերենին և բացի այդ՝ կորչում է ընդհանրապես հայերենի կետադրության զարգացման տասկերը: Օրինակ՝ Տերյանը միայն վերջին տառերին է սկսում օգտագործել բութը (’), կամ՝ Տերյանն օգտագործում է ռուսերեն բացականչական նշանը (!), որը Պարսիզունին կամ հանում է, կամ փոխարինում հայերենի բացականչական նշանով (!), սակայն եթե ռուսերենի բացականչական նշանը զարմամբ ու զայրույթ կարող է արտահայտել և վերաբերում է ամբողջ նախադասությանը, հայերենում նրա համարժեքը վերաբերում է մի բառի և հիմնականում ոգևորություն-բացականչություն է արտահայտում:

Բազմաթիվ լուրջ սխալներ կան հասկալի թարգմանության հետ կապված՝ երբեմն նույնիսկ զավեցի հասնող: Այսպես օրինակ՝ Տերյանը, խոսելով այն մասին, որ իրեն նոր կոսյուն է անհրաժեշտ, գրում է. «...как же я могу явиться туда босиком?»⁵², հայերեն թարգմանված է. «...որտեմ ինչդեպ կարող եմ այնտեղ ներկայանալ բոսյակի դեպ»⁵³: Կամ օրինակ՝ 1915 թվականի փետրվարի 9-ին Եվգենյա Վոսկրեսենսկայային ուղղված նամակում Տերյանը օգտագործում է «несколько монет», «монеты»⁵⁴. հայերեն թարգմանությունում կարդում ենք՝ «մի քանի մանեթ» և «դրամ»⁵⁵: Բացի իմաստային կորուստից՝ կարծում ենք, որ այստեղ առկա ռճական սխալն ավելի մեղադրելի է. Տերյանը և մանեթ բառը: Տերյանը գրում է՝ «через Украину»⁵⁶, չորսհատորյակում կարդում ենք՝ «Ուկրաինայի վրայով»⁵⁷: Եվս մեկ օրինակ. «маніакъ несчастный»⁵⁸ բառակապակցությունը հայերեն է թարգմանվել որդես՝ «թվառական մեամուլ»⁵⁹:

Խմբագրական-թարգմանական մի տարածված սխալ էլ կա, որին անհրաժեշտ է անդրադարձնալ: Սա մի կողմից կապվում է Տերյանի լեզվամաժողությունը լավ չտասկերացնելու, մյուս կողմից էլ՝ անհետևողականության հետ: Օրինակ՝ Տերյանն գործածում է դիվանասուն բառը՝ «գրասենյակ» իմաստով: Մի ուրիշ նամակում բանաստեղծը նույն իմաստով կիրառում

է ռուսերեն «канцелярия»⁶⁰ բառը, որը թարգմանվել է «գրասենյակ»: Կարծում ենք, որ ճիշտ կլիներ թարգմանել «դիվանատուն» և ծանոթագրություններում նշել, թե ինչու հենց այդ բառը: Համենայն դեպս այս դեպքում գոնե Տերյանի լեզվամտածողությունը շատ ավելի փչ կսուծեր: Այս խմբին վերաբերող այլ՝ շատ ավելի կոդիս սխալներ կան:

Ցավոք սրտի, Վահան Տերյանի հրատարակված նամակներից և ոչ մեկը զերծ չէ խմբագրման և սրբագրման սխալ տպագրությունների, ինչպես նաև անուշադիր թարգմանության արդյունքում առաջացած սխալներից:

Ե. Անփութության սխալներ

Նամակների հրատարակության մեջ զգալի թիվ են կազմում նաև անփութության արդյունքում առաջացած սխալները: Կարծում ենք, որ միայն այն հանգամանքը, որ Գրականության և արվեստի թանգարանում տպագրվող մեկ նամակ, նամակի հակառակ էջին մասիտով գրված մի տեղս և երեք հեռագիր անփութության արդյունքում չեն տպագրվել, ասվածն ամբողջացնում է: Շատ ավելի մեծ թիվ են կազմում բացթողնված առանձին բառերն ու բառակա-տակցությունները:

1911 թվականի հունվարի 13-ին Մոսկվայից Ցոլակ Խանզադյանին ուղարկված նամակը չի տպագրվել չորսհատորյակում: Քանի որ նրա մեջ անհնար է գտնել որևէ «անբարեհույս տարր», որի տասնառով նամակը կարող էր չհրատարակվել, միակ բացատրությունը մնում է անփութությունը: Ահա այդ նամակը.

«Սիրելի Ցոլակ

Դեռևս քեզ ոչ մի նամակ չեմ գրել - չեմ կարողանում գրել. Այսօր ստացա ԹՈՐ-ի նամակը, բացի այդ մի ֆանի գործնական հարցեր և բացի այդ ցանկութիւնը քեզ մի նամակ գրելու - ստիպում են գրել: Սկսեմ գործից: Կոլեայից մինչև այժմ մարտ ամսի թոշակը ստանալու համար հաւատարմագիր (доверенность) չեմ ստացել - այնպես որ այսօր կըզմամ ստանալու նրա երկու ամսա թոշակը միայն, որից 10ռ տալու եմ Արեղեանին, 20ռ Հրանտին և 30ռ վերցնելու եմ ինձ (քեզ տածս փողը): Մնալու է 6ռ. ինչպես վարվել այդ 6ռ հեն չըգիտեմ գրիւ և կարգադրիւ: Հրանտը գնում է շուտով Պետերբուրգ հրափրանով Մելիքեանի, որը սեզենի (ենթադրաբար - Գ.Է.-Տ.) դառնում է ստացել և առաջարկում է Հրանտին ամսական 25ռ ռոճիկ (ենթադրաբար - Գ.Է.-Տ.): Սա շատ լաւ էլ է կարծեմ Հրանտի համար: Ի դէպ նա 15ռ փոխարեն 20 ուղեց և ես հաւատում եմ նրան, որ անհրաժեշտ է և կարծում եմ որ դու դեմ չես լինի что передано 5р ему⁶¹. Ինչ վերաբերում է Կուսիկեանի մոտիկ փողին ես բան չըհասկացա - ամեն ինչ շփոթել եմ - խնդրեմ գրիւ շուտով և այդ մասին դարձ և հասկանալի: Я вообще то страшно запутался и нечего не помню — неразбериха и путаница. Так вот не забудь, напиши об этом⁶².

Գարունը լոյս տեսաւ վաղը կուղարկեմ քեզ մի օրինակ: Թարատեանների գործը կարծեմ յաջողում է: Настроенное мое неопределенное. Живем по старому, но не ссоримся с Сусанной, но мое личное (независимо от внешнего) душевное (ավելացված է - Գ.Է.-Տ.) состояние печальное — тоже путаница. Такая что ничего не пойму. Может просто устал и все пройдет и „образуется“. Скорей бы лето — может отдохну и это глупое состояние пройдет. Этим и нужно объяснить то, что не пишу тебе чаще и больше. Варю я очень понимаю. Кстати, думаю, письмо прочтешь ей хотя нечего читать, но что делать... Думаю, что нечего распространяться о моих чувствах к вам и поэтому ты не должен сердиться на меня за такое чепуховское, бессмысленное письмо. Ничего я не подделаю с моим настроением. Авось как нибудь придет настроение и напишу вам хорошее, ну хотя бы осмысленное и приличное письмо, а пока я этого не могу при всем желании, но могу собраться мыслями и писать ясно (ենթադրաբար - Գ.Է.-Տ.). Пиши ты все таки о своих делах, хоть изредка, ты надеюсь знаешь что это все мне интересно.

Ну будьте здоровы друзья мои и не сердитесь за это глупейшее письмо.

Ваш Ваган.

6/2010

Да, сейчас в Москве – мать Оника, вчера мы с Сусанной были у нее (она приехала с сестрой Оника). Сусанна, конечно ворчит (ավելացված է - Գ.Է.-Տ.) мне и низко кланяется вам. Слышал, что Пичик, Габриэлян и Норец издали журнал. Пиши об этом. Кажется мне есть от них письмо – еще не получил у Меликяна – мне только передал Карено. Ну всего.

Ваган.»⁶³

Անփութության դաժանով նամակների հրահարկության մեջ տեղ չի գտել նաև 1907 թվականի հունվարի 27-ին Մոսկվայից Ցուլակ խանգաղյանին գրված նամակի հակառակ երեսին՝ գլխիվայր, մասիսով գրված այս հասկածը.

«Ձորի բնակիչը չի կարողանում հաճախ տեսնել բարձր գագաթները և հիանալ նրանց չնախարհիկ տեսքով: Պէժք է բարձրանալ անելի փոքրիկ սարի վրայ, դէժք է դուրս գալ խոնաւ ձորից լաւ տեսնելու համար մեծամեծ գագաթները: Մարդկութեան մեծամասն. դժբախտաբար, խոնաւ անդնդախոր (ենթադրաբար - Գ.Է.-Տ.) և անհամբոյր ձորերում է աղորում: Գիտութիւնը նման է այն փայլուն ձիւններին որ շատ հեռու է մարդկութիւնից. հանճար: գագաթ: ձոր: խաւարամբ. միջակութիւնները: Պորգրեսը գլխաւորապէս տանում են մեծ մարդիկ նման են հսկայ ձիւնադաս սարերին, որոնք արեգակի ջերմ ճառագայթներից իւրեանց փայլը տարածում են հարիւրաւոր վիտայների վրայ: Հսկայ լեռների փայլն ու ձիւնը տեսանելի չեն ձորերում և հովիտներում բնակողների համար: Մեծ լեռները մեծ տարածութիւն են լուսաւորում, բայց այդ տարածութիւնը չափազանց բարձր է և չի հասնում խոր խոր ձորերը, ուր թաղաւորում է սնուերը որ սակաւ է նստանում արեգակի ճառագայթներից...»⁶⁴:

Հստակ երևում է, որ այս անմեակ հասկածը ինչ-որ ելույթի, զեկույցի կամ որևէ այլ մտահղացման նախագիծ է: Թեև այն բացահայտորեն չի տեղավորվում ընդհանուր նամակի համատեքստում, այնուամենայնիվ հասկածը դէժք է հրահարկվել գոնե ծանոթագրություններում:

Մեջբերվածները երկու ամենամեծ հասկածներն են անփութության դաժանով հրահարկությունից դուրսմնացածներից: Հարկ է նշել, որ այս դասակարգմանը դասկանող սխալները նույնպես քիչ չեն Վահան Տերյանի նամակների հրահարկություններում:

Ծ ա ն ո թ ա գ ր ու թ յ ու ն ն ե ր

1. Տե՛ս Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հոր 3, Եր., 1975, էջ 201:
2. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 313:
Այսուհետ Տերյանի նամակներից արվող մեջբերումներում շեղատառ գրված կլինեն տպագրությունից դուրս մնացած հատվածները, նախադասությունները, բառերը: Այս մասերում մենք պահել ենք Տերյանի ուղղագրությունն ու կետադրությունը: Բայց ոչ շեղատառ՝ տպագրված հատվածներում չենք վերականգնել տերյանական ուղղագրությունն ու կետադրությունը, որպեսզի նամակների համադրումը լինի ավելի հեշտ:
3. Այս հատվածը բնագրում նույնպես ռուսերեն է:
4. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 192: «Մեզ մոտ հատկապես մարքսիստները ընդհանրապես զրկված են այդ զգացումից: Դա նշան է և մտավոր սահմանափակվածության, և անհարգալից վերաբերմունքի, և գլխավորապես իրական, համարժեք վերաբերմունքի բացակայությունն է մեր երկրի բնակիչների, մեր հողի, մեր ժողովրդի հանդեպ: Նրանք մասնակիորեն կարողանում են ազատվել կյանքի այդ կտրվածությունից, սակայն շատ հեռու են նրանից, որ իրոք օժտված լինեն ուժով, ընդ որում, մաքուր և արդար ուժով: Նայիր, թե ինչքան մարդ կա նրանց մեջ պարզապես զգվելի՝ հասարակական տեսակետից (օրինակ՝ Իշխանյանը): Սակայն պետք չէ տարվել այդ կողմով»:
5. Նույն տեղում, գ. 174:
6. Տե՛ս Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հոր 4, Եր., 1979, էջ 107:
7. Մեզ առայժմ չի հաջողվել ճշտել, թե ինչ կազմակերպության մասին է խոսքը:
8. Խոսքը Ալեքսանդր Մյասնիկյանի մասին է:
9. «Ստացա այսօր Մյասնիկից նամակ, որտեղ գրում է, որ Հայկը եկել է և ծմբանը լինելու է այնտեղ՝ Բաքվում: Եմելյան նույնպես գրում է, որ մտադիր է գալ: Մյասնիկը գրում է, որ ինքը գնում է Մոսկվա սեպտեմբերի 15-ին, և ես էլ հավանաբար դուրս կգամ այդ ժամանակ, այնպես որ միասին կգնանք
10. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 218:
11. Ոչ Վ.Պարտիզոնին և ոչ էլ Վ.Թամզանյանն այս նամակի ամսաթիվը մոտավորապես են նշում՝ 1916 թվականի հուլիսի երկրորդ կեսից օգոստոս, սակայն նամակի ծրարի վրա պահպանվում է ուղարկման ամսաթիվը:

12. Պետք է նշել, որ չնայած կատարած շատ կարևոր աշխատանքին՝ Վ.Թանգամյանը ևս տուրք է տվել Վահան Տերյանին խմբագրելու և սրբագրելու զայթակղությանը, ինչի արդյունքում նամակները բավական տուժել են: Մասնավորապես՝ խախտված են հեղինակի ընդգծումները, չակերտները և կետադրական այլ նշաններ: Կան նաև թարգմանական անհամապատասխանություններ՝ *труппа армян* - արևմտահայեր, *ради* - ի սեր, *художество* - օյիններ, *сукин сын* - շան որդի: Կա նաև մի բացթողման դեպք - «...կարծեմ նրանից է սկսել և առհասարակ „ընկերների” մեջ է սկսել իր ազիտացիան նրանց „ընկեր” Յայկունին...»:
13. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 325:
14. Տես Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 4, Եր., 1979, էջ 100:
15. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 185:
16. Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 3, Եր., 1975, էջ 384:
17. «Ինձ հիմարացնում է Եկ(ատերինա) Վլադ(իմիրովնա):
18. «Հանդիսանում եմ վրեժի գործիք»:
19. «Խանդում է նրան Մ.Քալանթարյանի հանդեպ»:
20. «Ամեն կերպ զգվում էր ինձ»:
21. «Վերաբերում է Պոլին, ինչպես բազմոցին ևն»:
22. «Առք ու վաճառքի»:
23. «Վերապրել»:
24. «Պաշտոնապես»:
25. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 138:
26. Նույն տեղում, գ. 207:
27. Նույն տեղում, գ.211/ Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 4, Եր., 1979, էջ 19:
28. «Աստվածամետ ավանակներ»:
29. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 211/ Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 4, Եր., 1979, էջ 19:
30. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 303:
31. «Վերջերս նա գրեց, որ դարձել է «իմպոտենտ»՝ ակամա սիրահարվելով մի նեգրուհու: Արդյո՞ք երկար ժամանակով: Հագիվ թե այդ միջոցը ճիշտ է, այդպես չէ՞»:
32. Նույն տեղում, գ. 192:
33. Նույն տեղում, գ. 191:
34. Նույն տեղում, գ. 183: «Ձգում ես քեզ սեղանի պես, թանաքամանի պես, ընդհանրապես ոչ օրգանական գոյության պես, որը ոչնչի ընդունակ չէ, նույնիսկ ... սեռական զգացողությունների: Ահա օրինակ՝ եթե ինձ մոտ բերեին աշխարհի ամենագեղեցիկ կնոջը և ասեին՝ ահա, ես նույնքան անհաղորդ կմտնեի, ինչպես հիմա: Դու պատկերացրու. ես՝ Վահան Տերյանս, նույն ինքը, ով, թվում էր, ամբողջ-ամբողջ տիեզերքը կշինի (ներիր ազատականության համար): Դու, խնդրում եմ, մի ջղայնացիր, որ քեզ եմ գրում այսպիսի իմպոտենտային վիճակով: Առավոտյան նստում եմ պարապելու և արդեն կես ժամից ես իմպոտենտ եմ մի ամբողջ օրով, չեմ կարող ես առավոտ վաղ նստել՝ նամակ գրելու: Իսկ ինչքան հաճելի է այդ մղձավանջից հետո նստել և անիմաստ շատախոսել: Ինչքան ժամանակ ես չէի զգացել *dolce far niente*...»:
35. Վահան Տերյանի նամակները Անթառան Միսկարյանին, Եր., 1972, էջ 244:
36. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 277: «Դուք գրում եք, որ ոչ մի կերպ չի գտնվում փեսացու, և որոշել եք «պառաված օրիորդ» մնալ: Չարժե, Անտենկա: Ավելի լավ է ինձ հետ ամուսնացեք: Չէ՞ որ ես վաղուց պատրաստվում եմ Ձեզ առաջարկություն անել, Դուք մի մտախոզվեք, որ ես արդեն մի կին ունեմ. ինձ մեկը քիչ է, ես դա միշտ էլ ասել եմ, և իմ կինը ոչ մի առարկություն չունի, եթե ես ամուսնանամ հենց Ձեզ հետ: Այժմ բոլորը կռվի դաշտում են. փեսացուներ գրեթե չկան, իսկ հայեր՝ առավել ևս, իսկ ինձ նման գեղեցիկ, առավել քիչ: Ինչո՞վ եմ ես վատ փեսացու. մտածեք: Կապրենք *en trios*. Ինչպիսի զմայլանք: Դուք այդ մասին լավ մտածեք, և կխոսենք, երբ գաք: Ինչո՞ւ փնտրել նորերին, և դեռ Աստված գիտի, թե ինչպիսին նրանք կլինեն, եթե Ձեր ձեռքի տակ կա հին ընկեր, և ասված է. «Հին ընկերն ավելի լավն է երկու նորերից», և դա ճիշտ է: Չեմ կասկածում Ձեր համաձայնությանը և փնտրում եմ չորսսենյականոց բնակարան. երեքը՝ մեկական մեզմից յուրաքանչյուրի համար, և ընդհանուր մեկը՝ ընդունելությունների և մեր եռյակի երեկոյան խաղաղ զրույցների ու գրական-երաժշտական հավաքների համար: Հրաշալի նախագիծ, այդպես չէ՞: Այնպես որ լավ մտածեք, և երբ գաք, կորոշենք ու կնախագծենք սահմանադրությունը:
Սակայն պետք է ավարտել նամակը, թե չէ ես կսկսեմ խոսել այնպիսի բաների մասին, որոնց մասին գուցե և չարժե աղջիկների հետ խոսել, մանավանդ որ Աստված չարասցե, նամակն ընկնի օտար ձեռք: Գրեք, սիրելիս: Եկեք: Հաջողություն և ամենայն բարիք»:
37. «Դրանից հետո՝ ի՞նչ գրող է նա»:
38. «(Նույնպիսի սեմինարիստ, նույնքան տափալ-գռեհիկ և անհետաքրքիր, զոնե «Նոյի ազնավ»-ում՝ մեր ժողովածուին համապատասխան միակ գործում): Նրանց կարելի է ավելացնել նաև Փափազյանին և Լեոյին, բայց առաջինին ես այդուհանդերձ կվերցնեմ՝ իհարկե, զուտ գրապատմական նկատառումներից ելնելով»:
39. «Այ թե գտել ես»:
40. Նույն տեղում, գ. 192:

41. «Նրանք կարող են»:
42. «800 ռուբլու»:
43. Տերյանն ինքը նամակում աստղանիշ է դրել և փակագծերի մեջ եղած հատվածը գրել էջի ներքևի մասում: Ըստ ամենայնի՝ պոետը հետո է որոշել լրացում անել: Մենք փորձել ենք հնարավորինս հարազատ մնալ տերյանական բնագրին:
44. ՉԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 203: «(ինչպես) Փորձիր գրել): Ահա թե ում է ձեռնտու գրել, և ում համար կարևոր չէ, թե ինչքան են վճարում: Նրան ի՞նչ է հետաքրքրում վճարի չափը, երբ նա կարող է երեք ամսում գրել պատմության հատոր (ինչի և ում որ ուզեք) և դրանով հպարտանում է, նույնիսկ իր առաքելությունների մեջ է մտցնում, որ «ինքը կարող է», և հարցնում է. «Էլ ո՞վ կարող էր երեք ամսում գրել սեմինարիաների պատմությունը»: Մենք պատասխանում ենք. «Ոչ ոք: Կեցցե Լեոն»:
45. Նույն տեղում, գ. 181: «Պարզ ջրի պես: Դա է քո սխալը»:
46. Բանաստեղծի քառափառորում այս բառը սխալ է գրված: Գրքում տպված է. «Ինձ կանչեցին հորաքրոջս (к тете) մոտ» (Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 4, Եր., 1979, էջ 96): Սակայն բացի այն, որ նամակի բնագրում գրված է «к теще», հայտնի է, որ Տերյանը Ստալինոպոլում հորաքրոջը չուներ և երկրորդ՝ բանաստեղծը եկել էր Ստալինոպոլ կնոջ՝ Սուսաննայի «հայրական» ընտանիքի մոտ:
47. ՉԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 183: «...«Ռուս տաղանդավոր պոետ Պուշկինին» ևն: Այժմ հիշեցի, թե ինչպես էիք դուք տեղադրել Լեոյի դիմանկարը: Ինչո՞ւ էր դա Ձեզ պետք: Մի՞թե դուք իրոք նրան համարում եք «մեծ» թեկուզ և մեր գրականության մեջ, մի՞թե դուք կարևորություն եք տալիս նրա դարաբաղյան դատարկախոսությանը՝ թեկուզ հենց Հայկական հարցի վերաբերյալ: Դուք ուզում եք անաչա՞ռ լինել: Եթե միայն դա անկեղծ է, ապա արտառնոց հիմարություն է, եթե ուզում եք ցույց տալ ձեր «անաչառությունը» (ինչը չեն ուզում որոշ դեպքերում հասկանալ), դա կեղծավորություն է և ուրիշների հանդեպ, և ձեր հանդեպ, թեկուզ և «չգիտակցված»: Ինչ հիմարություն է և այն, որ դու Ահարոնյանին հռչակեցիր «Երևելի քաղաքացի» (հիշո՞ւմ ես՝ ես այդ մասին այն ժամանակ էի խոսում և վրդովվում), այդ երևելի խաչագողին, «շանտաժիստին» դու հռչակեցիր երևելի քաղաքացի, որովհետև նա ասում է, թե պետք է խղճալ ու խղճալ մարդկանց: Ի՞նչ է ստացվում... Լավ: Ինձ կանչում են: Հետո կշարունակեմ:
- Կանչեցին ինձ զոբանջիս մոտ: Վերադարձա այնտեղից մոր միայն՝ չորս ժամից: Թեև չեն կարողացել սեփական նամակս, բայց զգում եմ, որ ասել եմ բավական կտրուկ խոսքեր և չեն կարողացել զսպել ինձ: Դու մի դատիր քո ընկերոջը: Գուցե և ինչ-որ բան այնպես չեն ասել, ճիշտ է, այնքան շատ այլանդակություն և ապուշություն կա մեր կյանքում, որ ակամա անցնում ես սահմանները, երբ սկսում ես մտածել այդ իրականության մասին, և երբ հուզվում է դա քեզ մինչև հոգուդ խորքը, և հատկապես երբ շատ ես տենչում, որ ամեն ինչ լինել այլ կերպ, լինել այնպես, ինչպես լավ, մշակութային երկրներում: Դու ինքդ մտածիր, եթե Ֆրանգյանը հայ ժողովրդի փիլիսոփան է, ապա ես չեն ուզում լինել այդ ժողովրդի պոետը, և պետք չէ այդպիսի ժողովուրդ, որի «լավագույն» փիլիսոփան Ֆրանգյանն է: Նույնը կարելի է ասել նաև մնացած ամեն ինչի հանդեպ: Դու գրում ես դպրոցի մասին (այն մասին, թե կարելի է արդյոք ընդունել մարդու, ով չի ընդունում կաթոլիկոսին): Իհարկե, չի կարելի, եթե նայենք ձևական, խիստ տեսանկյունից: Բայց դա շատ կտրի է հնչում, քանի որ մեր անիծյալ հոգևորականությունը նույնիսկ դա չկարողացավ կազմակերպել այնպես, որ մի բանի մեծ լինի: Փաստորեն, դա՝ մեր հոգևորականությունը (հատկապես սևագզեստները), խղճուկ ապուշների մի խառնամբուխ է: Կաթոլիկ հոգևորականությունը գոնե ուժեղ է և կազմակերպված, և որ ամենակարևորն է, այն կրթված է, և եթե կուզես, այդ, եթե ոչ միշտ, ապա շատ հաճախ կրոնական է (այդքան հենց դա է հոգևորականությունը): Մեզ մոտ, դու մտածիր, Ակադեմիայի ռեկտորը անգրագետ Բագրատ Վարդազարյանն է, քահանաներն ու կուսակրոնները արդեն համարյա թե հպարտանում են իրենց «անաստվածությամբ», և ամեն ինչ ներվում է նրանց: Գոնե այդ զգվելի բառակապակցությունը ազգային լինել: Դա էլ չկա: Դրանք ձևավորված պորտաբույծներ են, ձրիակերներ, ընդհանրապես սրիկաներ: Եվ ի՞նչ ես պատրաստվում անել: Իսկ մեր «գրականությունը»: Իսկ դու մտածիր, թե ո՞ւմն է նա՝ այդ գրականությունը: Մի՞թե դա գրականություն է: Դա գրականության ծաղրանկար է: Համատարած ինչ-որ զավեշտ է, ծաղր՝ բացառությամբ երկուերեք անունների, այն էլ՝ վերապահումներով: Չի կարելի, լինելով բացարձակապես անգրագետ մարդ, լինել լավ բելետրիստ կամ պոետ(Դա երբեմն լինում է, ճիշտ է, բայց մեր դարում չի կարելի լինել գրող և պոետ առանց կրթության: Իսկ մեզ մոտ համատարած այդպիսին են՝ անգրագետ, ընդ որում, հավակնություններով և կտրիությամբ, օրինակ՝ մեր Կարենոն (ով ոչինչ չի կարողում, նույնիսկ ռուս գրողների, նույնիսկ սեմսացիոն գրքեր չի կարողում, ոչնչի վերաբերյալ պատկերացում չունի և ահա «գրում է» և իհարկե, ամեն ինչ «ստեղծագործում է», «մտածում է», նրա գրածներում գոնե մի կենդանի միտք, կենդանի պատկեր, կենդանի զգացմունք ցույց տուր. ամեն ինչ հորինված ու մոգոնված է, ընդ որում, սրտխառնուքի աստիճան հիմարավարի, փչացած, զգվելի: Բայց ինքը երբեք չի էլ փորձում ասել յուրօրինակ ինչ-որ բան, և ի՞նչ ասել այդ դժբախտին: Իսկ Միշո Մանվելյանը: Մի՞թե նույն բանը չէ: Իսկ քո Սեյրի՞ն (իզուր դու նրան զովեցիր, շատ իզուր): Էլ մյուսների մասին չասած՝ «պակաս հայտնիների»: Իսկ պոետներ՝ Եվ բոլոր այդ մարդիկ նախում են գրականությանը...»:
48. Չորսփառորյակում «են»-ի փոխարեն տպված է «է»:
49. «Կնամոլ»:
50. «(այդ բառի ցինիկ իմաստով)»:

51. Նույն տեղում, գ. 314:
52. Նույն տեղում, գ. 211: «Ինչպե՞ս ես կարող եմ այնտեղ ներկայանալ բոկոտն»:
53. Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 4, Եր., 1979, էջ 20:
54. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 294: «Մի քանի կոպեկ», «կոպեկներ»:
55. Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 4, Եր., 1979, էջ 182:
56. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 300: «Ուկրաինայով»:
57. Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 4, Եր., 1979, էջ 334:
58. «Թշվառ մոլագար»:
59. Նույն տեղում, էջ 122:
60. Վահան Տերյան, Երկերի ժողովածու, հտր 3, Եր., 1975, էջ 311:
61. «Որ նրան է փոխանցված 5 ռուբլի»:
62. «Ես ընդհանրապես մոլորվել եմ և ոչինչ չեմ հիշում. անելանելիություն է և խառնափնթորություն: Ուրեմն մի մոռացիր, գրիր այդ մասին»:
63. ԳԱԹ, Վահան Տերյանի ֆոնդ, գ. 172: «Տրամադրությունս անորոշ է: Ապրում եմք, ինչպես անցյալում, բայց չենք վիճում Սուսաննայի հետ, բայց իմ անձնական (արտաքինից անկախ) հոգեկան վիճակը թախտալի է. նույնպես խառնափնթորություն: Այնպիսինն է, որ ոչինչ չեմ հասկանում: գուցե պարզապես հոգնել եմ, և ամեն ինչ կանցնի ու «կուղղվի»: Երանի շուտ գա ամառը. գուցե հանգստանամ, և այս հիմար վիճակը անցնի: Սրանով է և պետք բացատրել այն, որ չեմ գրում քեզ ավելի հաճախ և շատ: Վարյային շատ հասկանում եմ: Իմիջիայլոց, մտածում եմ, որ նամակը կարդաս նաև նրան, չնայած կարդալու բան էլ չկա, ի՞նչ արած... Մտածում եմ, որ չաժե «ընդարձակվել» ձեր հանդեպ իմ զգացմունքների նկատմամբ, և այդ պատճառով դու չպետք է ջղայնանաս ինձ վրա այսպիսի դատարկախոս, անիմաստ մամակի համար: Ես ոչինչ չեմ կարող անել իմ տրամադրության հետ: Գուցե երբևէ կունենամ տրամադրություն և կգրեմ Ձեզ լավ, զոնե իմաստավոր և պարկեշտ մամակ, իսկ այժմ ես դա չեմ կարող նույնիսկ մեծ ցանկության դեպքում, բայց կարող եմ հավաքվել մտքերով ու գրել պարզ: Գրիր դու այդուհանդերձ քո գործերի մասին, թեկուզ երբեմն, հուսով եմ, որ դու գիտես՝ այդ ամենն ինձ հետաքրքիր է: Առողջ եղեք, իմ բարեկամներ, և մի ջղայնացեք այս հիմարագույն մամակի համար: Ձեր՝ Վահան: Այո, այժմ Մոսկվայում է Օնիկի մայրը, երեկ մենք Սուսաննայի հետ նրան հյուր էինք գնացել (նա Օնիկի քրոջ հետ է եկել): Սուսաննան, իհարկե, փնթվեցին է իմ և խոնարհվում է ձեր առաջ: Լսել եմ, որ Պիչիկը, Գաբրիելյանը և Նորիկը հրատարակել են ամսագիր: Գրիր այդ մասին: Ինձ թվում է, որ նրանցից մամակ ունեն. դեռ չեմ ստացել. Մելիքյանի մոտ է, այդ մասին ասաց Կարենոն: Այսքանը: Վահան:
64. Նույն տեղում, գ. 139:

Զառել Եսայեան. Գրականութիւնը որդէս մրցադաշտ

1

Բանաստեղծական վիդակ

Զառել Եսայեան Ի. դարու հայ գրականութեան ամենէն սիրուած եւ ամենէն բախտաւոր անուններէն մէկն է՝: Գոնէ երեւութաւէ: Յորդ արտադրող («Գործը ընդարձակ է քան ամբողջ արդիւնը մեր բոլոր կին գրողներուն», կ'ըսէ Օճական իր մասին), ամենուրեք լուսնաշէն վրայ, յաճախ հայ թերթերու աշխատավարձին կարօս ըլլալուն, միշտ իր անունը հաստատելու սիրոյն, եւ աւելի ուշ՝ գաղափարներ դաշտաւորելու, լայն մղելու, թեմայներուն դէմ սուր ծօծելու, եւ ինչո՞ւ չէ՝ իր ներքին յաճախանքներէն ազատելու: Սփիւռքի մէջ ընդհանրաւէտ մարդիկ իրմէ զիտէն իր երկու տղաւորիչ գործերը՝ *Աւերակներուն մէջ*, որ 1909ի իր Կիլիկեան առաւելութեան արդիւնն էր, եւ *Սիլիսարի տարեգրները*, որ 1934ին Հայաստանի նորագիտական դրախտին մէջ գրի առնուած իր տղայական տարեգրութեան վիդեագրութիւնն է: Ասկէ զատ (նորէն Օճականի բառերով) «կին զգայնութիւն» ցուցադրող գործերը կը կարդացուին, այսինքն քանի մը վիդակներ, այլապէս դժուար կ'արժանանային իրենց գրուած, որոնք «վերլուծական վէտ»ի մտայնութիւնը որդէս կը ներկայացուին ընթերցող հասարակութեան, գրականութեան տարեգրութիւններուն եւ դրոշմական դասագիրքերուն մէջ: Վերջերս Եսայեանին անունը կրկին շնորհակցութեան մէջ է, այս անգամ տարբեր ձեւերով եւ տարբերակներով, Երեւանէն Պոլիս եւ վերադարձ: Այս վերանորոգ հետաքննութեան նորագոյն փաստն է քանի մը ամիս առաջ լոյս տեսած հատորը՝ *Սիլիսարի վերջալոյսներ եւ այլ գրութիւններ* (1895-1908): Հատորը կը տարւում Գրիգոր Պրլեսեանի գրիչէն ելած գեղեցիկ եւ հմտակց յառաջաբան մը, որմէ ետք հրաձգուած են Եսայեանի մինչեւ 1908 տղուած գեղարուեստական կարճ գործերը: Զառելեանց ուրախաշէն երեւոյթ մըն է այս գիրքին հրատարակութիւնը: Եսայեանի գործին ամբողջական տարեգրը հրաձգող միակ լուրջ ուսումնասիրութիւնը որ լոյս տեսած է մինչեւ այսօր (Զառել Արզումանեանի գիրքը, Երեւան, 1967) չ'անգիտանար անուշտ առաջին շնորհի այս «կարճ» կտորները, որոնց ընդմէջէն Եսայեան դանդաղ յառաջացումով մը՝ ստեղծած է ինքզինքն որդէս գրագիտակի: Բայց ասոնք ի մի բերուած չ'ըլլալով՝ գրեթէ անկարելի էր մինչեւ այսօր լման գաղափար կազմել Եսայեանի առաջին շնորհի մասին:

1903ին է որ Եսայեան (ուր տարի Փարիզ արդիւնէ ետք) ամուսինին հետ Պոլիս կը վերադառնար ու անմիջապէս կը սկսէր աշխատակցիլ *Ծաղիկ* շաբաթաթերթին: Կը գրէր կնոջական հարցերու նուիրուած յօդուածներ, բայց գրեթէ անմիջապէս հանդէսին կը յանձնէր երկու վիդակ հրատարակութեան համար: Մէկը «Ստասման սրահին մէջ»ն է, միւսը՝ «Վէտը» վերնագրուած վիդակը: Եսայեան վիդակ չի կոչէր իր այդ արձակ արտադրութիւնը, այլ՝ «Վէտ», առանց այլեւայլի: Հրաձգուած ի հարկէ իրադատներու տարեգրութեան չէ, վէտին սահմանները բերող տարեգր մըն է, առաջին տարեգրին՝ փարիզեան ընկերային իրականութիւնը ունեցող որդէս խորք, երկրորդ տարեգրին՝ Պոլսոյ հայ համայնքը: Բայց երկարաւունջ վէտեր ալ չեն, ո՛չ մէկը, ո՛չ ալ միւսը: Իսկ 1905ին Եսայեան եւ իր ամուսինը, հետեւելով «Վէտ» վիդակի հերոսին բռնած ճամբուն, ձգած են Պոլիսը ու կրկին Փարիզ հաստատուած: Բայց տարեգրական կերպով յաջորդ երկու տարիները Եսայեանի գրական կեանքին ու գործունէութեան ամենէն բեղուն տարիները հանդիսացած են: Մամուլով լոյս տեսած են յաջորդաբար «Սիլիսարի վերջալոյսներ»ը 1905ին, «Կեղծ հանձարներ» վէտը, կտրուած ձեւով եւ երկար ընդմիջումներով Արեւելեան մամուլ հանդէսին մէջ, «Հիւսններ եւ ըմբոսները», նորէն վիդակ մը, եգիպտահայ հանդէսի մը մէջ 1906ին, եւ վերջապէս «Հնորիմով մարդիկ» վիդակը 1907ին, այս անգամ

հասնում: Չափել Եսայեանի անունը կրող առաջին հասնուն էր այս մէկը: Հասնունը կը դարձնուէր ուրիշ կտորներ ալ, որոնք հիմա մասշէյի են մոր լոյս տեսած գիրքին մէջ:

1908ին կրկին Պոլիս, ամուսինին հետ: Տիգրան Եսայեան չէր հանդուրժեր սակայն թուրքական մթնոլորտը ու Փարիզ վերադարձած է վերջնականապէս 1910ին: Եւ հակառակ անոր, որ Չափելին երկրորդ զաւակը ծնած է 1910ի ամառը, այնպէս կը թուի թէ 1911էն ետք տարիներով այր ու կին աղբիւր են իրարմէ հեռու: Այդ եղանակին՝ Չափելին գրիչը կը մնար անելի բեղուն փան երբեք: Կ'աշխատակցէր Պոլսոյ եւ Իզմիրի մէջ մոր հիմնուած թերթերուն, մասնաւորաբար *Ազատամարտին* (բայց նաեւ *Ոստանին*, *Հայ գրականութիւն* հանդէսին) եւ 1914ին կը հրատարակէր հասնունը եւ, իր չորրորդ հասնունը (1911ի *Աւերակներուն մէջը* հաշուելով), Երբ այլեւս չեն սիրէր վերնագրով: Կարելի էր հասնունը մըն է այս մէկն ալ, փանի որ հոն Չափել Եսայեան մեկնեցած է երեք վիճակներ (իր անուանումով կրկին՝ վեպեր): Հասնունը վերնագիրը տուող վիճակէն զատ, հոն դրուած են 1904ի «Վեպեր» անունը կրող վիճակէն ելնելու եւ «Քողը» վիճակը, որուն մէջ կարծես առաջին անգամ ըլլալով Եսայեան վիճակին նիւթ կը դարձնէր թրակաւ միջավայրի մէջ տեղի ունեցող եւ թրակաւ բարեկրօն անդադարձող դաստիարակ մը:

Այս հակիրճ թուումը ցոյց կու տայ նախ, որ Չափել Եսայեան անխնայ աշխատող մըն էր, ու իր մօտ հրապարակախօսական գործունէութեան կողմէն՝ գեղարուեստական արտադրութեան թափը չէր կորսնցուցած իր ուժգնութիւնը տարիներու երկայնքին: Նոր լոյս տեսած հասնունը մէջ երեւցող արձակները այդ արտադրութեան առաջին հինգ տարիներուն կը համադասարակուէին: Հարցը հիմա հետեւեալն է. ի՞նչ ձեւով տէք է կարգաւ զանոնք: Որպէս դեռ չկազմուած վիճակագիրի մը նախադասարարական փորձերը: Բայց այն աստի ո՞ր մէկն է կազմուած վիճակագիրը Չափել Եսայեանի մօտ: Բոլորս գիտենք, որ 1916էն ետքը գրուած լայնածունջ վեպերը ձախողութիւններ են: Ձախող է անթուական *Արգելիք* (որ մասշէյի է Շուշան Տասնադասեանի կողմէ տպագրուած Անթիպիսի հրատարակութեան երկրորդ հասնունը մէջ), ու նոյնպէս ձախող են 1922ի *Նահանգող ուժերը* (որ փաղաքական դրոշմը կը դառնայ), 1934ի *Կրակէ շաղկիկ* (որ սոցիալիստական ռեալիզմի հրամայականներուն կը հղատակի), ու վերջապէս *Փարթա խաչիկը* (որ նոյն սկզբունքներուն հետեւելով Եսայեան ուզած է հայկական կեանքի համադասակէր մը ներկայացնել, իր անձնական փորձառութեան վրայ հիմնուելով): Ուրեմն ո՞ր է, ո՞րն է հասնունը Չափել Եսայեանը, եթէ նկատի առնենք իր լման գեղարուեստական արտադրութիւնը: Ձախող են չորսն ալ որպէս վեպ, բայց այդ չի նշանակեր թէ հետաքրքրութենէ զուրկ են ու մոռացութեան տէք է մասնով: Ինքնութիւնը այն է, որ այսօր տարիներ ի վեր՝ տարօրինակ լռութիւն մը կը տիրէ Չափել Եսայեանի գրական կերպարին եւ ուրեմն գրական արտադրութեան շուրջ: Սկիզբի գործերը, ճիշդ է, անմասշէյի էին եւ այդ տասնամեակ անժամօք մնացած էին: Նոյնքան ճիշդ է սակայն որ Եսայեանի փաղաքական վեպերն ալ անժամօք մնացած են, բայց ասոնք՝ տեսակ մը կուսակցական գրաքննութեան մը որպէս հետեւանք:

Չափել Եսայեան «փոքր կտաւ»ին մասնագէտն է: Գրիգոր Պըլսեան Եսայեանի յաջողութիւնը կը տեսնէ վիճակներուն մէջ, որոնք «կ'իրագործեն հիմնալի համաձայնումը բանաստեղծականին ու տպագրականին, հասնելու համար մեր մէջ փչանգամ այսօր մերդաստակուած տպագրութեան կաղապարին»: Ու թուելով բոլոր փչանգ եւս լայն շունչ ունեցող վեպերը (որոնց շարքին մէջ նաեւ զարմանալիօրէն կը գտնուէ 1928ի «Մելիհա Նուրի Հանըմ»ը), կ'աւելցնէ. «այդ կաղապարն է որ Եսայեան կը զանցէ վեպերուն մէջ, ուր հոգեբանական վեպը կը տպագրուէ առաւել կամ մուգ յաջողութեամբ՝ բարեկրօն, ընկերային հարցերու, զաղափարախօսական հրահանգներու տպագրութեամբ» (էջ 13): Հրամցուածը հետեւաբար զարգացումի տպագրական տրամաբանութիւն մըն է, ուր սկիզբը կը տեսնենք խորհրդապաշտ բանաստեղծութեան մը կիրարկումը, որ տեղի կու տայ ֆրանսական դարավերջի գրականութեան մէջ *récit poétique* անունով ծանօթ եղանակին: «Հոգիս ախարեալ»ին անդրադարձող իր ուսումնասիրութեան մէջ արդէն իսկ, Պըլսեան վերջինս կը գտնուէր «բանաստեղծական վիճակ մարզին մէջ, այն սեռին ուր ենթակայական փոփոխութիւն մը կայ, փչանգ կերպարներ [...] եւ ուր տպագրումը կը յենի գլխաւորաբար բանաստեղծական տարրերու վրայ»²: Եւ ուրեմն զգալիօրէն երբ մոր լոյս տեսած *Սկիսարի վերջալոյսներ* յառաջաբանը կը խօսի զարգացումի մը մասին, այդ զարգացումին յանգակէն խնդրող առարկայ բանաստեղծական վիճակն է, որպէս առանձին սեռ, որուն մէջ միաձուլուած են բանաստեղծականն ու տպագրականը: Այս հաշուով՝ Եսայեանի անելի ընդարձակ կա-

ռոյցներուն յասկանիւր այն է, որ չեն յարգեր տուեալ սեռին միութիւնը: Իսկ սկզբնական շրջանի արտադրութեան մէջ, Եսայեան չէ հասած սակաւին այդ միաւորութեան, այդ միաձուլումին: Համոզիչ տեսակէտ մըն է յարգումը: Համոզիչ տեսակէտ մըն է նաեւ բանաստեղծական վիճակը նկատել որդէս յանգակէտ մը, որ գաղտնաբար ու լռելեայն կը գործէ Եսայեանի ամենէն ծանօթ կառոյցներուն մէջ (*Սիլիհսարի յարեզոյսները* եւ *Աւերակներուն մէջ*), քանի որ ասոնց մէջ ալ առաջին յարազային՝ բանաստեղծականը միաձուլուած է յասնողականին, եւ երկրորդ յարազային՝ յասնողական տարրերը գրեթէ բացակայ են, գիտակցաբար զեղչուած կամ վկայագրական տղաւորութիւններու ընդմէջէն միայն բացայայտուած: Համոզիչ է այս ամբողջը, այո, բայց եւ այնպէս՝ շատ տարօրինակ: Տարօրինակ է որովհետեւ եթէ հետեւինք այդ տեսակէտին, Եսայեանի փոխառնալ կամ լայնաւունջ կտրուելուն ո՛չ մէկը կատարելաբար կը համադաստիսանէ նշեալ սեռին: Կամ զարտուի ճամբաներ բռնած են անոնք, խառնելով գաղափարախօսութիւն, բարբ եւ փաղաքականութիւն, կամ ալ անոնց մէջ յասնողականը եւ բանաստեղծականը փոխմիջոց կը գերակշռեն: Եւ ուրեմն Եսայեանի միակ յաջողութիւնը այդ մարզին մէջ կը մնայ վերջին հաշուով «Հոգիս արտաբերեալ»ը, որդէս կատարեալ մոյշ բանաստեղծական վիճակին կամ վիճակական բանաստեղծութեան: Եւ ինչ է որ միակն է: Բայց այն ասեմ՝ ո՛ր է հասունացումը դէպի ժամրի մը տիրապետութիւնը: Միւս առարկութիւնը այդ տեսակէտին դէմ այն է, որ «Սիլիհսարի վերջալոյսներ»ն ալ խորհրդապաշտ վիճակին մոյշ մըն է, 1905ին տղաւոր, Ինքնաշարժի *Ներաշարժ*էն տարի մը առաջ: Եսայեանի ամենէն տղաւորիչ, ամենէն տիրապետուած գրութիւններէն մէկը կը թուի ըլլալ եւ իր սկզբնական շրջանին կը յատկանի: Ուրեմն հասունացումի տէք կա՞ր թէ չկա՞ր: Զարդէ Եսայեան մէկ անգամէն, մէկ հարուածով հասած չէ՞ր հոն:

2 Օրիէնթալիզմ, ախս, ցանկութիւն

Սիլիհսարի վերջալոյսները վերադարձ մը կը յատկան, տեսարաններու տարաբարունակ մը: Զոյգ մը կը վերադառնայ Պոլիս: Զ'ըսուի թէ այր ու կին են: Գիտեմք միայն թէ արուեստագէտներ են: «Բարեկամս» կ'ըսէ Եսայեան, իր կողակիցին մասին երբ կը խօսի: Պէտք է ենթադրել որ կ'ակնարկէ իր ամուսինին՝ Տիգրանին: Տեսարանները ցոյց կու տան յոյսական բնավայրին նկարագրել փայլը, ու այդ փայլին համակարգայնօրէն կը հակադրեն հասարակ կենցաղի (կամ արդիւն տէք է ըսել՝ յոյսական փառքնական ըմբռնումներու) գծաւորութիւնները: Երկուքին միջեւ՝ գրականակար արուեստն է, աւելի ճիշդ՝ արուեստագէտ ըլլալու հմարտութիւնը: Այդ շրջանին՝ Եսայեանի երեւակայութիւնը երկու երես ունի միտք, փարիզեանը եւ յոյսականը: Փարիզեան միտքը ընդհանրապէս կը տրուի մոռալէտի ձեւով, ու անոնց մէջ շեշտ է «ախսային» բնոյթը: Պոլսական միտքներուն մէջն է, որ հասարակ կենցաղ ու նկարագրել բնութիւն տեսական յայտարար մը կը մղեն ու հեղինակին գրութիւնները ըստ այնմ կը կազմակերպեն: Բայց յոյսական միտքներուն մէջ Փարիզ-Պոլիս հակադրութիւնը ինքնին կը գործէ, օրինակ *Վերջալոյսներ*ի առաջին էջերուն մէջ իսկ. «Երբ առաջին անգամ կոխեցի նուիրական եւ յաւանքի հողին վրայ... հոգիս կարծես լեցուեցաւ մէկէն հեշտագին թրեւտումով մը եւ ... ինքն թուեցաւ որ ամբողջ էութիւնս յիշի երթար արեւի ճառագայթի մը հետ, ջերմեանով փառաբանութեան մը մէջ անէականալու»: Մինչդեռ անուշտ հոն, երբ Փարիզ էինք, «կու լայինք... մեր սփանջելի եւ ոսկեգոծ Արեւելին կարօքը» (18): Այս մախադասութեան անմիջապէս ետք կու գայ Պոլսոյ Պիլիպի Գամիի նկարագրութիւնը, որուն բացումը կը կատարուի զբոսաշրջիկներուն ուղղուած գիրքէ մը մէջբերումով: Գիրքն է՝ Thomas Allom, *Constantinople Ancienne et Moderne* : Ալլոմ անգլիացի նկարիչ մըն էր, ծնած 1804ին: ԺԹ. դարու առաջին ծանօթ արուեստագէտներէն մէկը եղած է որ զգացած է Արեւելի «կանչ»ը, 1834էն սկսեալ յոյսած է Օսմանեան կայսրութեան տարբեր վայրերը եւ վերադարձին հրատարակած է *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor* (1838): Ֆրանսերէն տարբերակը 1840ին լոյս տեսած է երեք հատորով, վերատպուած 1855ին³ : Եղուարդ Սայիսի հռչակաւոր *Orientalism*ը կարգացած ըլլալու տէք չկայ, կ'ենթադրեմ, հասկնալու համար թէ արուեստագէտի մը զբոսաշրջիկական ախտաւորութեան արդիւնը հանդիսացող այդ շեղ գիրքը կէտ առ կէտ կը համադաստիսանէ նաեւ մոյշ ԺԹ. դարուն մոռնալու արեւելագիտական եւ արեւելապաշտական ճաշակին, զոր այսօր մոյշ Սայիսին հետեւողութեամբ՝ orientaliste կը կոչենք⁴ : Եսայեանի առաջարկած նկարագրութիւնը այդ առաջին օրուան, մզկիթի այցելութեան, «արեւելապաշտ» հայեացքի կանոններուն կը հետեւի:

Եսայեանները կը վերադառնան ուրեմն դէպի արեւմտեան մայրաքաղաք շինուած Արեւելք մը, կը մտնեն արեւելադարձ նկարչութեան թիւիչ աշխարհէն ներս, կարծես գտնուէին ֆրանսացի նկարիչ Ժերոմի (Gérôme) գեղանկարներուն մէջ, որոնք այդ միջոցին այնքան սիրուած էին Ֆրանսայի փառանքներէն կողմէ (գաղութարար մայրութեամբ կամ ոչ): «Տարօրինակ զուգարհոյութեամբ մը այդ միջոցին եւրոպական տարազ կրող ոչ մէկ մարդ կը խանգարէ շուրջի նկարչավայել ներդաշնակութիւնը» (20): Այդ արեւելադարձ ու նկարչավայել դասկերին մէջ է, որ կը մտնեն նոճիները, որոնք լրացուցիչ բաժին. «Երկու տնայիններ հեռուէն կը յառաջանան դասկառանքով եւ իրենց ետեւէն արդէն կ'ընդունարեմք Պիլիպպետի եզերքը տարածուող գերեզմանոցի նոճիներուն մթութիւնը» (անդ): «Նկարչագեղ» բառը զոր գործածեցի վերը ֆանի մը անգամ ամբողջովին տեղին էր հետեալբար:

Նկարչական այս համաձայնութիւն մէջ եւ այս հասկացողութեամբ է, որ երկու ամուսիններուն միջեւ տեղի կ'ունենայ գրականութիւնը նկարչութեան հակադրող կամ երկուքին ամաւելութիւնները բաղդասող խօսակցութիւնը («Վերջալոյսներ»ի Զ. տեսարանին մէջ): Բեմադրուած երկուքին միջեւ մրցակցութիւն մըն է արդէն իսկ, ուր գրող կ'ինքն կը խոստովանի որ լիարժեք ըլլալ նկարիչ, եւ ուրեմն (ինչ որ նուազ բացայայտ է, բայց լիարժեք դասկերի հետեւեալ) գրաւել այրին դիրքը: «Կ'ուզէի նկարիչ ըլլալ..., կ'ուզէի նաեւ երեւոյթի սեւութեան կամ մարմարոյի ճեմակութեան մէջ սեւեռել լաւիստական գիծեր, կ'ուզէի գոյներու հետեւանալ... կարկառել Մարդկութիւնը» (44): Սկիւսարի վերջալոյսները այդ կը դասակարգեն, այդ կը դասարարեն: Եւ ուրեմն «Սկիւսարի վերջալոյսներ»ն ալ կը գրուի միմիայն ըսելով համար որ լիարժեք գրուէին անոնք, այլ լիարժեք է նկարուէին: Խօսակցութեան առանցքը սակայն այն է, որ երկուքին միջեւ (գրականութեան եւ նկարչութեան) հաղորդակցութիւն չկայ: Բայց ըսողը նկարիչն է ու միակ օրինակը զոր կու տայ իմք այն է, որ գրողները չեն կրնար հասկնալ ու իրենց բառերով վերարտարել նկարչութեան հետադարձութիւնը: Ինչ որ չի դարձեցներ բնաւ, չի նուազեցներ իսկ, մրցակցութեան մթնոլորտը: Անշուշտ այս կտորին մէջ մրցակցութեան հարցը տարական չէ ու կարելի է զայն դիտարկել անտեսել: Հետեւեալ միայն լիարժեք երեւի անոր առաջնահերթութիւնը Զառէլ Եսայեանի գրական արտարութեան մէջ: Գրաւարկը հոս «գեղեցկութիւն»ն է, իսկ գեղեցկութեան մասին այրն է որ կը խօսի, որոնք նկարիչ: «Ամէն գեղեցիկ բան չի նկարուիր: Բնավայր մը ուրիշ բան է: Կէս մը փլած դաս մը անելի նկարչավայել է քան քաղաքի տեսարան մը...»: Կարմիր տուն մը կամ հին փողոց մը, կողակներ, եւ այլն, անհամեմատել անելի գեղեցիկ լիարժեք ըլլալին նկարչութեան մէջ» (քան թէ քաղաքի տեսարան մը) (45): Իսկ գրականութեան մէջ: Ահաւասիկ մայրամուտի նկարագրութիւն մը եւս, ուր կը տարբերէ նկարչական միջոցներու եւ ոճերու հետ մրցակցութիւնը. «... Հեռուէն ծովի կաթոյն գիծ մը անդին քաղաքին սիւնէքը մանիւշակագոյն եւ կաթոնակ կ'ուրուագծուի զմեքներու կողմէններով. միմարէներ եւ նոճիներ անհամար կը սլանան...: Գերազանցաւոր վրդովիչ բան մը կայ գիծերու եւ գոյներու մէջ, որոնց ամբողջութիւնը տեսակ մը անշուշտային arabesque մը կը կազմէ...» (31): Այնքան տարական է նկարչական յղումը Եսայեանի մօտին մէջ որ անմիջապէս ետքը բնագրական նկարչութեան ոսկի ֆոնին մասին կը խօսուի: «Անոր կախարհիչ գեղեցկութիւնը դրոշմուած էր իրենց միտքի մօտերուն մէջ»: «Անոր» ըսելով, կ'ուզէ ըսել «հորիզոնի ոսկի»ին, որ վերջալոյսին՝ կը տարածուի ու կ'ընդլայնի: Նկարչութիւնը եւ բնութեան գեղեցկութիւնը կը փոխարինեն իրենց յասկանիւթները:

Շատ հասարակ, որովհետեւ բացայայտ, նկատողութիւն մը լիարժեք, գոյներու եւ նկարչութեան տուրջ այստեղ ըսուածը, եթէ նկարչութիւնը գոյներով կազմակերպող (եւ գրողին ուղեղը խճողող) հակադրութիւններու, հակամարտութիւններու, մրցակցութիւններու (այր/կին, նկարիչ/գրող, մէկը կամ միւրը, կամ բոլորը փոխմի փոխմի) բեւեռներէն մին չըլլար:

[...] Եւ հիմա՝ կարճ ակնարկ մը ախտաւորի բաժնին, որ չափազանց գունագեղ է, ու քիչ մըն ալ միտքով: Ահաւասիկ «Ցաւին հետեւանք», ուր կ'ինքն մը կը դասէ իր զգացածը վիրաբուժական գործողութեան մը ընթացքին, ըսելով թէ «ինչ որ միտք կենդանի լիարժեք մնայ հոգւոյ մէջ այն ախտաւոր հաճոյն է որ յանկարծ թիւեցաւ ցաւին մէջէն» (141), նկարագրելով ուրեմն տեսակ մը սիրահարութիւն դէպի վիրաբույժը, քանի որ «անկախ իմ տես դարձած էր, իմ բացարձակ տես» ու «ինքնամոռացումի անյաղաքիւրեղի զգացում մը զիս կը հղատակեցներ անոր» (143): Իսկական սիրահարութեան մը կը տարբերի այս մէկը միայն այն չափով որ բժիշկը հիւանդ մարմնի հետ գործ ունէր: «Բայց այդ, թերեւս զիմք լիարժեք սիրտի յիմարաբար, եթէ անկախ մարդաստանի մը լիարժեք դասակարգ միտք ըլլար իմ առողջ միտք մէջ» (145): Ահաւասիկ

«Ախսաւոր հոգիներ» կարճ դասնում, ուր նորէն խօսքը «ախսաւոր հեռանք»-ին մասին է, հիւանդ կնոջ զառանցանքին ի լուր. «Ես եղունգներովս լիքի բանայի վերս ուղիւնքի անկէ արիւնիս մինչեւ վերջին կաթիլը հոսէր եւ երկարօրէն զգայի այն գաղջ գգուանքը՝ ինչի ու զառանցանքի գինովութեան մէջ» (121): Հոս բացայայտօրէն միախառնուած հեռանքի ու արիւնի ցնոր մըն է արայայտուածը, որ կ'ըսէ կնոջ բացարձակապէս «սիրադէմութիւն» ցանկութիւնը: Ահաւասիկ վերջապէս «Կմախքը» դասնում, ուր աղջիկ մը իր մեռած սիրահարին կմախքը կը դադէ իր ուսանողուհիի լոգիկ սենեակին մէջ, վարագոյրի մը ետին:

Յնորադասկերի գրառումով՝ սիրոյ եւ արիւնի, սիրոյ եւ մահուան, սիրոյ եւ սիրադէմութեան հասարակ դասնութիւն մըն է անուրիս դասնում: Հասարակ բայց ցնցիչ: Քաջութիւն կ'ուզէր, կ'ենթադրէր, 1905ի շուրջ, լոյսակաւ մամուլին մէջ այս բաները գրելու համար: Կամ ընդհակառակը արդեօք որո՞ւ միամտութիւն մը: Քաջութիւն ըլլայ կամ միամտութիւն, տղաւորիչ է երեւոյթը, ու մեզ բաւական կը հեռացնէ Պոլսոյ ընթացիկ կնոջական գրականութեան վերագրուած շղարհներէն, զգայնութենէն եւ վարդաշրային ռոմանթիզմէն: Կիմն է որ կ'արձանագրուի հոս, կիմ-գրութիւն մը արտադրելով:

Կիմ-գրութիւն: Կա՞յ այդպիսի բան մը: Ի՞նչ կրնայ նշանակել: Արդեօք այն գրութիւնն է որ կ'արտադրուի կնոջ մը կողմէ, իր իւրայատկութիւններով: Իսկ իրապէս կամ այդպիսի իւրայատկութիւններ: Կամ ընդհակառակը՝ այն գրութիւնն է որ կ'արտադրուի ֆեմինիզմի գիտակցի կամ վերակազմելի սկզբունքներով: Եւ վերջապէս ի՞նչ կը նշանակէ «կիմ-գրութիւն»: Որ գրութիւնը ընդհանրապէս ունի ճշմարտութիւն մը որ կնոջական է: Կամ ընդհակառակը, ըլլալով կնոջական, չունի ո՛չ մէկ ճշմարտութիւն: Այս մասին քննարկ մը նախադասութեան նկատմամբ եմ:

ա) Չաղէլ Եսայեան «կնոջական հարցեր»-ու շուրջ յօդուածաւարտ գրած է առնուազն երկու առիթով, մէկը Պոլսոյ *Ծաղիկ* թերթին մէջ, 1903-04ին, Շամսաննեանի շրջանին, միւսը Նիւ Եորկի *Արագած* թերթին մէջ, 1911ին: Ուրիշ շարքեր ալ կան, նուազ նշանակալից: Քիչ թէ շատ ամբողջական մասնագիտութիւնը տրուած է ֆրանսերէն լեզուով Շուշիկ Տասնամեակեանի *L'Univers lumineux de Zabel Essayan* գիրքին մէջ: Ասոր հիման վրայ Եսայեան երբեմն կը զինուորագրուի ֆեմինիզմի դասին: Եւ ինչ որ Փարիզեան տարիներուն՝ կաթի մէջ էր իմ ֆեմինիսթ շրջանակներուն հետ: Բարեկամացած էր Մարիա Շելիկային հետ, Ֆրանսայի մէջ շարժումին լեւ ծագումով ռաիվիւրներէն մէկը: 1908ին, երբ համերաժխութեան հովերէն տարուած՝ կը խորհէր որ կարելի լիքի ըլլայ խաղաղութեան ի նպաստ աշխատիլ եւ ըստ այնմ կիմներու «լիկա» մը ստեղծել, Շելիկային կողմէ ստեղծուած «կիմներու դաշնակցութեան» օրինակին կը հետեւէր (*Alliance Universelle des Femmes pour la paix par l'éducation*, Կիմներու միջազգային դաշնակցութիւն դաստիարակութեամբ խաղաղութիւն յառաջացնելու ի նպաստ), եւ իր ամուսինէն կը խնդրէր որ այցելէ Մարիա Շելիկային, անկէ կազմակերպութեան կանոնագիրը վերցնելու եւ իրեն հասցնելու համար, աւելցնելով՝ «Մեր միակ նպատակը լիքի ըլլայ համերաժխութիւնը դադարէր երկիրը բաղկացնող այլ եւ այլ ազգերուն մէջ: Կիմներու միջոցով [ասոնք] կրնան իրենց շրջանակին եւ իրենց տղոց դաստիարակութեան մէջ մեծ ազդեցութիւն ունենալ»⁵: Չմեծ երկարէր: Ասոնք քիչ թէ շատ ծանօթ երեւոյթներ են, որոնք կը վերաբերին Եսայեանի հրապարակագրական եւ քաղաքական գործունեութեան, բայց որոնք շատ աղետ չունին «կիմ-գրութիւն» կոչածին հետ: Պէտք է նշանել որ բազմաթիւ առիթներով Եսայեան ֆեմինիզմի դէմ արայայտուած է շատ բացայայտօրէն, առնուազն շեշտելով թէ իմը ֆեմինիսթ չէ: Այդ առիթներէն մէկը կը տրուի իրեն *Վերջալոյսներ*ի մէջ, բարեկամին հետ խօսակցութեան ընթացքին. «Բարեկամս, զիտես որ բնաւ ֆեմինիսթ չեմ եւ բնաւ փոյթ չեմ թէ իմ ուղեղս իր տեսակին մէջ գերազանց է այր մարդուն ուղեղէն թէ ոչ» (37): Կ'ընդունիմ որ համագիրը վիճակաւ է: Կ'ընդունիմ նաեւ որ խօսքը ֆեմինիզմի ըստին է («... իմ ուղեղիս որակը ֆեմինէլ աւելի կ'ընտրէր երջանիկ ստորակայութեան մը մէջ աղիւլ եթէ ասիկա ինծի թոյլ կու տայ սխալելի եւ հոսաւէ խառնելի մը բուրմունքը եւ հեղուկը ներմշակելով աչքերս դարձնել սա աղուոր բաներուն վրայ»), բայց ֆեմինիզմի ըստին նկատմութիւնը իր կարգին իրարու կը կապէ բնութեան գեղեցկութեան վրայ դրսի նկարչական հայեացքը (այսինքն՝ արուեստի հմարաւորութեան մէկ երեսակը) եւ «կնոթիւն»ը: Այնպէս որ ֆեմինիզմին ետեւ՝ խոր լրջութիւն մը կայ նաեւ ըստածին մէջ: Ամմիջապէս ետքը, այլեւս որեւէ ծաղրանք զերծ հաստուած մըն ալ կու գայ, որ կ'ըսէ. «Կը կարծես որ եթէ ֆեմինիստները իրաւ խելացի ըլլային, այդ իրաւունքը որ ունէին ձեռքէ չէին հաներ» (անդ):

Ֆեմինիզմը հոս կը խծբծուի իր լոգոսական հանգամանքին լոգոսականով: «Իմաստակներ» կը կոչուին ֆեմինիստները: Արուեստ եւ ֆեմինիզմ չեն կրնար համընկնիլ: Չափել Եսայեանն է ըսողը, կամ իր կնոջական կերպարին ըսել տողը: Իսկ եթէ կարծուի որ երիտասարդական խակութեան արդիւնք են այս տարօրինակ յայտարարութիւնները, ընթերցողը կը յղեն 1979ին Սովետական գրականութիւն ամսաթերթին մէջ տրուած «Ինքնակենսագրութեան», ուր կը կարդանք ֆեմինիզմի նկատմամբ նոյն մերժողական կեցուածքը, այս անգամ անուշտ տարբեր լոյսով ներկայացուած: Եթէ կին-գրութիւնը ընթերցելի է Չափել Եսայեանի գրառումով, լոյսի ըլլայ հետեւաբար ֆեմինիզմն *անկախ*:

բ) Կայ ուրիշ տարագրւած, այս անգամ անկախ ուղղակի Եսայեանի գրականութեան, եւ այդ գրականութեան մէջ՝ ցանկութեան կառոյցի գրառումին առնչուած: 1910ի շուրջ Պոլսոյ մէջ Տիգրան Կամսարականը մեջեջ ելած էր իր բարեկամի՝ Շիրվանզադէի գործին նուիրուած հասոյ մը գոյացնելու, որոյն արեւմտահայ գրողներու յարգանքի տուրք դէպի արեւելահայ համրածանօթ գրագէտը: Հասոյը լոյս տեսաւ 1911ին: Մէջը ուսումնասիրութիւններ ունին ի միջի բազում այլոց Տիգրան Զրաբեան եւ Չափել Եսայեան: Փակագծի մէջ ըսուած՝ լոյս տեսնողովորդ որ գիրքին մէջ տրուած յօդուածներն ու նկատողութիւնները յաճախ գոհացուցիչ չեն որովհետեւ չեն հիմնուած Շիրվանզադէի լծան գործին ծանօթութեան վրայ: Օրինակ երկուքն ալ, եւ Զրաբեան, եւ Եսայեան, կը վերլուծեն գրագէտին փառ տարի առաջ գրած ու հրատարակած գրքի մը մէկ լոյսնուածքը միայն: Եսայեանին կարճ վերլուծումի առարկան Շիրվանզադէի «Օրորոյ Լիզա» անունով լոյսնուածքն է: Այդ առիթով կ'անդրադառնայ յանկարծ (գրեթէ անտարբեր ընդհանրացումով մը) կնոջական ցանկութեան, որուն մասին կ'ըսէ հետեւեալը.

Այդ տեղագրին եւ անհանգիստ փնտռումը անկախ գործագրին, անկախ միայն խորհրդով լոյսնուած ուժին, այդ խելայեղ, անգիտակցից, բնագոյական հակումը դէպի անձանաչելի ուժը, դէպի հոյակապեցնող եւ նոյնիսկ բռնապետական գերազանցութիւնը կայ ամէն կնոջ մէջ:

Արդումանեան, Չափել Եսայեանի մասին իր գրքին մէջ կը մեջբերէ այս տողերը, հասկնալի լոյսնուածքով մը, քանի որ անոնք ըստ իրեն փաստն են որ «նա հազուադէպ խորաթափանցութեամբ է կնոջ հոգեբանութիւնը տալիս»⁸: Իրապէս ա՛յդ է կնոջ հոգեբանութեան հիմունքը, տիրապետելու ցանկութիւնն է: Իրականութեան մէջ Եսայեանին ըսածը հոս չի վերջանար: Յօդուածը շատ անկախ դաժան բաներ կ'ըսէ: Հոս կ'ուզեն միայն որ յսակ ըլլայ հետեւեալը. խօսքը կնոջական ցանկութեան մասին է, այդ ցանկութեան բնոյթին: Այդ «հակում»ը կնոջական հակումն է եւ այդ «անձանաչելի ուժ»ը որուն մասին խօսքը կ'ընէ հեղինակը «այրական» լոյսնուածքին տակ ներկայացող ուժն է: Ցանկութիւնը կ'անկախ է ուրեմն գերազանցութիւն մը, ու իրականութեան մէջ՝ կը ստեղծէ զայն: Ցանկութեան էութենէն կը բխի այդ երեւակայութեան, եւ ուրեմն երեւակայական, գերազանցութիւնը: Եզրակացնենք առժամապէս՝ կինը կը ցանկալի երեւակայականը: Ընթերցողը թերեւս սխառնայ այն տրամադրութիւնը որ այդ եզրակացութիւնը կ'երթայ մէկ քայլ անդին Եսայեանի ըսածէն: Իրականութեան մէջ՝ ա՛յդ ալ կ'ըսէ իմը բացայայտէն եւ տարբեր լոյսնուածքինը կ'ուզեն ուրիշ առիթի ձգել: Սխառնելով Եսայեանի գրքին տակ այն է, որ ցանկութեան եւ հակումին առարկայ երեւակայականը «հոյակապեցնող» լոյսնուածքը ըլլայ եւ նոյնիսկ «բռնապետական» կամ լաւ եւս՝ բռնասիրական (Եսայեան մտնի մէջ ունի աղաքիւղաբար ֆրանսերէն *despotique* կամ *tyrannique* բառերը): Ամբողջ հարցը կնոջական ցանկութեան մասին այս ընդհանրացումը կարենալ հաշտեցնելն է ֆեմինիզմի հետ, Եսայեանի իսկ ֆեմինիզմին հետ: Կամ ալ լոյսնուածքն որ (ինչպէս կ'ըսէի վերը կին-գրութեան մասին) կնոջական ցանկութեան կառոյցն ալ ընթերցելի է լոյսնուածքով ֆեմինիզմն *անկախ*: [...]

3 Մրցումը

Եւ հիմա, այո, խոստացուած եւ ստացուած միայն՝ մրցակցութիւնը: 2009ին լոյս տեսած հասոյին սկիզբը դրուած են երկու կտոր: Մէկը՝ «Սկիւտարի վերջալոյսներ»ը, միւսը՝ «Նոճինեւուն մէջ» վերնագրով արձակ բանաստեղծութիւն մը, գրուած 1907ին, ու զետեղուած առաջինէն անմիջապէս ետք, որովհետեւ (կ'ըսէ գրքին վերջաւորութեան դրուած տեղեկութիւնը) «շատ մը

կէտեցնել... կը յիշեցնէ «Սկիւսարի վերջալոյսներ»ը, կը թուի նոյնիսկ անկէ անջատուած էջ մը»։ Իսկ յառաջաբանին մէջ այս երկուքին մասին Պըլստեան կ'ըսէ. «Կը զարգանան արձակ ֆերուածի ծիրին մէջ եւ կը թուին ուղղակի գալ Ինսրայի «Ներաշխարհի ոլորտէն», եւ քանի որ այս նշումը կրնայ զարմանալի թուիլ Եսայեանի վիճակաւ-դասնողական ոճին միայն ծանօթ ընթերցողին, կ'աւելցնէ հետեւեալը. «Չրաքեանի գործին ծանօթութիւնը ակնյայտ է Վերծին Չրաքեանի ընկերուի» Չաղէլին մօտ, որ շուտով կեղծ հանճարի երգիծական դիմակով անցնէ Տաճառ Չարքեանի արուեստագէտ նախասիրին» (12)։ Վերջին ակնարկութիւնը կ'երթայ անուշ Եսայեանի *Կեղծ հանճարներ* վէրսին, որուն մէջ Տիրան Չրաքեան բեմադրուած է նուազագոյն անդրփոխանցումով, անունէն սկսեալ։ Այս չափազանց հետաքրքրական բայց շատ արագ նշումները կ'արժէ փշ մը զարգացնել։ Ուրեմն յիշեցնենք նախ որ *Կեղծ հանճարները* սկսած է լոյս տեսնել թերթին ձեռքով *Արեւելեան մամուլ* հանդէսին մէջ, «Վերջալոյսներ»ը վերջանալէն ճիշդ երկու ամիս ետք, 6 Յուլիս 1905ին, հանդէսին թիւ 28էն սկսեալ, մինչդեռ «Վերջալոյսներ»ը լոյս տեսած էր ընդմիջումներով թիւ 9էն մինչեւ 24)։ Երկուքը հետեւաբար գրուած ու գոնէ մասամբ լոյս տեսած են Ինսրայի *Ներաշխարհի* լոյս ընծայումէն տարի մը առաջ։ Կա՞ն արդեօք յաւելեալ տեղեկութիւններ որ ինձ ծանօթ չեն, բայց Վերգիւնէին ու Չաղէլին ընկերուիներ ըլլալը զիստեմ *Սիլիքսարի դարձեցնելը*⁹։ Կար նաեւ անձնական ծանօթութիւն Չաղէլին եւ Տիրան Չրաքեանի միջեւ։ Նոյն *Սիլիքսարի Պարտէզներ*ին մէջ կը դասնուի ի հարկէ դէպք մը, երբ Ալեմսաղի գիւղագնացութեան՝ Չաղէլի ընտանիքին կ'ընկերակցին «երկու դեռահաս դասանիներ, 13-14 տարեկան, որոնք Պէրդէրեան վարժարանի աշակերտներ էին։ Անոնցմէ մէկն էր Թէոդիկ Լաթիֆնէան եւ միւսը՝ Տիրան Չրաքեան...», արտասանեցին Պէրդէրեանի եւ Դուրեանի ոտանաւորներ։ Ես անյազ հետաքրքրութեամբ կը լսէի եւ խօսէի, երբեմն բառեր, ինձ անսահման յուզումով կը դասաւորէին։ Հայրս երկու անգամ կրկնել տուաւ Պէրդէրեանի «Եղբայր եմք մենք»ը եւ յետոյ այդ դասանիներուն խօսեցաւ բանաստեղծութեան իմաստին մասին»¹⁰։ Յայտնի չէ թէ Փարիզի մէջ Չաղէլին ու Տիրան Չրաքեանը տեսնուած են, բայց անելի քան հաւանական է։ Մնաց որ Չրաքեանի կեցութիւնը ի Փարիզ շատ երկար չէ տեսած։ Հասած է ինն 1897ի յուլիս 16ին եւ սեղաններէն արդէն իսկ ժընել անցած, ուր մնացած է մինչեւ Եգիպտոս մեկնելը 1898ին։ *Ներաշխարհը* գրուած է յաջորդ երկու տարիներուն։ 1900ի հոկտ. 16ին, Չրաքեան կը հաղորդէր Սիփայէլ Կիւրճեանին. «Գիրս լմնցուցի այսօր։ Օհ, մեծ, մեծ ազատումը, զոր սակայն, վարժութեամբ, դեռ չեմ կրնար կոր չափել. գործին զաղափարը զիս այնքան նեղած էր որ կարծես թէ դեռ լմնցուցած չեմ զայն, մինչդեռ իրապէս, անհակառակելի կերպով լմնցաւ, այս առտու»¹¹։ Բայց գործը մնաց տարիներով անփոխ։ Լուրեր ու տարածայնութիւններ կը օրէին անոր մասին բայց գործը իմը չկար հրապարակին վրայ։ Չրաքեանի նամակներէն մէկուն համաձայն՝ գրախնդրութիւնը որոշ էջերու շուրջ առարկութիւններ ունէր¹²։ Բայց վերջին հաշուով զիրք լոյս տեսած է 1906ի Մարտին։ Ինչ որ կը նշանակէ թէ երբ Չաղէլ Եսայեան կը գրէր եւ «Վերջալոյսներ»ը, եւ «Կեղծ հանճարներ»ը, այսինքն՝ 1904ին կամ 1905ի սկիզբը, *Ներաշխարհը* գոյութիւն ունէր միմիայն որդէն ձեռագիր։ Չաղէլ Եսայեան եւ իր ամուսինը՝ Տիգրան Պոլիս գտնուած են 1903էն 1905։ Այդ տարիներուն՝ Տիրան Չրաքեան դասատուի եւ սնուցիչի դասօժաններով կ'աղբիւր, նախ Կալիփոլի, յետոյ՝ երկու տարի Մարկարա (Արսաւէս Յարութիւնեանի գիւղաբաղաւր), եւ վերջապէս Ասանա։ Վերծինը եւ իմը Պոլիս վերադարձած են 1904ի ամառը։ Իսկ ձեռագիրը այդքան ալ օրջագայութեան մէջ չէր քանի որ Չրաքեան անկէ օրինակ մը դրկած է իր ամենէն մօտիկ բարեկամին՝ Սիփայէլ Կիւրճեանին ոչ անելի վաղ քան 1903ի Փետրուարին։ Ուրեմն կարելի է երեւակայել որ Չաղէլ Եսայեան ձեռագիրը տեսած ու կարդացած է (առնուազն անկէ հասնուածներ կարդացած է) 1904-1905 տարեշրջանին, այսինքն այն իսկ ամիսներուն երբ «Վերջալոյսներ»ը կը գրուէին եւ ենթադրաբար նաեւ՝ *Կեղծ հանճարները*։ Կ'ըսենք «ենթադրաբար» որովհետեւ վերջինս կրնար ասկէ առաջ մասամբ գրուած ըլլալ եւ անոր վերջին մասն ալ (այն մէկը որ զիրով միայն լոյս տեսած է) անելի ուշ։ Իսկ թէ Եսայեան տեսած է ձեռագիրը, այդ մէկը չի վերցնէր ոչ մէկ կասկած, այնքան մեծ են *Ներաշխարհի* եւ «Վերջալոյսներ»ի միջեւ ընդհանուր եւ մասնակի համագիտութիւնները։ Պէտք է յստակ ըլլայ սակայն որ զիս հետաքրքրողը հոս գրական ազդեցութիւնները չեն, այլ գրականութիւնը որդէն մրցադաս։ Նոյն օրջանին՝ երկու գրողներ կրնան ուզել նոյն բանը, աշխատիլ նոյն ուղղութեամբ, հետեւաբար ըլլալ մրցակիցներ։ Աշխարհի գրականութիւնները շատ ունին այդպիսի դարազաններ։ Չրաքեան/Եսայեան մրցակցական յարաբերութիւնը անելի սուր հանգամանք ունի սակայն, որուն բոլոր տուեալները մեր տրամադրութեան տակ չեն։

Անցնիմք հանգիստություններու հակիրճ նկարագրութեան: Եսայեանի մօտ չկայ անուշ Ինքային յատուկ փոխաբերական տարրեր, «անեղութեան» գովը, բայց կան առաջին դեմքով զանազան տեսակներ, որոնք մասամբ զանազան բնոյթ ունին: Ոչ մէկ վիճակով զիջելու տարածքներուն ալ սակայն: Ամէն մէկ տեսարան իմեն իր մէջ կը տարւնակէ ամբողջին իմաստը, տարբեր «խորհրդապատկերներ»ով: Տեսարաններու իմաստային յագեցումն է երկու գործերուն ալ գլխաւոր յատկանիւշը: Բայց նաեւ երկու տարածքներուն՝ տեսարանը նկարագրական վերածելու, այսինքն՝ շարժումը անշարժացնելու, ինքնաբերական դարձնելու ձգտումը, որովհետեւ տարբեր սահմաններէն դուրս չելլել: Ամէն մէկ տարածք կ'ընէ գործին լման իմաստը: Բայց ինչ է ըլլայ տարածք: Տարածքաբանական կ'ըսուի ներառարհը: Այս անշարժ շարժումի ամենէն ակնհայտ օրինակներէն մէկն է Ինքային մօտ *Ներառարհի* Է. զուգահեռ արեւելեան տարածքներու շարժը, արեւելեան Քաղաքին գումարգեղ նկարագրութիւնը, ֆելլախներու աշխատանքին տարածքը, սակորներով գետեզերք իջնող աղբիկներու շարժումը նկարը, որմէ ահաւասիկ քանի մը տղերք:

Ա՛հ, թուի, իրականութիւն մեղանոյցները, կու գային անոնք, գետեզերք վրայ կ'երեւային, գազաթներուն վրայ թակոյկներ... իրենց աղուր հասակն սփռելով խաւարին շուրհի մը վեժով որ կը թողուր ցայտել իրենց դեմքին՝ սիկէ, ակնմոմէ դեմքերուն մեղանուշութեան, ու անոնց բոլոր ծիփոս առաջին՝ կակուղ տարածքին մէջ, բալ, ծիրանի, կապույտ ու միւս մոխրագոյն տարածքին՝ կուրծքներուն կուռ ու ժուլայուն դոնդողէն՝ սարսուռ, առաջ ազդերուն փայլերէն դողդոջուն ու հեւոտ ծալներով, զոր թուի ու թոյլ ձեռքով մը ցայլերուն վրայ կը ժողվէին կողմնակի, մինչդեռ ծիփները կը ծիփփային անոնց փոշոս ու տարածք բոկութիւնը փայտայտելով... ու փոշին մէջ շոյս ու անձայն փայտփոխին կը նշուէր...¹³

Անուշ գումարգեղ նկարագրութիւնը, անշարժ շարժումը անհրաժեշտ են *Ներառարհի* մէջ, որովհետեւ զիրենք մէջ ծաւալած սկզբունքներուն համաձայն, «անեղութեան» ինչ է հակադրուի «կենսահայեցողութիւն»ը: Բայց կայ անելի տարգ՝ «արեւելասիրութիւն» մը, որ նոյնպէս առանցքներէն մէկը կը կազմէ Եսայեանի «Վերջալոյսներ»ին, ինչպէս յայտնի եղաւ վերը: Այդ «արեւելասիրութեան» շուրջ մինչեւ իսկ երկար ու տղաւորիչ խորհրդածութիւն մը կայ Ինքային մօտ, որ ինչ է ունի բացատրելու թէ ինչո՞ւ Պոլիսը ձգած՝ ստիպուած էր Արեւելք փնտռելու Եզիպտոսի մէջ, «վասնզի որքան ալ ծննդավայրս Սաւմոյն էր միայն՝ նոյնքան եւ միմարներու վսեմ Քաղաքը չէր կրնար ընծայել ջերմ ու շողողուն զգայութիւնը հարաւ ու Արեւելքին» (161): «Քանզի... Զարալը տայմանն է Արեւելքին» (162): Կարելի չէ հոս ինքայնական ամբողջ տեսաբանութիւնը բացատրել Արեւելքի մասին, բայց մէկ բանաձեւով կարելի է ըսել որ Զարալը տայմանն է Արեւելքին ճիշդ այն ձեւով որ տարածքաբանական տայմանն է ներառարհին, ու հետեւաբար ինչ է երեւի, փայլի, փայլատակի գոյութեան մէջ: Այդ իմաստով՝ Եզիպտոսը «տարածքաբանական Արեւելք» մըն է, ինչպէս փոխադարձաբար «Արեւելքը շրջագծում մը, ճշդում մ'է երազային տարածքաբանական»¹⁴ : Իրականութեան մէջ՝ ամբողջ հաստատուն որուն կը հետեւին սա տակաւ «արեւելասիրութեան» յետին նշանակութիւնը կը փնտռէ կամ կ'արտայայտէ: Չայն կը փնտռէ ու կ'արտայայտէ ինքնայնական մօտեցումով, բայց այդ արեւելասիրութիւնը չի դադիր ըլլալէ նոյն այն *orientalisme* որուն մասին խօսելը կ'ըլլար սկիզբը, ամբողջովին յատուկ ԺԺ. դարու մտայնութեան: «Պայծառ երկինքներու շուրհաճ հեռակեցողութիւնը չէ՞ որ կը նշանակէ Արեւելք մոգաբանական, անոնց համար որ Արեւմուտքի երկնոս ու կասաղի կեանքը կը փամառեն, Արեւմուտքի մեծ ու դառն փառքներու կեանքէն տարածքաբան են իրել անհասկնալի յոյսերուն մը, սահմանաւորուն մը...»¹⁵ : Կը յիշէ՞ ընթերցողը Եսայեանի տղը, սկիզբը մասամբ մէջբերուած. «Ինչպէ՞ս մարտնչուած էր այլեւս մեր մէջէն անսահման իշխանութիւնը մարախաղաղ օրերուն, ճոյն եւ անձառագայթ օրերուն, երբ մեր իշխան հոգիներուն մէջէն կու լային արեւին կարօքը, մեր սփռնելի եւ ոսկեզօծ Արեւելքին կարօքը» (18): Իսկ Ինքային կրկին՝ «եւ որ իրենց մէջ արդիւն ինքնազգացում, արդիւն իրապէս տարածքաբանական աւելին վերափոխումը կը զգան Արեւելքի լուսնէն կլիմային մէջ»¹⁶ : Արեւմուտքի մէջ արեւի տակաւ կը գոնջացնէ հոգիները: Արեւելքի մէջ յորդութիւն մը կայ, որուն որպէս գաղափար կը վերընծայուին, կ'ըսէ Ինքային, «արեւելեան տարածքաբանական բոլոր տարրերն ինչպէս նաեւ արեւելասիրութեան գեղագիտութիւնը...»¹⁷ : Երկու տարածքներուն ալ, Եսայեանի ինչպէս Ինքային, արուեստը այդ ներառարհի դարձող տարածքաբանական յորդութեան, գեղեցկութեան մէջ

է: Այդ իմաստով, Ինճրայի ըսածին աւելի կարճ ձեւը այն է, որ գեղագիտութիւնը կրնայ միայն արեւելասփիւք ըլլալ: Գեղագիտութիւնը արեւելասփիւքութիւն է: Արուեստը վերադարձ մըն է: Այդ է Պասճառը որ Եսայեանի գործերուն մէջ այդքան յաճախ վերադարձ մը կայ, վերադարձ մը դէմի Պոլիս: Այդ հանգամանքը չի բացատրուիր միայն կենսագրական տուեալներով, կամ մանկութեան ու Պասճառեան յիշատակներու գերակշռութեամբ: Ասոնց ետին կանգնող փիլիսոփայութիւնը այն է, որ արուեստը վերադարձ մը կ'ենթադրէ դէմի Արեւել: Ինճրայի տարածախառն ալ այդ Պասճառով «արձախարհ»ը չէ միայն, հակադրուած «մերձախարհ»ի մը: Արեւելի կենսահայեցողութեան յորդորութիւնն է արդէն իսկ, եւ բառին մէջ կը հնչէ բնականաբար ընթացիկ հայերէնի «տարածախարհիկ»ը: Տարածախարհը մերձախարհին վերընծայուած արձախարհն է, ախարհն է որդէս վերընծայում: ԺԹ. դարուն յասուկ արեւմտեան արեւելասփիւքութեան ինճրայական մեկնաբանութիւնն է այս մէկը, որուն արձագանգները կան նոյնութեամբ Զառէլ Եսայեանի մօտ: Ուրեմն արուեստը, իր էութեամբ, վերադարձ մըն է, այսինքն նաեւ՝ շարժում մը, սառած, կեցած շարժում մը: Երբ Եսայեան կը վրդովի օրինակ Պոլսոյ վարժապետներուն դէմ (որոնք բարձրադաս կը վիճաբանին), խորհելով հաւանաբար որ ինքն է վերջին անմեղը, Պասճառը այն է որ անոնք կ'անգիտանան արուեստը որդէս վերադարձ: Կ'աւորին Արեւելի մէջ բայց չեն «վերադառնալ» դէմի Արեւել: Եթէ բացատրութիւնը այդ չըլլար, անհանելի տիտի ըլլային ճահել գրագիտիկին փամառանքը իր ժամանակակիցներուն նկատմամբ: Արճայայտածը «անոնց մէջ աւորելու» գաղափարին Պասճառած սարսափն է (էջ 31՝ «Պէտք էր այլեւս անոնց մէջ աւորիլ, անոնց հետ շփման մէջ ըլլալ... ու մանաւանդ սփռուած ըլլալ կրելու աներեւակայելի տգեղութիւնը իրենց շարժումներուն...»): Որդէսգի չըլլայ շփացած եւ Եւրոպայէն շլացած աղջկան մը հակադրութիւնը, որդէս է ըլլայ «արեւելասփիւքութեան գեղագիտութիւն»ը: Այդ մարդիկը գեղեցկութենէն եւ ուրեմն՝ արուեստէն բան չեն հասկնար, մինչդեռ այն վայրը ուր կ'աւորին, ըլլալով Արեւել, արուեստի աղբիւրն իսկ է: «Արդեօք երէկ գիշերուան վարժապետները չէին տեսնար այս լուսաւոր երկինքը...» (35): Չեն տեսնար որովհետեւ չեն վերադառնար: Ասելութեամբ լեցուն են այդ Պասճառով:

Այսօր բնական կը համարեն «Վերջալոյսներ»ի եւ Ներախարհի ընդհանուր հանգիստութեան մասին: Կան սակայն բազմաթիւ մասնակի կէտեր որոնք ալ աւելի բացայայտ կ'ընեն համանմանութիւնը (եւ անուշտ՝ տարբերութիւնը): Երեք հաջորդական մեծ անոնցմէ՝ խորհրդանշական Պասկերը, Մոճիները, եկեղեցիին տեսարանը: Ահաւասիկ գոյներու եւ գիծերու ամբողջութիւնը (մայրամուտի տեսարան մըն է), որ «տեսակ մը առեղծոածային arabesque կը կազմէ, իբր թէ իրենց խորը խորհրդանշական մտածում մը ունենային ծածկուած» (31): Եսայեանի մօտ՝ ըսելու ձեւ մըն է միայն: Ինճրայի մօտ՝ փիլիսոփայութիւն մըն է: Բայց ի՞նչ փոյթ: Ըսելու ձեւը կը մասնէ ու կը մասնանշէ ամբողջ մթնոլորտ մը, կը յղէ ուրիշ գրողներու, կը բացայայտէ ժամանակաշրջանին ազդեցութիւնը: (Փակագծի մէջ որդէս է ըսել որ Եսայեանի անփութութիւնը հայերէնի նկատմամբ երբեմն վրդովեցուցիչ է: Դոս կրնար գործածել «դրասանգ» բառը, ի չգոյէ լուսազունի: Ինճրա ստեղծած է «արաբիիա», խաղալով ֆրանսերէնի հնչիւնին հետ եւ գործածելով հայերէնի հնարաւորութիւնները: Միեւնոյն ատեն՝ կը տեսնուի թէ ինչպէ՞ս երկուքին մօտ ալ միացած են խորհրդապաշտ մտածողութիւնը, լիովին կեղծ կամ լիովին ստանձնուած, եւ «արեւելասփիւքութիւն»ը:) Իսկ Մոճիները: «Քանի մը ֆայլ եւս եւ ահա կը տեսնենք գերեզմանոցի Մոճիները երեկոյեան այս ժամուն բոլորովին սեւ՝ որ խմբովին բուրգերու դէմ կը բարձրանան ոսկեզօծ երկնին մէջ: ... Մասնաւոր եւ մերձեցնակ սօսաւիւն մը ունին որ կը մըմնջէ գերեզմանաբարեւուն մէջերէն նուիրական աղօթքի մը դէմ» (32): Պէտք կայ ընդգծելու որ Մոճիներու աղօթքը, ինչպէս Մոճիներու եւ բուրգերու այս զուգահեռը, զուտ ինճրայական է: Ներախարհի մէջ ամէն շեղ են Մոճիները, իրենց բարձրաբերձ սլացմամբ, իրենց խաւարով, իրենց խաւաւով: Յառաջաբեմ կու գան միայն 5րդ գլուխի վերջաւորութեան, եկեղեցւոյ տեսարանին, Կիրակնուրբին եւ հօր կերպարին նուիրուած էջերէն ետ: «Դ՛ Մոճիներ. յամբար, ու մեղմիւ, թող գրաւուիմ ձեր մօտ մեծութեամբը. ձեր աղօթքին մօտ յաւերժութեամբը թող յափշտակուիմ, ժամերով, վասնզի երկար ատենէ ի վեր ալ չեմ կրնար աղօթել...: Բարձրացէ՛ք ձեր երկնաձիգ ամբարձման զօրութեամբը որ ձեզի կ'ամփոփէ դէմի գեմիթը..., եւ որ ձեր անվախճան աղօթողութիւնն է...: Դուք որ նիւթին, խաւարին վերիտեանալու բաղձախաւար ձգտումը կ'անձնաւորէ...»¹⁸: Այսպէս Մոճիները, ինչպէս բուրգերը, «անէապաշտութեան» վայրն են, անոր անձնացումը, խորհրդանշականացումը, եւ ինչպէս բուրգերը՝ «ամբար գերեզմանականութիւն» են:

Բայց ամենէն տղաւորիչը եկեղեցիի տեսարանն է իմնին: Կ'արժէ հոս տալի մը կենալ եւ ցոյց տալ *Ներաշխարհի* ներքին ճարտարապետութիւնը: Գիրքին ամէն մէկ գլուխը ի հարկէ կազմակերպուած է առնուազն երեք կամ չորս տարրերու միախառնումով. ա) նկարչական իմաստով՝ տեսարան մը (հոս՝ եկեղեցիէն ներս, Կիրակմոսի իրիկուն մը), բ) այդ տեսարանին յատուկ գեղանկարչական սկզբունք մը (հոս՝ *chiaroscuro*), որ կը համադաստախմբէ նաեւ կառավարող հռետորական դասկերակերտումին (հոս՝ խաւարէ բոցը), գ) անձնական վիճակ մը, քանի որ Ինսրայի մօտ ամէն նկարագրութիւն ունի մտայնական անձնականացուի ծայրագոյն կերպով (հոս՝ անձնական վիճակը մեռած հօր հետ հանդիպումին կը վերաբերի), եւ դ) փիլիսոփայական խորհրդածութիւն մը (հոս՝ լոյսին շուրջ մտնումը եւ լոյսին կրօնագիտական կամ կրօնափիլիսոփայական նշանակութիւնը): Անձնական վիճակը ընդհանրապէս մոտ է կը գործէ վիճակական եղանակով: Բայց մինչեւ իսկ այդ մոտէն դաստաստուած է: Հոս՝ ի՞նչ ձեւով: «Հայր գթած»ի շուրջ երկար մեմախօսութեամբ մը: Այդ մեմախօսութիւնը երբ իր աւարտին կը հասնի, կը կարդամք. «Ծերերէն մէկը ետեւը կը դառնայ, կը նայի. սոսկալի բան. հայրս է...»¹⁹: Այդտեղ կը սկսին այդ քանի մը անմոռանալի էջերը, «անընդհատ կը ծնէր զիս» կեդրոնական նախադասութեամբ, որոնց վերջաւորութեան գրուած է՝ «Չէ՞ մի որ մեռած հայրս իմ մէջս է, հայրս, որ Եկեղեցւոյն մէջ կու լար»²⁰: Չափէլ Եսայեանի «Վերջալոյսներ»ին մէջ եկեղեցիի տեսարանը եօթներորդ գլուխով կը բացուի (էջ 48-էն սկսեալ): Փարիզի մայր տաճարին առթած «միսքի մերգործութեան» յիշեցումէն ետք, ահաւասիկ Ս. Խաչը, առիթ՝ մանկական յուշերու վերազարթումին, բայց առիթ նաեւ՝ հեղինակին ֆրանսացիութիւնը ընդգծելու անգամ մը եւս: «Մեր եկեղեցին միակ տեղն է ուր Առաջնօրէն լուսոյի դէմ փառաբանութիւն մը լսելով... իմ գիմնա մերձաւոր եւ մէկ կը զգամ այս ցեղին հետ եւ հոգիիս խորէն կը ճանչնամ այս փափուկ եւ սակայն իրական ծայրը որ մեր նախահայրերէն մեզի աւանդուած է եւ ինծի մասնաւորապէս նուիրական եւ սիրելի է այդ ծայրը, ինծի որ անկէ դուրս այնքան օտար եմ շատ մը տեսակէտներով իմ համայնքին» (49): Երգեցողութեան նկարագրութիւնն ալ առիթը կ'ըլլայ բացատրելու որ մարդիկ խորանին առջեւ, դարաւոր աւանդութիւններ կրկնելու իրենց դերին մէջ, խորհրդանշաններու վերածուած են: Ճաղատ գլուխներուն հակիւն ալ կը տեսնենք, ինչպէս Ինսրայի մօտ, եւ... «Նոյն միջոցին ահա կը տեսնենք բազմաթիւ ծերունի մը, գլուխը կուրծքին, ճակատը գետնին յառած, որ ջերմեռանդութեամբ կ'աղօթէ. դասկառնելի դիմագիծ մը ունի իր արծուային փթովը եւ երկայն ձիւնի դէմ մօրմուկը, առաքելալի գլուխ մը դարձապէս... ու մէկէն կը ճանչնամ զինքը...» (51): Արարողութեան մը ընթացքին յանկած այս ճանաչումի դէմքը կը կրկնէ միւսը՝ Ինսրայի մը, կէս առ կէս: Չեն երկարեր: Եթէ մինչեւ հիմա ցոյց տուածներս որդէս հանգիստութիւն (դասկերներու ազուցումով յօրինումը, անշարժ շարժումը, արեւելասիրութեան գեղագիտութիւնը) կրնային նկատուիլ որդէս դարձ արդիւններ աշխարհապայտեցման զուգամիտութեան, այնքան բնական երեւոյթ ժամանակակիցներու մօտ, եթէ խորհրդանշական դասկերին հասարակութիւնը կու գայ իր հասարակ տեղի ըլլալէն, եթէ խորհրդին որ նոյնինքն ալ վերջին հաշուով՝ Պոլսոյ դաշտանկարին մաս կը կազմէին, եւ այս ամբողջը Չափէլին մօտ յատուկ ծանօթութիւն մը չ'ենթադրէր անտայնական այն աստիճանական անսիրտ *Ներաշխարհի*ն, այս վերջին (եկեղեցիի տեսարանին դարձած) հանգիստութիւնը սակայն ցոյց կու տայ որ Եսայեան Ինսրայի գործին մասին ունէր անելի քան թէ հարեանցի ու լսովի ծանօթութիւն մը:

Այս ամբողջը կը փաստէ միմիայն Ինսրայի գործին ազդեցութիւնը իր ժամանակակիցներուն մօտ, տղուէն իսկ առաջ: Մնացեալը կը դասկանի «անձկութեան» բնագաւառին²¹: «Անձկութիւն»ը ունի չէ հասկնալ հոգեբանական իմաստով: Գրեթէ էաբանական տուեալ մըն է, կամ գոյութեանական դաշտին մէկ տարրերակը: Կ'արձանագրուի գրականութեան մէջ, հոն է որ ընթերցանելի է: Ոչինչ գիտենք Չափէլ Եսայեանի եւ Տիրան Չափեանի յարաբերութեան մասին, «իրական» կեանքի մէջ (*Սիլիհսարի դարձգնեղի* վերջ յիշուած դրուագներէն անդին): Ամէն ինչ տեղի կ'ունենայ իրենց միջեւ գրուածքի մակարդակին: Եւ ներկայ դարազային՝ գրուածքը միայն «Վերջալոյսներ»ը չէ այլեւ անոր անմիջապէս հետեւող եւ նոյն օրջանին գրուած *Կեղծ հանձարներ* վեպը, որուն գլխաւոր «հերոս»ը կը կոչուի Տաճար Չարլէան:

Ի զուր եւ Չարլէան ու Չափեանը իրարմէ անկախ նկատուած լուրերով... հիմնականում հաւաքական բովանդակութիւն» ունեցող կերպարներ նկատուելու փորձերը²²: Ի դէպ «Վերջալոյսներ»ին մէջ տեսարան մը կայ, որ արդէն իսկ կը նախակարգաւորէ (եթէ կարե-

լի է այդդպես ըսել) գալիք վեղը: Ուսանողական Փարիզէն յիշատակ մըն է: Վեճ մը հասած է կռիւի աստիճանին, բերանները փրփրած են, թուփեր կը նետուին իրարու երեսին, գաւազաններ կը ճոճուին օդին մէջ: Բայց գաւազանները ո՛չ մէկուն կը դոյն: Խօսք է միայն եղածը, ճեղ մը չլանգող արար: Ազգային նկարագիր մը կ'ուզէ ընդգծել այդ ձեւով հեղինակը, ամփոփութիւն մը, իրականութեան մէջ չարձանագրուելու, արձանագրուիլ չկարենալու հիւանդութիւն մը: Վեղին մէջ ալ մասնանշուածը այդ ազգային հիւանդութիւնն է, Տաճաշին եւ միւս ուսանողներու կերպարներուն ընդմէջէն, ծաղրանկարային ձեւով: Բայց Եսայեան ասկէ շատ անդին կ'անցնի վեղին մէջ: Կը զանազանացնէ մեծամիտ ու շփոթուած արուեստագէտ մը, որ կը յոխորսայ իր համաճարով ու կը բաւարարուի իր վրայ շարժուած գովասանքով («Անանկ մարդիկը բացառութիւն են, ազգի մը մէջ երկու հաս կը լլայ կամ չ'ըլլար»²³), առանց երբեք գործ մը երեւան բերելու («Տաճաշ Չարքեան դեռ իր համաճարէլ երիտասարդի սիւլութիւնը կը ղոցնէր իր թաղին փողոցներուն եւ կամ համարային դարձներուն մէջ, ամէն մարդ գիտէր թէ սա տղան մեծ մարդ էր, իր թաղին, իր ազգին փառքն ու դարձանքը»²⁴): Եսայեանի նկարագրութեան բոլոր տուեալները, առանց բացառութեան կը յարմարին Չրաքեանին: Եղածը ծաղրանկարային վեղ մը չէ ուրեմն: Անձնատրութիւն մը ծիծաղելի դարձնելու միտող գիտակից ձեռնարկ մըն է: Տաճաշը նկարիչ է սկիզբը, բայց իր մեծամոլութենէն տարած՝ նկարչութիւնը բաւարար չի գտնէր իր հասնելու համար: Ի վերջոյ՝ նկարելը աշխատանք կը դառնար, հետեւաբար՝ համեստութիւն: Նկարիչը ղեկ է ընդունի նախ ապերկ ըլլալ, իր արհեստը սորվիլ: Տաճաշ չունի այդ համբերութիւնը, կ'անցնի գրականութեան: Գրականութիւնն է, որ «դիտել... ճանչցնէ մարդկութեան համայն իրաւունքներն այն գերագոյն, անհասանելի, անթափանցելի աշխարհը, որ իր հոգին էր, իր ետը, ամենակարեւորը զոր դիտելու ցուցադրէր նեարդ առ նեարդ, գորգորանքով, խնամքով, չմոռնալով անոր նուիրական խորհիւններէն ոչ մէկը, ոչ մէկ թրթռացում եւ ոչ մէկ երանգ եւ որուն հոյակապ շեղութեան դրոշմը դիտելու բանար միմիայն գրականութեան միջոցով ամփոփելու եւ լայնացնելու մարդկութեան»²⁵: Արդեօք Եսայեանի ընթերցողները չէին գիտէր որ Տիրան Չրաքեանին (որ այն ատեն տակաւին «Ինքս» չէր, քանի որ *Ներաշխարհը* լոյս չէր տեսած երբ այս տողերը կը գրուէին ու կը տպուէին) իր դասանութեանը մեծ ամպագայ խոստացուած էր նոյն ինքն Այվազովսկիին կողմէ: Դեմքը դաստիարակ է 1888ին, Պոլսոյ Պատրիարքարանին մէջ, ուր 13 տարեկան դասանին ներկայացուած է մեծահասակ նկարիչին իր ջրաներկերով: 1897ին երբ Փարիզ կ'անցնի, նոյնպէս նկարիչի համբաւով եւ յաւակնութիւններով է որ կը ներկայանայ Տիրան Չրաքեան: Այս բոլորը գիտնիք իր նամակներէն եւ ժամանակակիցներու վկայութիւններէն: Այդ օրերուն իր օրագրիկը կը հանէր որդեկ ծաղրանկարիչ, Պոլսոյ եւ Փարիզի թերթերուն աշխատակցելով: *Ներաշխարհը* մէջ իսկ կայ տեսարան մը, ուր բանաստեղծը օրագրիկը ամփոփելով համար յանձն առած է դասեր մը դնել, չնչին բան մը, որ սակայն կը ճնշէ իր վրայ. «... Ախտային վիճակի մը դէպքերուն կը խորհուի կոր որ այն դժգոյն դասերը անդաւաճող ղեկ է շինուի: ... Եւ ջլատ ամփոփութիւնս ի գործ կը ձգնի այն կողմը չնայիլ. անզգայի կերպով հեռանալ, ազատելու համար այդ դասերին լլկումէն, դասերին որուն չգոյութիւնը սղաւաղագին կը նայի հոգիս...: Տէր Աստուած, միթէ ես կ'ըմբռնեմ զքեզ. ինչ անհնարին իմաստութիւն էր որ ըրի՝ հաւանելով այդ անհնարին բանը ընելու»²⁶: Գիտնիք նոյնպէս որ 1897ին երբ ժողովուրդը կը դաստիարակուէր Ալեքսանդր Կիւրճեանին մօտ, Չրաքեան որդեկ նկարիչ կը խօսէր, միջոցով իսկ բացառապէս կերպով՝ որդեկ «արեւելասէր» նկարիչ. «Հիմա boîte à peinture մը ունիմ, paletteներ, 20 վրձին, 50է ատէլի ներկեր ու մանր մունր անհրաժեշտ իրեր, ու կ'ըմբռնեմ Եփրատի շրջանը, ինչպէս թիւրքերը նկարելով իմ ընթերցելի composition-ներու մէջ, ճոխ capital-ով մը վերադառնալու համար Եւրոպա...»²⁷: Յստակ է որ այդ թուականին՝ Չրաքեան իր աստիճանը կը նկատէր տակաւին նկարչութիւնը եւ ոչ թէ գրականութիւնը: Եւ նոյնքան յստակ է որ Չրաքեանի թիրախը այդ Չրաքեանն է, այն մէկը որ բաւական յարաշէնութիւն ցոյց չէ տուած իր այդ մէկ նմանակին հասնելու համար: Եւ ինչ է որ ցոյց չէ տուած, բայց փոխադրելով՝ դարձած է արդիական շրջանի մեծագոյն հայ բանաստեղծը, տեսակ մը Հայոց Արթուր Ռէմոն: Եզրակացութիւնը այն է, որ Եսայեանի Տաճաշը «հաւաքական բովանդակութիւն» չունի բացարձակապէս: Նոյն ինքն Տիրան Չրաքեանն է, Եսայեանի գրչին տակ՝ ծաղր ու ծանակի առարկայ դարձած: Վեղի վերջաւորութեան՝ Տաճաշի մասին տուած շեղեկութիւնն այն է որ Պոլիս վերադարձած է ան, ըլլալով համար թողական դրոշմի մը մէջ ուսուցիչ: Որքան տարածական, ճիշդ իր նախաշիջին դէպք: Տաճաշին ընդմէջէն՝ Տիրանն է որ ծաղրանքի կը

մասնով որդես անձնատրուքին, որդես արուեսագէտ, իր մեծամտութեան եւ թերեւ՝ մեծամոլութեան լուսնադար, երազներու մէջ ամրապնդու համար, ծրագիր մը մինչեւ ամառը ճանիլ չկարենալուն համար: Բայց 1905ին երբ կը գրէր *Կեղծ հանճարները*, Եսայեան լուսնուն՝ *Ներաշխարհի* գոյութեան մասին: Եւ այս կասկածն իսկ բաւական չէ՝ անմարտելի դարձնելու համար ծաղրանկարային վէրը: Գիտէր անուշտ *Ներաշխարհի* գոյութիւնը ու ազդուած ալ էր անկէ, իր «Սկիւսարի վերջալոյսներ»ը գրելու ատեն: Գիտակցաբար արդեօք: Դոս է որ «ազդեցութեան անձկութեան» մասին վերը ըսածս իր իմաստը կը ստանայ: Դարցնելը թէ այս ամբողջը գիտակցաբար եղած է թէ ոչ՝ հոգեբանական ոլորտին մէջ մնալով միտքի նշանակէ: Բնականաբար՝ յարձակումը գիտակցաբար կը կատարուէր իր կողմէ, եւ իսկական յարձակում մըն էր, անձի մը, կերպարի մը, հեղինակի մը, արուեստագէտի մը վնասելու հաստատարականով, եւ այս ամբողջը՝ հակառակ իր ուղղումներուն: Աւելի ուշ, երբ վէրը գիրքով լոյս տեսնէր, Եսայեան թեմանութեան անդին իր խանդաղակաւոր ալ արտայայտած է. «Ձիւրեմ [բոլոր այդ կեղծ հանճարները] չեն տեսներ բնաւ թեմանի աշխարհը, այլ ընդհակառակը տեսակ մը խանդակաթ հրայրով, որուն մէջ երբեմն դառնութիւն, երբեմն ցաւ ու երբեմն ալ կարօտ կայ»²⁸: Խանդակաթ հրայրը անուշտ չ'արգիլէր բնասիր/նախասիրող չեզոքացնելու միտումը եւ այդ միտումով գործարարած գրական/գրողական ռազմավարութիւնը: Երկուքը անդադար կը գոյակցին վէրին մէջ: Ահաւասիկ չարականութեամբ գրուած փոքր մը տղ եւս, ուր Տաճարն է խօսողը իր ամառայ (եւ չգրուելիք) գիրքին մասին. «Այնպիսի գիրք մը միտքի ըլլայ ասիկա որուն տէրը դեռ չէ գրուած եւ չմիտքի գրուի. անիկա կոչուած է տեղեկական դեր մը կատարելու, անիկա ամառայով միտքի փոխտ արուեստական եւ իմաստասիրական միտքի ցարդ գոյութիւն ունեցող ըմբռնումները, անիկա ամբողջ իմ Եսայեանի ըլլայ, իմ Դոգիս»²⁹: Բայց կայ հակառակ տարազան ալ, այսինքն՝ վէրին մէջ լման հաստատումներ որոնք գրուած են տարօրինակ խանդաղակաւորով մը: Անոնցմէ մէկն է այն հաստատումը ուր Տաճար իր «Գիրք»էն կտորներ կը կարդայ գրագէտ-ֆմնադար Յրանդ Մարտիկեանին, որուն նախասիրողը բացայայտէն Արեւի Զօղանեանն է³⁰: Ի դէպ առաջին անգամն է վէրին մէջ որ հեղինակը գաղափար մը կու տայ Տաճարի գրուածներուն մասին: Ու այդտեղ իր երգիծական շեշտն ամբողջովին կը հեռանայ: Այդ էջերը կարդալով անկարելի է չխորհիլ որ անձնական փորձառութիւն մըն է մասնուցածը: Զառնել Եսայեան յանկարծ իրադէպ կը խօսի Ինքնայի *Ներաշխարհի*ն մասին, կը դասէ թէ ինչ տղաութիւն կը ձգէր *Ներաշխարհը* իր առաջին ընթերցողներուն (կամ ունկնդիրներուն) վրայ, եւ թէ ինչպէս Ինքնայի իր գիրքէն կը կարդար յուզումով³¹: Կ'արժէ լման հաստատում մէջբերել: Ի վերջոյ, թէկուզ վիճակական ծղոտումով ներկայացուած, առաջին լուրջ ֆմնադարական խօսքն է Ինքնայի գիրքին մասին.

Իրաւ էր թէ խիստ դժուար էր առաջին անգամէն բան մը ըսել Տաճարին գրուածին վրայ, անիկա փափաքով շարունակէր բան մը ունէր այն գաղափարներու կուտակումին իսկ լուսնադարն որոնք գիրքը կը հրէին, իրարու կը բաղխէին եւ ընթերցողին ուշադրութիւնը կը ցրուէին, կը յոգնեցնէին ու այդ ընդհանուր մտքին ջլատման մէջ գեղեցիկ բառեր, երբեմն լուսնակներ կը յամառէին, կը մնային եւ կ'ազատէին առաջին տղաութիւնը:

Անիկա նկարագրութիւնն էր անտառի մը, մթին, վայրենի անտառի մը որուն մէջ Տաճար կը ցուցարարէր իր հոգւոյն, իր եսին զգայնութիւնները, իր ամենէն ներքին մանրամասնութիւններուն մէջ, եւ անտառը կը տեսնար մեծ իր հոգեկան վիճակին մթին, տառաւոր, մոմօղ, երբեմն արեւի բարակ ճառագայթ մը կը մխրձուէր հոն եւ կը լուսաւորէր զայն, բայց անիկա ինչպէս դիւրաբեկ էր, հազիւ թէ ցոյլ մը, վաղանցիկ եւ խուսափուկ, ու դարձեալ այլազան զգայնութիւններ, գաղափարներ, յաճախ սովորական եւ անկարելի, մեծ համեմատութիւններ առած կը խառնուէին, կը կապկոտուէին, անփակելի հանգոյցի մը տէր:

Երբեմն ալ, եւ այս էր բուն յակամեական դրոշմը իր գործին, հեղինակը կը ցայտէր գաղափարներու կապակցութեան օրէնքով իր միտքն ուրիշ, երբեմն լուսն մը կը վերադառնար երկնոստեամբ իր նախնական գաղափարին շուրջ, բայց կարծես զայն ճակատէն ու տեսնէր վախճալով, յանկարծ կը հեռանար, կը թափառէր ու դեղնէր, խախտափելով հեզհեզ կը մոլորէր իր մտքին անել ուղիներուն մէջ³²:

Ո՞ր հասնածին կ'ակնարկէ արդեօք Եսայեան ինքն: *Ներաշխարհի առաջին զլուխի՞ն եւ Սեւ ծովուն եզերը խօլարեալ ճամբորդութեան նկարագրութեամբ: Թէ երկրորդ զլուխի դէպք վերջաւորութիւնը դրուած «ժողովներու անհառ»ին նուիրուած բաժնին: «Շոճիներուն անհառը... զօս շիւղերով լործուն, անելանելի սեղութիւնները, որոնցմէ վեր ելանք ձեռք ձեռքի, մտախոհ, խռով: Հետզհետէ աւելի վեր, ժողովներու տակէն, ծիրանեմոյզ, դուրսիւրային բուններով, մինչեւ վերի ժողովներուն վայրենի տեղումները [...] Մինակ, շոճող ամայի անհառին մէջ, անկոխ թաւուսներու խօլ յոյսովը վարեւէն հեռու, հեռու, կորսուելու երկչոտ բաղձանքներով...»³³: Կամ արդեօք երկուրէն խառնուողը իր յիշողութեան մէջ: Ընթերցանութեան այս դասին մէջ կը մտնէ յանկարծ արտասովոր վերլուծում մը, նուիրուած Տաճարի խառնուածքին, ուր Եսայեան երեւան կը բերէ այդ խառնուածքին խոր իզականութիւնը, «կանաչիութիւն»ը, ինչ եւս առանց ո՛չ մէկ փնտրողի, ընդհակառակը այնպիսի խանդով ու խանդաղատամբով գրուած որ կարծես այստեղ կը գտնուի Եսայեանի յափճակութեան եւ, այո՛, թեմանութեան արմատներէն մէկը: Ահաւասիկ կտոր մը միայն այդ հասնածին:*

Տաճար կանաչի բան մը ունէր իր խառնուածքին մէջ, որ իր մտքին մասնաւոր փափկութիւն մը կու տար երբեմն, տաճարութեանց եւ որոշողութեան սկարութիւն, սեւեռեալ ուշադրութեան ժողովարարութիւն եւ ասոնց փոխարէն միայն իրենք եւ դէպքերէն արագ եւ հարեանցի տղաւորութիւն մը կրելու բնագոյնին յանդգնութիւնը, ինչ որ յաճախ թափանցողութեան ժառանգը կու տայ, այդ տղաւորութիւնը արդիւնքը ըլլալով մանրամասնութեանց որոնք յիշուածքին տվորական մտք մը ուշադրութեանը³⁴:

Ուրեմն այսպէս «կանաչի բան մը»: Եւ եթէ լուրջի առնենք այս անցողակի նկատողութիւնը, այն ասեմ լման *Ներաշխարհը* արդիւնք է «կանաչի» խառնուածքի մը, մտքի «փափկութեան» մը, որ կ'արտայայտուի «որոշողութեան սկարութեամբ», «իրենք եւ դէպքերէն արագ եւ հարեանցի տղաւորութիւն մը կրելու» յանդգնութեամբ: Առաւել եւս՝ միտք մը կը դարդի «սովորական» ըլլալէ ետք բնականօրէն է կանաչիութեամբ: Եւ ինչ որ ըսուածը Իմաստի գործին ամենէն խոր վերլուծումներէն մէկը չէ՞: Կին մը, վիճակականի ժառանգով, կ'արտայայտուի որդէն փնտրեալ գործի մը մասին: Որովհետեւ ինքն Իմաստի գործն է Եսայեանի վերլուծումին առարկան, ո՛չ թէ Տաճարի կամ Տիրան Չրաքանի բացառիկ-զարտուի խառնուածքը: Եւ այն ասեմ հասկնալի չէ՞ Եսայեանի մտաւերլուծումը, իր զգացած «նախանձ»ը, մրցակցական վերաբերումը: Այդտեղ ուղղակի իր կանաչիութիւնն է խնդրոյ առարկան, կարծես Իմաստ զայն գողցած ըլլար իրմէ, կամ աւելի ցայտուն կերպով ցուցաբերած ըլլար կանաչիութեան յատկանիւնը: Ահա՛ հեղինակ մը որ ամէն ինչ ըսած է ճիշդ ինչպէս կին մը յիշի ըսել: Հետեւաբար ասկէ անմիջապէս ետք կու գայ հասնած մը որ իր ներշնչումով ստիպողաբար կը մտնի *Ներաշխարհին* հետ, ու Ջառլէ Եսայեանի ամենագեղեցիկ էջերէն մէկն է: Տաճարը կը սկսի ինքն կարգալ իր գիրքէն:

Կարծես կը տեսնար մնայլ անհառը որ կը տեսնէր փոքրիկին տակ եւ ծառերուն գագաթները մոռնալով ծովի մը դէպք կը կոհակուէին, կը ծածանէին, կը շարժուէին, յետոյ ահաւասիկ կը մտնէին անոնք իրենց սօսաւիւնը խորութիւններուն մէջ, դուրսկներուն մէջ, ու հողը դրդողան փոքրիկէն՝ աղագայ ծիւրու ուռնացումը կ'երկնէր, զգայնութեան հազուագիշտ նրբութիւն մը կար այդ նկարագրութեան մէջ, գոյնի, ճայնի, բուրմունքներու զգայութիւնը տալով իր տեսնելու եւ հսկայ կենսականութեամբը: Բայց յանկարծ ժառանգէր ժառանգ, գաղափարէ գաղափար հեղինակը կը մոլորէր եւ իր մտածումները անժամանակ, ճղճիմ եւ տարած իրենց ընծայուած կարեւորութիւնով միտքը կը մոլորեցնէին, կը հեռացնէին, կը ցուէին: Բայց Տաճար ասոնց է որ կը կանգնէր մասնաւորապէս. անոնք իր Եսն, իր իմաստներն էին. դուրսի աշխարհը իրենց շրջանակ յիշի ծառայէր իր հոգեկան վրդովմունքներուն. անոնք չէ՞ մի որ կարեւորութիւն կը ստանային իր իսկ կրած զգայութիւններուն շնորհիւ եւ անոնց ինքն չէ՞ որ մասնաւոր դրոշմ կու տար³⁵:

Իսկ *Կեղծ համաճարներ*ին մէջ բացակայ չէ մոյմտէ գրականութեան եւ նկարչութեան մրցակցութիւնը: Հեղինակը Տաճարին ըսել կու տայ որ նկարչութիւնը եւ կը մնայ գրականութենէն որովհետեւ նկարչականութիւնը ինքն կը գերակշռէ: Այդ գաղափարը երկու անգամ արտայայտուած է, տարբեր առիթներով: Ահաւասիկ առաջինը, մաղձով եւ չարականութեամբ գրուած.

«Տաճառ փոխանակ իր անկարողութեան անդրադառնալու՝ արուեստը անբաւական կը նկատէր եւ մտին մէջ եռացող զգայութիւններու, զգացումներու, կցկտուր մտածումներու ամբողջութիւնը արձայայտելու բոլորովին անյարմար: Գիծի եւ գոյնի համադրական արժէքը կը խուսափէր իրմէ, որովհետեւ արդէն իր զգայութիւնները միութենէ զուրկ եւ անմտաբանական իրարու, համադրական արժէք մը չունէին:... Ինչ անբաւական միջոց գոյնը եւ գիծը, նիւթական եւ գրեթէ կոդիս, գաղափարին առաձգական, սլացող եւ թափանցող արժէքին փոխ»³⁶: Հոս նկարչութենէն գրականութիւն անցին համար կը տրուին երկու դաս՝ ժամանակակից, միւսը՝ հոգեբանական: Երկու դասներուն Տաճառ չի հասկնար իբրեւ թէ նկարչութեան համադրականութիւնը: Կը տեսնէ անոր մէջ միայն նիւթը, նիւթին կոդիսութիւնը: Համադրական հանգամանքը չհասկնալու դասաւանդը ալ իր մտածումներուն եւ զգայութիւններուն ցրտածութիւնն է: Երկրորդ հաստատելու որ նոյն գաղափարը կ'արձայայտուի աւելի կարճ եւ աւելի բիւրացեալ կերպով հետեւեալն է (Տաճառն է խօսողը, Բարսեղին ուղղուած մեղադրանքով մը). «անոր համար որ դուք նկարչներդ գաղափարական մարդիկ չէք, դուք չէք հասկնար գաղափարին ամենակարողութիւնը. ինչ որ ես իմ հոգիս խորը կը զգամ վստահ եւ հզօր, դուն ինչպէ՞ս կրնաս սահմանել քո թանձր գոյներովդ եւ չոր գիծերովդ, քո տաղանդդ որոշեալ գիծերու եւ երանգներու գերին է...»³⁷: Թանձր, չոր. հոս ալ նորէն Տաճառ կ'անտեսէ համադրականը նկարչութեան մէջ: Տարօրինակը այն է, որ այստեղ Չապէլ Եսայեան ամբողջովին կը սխալի, եթէ կը կարծէ որ արձայայտած գաղափարը Տիրան Չապէանին մտածածը կը ցոյցանէ: Բուն Տիրան Չապէանը, այսինքն իրական անձը եւ ո՛չ թէ Եսայեանի վերին ծաղրանկարը, ո՛չ միայն գիծեր թէ ինչ է նկարչութեան համադրականութիւնը, այլեւ կ'ողբար գրականութեան հաշտոյնը, որ չունի համադրական ըլլալու նոյն կարողութիւնը: Կ'ըսէր ուրեմն Տաճառի ըսածին ճիշդ հակառակը: Եսայեանին երկու բացատրութիւններն ալ հետեւաբար սխալ են, եթէ հարցը կը վերաբերի Չապէան-Ինճրային: Այս նիւթին շուրջ Չապէան խօսած է ի հարկէ 1906ին գրուած «Ներաւախիւր իր հեղինակէն դիտուած» երկար ինքնախնդրանքական մէջ: Ահաւասիկ հաստատելու յաղաւտմանը.

Բայց թէ գրականութիւնը կրնայ մըջիկ նկարչութեան հետ. այդ բանին անհնարութիւնը շատերէ աւելի լաւ գիտնալու է Ինճրա: Պէտք է հաւատալ միայն որ Գրականութիւնը Գեղարուեստից մէկ վերացեալ խառնուրդն է: Ո՛չ բուն գոյնն ու ձեւը, ո՛չ բուն ձայնը կրնայ լաւ. բայց կը մնան այն անգոյնն եւ անձայնն եւ անձեւն ելեկտրական հոսանքին որ աշխարհ մէջ գոյն ու ձեւ, ականջին մէջ ձայն կը բերէ...: Ո՛ր Գրականութիւնը լիարժէք կրնար երբեք Նկարչութեան synoptique անմիջականութեան հասնիլ...: Ուստի Ինճրա միտէն չ'անցնէր թէ իր նկարագրութիւնը կրնան նկարներ արժէք, զի ամենէն նկարչական գրականութիւնն ալ դասադասուած է Գրականութիւն մնալու...»³⁸

Հոս իր synoptique բառով Չապէան կ'արձայայտէ ճիշդ ու ճիշդ ինչ որ վերը Չապէլ Եսայեանը «համադրական» կը կոչէր եւ մենք ալ իրեն հետ: Եւ բնաւ արգիլուած չէ խորհիլ որ Չապէան հոս ուղղակի Եսայեանին դէմ կը խօսի, անոր կը դասասխանէ (թէեւ երբեմն Եսայեանի անունը չի տար բնականաբար), սրբագրելով Տաճառի կերպարին ընդմէջէն իրեն վերագրուածը: Արգիլուած չէ, բայց կը խոստովանի որ զուտ ենթադրութիւն մըն է: Կը մնայ ինչ որ գրուած է: Իսկ գրուածը յստակ է. գրականութիւնը չի կրնար մըջիկ նկարչութեան հետ եթէ խօսքը վերաբերի համադրականութեան, համադասակերպութեան: Ուրիշ առիթի կը ձգեն ասոր ետեւը կանգնած տեսաբանութիւնը, լեզուի միջոցաւ խորհրդանշականացումի գործողութեան նկարագրութիւնը, ինչպէս որ ենթադրուած է ան Ինճրային կողմէ: Անգամ մը եւս՝ հոս կարելի է մըջակցութիւնն է: Յայտնի է որ երբ Չապէլ Եսայեան Տաճառին (եւ Տաճառին ընդմէջէն՝ Տիրանին) ենթադրեալ արհամարհանք մը կը վերագրէ նկարչութեան նկատմամբ, կամ իր մէջ համադրականութեան զգացողութեան բացակայութիւնը ծաղր ու ծանակի կ'ենթարկէ, չարաչար բայց հաւանաբար կամովին սխալելով Չապէանի բուն մտածածներուն մասին, դաս մը ունի դաստիարակութիւն: Կարծէ՞ք նկարչութեան դասն է որ կը դաստիարակէ Տաճառ/Տիրանի արհամարհանքին դէմ: Եւ այդ դասը փիլիսոփայական չէ: Արուեստի էութեան մասին վերջ մը չէ հրաճուածը: Եւ զուր տեղը չէ որ Չապէան «մըջիկ» բառը կը գործածէ: Բայց ինքն այդ մըջունի փիլիսոփայական երեսը կը շօշափէ միայն, բացատրելով թէ իր մէջ արհամարհանք չկայ նկարչութեան հանդէպ, քան ինչ: Իսկ թուականները լիարժէք չէ Եսայեանին ընթերցողը: Գիշտ է

որ Կեղծ հանձարներ որդես գիրք լոյս տեսած է 1909ին կամ ամենէն ուրիշ՝ 1910ին, բայց ենթադրեալ արհամարհանքը արձանագրուած է վերջին առաջին էջերուն մէջ, *Արեւելեան Սամուի* տարբերակով, 1905ին: Չրաբեանը չէր կրնար հասկցած չըլլալ թէ հարցը իրեն կը վերաբերէր էադէս:

Վերջին նկատողութիւններս (ենթադրեալ արհամարհանքի մասին, որուն դէմ ղէտք է անդաման մաշտադանել նկարչութիւնը) ցոյց կու տան, որ մրցակցութեան միջեւ ինքն վերակազմուած (եւ արդէն իսկ բաւական բարդ) տրամաբանութիւնը չի նկարագրեր ու չի բացատրեր այդ նոյն մրցակցութեան դաշտին լծան իրողութիւնը: Տարր մը եւս կը ղակսի, զոր ղէտք է հիմա նկատի առնել: Ըսինք թէ Չադէլ Եսայեան նկարչութիւնը փոխադասական մաշտադաներով չէ որ կը մաշտանէ: Ուրեմն ղէտք է ըլլայ «անձնական» մաշտադաներով: *Կեղծ հանձարներ* վերջին մէջ ի հարկէ կայ դրական կերպար մը, Բարսեղը, ինքն ալ նկարիչ, համեստ (նկարագրային ինչդէս դասակարգային առումով), կոռովի, բարեսրտեամբ վարուող, ինչո՞ւ չէ՝ նաեւ տաղանդաւոր, աշխատանակ, որ վերջին հաշուով՝ կը յաջողի իր աստարեգին մէջ, ցուցահանդէսի կը հրաւիրուի, կը հասնի, կը հաստատուի: «Կեղծ հանձար»ի կերպարին ճիշդ հակադասներն է: Անոր հետ շփուելով է որ Տաճարը հոգեմէս կ'ընկճուի, իր սին ու սնանկ յոխորտութիւնը մերթ կը ցնդի: Եւ հետեւաբար ստիպուած ենք հարց տալու մենք մեզի. հաղա՞նք ինչ որ կը մղէր մեզ միջեւ հիմա՞՝ հիմնովին անբաւարար ըլլար, հաղա՞նք թէ *Կեղծ Հանձարներ* վերջին բուն միտումն ու մտաւորութիւնը չըլլար գրական նախաշիջող չեզոքացնել (կամ այդ ըլլար միայն որդես երկրորդական ու կողմնակի արդիւնք), այլ ուրիշ տես տարբեր բան մը: Ըլլար ան մահացու յարձակում մը ո՛չ թէ իր՝ Չադէլի անունին հաշուոյն, այլ իր ամուսինին՝ Տիգրանին հաշուոյն, զոր դիրքեամբ կարելի է երեւակայել Բարսեղի դիմակին ետին: Բարսեղը յաջողած նկարիչն է, իր տնայնոք տեղ հասած, առանց յոխորտութեան դոյզն իսկ նոյնի: Տիգրանը, Չադէլին ամուսինը: Ինքն ալ նկարիչ, ենթադրեմք նաեւ՝ հեղ, համեստ, բոլոր յոխորտումներէն սոսկացող, լուրջ, ինքն իր մէջ տաշտած, բարեսիրտ, հոգարտ, ուսումնասէն: Ի վերջոյ՝ ինչ որ գիտենք Տիգրան Եսայեանի մասին կը համադասասխանէ այդ մասերին (մէկ տարբերութեամբ անուրձն՝ որ է յաջողութիւնը, յաջողութիւն մը որ երբեք չէ ժողով Տիգրան Եսայեանին, միշտ խուսափած է իրմէ, որն էր հաւանաբար ամբողջ հարցը, միջեւ իր տաշտելի մահը, Փարիզի մէջ, 1921ին, թոքախտ, մահ մը որ նոյնդէս նախորոշուած էր *Կեղծ հանձարներ* վերջին մէջ Սամուիի հոգեվարքին երկարաբան, չափազանց յուզիչ, չափազանց իրադատ եւ չափազանց վարդէս նկարագրութեամբ): Եւ եթէ ճշմարտութեան հետք մը կայ սոյն ենթադրութեան մէջ, Տիգրան Չրաբեանի դէմ ուղղուած յարձակումը լայնօրէն գերորոշադրուած հանգամանք միշտ ունենայ, ինչդէս ըսի՝ աւելի բարդ քան ինչ որ կրցանք կռախել միջեւ հիմա: Որովհետեւ միջեւ հիմա ամուսինը նկատի չէինք առած ընդհանուր մասերին մէջ: Ի դէպ՝ ամուսինը ներկայ է «Վերջալոյսներ»ին մէջ, «բարեկամ»ին կերպարով, նոյնդէս՝ նկարիչ, հմուտ, ներամտով, մատուցական ձգտումներով, գեղագիտական յսակ ըմբռնումներով: Մրցակցութիւնը այն ասեւ կը տեղափոխուի, կը մակարդակուի, կը դադրի ըլլալէ Չադէլին եւ Տիգրան Չրաբեանին միջեւ մահացու մենամարտ մը: Երրորդ դէմք մը կը մտնէ իրադատակ, «բարեկամ», «ամուսին», ամէն մարդային՝ այդ մարդ ու նկարիչ: Մրցադաշտին յասակագիծը կը փոխուի:

4 Ամուսնական մրցադաշտը

Բարեկամ: Ամուսին: Ո՞ր է մրցադաշտը: Որո՞նց միջեւ է այդ մրցումը, որուն գրաւարկը գոյութեան իրաւունքն է, կենաց ու մահու հարց մը, որո՞նց միջեւ արդեօք կը մղուի էական եւ էաբանական այդ կռիւը: Եւ յանուն ինչի՞: Յանուն բանաստեղծութեամբ արդեօք, գրող կնոջ մը եւ գրող այր մարդո՞ւ մը միջեւ, մարդու մը որ այնքան մօտիկ է, մանկութենէն ծանօթ, որուն արտասանելուն կը հիանար գրագիտիին երբ ղղձիկ էր, որուն արտասանութենէն իսկ թերեւս ծնած է իր մէջ գրող ըլլալու ցանկութիւնը, ո՞վ գիտէ: Կամ յանուն նկարչութեամբ արդեօք, գիտնալով որ նկարչութիւնն ինք՝ չի կրնար «գրել» ու մասնել մրցակցութիւնը: Եւ ուրեմն գրող կնոջ մը եւ նկարիչ այր մարդո՞ւ մը միջեւ, գրառումով մը որ կը փոխադրէ մրցակցութիւնը ամբողջովին այլ մակարդակի վրայ, ջնջելով կամ ծածկելով «ազդեցութեան անձկութիւնը»: Կամ աւելի ուղղակի (եւ աւելի դասական) կերպով՝ երկու այրերո՞ւ միջեւ արդեօք, երկուքն ալ նկա-

րիչ, որոնք կը մրցին կնոջ մը գրականութեան տարածքէն ներս, փոխադրիչ հակակրօններէ մը տարածք, կնոջ կողմէ արձանագրուած եւ արձագանգուած: Որ մէկն է ճիշդը: Բոլորը, մականորուած ու մականորակուած, այնպիսի ձեւով որ մէկը միւսին դիմաձայն է: Բայց այն ասեմ ինչպէս լիարժեք հասկնամք մրցակցական կասկածներէն չորրորդ երեսակը, այս անգամ կնոջ եւ ամուսնոյն միջեւ մրցակցութիւնը, երկուքն ալ նկարիչ: Նախորդ երեսակները իրական մրցակցութեան մը զանազանութեան տեսակներն էին: Բայց այն մէկը որուն մասին լիարժեք խօսիմք հիմա առաջին ակնարկով՝ բեմադրուած մրցակցութիւն մըն է, բեմադրուած Ջաթէլ Եսայեանին իսկ կողմէ նորավէտով (կամ լիարժեքով) մը, որ լոյս տեսած է *Ճաթէլ* շաբաթաթերթին մէջ, 1903ին (թիւ 24), եւ շատ բնականօրէն՝ կը կրէ «Մրցումը» վերնագիրը: Կը կրկնենք՝ լոյս տեսած է 1903ին, այսինքն՝ «Վերջալոյսներ»-էն եւ *Կեղծ համաձայնեցի* թերթին մէջ հրատարակութենէն երկու տարի առաջ: Եւ քանի որ Եսայեան օրը օրին կը գրէր, ուրիշ է ենթադրել որ գրուած է նաեւ ամուսնոյն երկու տարի առաջ, «արուեստագէտ ամուսնին» Պոլիս հասած օրերուն:

Ինչ կ'ըսէ ուրեմն այս նոր կտորը, լիարժեք՝ այս նոր փաստաթուղթը: Կը լիարժեք այր ու կնոջ լիարժեքութիւն մը, կարծես՝ առաջին անգամ ըլլալով (հետագային՝ այր ու կնոջ լիարժեքութեան միջոցով) լիարժեք շաբաթաթերթին, լիարժեք բազմաթիւութիւն Եսայեանի գրական արտադրութեան մէջ): Զաւարածանք հետաքրքրական լիարժեքութեան մը, քանի որ միւսը կնոջ մը լիարժեքութիւնն է, հետեւաբար՝ ամուսնոյն լիարժեքութիւնը, այնպիսի նկարագրութեամբ մը որ ընթերցողին համակրութիւնը երբայ սակայն ամուսնինն է ոչ թէ լիարժեքութեան հասած կնոջ: Բայց լիարժեքութենէն եւ համակրութենէն առաջ, նորավէտը կը խօսի մրցակցութեան մը, մրցող ամուսնուներուն մասին: Մրցումին էութիւնը այն է, որ մէկուն լիարժեքութիւնը լիարժեքութեամբ միւսին լիարժեքութիւնը կ'ենթադրէ: Յաջողի, ինչպէս ամէն տեսակի էաբանական եւ գոյաբանական մրցակցութեան մէջ, կը նշանակէ դիմացինը տալով, ձգել, այդ արդիւնքը ըլլայ գիտակցից կամ ոչ, ուզուած կամ ոչ, նկարագրային կամ ոչ: Մրցումին էութիւնն է այդ: Ուրիշ կերպ հնարաւոր չէ: Ուրեմն նորավէտը կը սկսի նկարիչ կնոջ մը գրած լիարժեքութեան նկարագրութեամբ: «Տիկին Թ. Փարիզի յետեւորդ ամբողջին շաբաթ տրուեց, ու կանացի տարօրինակ ճարտարութեամբ մը կ'ըսէր իր տարիներուն ընթացքին մէջէն վառ լիարժեք իրեն համար եղած խանդավառումը որովհետեւ ամէն օր թափանցելով ժողովրդին հաւաքական ընթացքներուն ամէն օր անոր ծառայած էր» (132)³⁹: Հոս Ջաթէլ Եսայեան կը վերաբերէր կիներուն մասին հասարակ տեղի մը: Կիները գիտէն յարմարիւ ամբողջին ճաշակին, չունին կորիզ մը որ իրենցը ըլլար, հրաշքային վրայ միայն հիմնուած է իրենց ազդեցութիւնը, այսինքն՝ երեսօթականի, դիմացինին լիարժեքութեան կամեցողութեան եւ կարողութեան: Միջոցաւ ամուսնին, որ ինքն ալ նկարիչ է, կը գծէ «կորովի» հողումներով լիարժեքներ, «անձնականութիւն ունեցող արուեստագէտ» է, գիտակցից է «բացարձակ գեղեցկութեան դժուարութեան», իսկալ մը կը հետադարձէ: Կնոջ առաջին լիարժեքութենէն եւ ամուսնինն առաջին նսեմացումէն ետք, այր ու կնոջ լիարժեքութեան մէջ կը լիարժեք, խառնած մը կը բացուի երկուքին միջեւ, «իրարու համար երկու մրցակցից արուեստագէտներուն վերաբերումը ունէին միայն, մէկը վիտարուած իր դէպքի գեղեցկութիւնը ըրած տալանագին ջանքերուն մէջ չհասկցուած ըլլալուն, եւ միւսը՝ լիարժեքած իրեն տալանագին շաբաթաթերթին մէջ չհասկցուած ըլլալուն, եւ միւսը՝ լիարժեքած իրեն տալանագին շաբաթաթերթին մէջ չհասկցուած ըլլալուն» (134): Ասկէ սկսեալ նկարիչ ամուսնինն հոգեբանական լիարժեքութեան լիարժեքութիւնն է, որ կը տրուի: «Իր կնոջը համբաւը օր օրի աւելի որոշ զինքը կը գալարէին նախանձի ցաւով... Վարժուեցաւ իր կնոջ մէջ զինքը ամենէն աւելի մոռցնել տուող տարրը տեսնելու. ուրիշներէն տարբար մը կը նկատուէր իր տարածքէն վարանիլ սկսաւ իր անհատականութեան վրայ» (138), միջեւ «անձնատարանի համակերպումներ», միջեւ Փարիզէն հեռանալը եւ անփառունակ մահով մը մեռնիլը: Տիկին Թ.ն իր փառքին *apogée*ին [գագաթնակէտին] մէջ էր երբ եկան իրեն մանրամասնութիւններ հարցնելու ժափ կեանքին վրայ, շահեկան՝ ժողովրդին համար, տիկին Ալիսի ամուսնին ըլլալուն. իր տուած զանազան տեղեկութիւններուն մէջ ժափ կիներ մոռցաւ հաղորդելու թէ անիկա արուեստագէտ մըն էր» (139): Կարելի է ձեռքագրասուիլ այն զգացումէն, թէ ուրիշ անձնութիւն մը կ'արտայայտուի հոս, որ այլեւս «ազդեցութեան անձնութիւն»ը չէ: Ամուսնոյն հաշտուիլ գործող անձնութիւն մըն է: «Այսպէսով է որ այր ու կին, որ զիրար կը լիարժեքեն ասեմ մը, ներմաղէս մահացու թեմամբներ դարձան» (138): Անկարելի է նոյնպէս ձեռքագրասուիլ այն տալանութենէն՝ որ Ջաթէլ Եսայեան հոս անձնագին նախազգացումով մը կը գրուակէ իր եւ իր ամուսնոյն լիարժեքութիւններուն

զարգացումը եւ ուրեմն նուազագոյն անդրփոխանցումով մը՝ արդէն իսկ անոնց ներկայ վիճակը 1903ին: Ուրեմն (հնարաւոր է հարց տալ) գրականութիւնը ընթերցելի դառնալու համար՝ կը կարօտի արդեօք հոգեբանական եւ կենսագրական թարգմանութեամբ: Թէ ընդհակառակը՝ Չառլէ Եսայեան ինքը հոս հոգեբանականի կը վերածէ իր մէջ գոյացող գրական ցանկութիւնը, ձեւ մը կը գտնէ բեմադրելու համար մրցադաշտը, գրականութիւնը որդէս մրցադաշտ: Որովհետեւ ճիշդ է մէկ կողմէ որ «Մրցումը» նորավէպին ժամը եւ իր ճակատագիրը գրական նախասիրտներն են աղագայ Տիգրան Եսայեանին եւ ուրեմն իր շատ իրական ճակատագրին: Կարելի չէ ըսել անշուշտ, որ Չառլէն մոռցած է «հաղորդելու որ անիկա արուեստագէտ մըն էր»: Ամուսինին գործերը հետը Երեւան փոխադրած է 1933ին եւ երկու տարի ետքը Երեւանի մէջ ցուցահանդէս մը կազմակերպած է, որուն կատարողին յառաջաբանը գրած է ինքը⁴⁰, տալով ամուսնոյն կեանքին մասին ուղիղ տեղեկութիւններ, բացատրելով ի միջի այլոց իրենց ամուսնական կեանքին շրջադարձը, Տիգրանին որոշումը 1910ին Փարիզ վերադառնալու, այլեւս հոնկէ չհեռանալու հաստատ միտումով, հակառակ իր կնոջ ճիգերուն զինքը Պոլիս տալիս եւ հոն իրեն տասուաբեր դաշտ մը աղաւթելու համար, որդէս նոր բացուելիք թանգարանի մը գեղարուեստական դասասխանասուն: Բայց Տիգրանին կեանքը վերջին հաշուով կարծէր դառնալու դարձած է վիղակալ ժամի կեանքին, մոռացումի դասադասութիւնով⁴¹: Դոս կենսագրութիւնը չէ որ կը բացատրէ գրականութիւնը: Ընդհակառակը՝ գրականութիւնն է որ կը ստեղծէ կեանքի մը բնասիրտը: Միշտ ուղիղ է նկատել ունենալ ինչ որ Չառլէ կը գրէ իր ամուսինին Պոլիսէն 1907ի ամառը, «Մոլորումը» վիղակի հրատարակութենէն անմիջապէս ետ («Մոլորումը»-ին առիթը դիտել ունենալ անդրադառնալու արեւի անդին). «Շատ մը անիմաստ մարդիկ «Մոլորումը» անձնական կեանքէ փախուած բան մը կը կարծեն. զոնք ձեռքով մը դաշտաճէր իմ կեանքիս: Ծանօթ մը... կը լսուի անցեալ օր ինծի, թէ... այնպիսի տղեր կան ինձնէն որ սրտէ ելած ձայներ են եւ ձեռքիս են բոլորովին: Արեւսի խնդիր է, դասասխանացի, ուրիշ ոչինչ...»⁴²:

Իսկ նոյն 1907ի ամառը աղետցուցիչ մամակներ կը գրէ ամուսնոյն, կարծէր իրեն հետ մըցիլ ուզելով «արեւելասիրական» նկարչութեան մարզէն ներս: Օգոստոս 16ին՝ «Ամէն օր եւ ամէն ժամ կը խորհիմ քու վրադ, որովհետեւ ինչ որ կը տեսնամ, ինչ որ ինծի մեծ հաճոյք կը դառնայ միշտ ուզելի բաժնելի քեզի հետ. դեղին ենթադրութեամբ եւ դեղին եղանակով գնչուիներուն քու կողմէդ ալ կը նայիմ. չմոռնամ ըսելու թէ բաղնիք գացի եւ սփռելով մանրամասնութիւններ դիտելու ներքին ճարտարապետութեան մասին. յառաջիկայ անգամունը լոյսով բաներ միշտ փորձեմ գծել: Իսկ անցեալ օր, շուկայի մէջ օրհնիս, այնպիսի լոյսի եւ սուտերի էփեմներ տեսայ...»⁴³: Իսկ Օգոստոս 30ին՝ «Բայց իմ ամենէն մեծ հաճոյքներէնս մէկն է, ըլլա՛յ Սկիւսարի, ըլլա՛յ Աթամուլի մէջ, թրական թաղերուն մէջ թափառիլ, կորսուիլ...: Քեզի համար ալ կը նայիմ շատ մը, ու կը ջանամ մասնաւոր տղաութիւններ տալիս, որդէսդ կարենամ քեզի հաղորդել օր մը: Ինչչափ կը ցաւիմ նկարիչ չըլլալու: Միմիայն լոյսական բաներ նկարելու համար միշտ սորվիմ Փարիզ վերադարձիս: Միւս կողմանէ, վստահ եմ, եթէ միշտ Պոլիս բնակած ըլլայիմ, եւ առիթը ունենայի տեսելու ինչպէս այս անգամ, անդաճառ նկարիչ միշտ դառնայի: Տեսալ մը ներքին տեսքով եւ ինձ համար նկարչի աչքերով տեսնալ եւ չկարենալ արտայայտել, ներքին յագուրդ տալ»: Որմէ յետոյ թուղթին կը յանձնէ «ոռնացող սերվիւներ»-ու արտոգրութեան երկար նկարագրութիւն մը, միշտ շեշտը դնելով գոյներուն վրայ, «ձերմակ վերադառնալու մը, որուն տակէն կ'երեւէր վարդագոյն շաղկի մը, կրնաս երեւակայել ամբողջութեան ներդաշնակութիւնը, բայց մասնաւոր ինչպէս քեզի բացատրել այդ վարդագոյնը...»⁴⁴: Գծել ուզել, նկարել սորվելու փափաքը արտայայտել. ահաւասիկ իրական կեանքի մէջ ծաւալող, կենսագրական բնոյթ ունեցող տեսլանքներ, մեղմ եւ անմեղ տեսլանքներ որոնք կը շրջապեն ու կը սահմանեն ամուսնական մրցադաշտի նշանակութիւնը: Արտայայտածը հոս՝ յաջողութեան դիմող մրցումը չէ, այլ՝ արեւելասիրական հայեացքի առումով եւ արեւելասիրական գեղագիտութեան մարզէն ներս գաղտնի մրցում մը: «Անդաման նկարիչ միշտ դառնայի»-ն ըսելու ձեւ մըն է թերեւս, ցնոր մը: Բայց 1907ի ամառը արտայայտած այդ փափաքը ցոյց կու տայ որ 1903ի գրական «մրցումը»-ը ցանկութեան մը երկարաձգումն էր եւ անոր փոխադրութիւնը գրական-ամուսնական մրցադաշտէն ներս:

Երկու «մրցակցութիւններ»-ը եւ երկու մրցադաշտերը որոնց մասին խօսուեցաւ մինչեւ հիմա (ազդեցութեան մրցադաշտը եւ ամուսնական մրցադաշտը) ո՛չ միայն անկախ չեն կրնար ըլլալ մէկը միւսէն, բայց հաւանաբար նոյն երեւոյթին երկու երեսներն են: Ամուսնական մրցադաշտ-

Որովհետև Արուսեակը կ'ամուսնանալ: Բայց կ'ամուսնանայ սխալ անձին հետ, իր սիրածին եղբոր հետ, անունը թող ըլլայ Արամ: Արամ տասնուածիին մեջ գոյութիւն ունի միայն իր հեռացած եղբոր հետ բաղդասութեամբ եւ կը նկարագրուի միայն զգուսնով: «Ես կը դիտէի իր թուխ դէմքը, ահ, իրաւ, ինչ զգուելի բան է թուի մորթը...: Ու ձեռներն ալ... ինչպէս անձանելի կը

թուէին ինծի. թխագոյն մարդիկը զիս կը զայրացնեն, չեն գիտեր ինչո՞ւ. իմ ամբողջ էութեանս մէջ ըմբոսացում մը տեղի կ'ունենայ» (206-207): Արամին դէմքը կը զննէ ուշադրութեամբ, ժամերով, միւսին հետքը գտնելու համար հոն, բայց աւա՛ղ, ո՛չ մէկ նմանութիւն երկու եղբայրներուն միջեւ: «Մէկը խարտեաւ է, միւսը բոլորովին թուփ. եւ ո՛չ միայն այդ տարբերութիւնը գոյութիւն ունի իրենց արտաքին գիծերուն, այլ դէմքի արտայայտութեանց, ուրկէ՞ նաեւ՝ խառնուածքներուն մէջ ալ» (212): Անուշտ եղբոր մէջ եղբայրը փնտռել է Արուսեակին կատարածը եւ «անարժան դեր մըն է»: Բայց ինք կը տարուի այդ դերով ու երբեք ալ չի խոստովանիր ճշմարտութիւնը: «Ամբողջ կեանքս կառչած է այն մէկ քանի վաղանցուկ եւ տարած նմանութիւններուն, որոնց միջոցաւ կը հանդարտեցնեմ միւսին կարօսը, անդիմադրելի եւ հզօր լուծում սիրելու» (215): Ու ահաւասիկ տեսարան մը, ուր հակասութիւնը կը դառնայ սուր, գրեթէ տեսանելի. «Իմ ամբողջ էութիւնովս կը խրջէի իրմէ, կ'ուզէի հեռանալ եւ մեկնիլ, երբ անկախ իմ ձեռքս կը բռնէր լոյսը եւ աչքերուս կը նայէր խորունկ եւ մխրճող նայութեամբ մը...» (217): Նշանակալից է, որ, նոյն զգացումներով ողորդուած է ալ Լուսինի ուժգին կերպով: Արամը կը ներկայանայ ճիւղալային կերպարանով. «Լուսինի լոյսին տակ ձեռքս կ'աթմային ճեղքակութիւն մը ունէր եւ տեսայ զայն լիւսած անձեւ եւ թուփ իր ձեռքին մէջ, որ ինծի ահռելի երեւցաւ եւ ոչ մարդկային» (222): «Ես յոգնած ու սղառած՝ կը դիտէի զինքը, Վահէին լուսաւորեալ ընդմէջէն, որ լուսաւոր ու յստակ կեցած էր մեր մէջտեղ...», որմէ ետք ամուսնանալու որոշումը ալ անդառնալի է, «զգացի որ սիւն լուսաւորեալի մը մոլորումին մէջ ամբողջ կեանքս երջանկութիւնը վստահեցաւ էի» (223):

Նիւթը ցնցիչ է: Բայց ո՞րն է միւսը: Կոնց մը համակերպութիւնն է, գործած սխալը, ինչ որ ինքը կը կոչէ «մոլորում»ը: Բնական է՝ «անձնական կեանք» չէ քաղուած եւ իրաւամբ անիմաստ էր Եսայեանի նմանակին մէջ յիշուած ընթերցողին ակնարկութիւնը անձնական կեանքի մասին: Բայց նոյնքան անիմաստ՝ Եսայեանին լուսաւորումը: Արարած փորձառութիւն մը չէ որ կը լուսանայ: Բայց ինչ որ արձանագրուած է՝ ամուսնական մրցադաշտի հիմնական օրէնքն է: Այսինքն ո՛չ միայն աստիճաններ, խորեանք, զգուսնք: Այլ այն լուսաւոր իրողութիւնը որ ամուսնութիւնը կը կատարուի միշտ սխալ անձին հետ, միշտ բուն անձին «եղբոր»ը հետ, որուն վրայ կը փնտռենք «նմանութիւններ»։ Եւ քանի որ կը փնտռենք միշտ միւսը, նմանը, չեղողը, այն՝ որ անդարձ հեռացած է մեզէ, անխուսափելի կը դառնայ բաղդատութիւնը: Ամուսնական մրցադաշտին կառոյցն է այս մէկը, անդրդուելի, անյեղի: Չի գործեր արարած կեանքի մակարդակին, չ'արգիլէր կառքը, մինչեւ իսկ սերը: Այդ կառոյցին կը հղատակիմք մեր կամքէն անկախ, ամուսնացած կամ ոչ: Ամուսինը թուփ է, «միւս»ը՝ խարտեաւ: Ամուսինը զգուսնք կը լուսաւորէ, «միւս»ը՝ հիացում: Մրցադաշտը զգացումներու հետ անմիջական կապ չունի: Կը գործէ տարբեր մակարդակի մը: Գրականութիւնը կրնայ երկրորդաբար զգացումներ արձանագրել: Բայց երկրորդաբար միայն: Իր առաջին լուսաւորումը ըստ երեւոյթին՝ մրցադաշտէն թելադրուիլ է, մրցադաշտի օրէնքին արձագանգել հեղինակին ներկայ կեանքէն եւ զգացումներէն ամբողջովին անկախ (բայց հեղինակը չի գիտեր այդ լուսաւորում, թէ ինչ կը խմորուի իր մէջ, չի գիտեր թէ իր ըրածը արդարեւ լուսաւորուած է): Եւ այդ բացայայտումի, արձագանգումի գործը՝ միայն գրականութիւնը կրնայ կատարել: Կամ զոնէ այնպէս էր լուսաւորում այնքան աստիճան որ երեւան չէր եկած հոգեվերլուծումը, իր տեսաբանութեամբ եւ իր կիրառումով, հոգեվերլուծումը որ կը խօսեցնէ անգիտակցիցը: Այդ է լուսաւորումը որ բացայայտումի արարքը լուսաւոր է ամբողջութեամբ մէկ քով դնէ ինչ որ կը կոչենք «կենսագրական»ը: Գրականութիւնն է, որ կ'որոշէ կենսագրականը, եւ ոչ թէ հակառակը: Խեղճ կենսագրութիւններ, խեղճ ենթակայութիւններ, որոնք կը հղատակին ամուսնական մրցադաշտի օրէնքին: Բնական է՝ Եսայեան զաղափար չունէր Ֆրոյդի եւ հոգեվերլուծումի մասին երբ 1903ին կը գրէր «Մրցումը» եւ 1907ին՝ «Մոլորումը»: Ու լուսաւոր ալ չունէր գիտնալու, եթէ հոգեվերլուծումը իր կարգին՝ կենսագրական տեսլանքներ կը փնտռէ ու իր հոգեբանական յղացականութիւնը կը կիրարկէ գրական գործերուն, զայն գործածելով որպէս մեկնաբանութեան գործի մը եւ գրականութիւնը՝ որպէս իր առարկան: Ծանօթ է այս իմաստով «կիրառական հոգեվերլուծում»ի սահմանափակութիւնը, մինչեւ իսկ՝ ձախողանքը, երբ ան կը գործէ որպէս գրական փնտառութիւն: Այս հարցում յիշեցումներս ցուցում են իմ կողմէ վարանումի մը: Ինչպէ՞ս նկարագրել գրականամասնական մրցադաշտը առանց գործը նկատելու որպէս անգիտակցի օրէնքներուն արտացոլումը, վերջին հաշուով՝ առանց հեղինակին կենսագրութիւնը տալագործելու: Հետադարձութիւնը հոս՝ արտադրութեան մը ներքին տեսաբանութիւնն է:

Միջանկեալ՝ Նոճիները

Նոյն 1907ի ամառը, Ջաղէլ Եսայեան կը գրէր իր ամուսինին. «Իմ ղոյսներս կը շարունակեն միշտ. քանիցս գացի Հայաստանի Փաշայի գերեզմանոցը, ուրկէ ներսնշուած գրեցի արձակ բանաստեղծութիւն մը, «Նոճիներուն մէջ»՝ ինքնուրուի եւ տուի այս տարուան Տարեցոյցին. բաւական կասկածով յանձնեցի զայն. վերջին վայրկեանին քիչ մնաց որ ամբողջը ջնջէի. երկու օր վերջը գացի, սիրտս դողի մէջ, իրենց կրած տղաւորութիւնը հասկնալու համար. բոլոր անոնք որ կարդացեր էին ձեռագիրս՝ «Հիւանալի է» կ'ըսէին կոր...: Եւ մը ըրի սակայն, որ չհասկացան. իբր թէ տղանագրէր կարդացեր ու թարգմաներ եմ. այն կտորները զորս անելորդ է ըսել թէ ես հեղինակած եմ՝ չակերսի մէջ առած էի: Եւստիս թարգմանութիւններ կարծեցին եւ սխալմանով խօսեցան անոնց վրայ»⁴⁶: «Նոճիներուն մէջ»ը լոյս տեսած է ուրեմն նոյն տարին, Նշան Պաղիկեանի *Տարեցոյցին* մէջ եւ այսօր տարածաշրջանի է վերստին *Սկիւսարի վերջալոյսներ* հատորին մէջ (էջ 64-69): Հաստատուեց ինքնուրուի այս կտորին միջեւ իսկ տարւոյ տեղ մը տարածուած են, քանի որ ժամանակագրական կարգի խախտումով՝ դրուած է ան բուն «Վերջալոյսներ»էն անմիջապէս ետքը: Տրուած բացատրութիւնը հետեւեալն է. «Շատ մը կէտերով այս «արձակ բանաստեղծութիւն»ը կը յիշեցնէ «Սկիւսարի վերջալոյսներ»ը, կը թուի նոյնիսկ անկէ անջատուած էջ մը, միջնորդ գրուած է երկու տարի ետք: Այս խորունկ հանգիստութիւնը թոյլ կու տայ որ այստեղ ժամանակագրական կարգը չյարգուի» (259): Իր Յառաջաբանի վերջաւորութեան, Պըլեան այս խախտումին մասին կու տայ յաւելեալ արդարացում մը, երբ խնդրոյ առարկայ երկու գրութիւններուն մասին կ'ըսէ. «... Կը փառաւորեն թէ տեղագրական ծննդավայր մը, թէ ալ հոգեկան վայր մը, եթէ ոչ այլեւս միայն գիրերու աշխարհին մէջ աղբիւր՝ արեւմտահայ բանաստեղծութեան առաստեղծը: Ասոնց Եսայեան մնացած է կարօտագին կերպով հաւատարմօրէն մինչեւ իր երեւանեան վերջալոյսային էջերը, ուր հեռաւոր Պոլիսն ու Սկիւսարը այնքան թափուած կը բանին իրենց հմայքը» (15): Ինչո՞ւ կը փառաւորեն նաեւ ու ի միջի այլոց՝ արեւմտահայ բանաստեղծութեան առաստեղծը: Թերեւս որովհետեւ ինչպէս գիտենք՝ «Վերջալոյսներ»ի վերջին գլուխը կը տասնէ այցելութիւն մը Պետրոս Դուրեանի գերեզմանին»⁴⁷: Ահաւասիկ ինչ ձեւով.

Այլ սակայն դեռ ուրիշ մը ունիմ կատարելի, որքէ է Դուրեանի գերեզմանին մօտեման ...Ինչո՞ւ չեն գիտեր կ'ամչնան ուրիշներու աչիւն առաջի եւ քաջաբար մօտեմալու Սկիւսարի սխալման եւ ազնուական բանաստեղծին գերեզմանին:

Այլ սակայն այնքան սիրած, այնքան լացած եմ իրեն համար...: Սաղարթներու հովանիին ներքեւին իր տղանագրէր կը բարձրանայ վէս ու ճերմակ. մէկը չկայ մօտը. լիքի ուղի որ քահանայ մը գար եւ աղօթէր իր վրայ...: Հեռուէն խուճ մը տղաներին կու գան շփակ իր գերեզմանին, Պերլեան վարժարանի աշակերտներ են. տղաներն ուրիշ կը տղաներ, քահանայն կը մօտեմանայ...: Զիչ մը հեռուն մեմ ալ մօտի կ'ընեն:

Այս տղաւորիչ էջը կը վերջանայ Դուրեանի հոգիին ուղղուած աղօթքով մը. «Եթէ իրաւ է որ բան մը մնացած է քեզմէ, ... թող զայ իմ էութեանս հետ խառնուի...: Դուն օտար լիքի չըլլաս իմ մէջս, քու յիշատակովդ օծուած եւ քու յոյզերովդ բարախուն լիքի զգնաս իմ հոգիս» (62-63):

Իսկ 1907ի կտորը կը նկարագրէ նոյնպէս այցելութիւն մը գերեզմանոցի մը, բայց այս անգամ՝ Դուրեանի խօսքը չ'ըլլար: Եւ ինչո՞ւ չ'ըլլար: Պարզ այն տղանագրով որ Հայաստանի իսլամ գերեզմանատան մասին է խօսքը, եւ ոչ թէ Սկիւսարի հայկական գերեզմանատան: Գրեթէ դռնից են, կ'ընդունին, բայց եւ այնպէս կապ չունին մէկը միւսին հետ: Եւ հոս անուշա՞նք նոճիներն են կեդրոնական ներկայութիւնը. «Քանի կը յառաջանանք, նոճիները անելի մթին ու դարաւոր բարձրութեամբ կը կանգնին երկու կողմէն...: Անելի հոծ, անտառ կը տարածուի, մեր քովէն կը բարձրանայ...: Հիմա մօտիկ կ'ընենք նոճիներուն, որոնք իրենց յատուկ բարբառը ունին կարծես. իրենց սօսաւանդ... մրմունջներ ունի ու ճարձատումներ ճիշերու դէպք ունի նուիրական վանկերը երկար ատեն կ'արձանագրուին անտառին մէջ» (65): «Նոճիները, միշտ իրենց մեղմ սօսաւանդով կ'օրօրեն մեռելները. վերջալոյսին դիմաց՝ անոնց հեռաւոր շարքերը կատարուած մեռելի մը մէջ կը տարուրին...: Ուժգին կայծկւումներու կը վերածուին...: Ու-

կեղեն մեծուց մը կը տասանի գետնին վրայ եւ կը ծածկէ ծառերուն ու տափաստերուն արմատները, որոնք կարծես կը բարձրանան գետնէն» (68):

Այո, բայց զարագայ մը կայ, որ նոյնպէս լիցիւն է յիշատակ: Այն՝ որ 1905ին Տիրան Չափան սկսած էր իր *Նոճասանի հնչեակներ*ու շարքը, զոր ճոխացուցած է հետզհետէ, բայց մասնաւորաբար 1907ին, զայն վերջապէս հրատարակելով 1908ի Ապրիլին: Անհմաստ յիշատակ, եթէ չըլլային 1905ի Եսայեանի հրատարակութիւնները, «Սկիւտարի վերջալոյսներ»ին աշխարհու հանգիստութիւնները *Ներաշխարհի* հետ ու Չափանին կերպարը նստեցնելու (յաջող) փորձը նոյն տարին, *Կեղծ հանձարներ* վերջով: Իրականութեան մէջ՝ մինչեւ իսկ այդ կարակցութիւնը մեր ուշադրութիւնը լիցիւն չգրաւէր թերեւս եթէ նոր լոյս տեսած հաստիւն հեղինակները իրենց գեղեցիկ «Վերջալոյսներ»ը եւ «Նոճիներուն մէջ» բանաստեղծական արձակը, երկրորդը նկատելով առաջինին տեսակ մը երկարաձգումը, նոյն թեմայի կրկնակի գործածութեամբ: Ընթերցողին լիցիւն է յիշատակել որ ասկէ մօտ 35 տարի առաջ, Գրիգոր Պըլսեան իր Տրամ հաստիւն մէջ տուած է Ինքնայի *Նոճասան*ին անդրադարձող ամէն իմաստով արդիւնաւոր (եւ ամէն զարագայի՝ անկրկնելի) ուսումնասիրութիւն մը, որ կը կոչուի «Կրկնում» եւ ուր կը բացատրուի թէ Ինքնայի ստորագրութիւնը կրող երկու գործերուն՝ *Ներաշխարհի*ն եւ *Նոճասան*ին միջեւ կայ կրկնողական հանգոյց մը, քանի որ երկրորդը վերստին ձեռք կ'առնէ առաջինին գլխաւոր տարրերը ու կը տեղադրէ զանոնք նոր միաւորի մը մէջ⁴⁹: Կ'ենթադրեմ որ հաստիւն խմբագիրները նոյն տեսակի կրկնողական կաղապարութիւն մը կը տեսնեն Եսայեանի խնդրոյ առարկայ երկու կտորներուն միջեւ: Այս զարագային՝ գլխաւոր հանգիստութիւնը կրկնողութիւնը լիցիւն ըլլայ, կրկնողական կառոյցը մէկէն միւսը, այսինքն «Վերջալոյսներ»էն «Նոճիներուն մէջ», բայց նաեւ ու նոյնպէս (շատ անգամ խորհրդաւոր կերպով) Ինքնայի տակաւին անհիմա «Նոճասան»էն Եսայեանի «Նոճիները»: Եսայեան կ'աղօթէ Դուրեանի հոգիին, ցանկալով որ ան միախառնուի իր էութեան, որպէսզի իմը մեղեալին մերանձնակալանացումով՝ շարունակութիւնը ըլլայ արեւմտահայ բանաստեղծութեան ոգիին: Բայց հակառակ ուղղութեամբ՝ կը մտնէ Ինքնայի հոգիին մէջ, կ'ըսէր ինչ որ Ինքնայն չէր ըսած տակաւին բացայայտէն *Ներաշխարհէն* ներս, նոճիները բուրգերուն բաղդաւելով, այսինքն՝ ինչ որ Ինքնայն լիցիւն ըսէր *Նոճասան*ին մէջ միայն, ուղղութիւնը նոճիներուն. «Եւ ձեր յղիւծալ սաղարթին բուրգը կանաչ՝ Պաշտում մ'առ Ամանցն...»⁴⁹: Նաեւ կ'արժէ կարծես համառօտ կերպով մէջբերել ինչ որ Պըլսեան կը գրէ «Կրկնում»ի ինքնայական գործողութեան մասին. «Կրկնումը մեզի համար արար մը կը յատկանշէ, որ ամառայան կաղ չունի մտադրութեան մը հետ: Կրկնայ բնաւ չենթարկուիլ ո՛չ զգացումի, ո՛չ գաղափարի: Կրկնումը գրութեանական տարր մըն է, ցանկութեան մը առնչութեամբ, որ մղիչ ուժն է շարունակին...: *Նոճասան*ի բազմազան փորձը՝ կաղուած մահուան ու հոր անունին զացող ցանկութեան, կրկնումն է *Ներաշխարհի* բուրգին, բուրգերուն ըսենք, քանի որ ամէն խորհրդանշան... բուրգ մըն է իր կարգին...»⁵⁰: Թերեւս «Վերջալոյսներ/ Նոճիներուն մէջ» զոյգն ալ կարելի ըլլայ կարգաւ որդէ կրկնումի նոյն գործողութեան մէկ նմոյշը կամ հետեւանքը եւ այդ ընելու համար՝ վերակազմել մահուան, ժառանգութեան եւ բանաստեղծութեան կաղապարութիւնը երկուքին մէջ: Որովհետեւ ճիշդ է որ այդպիսի կաղապարութիւն մը կը ստեղծեն երկու գրութիւններն ալ, նոյնիսկ եթէ Եսայեանի մօտ բացարձակապէս բացակայ է խորհրդանշականացման փիլիսոփայութիւնը որ կայ Ինքնայի մօտ: Եւ ի՞նչ փոյթ փիլիսոփայութիւնը վերջին հաշուով, լիցիւն ըստի, ի՞նչ փոյթ փիլիսոփայական տարրի մը բացայայտ ներկայութիւնը կամ բացակայութիւնը, եթէ մենք կրնանք զայն վերակազմել, վերստեղծելով ներշնչութեան բովանդակութիւնը: Այո, այդ ամբողջը կարելի է: Բայց այդպիսի ներքին ընթերցումով մը՝ մոռցած լիցիւն ըլլանք միւս տարրը, այն որ բացարձակապէս փիլիսոփայական չէ եւ չի կրնար ըլլալ, այսինքն՝ արտաքին կրկնութիւնը, կրկնումին կրկնութիւնը, հետեւաբար՝ Ինքնայի անունին եւ բանաստեղծութեան մութ ներկայութիւնը այս բոլորին մէջ:

Դուրեանի գերեզմանին այցելութիւնը եւ անոր նկարագրութիւնը հռչակաւոր են: Կ'ենթադրեմ, որ ամէն զարգացած շայն որ փչէ թէ շատ գաղափար մը ունի գրականութենէն կարգացած է Եսայեանի տողերը կամ լսած է անոնց մասին: Հեղինակը այնպիսի ձեւով կը նկարագրէ տեսարանը որ կարծես թէ իր փափաքը կատարած է: Իր փափաքը այն էր, որ փառանք մը զայն ու աղօթէ գերեզմանին վրայ: Ի՞նչ ձեւով կը կատարուի փափաքը: Պատահմամբ: Տարօրինակ զուգահեռութեամբ մը՝ Պերմէրեան վարժարանէն խումբ մը տղաք մոյն օրը, նոյն ժա-

մուն, որոշած են Դուրեանի գերեզմանը այցելել, ֆահանայի մը ընկերակցութեամբ, կամ ղրկուած են Տնօրէնութեան որոշումով ու կարգադրութեամբ: Ինչո՞ւ չէ: Այդպիսի զուգադիպութիւններ երբեմն կը մասնաձուլուին իրական կեանքի մէջ: Բայց աւելի յաճախ՝ վերջինս մէջ: Երբոր կարելիութիւն մըն ալ կայ: Այն է, որ մասնաձուլ լսած էր Պերմէրեանցիներու այցելութեան մասին եւ այդ մասնաձուլ է որ այդ օրը եւ այդ ժամուն որոշած է ինքն ալ հոն ըլլալ: Բայց վայրկեան մը: Եփոթութիւն մը կայ: Ինչո՞ւ կ'ըսեն՝ «մասնաձուլ»։ Ի վերջոյ, այդքան մասնաձուլ չափահաս Ձառքիւն (իր «բարեկամ-ամուսին»ին հետ Պոլիս վերադարձած Ձառքիւն) փորձառութիւնն է. «Մտնելոցի օր մըն է եւ բարեկամիս հետ կանուխէն կը մասնաձուլուիմ Պաղարկաւորի Դայոց գերեզմանատունը երթալու» (59): Եւ այդ մեր մտքին մէջ մահ մը այդ մէկ մասնաձուլ եփոթութեամբ տեսուն տարի վերջը Սիլիհսարի *մարտէզներ* յուշագրութեան վերջաւորութեան մասնաձուլ հետ: Նախապէջքին գլուխն է հոն: Վերնագիր մը ունի՝ «Դուրեանի շիրմը»: Միւսին անունով տղուն մը հետ անմեղ սիրահարութիւնը կը մասնաձուլ: Ահաւասիկ այդ էջը յաղաւտմանը:

Մեր մասնաձուլ սէրը կը կայանար իրարու հանդիման ջանքով բաժնուած մասնաձուլ վրայ... Եւ օր մըն ալ նախաձեռնարկ եղաւ այցելութիւն մը կազմակերպել Դուրեանի շիրմին:

... Սկսանք յառաջանալ անխօս: Երբ Դուրեանի շիրմին հասանք, միմեկին ինք: ... Խոր գագաթնային ինքն զրաւեց ամբողջովին: «Սկիւսարի վերջալոյսներ» շարքին մէջ ջանացած են արտայայտել իմ այդ օրուան կրած տխուրութիւնս: Եփեղ վերջալոյս մը իր բոցավառ շողերով խորքը կը կազմէր մեր այդ մահու յուշումին: Թռչուն մը յուսահատէն կ'երգէր բազկաւարած թռչիկ մը վրայէն: Կարծես տաքանալաւ, անոնց հովանի եղող սաղարթագեղ ծառերը մեզ կը դիտէին զարմացած: Հետզհետէ ուրիշ երիտասարդներ ալ եկան եւ առաջին ժողովներու վարանումէն յետոյ հաղորդակցութիւն հաստատուեցաւ մեր մէջ: Խումբով կանգնած վաղամեծիկ բանաստեղծի շիրմին առաջ, մոյն տաքութեամբ վարակուած, խորատուութեամբ մտածումներու եւ երազանքի մէջ: Հետագային յաճախ գացեր են այցելութեան Դուրեանի շիրմին եւ միշտ այնքան գեր են առանձին կամ խմբով երիտասարդներ: Այդ շիրմը իմ ժամանակի եւ հետեւեալ սերունդի երիտասարդներու ուխտաւերջին էր: ⁵¹

Վերի երեք վարկածներն ալ ուրեմն սխալ էին: «Վերջալոյսներ»ին մէջ մասնաձուլի եփեղ կայ ուրիշ յիշատակ մը, մասնաձուլութեան մասնաձուլ, եւ իրականութեան մէջ այդ մէկն է որ կը մասնաձուլ հոն: Եղած է առաջին անգամ մը, որմէ ետք «յաճախ գացեր են այցելութեան Դուրեանի շիրմին»: Ամենէն տարօրինակը 1934ին գրուած հետեւեալ նախադասութիւնն է. «Սկիւսարի վերջալոյսներ» շարքին մէջ ջանացած են արտայայտել այդ օրուան տխուրութիւնս»: Բայց 1905ին «այդ» օրուան տխուրութիւնը չէ որ կը մասնաձուլ, այլ «այս» օրուան տխուրութիւնը, ո՛չ թէ Միւսինին հետ այցելութիւնը, այլ՝ բարեկամ-ամուսինին հետ այցելութիւնը, ո՛չ թէ նախկինը, այլ՝ ներկայինը: Նախկինին մասին բացարձակապէս խօսք չկայ 1905ին: Ձառքիւն Եսայեան 1934ին արդեօք աղօժ կերպով կը յիշէ երեսուն տարի առաջ գրածը: Արդեօք կը շիրմէ: Արդեօք կը կարծէ որ Միւսինին հետ այցելութեան յիշատակն է հոն արձանագրուածը, երբ փաստէն ո՛չ մէկ խօսք կայ հոն Միւսինի մը մասին, ո՛չ ալ մասնաձուլ Ձառքիւն մասին: Կամ ընդհակառակը արդեօք ճշմարտութիւնը կ'ըսէ (անգիտակցաբար կ'ըսէ) 1905ին նկարագրուած տեսարանին մասին: Իր շիրմութեան մէջէն կը բացատրէ որ 1905ին յիշատակ մըն էր մասնաձուլ եւ ո՛չ թէ Պոլիս վերադարձին՝ ամուսինին հետ այցելութիւն մը Դուրեանի շիրմին: Ընթերցողը կը հասկնայ որ երկուքն անգամազանցել են: Գիտակցական աշխարհին տեսարանութիւնը չէ որ կը գործէ հոս: Երկու մասնաձուլները զուգակցուած են, թափանցիկ են, ու մէկուն ընդմէջէն միւսն է որ կը տեսնուի: Նորին ընդմէջէն՝ հինը: Այսօրուանին ընդմէջէն՝ երկուսն: Տիգրանին ընդմէջէն՝ Միւսինը: Կամ հակառակը: Այսօրուան այցելութիւնը կը մեկնաբանուի երկուսն այցելութեամբ: Տիգրանը կը մեկնաբանուի Միւսինով, թափանցկութեամբ եւ առընթերադրումով: Եւ անուշ երեսուն տարի վերջը ինչ որ կը մնայ՝ թափանցկութեամբ տեսնուած է, սկզբնական տեսարանը (առաջուանը) եւ ո՛չ թէ մասնաձուլ (այսօրուանը): Սկզբնականը կը բնակի մասնաձուլին մէջ, գաղտնաբար:

Իսկ ի՞նչ կ'ըսէ սկզբնական տեսարանը: 1934ին, մեղմացած ձեւով, տրուածները բաց-

մելով, համերախություն ոգի են տարած, Եսայեան կը յիշէ «ժողովրդայն»ը, երգող թռչունը եւ... հաւաքած երիտասարդները, որոնց խումբին մէջ կանգնած էր իմն ալ, «առաջին ռոմէներու վարանումն է յետոյ»: Մեռած բանաստեղծի շիրիմին առջեւ՝ «նոյն տաճարութեամբ վարակուած» էին: Կը յիշէ ուրեմն հաւաքը եւ ո՛չ թէ բաժանումը: Ամբողջովին մէկ փոխ կը դնէ տեսարանին միւս լական տարրերը: Միւս լական տարրերը դասնուած են 1905ին, այսինքն՝ շրջանի մը երբ Եսայեան հակակռօնի տակ չէր դադար սկսեցնականը: Ուրեմն ի՞նչ կ'ըսուի 1905ին, երբ սկսեցնական դասերը կը գծուի ընդհանրապէս, երբ սկսեցնականը իր *palimpseste*-ի, «զնշագիր»-ի ներկայութիւնը կը զգացնէ: Քահանան հո՛ն էր, գերեզմանին վրայ կ'աղօթէր ու հաւանաբար կը խնկարկէր: Բայց ի՞ր՝ Զատիկին բերած փահանան չէր («բայց դարձեալ չեմ համարձակիր փահանայ մը կանչել», եւ համարձակէր իսկ՝ ուրկէ՞ր դիտէր կանչէր արդեօք): Պէրդէրեանի առակներուն հետ եկած էր փահանան, կանչուելու ժամը չուներ: Պէրդէրեանի դասանիւնները հաւաքուած են հիմա (եւ ընդմիջ) գերեզմանին շուրջ, «զերմեռանդ եւ յուզուած մտիկ կ'ընեն»: Բայց իմը (Զատիկը) եւ իր բարեկամը (Միհրանը կամ ամուսինը) չկան այդ հաւաքին մէջ: Մաս չեն կազմեր խումբին: Ո՛չ մէկ հաղորդակցութիւն հոս, ո՛չ մէկ խմբակցութիւն անոնց հետ: Գրուած է բառացի ու տառացի. «Քիչ մը հեռուն մենք ալ կեցած մտիկ կ'ընենք» (62): Մեզի ալ կը հասնին խումբի ծուկները, փահանային խօսքերը, աղօթքը, անտարակոյս: Բայց մենք նախատեսուած չէինք: Գողունի ներկայութեամբ մը միայն կ'օգտուինք այդ ամբողջին: Չենք հաւաքուած հաւաքին մէջ: Դուրս ենք անկէ, դուրս ձգուած ենք: Մենք, այսինքն՝ ես ու սիրահարս, ես ու բարեկամս, ես ու ամուսինս: Եւ հասկնալի է հիմա, թէ ինչո՞ւ «Վերջալոյսներ»-ի մէկ ծայրէն միւսը «բարեկամս» կ'ըսէ Զատիկ, եւ ոչ թէ «ամուսինս»: Որովհետեւ այդ վերջին տեսարանին մէջ մակարդակներու շփոթութիւն մը լինէր Զատիկին, հիմին ու նորին, սկսեցնականին ու դասնականին, Միհրանին ու Տիգրանին միջեւ: Եւ եթէ մինչեւ հիմա ըսուածները փչէր լայն ճիւղէն, այն ասէն Զատիկին աղօթքը կը փոխէ իր շնորհը, դոյզն իսկ չափով: Դուրեանին կ'ուղղուի, ու կ'ըսէ. եթէ թեզմէ, փոխ ինչո՞ւ պան մը մնացած է, «թող զայ իմ էութեանս հետ խառնուի, ու իմ աշխարհ տեսնայ, իմ ականջովս լսէ դողդոջուն սաղարթներուն զմրուիսը եւ թռչուններուն երգերը» (63): Երեսուն տարի վերջը, Զատիկ Եսայեան այդ երեկոյեան զմրուիսն է որ կը յիշէ, այդ թռչունն է որ կը լսէ: Իմը եւ ոչ թէ ուրիշը: Որովհետեւ այդ է անհրաժեշտ շնորհի փոփոխութիւնը: Շունչդ իմ էութեանս թող միախառնուի, զմրուիսը իմ աշխարհ տեսնես, թռչունը իմ ականջներովս լսես: Ահաւասիկ նորէն՝ մրցադասը, գրականութիւնը որմէս մրցադաս: Իմ եւ ոչ թէ անոնց: Եւ ո՞վ են անոնք: Տղաք են, Պէրդէրեան վարժարանի դասանիւններն են: Մեջերսին չկայ ոչ մէկ աղջիկ անուան: Արական սեռն է, իմն իր հետ հաւաքուած, խմբաւորուած գերեզմանին շուրջ, խումբով ու ձայնով միաւորուած: Իրենք են Դուրեանի նախատեսուած ժառանգորդները: Կիմը (կիմը իբրեւ այդ, եւ ոչ թէ այս ու այն կիմը) չի կրնար դուրս չձգուիլ այդ հաւաքէն, այդ հաղորդումէն, մեռեալ բանաստեղծի մարմնին հետ այդ հաղորդակցութենէն: Բայց ոչ թէ կիմը միայն: Այլ ու կիմ դուրսն են, հեռուն են, հեռուէն կը լսեն: Ահա թէ ինչի՞ կը ծառայէ բարեկամանալը, սիրահարուիլը («Այն իրիկուն, Սկիւտարի գերեզմանասան մէջ մենք հասեր էինք մեր գունաս սիրոյ զազաթնակէփին»⁵²), ահա ինչի՞ կը ծառայէ ամուսնանալը. բարեկամը, սիրահարը, ամուսինը հեռու դադարէն այրական խմբաւորումէն, ուրկէր դիտէր ծնի զանոնք դաստիարակուելու փողք կամ դաժան ստիպողութիւնը: Չեն գիտէր՝ Տիգրան Զատիկը կա՞ր թէ ոչ այդ հաւաքուած խմբակին մէջ: Բայց Իմսրան անուան յիշատակովն էր:

Իմսրայական մրցադասը եւ ամուսնական մրցադասը հոս կը դադարին զանազանութիւն: Կը կազմեն մէկ ու միակ երեւոյթ մը: Հոս է՝ այս սկսեցնական տեսարանին մէջ է մրցադասին արմատը, իր բոլոր ճիւղաւորումներով:

Կիմը դուրս է ժառանգութեան հաւաքէն: Եւ կը ժառանգէ այսուհանդերձ, աղօթելով, մրցելով, մեղցնելով: Այս ամբողջը արձանագրուած է մէկ հողումով սկսեցնական տեսարանին մէջ: Բայց այդ տեսարանը իր կարգին լինէր ունի մեկնաբանութեան: Հոս է որ կը սկսի «Ֆեմինիզմ»-ի տեսաբանութիւնը: Ինչո՞ւն է հասկնալ կնոջ այդ «դրսութիւն»ը, որ «օտարում» մըն է, նաեւ իմն իրն: Ընկերաբանական իմաստով, թէ անկէ արմատական իմաստով մը: Այս հարցումը երեսուն տարիէ ի վեր՝ դուրս է զանազան մակարդակներու ֆեմինիստ տեսաբանութեան մարզին դասականող գրութիւններուն մէջ: Ուրեմն՝ ընկերաբանական թէ արմատական: Այլ խօսքով՝ ո՞ր մէկ բաղադրիչին լինէր է առաջնութիւն ընծայեմ երբ Զատիկ Եսայեան կը կար-

դանք, ֆեմինիզմի փառափառ կեցուածքին, թէ ցանկութեան կառոյցին: Այս հարցումին ետին կայ վարկածային դրոյթ մը, որ յայտնաբերուեց Կոմունիստական Միացեալ Պարագայի մէջ: Պարագայի մէջ արտայայտուած, այդ դրոյթը կ'ըսէ որ անհրաժեշտ է միջին ծայրը իրարմէ զատուել ֆեմինիզմի (կամ ֆեմինիզմի երեւան բերուած հակաֆեմինիզմի) յայտարարութիւնները (ու անոնց հետ առնչուած լման գործունէութիւնը, հրապարակախօսական կամ փառափառ մակարդակի) եւ գրութիւնն ու ցանկութիւնը սնորհնող կառոյցը: Ուրիշ ձեւ չկայ սոյն կառոյցին օրինավիճակը հասկնալու եւ կինգրութեան յեղափոխական միջոցը չափելու: Ինչպէս միշտ՝ յեղափոխութիւնը կը սկսի գրականութենէն:

Յետգրութիւն

Ներկայ աշխատասիրութեան ընթացքին, քանիցս հարց տուի թէ արդեօք Չրաքեան ինչ-որ մէկ հակադրած է *Կեղծ հանճարներ* ընթերցումին: Գրած ատենս (Յունուար 2010), չէի գիտեր որ մամուլին մէջ այդ հարցումին լայնատարած կար, մամուլի ձեւով: Այդ մամուլին գրութեան անդրադարձնալէս ետքն է, որ քանի մը էջատակի ծանօթութիւններ աւելցուցի, առանց սակայն փոխելու շարադրանքը: Միայն Վիւրճեանին ուղղուած 8-21 Օգոստոս 1905ի մամուլը լոյս տեսած էր ի հարկէ *Նայիրի* մէջ 1964ին (եւ վերատպուեցաւ վերջերս *Ազդակ* օրաթերթի Յունիս 2010ի գրական յաւելումին մէջ): Առաջին գլուխները կարդալէ ետք (որոնք *Արեւելեան Մամուլ* մէջ լոյս տեսած էին 1905ի Յունիս 6ին եւ 27ին) Չրաքեան իր ամբողջ զայրոյթը թափել է այդ մամուլին մէջ: Չայրոյթը թափելու իրաւունքն ունէր անուրի: Բայց մամուլը ուրիշ յատկանիւծ մը ունի: Սեռային բնոյթի հայիոյանքներով յագեցած կատարելապէս անուանարկիչ մամուլ մըն է, բան մը որ Չրաքեան լիարժեք չարտօնէ ինքզինքին եթէ դիմացը ըլլար այդ մարդ մը անուրի: Այո, սոսկալի մամուլ մըն է, ու ծայրէ ծայր լիքի: Չանց կ'առնեն կնոջ մը անունին ուղղուած այդ շփոթութիւնները: Տարօրինակը այն է, որ Վիւրճեան այդ մամուլը վաթսուն տարի փոքր թափելէ ետք՝ չէ դիմացած փորձութեան, հանած է իր հաւաքածոյն ու անուղղակի կերպով դարձուցած է հանրութեան սեփականութիւնը: Նամակին բերած բուն նորութիւնը սակայն այն է, որ ինչպէս կը գուշակուի, Չրաքեան եւ Տիրան Չրաքեան իրար տեսած են (հաւանաբար 1904-1905 տարեշրջանին) ու Չրաքեան իր գործէն բարձրաձայն էջեր կարդացած է նորընծայ գրագիտիին: Ահաւասիկ ինչ կը գրէ Վիւրճեանին. «Ինչպէս գիտնայ, օրինակի համար, թէ իմ տղայութենէս սկսեալ թէ՛ նկարներ շինած եմ, թէ՛ ոտանաւորներ, եւ թէ 12 տարեկան եղած ատենս Թերմէրեանէն արդէն «նկարիչ եւ բանաստեղծ» ներկայացուած եմ հրապարակաւ, թէեւ դեռ ուրիշ բան չըլլալով բայց եթէ բոլորովին գեղարուեստի, Գեղեցիկին նուիրուած հոգեակ մը որ կրցածը կը փորձէ (դասկէ կամ ոտանաւոր) ինքզինքը արտայայտելու համար: Ինչպէս գիտնայ, զիս յանկարծ գրականութեան մէջ տեսնելով (որ մը *Ներաշխարհ*էն էջ մը կարդացած եմ իրեն եւ աղօթած է) եւ հոն գտնուելուս վրայ զարմանքէ զարմանք գլորելով, թէ...»: Մնացեալը՝ կրկին շփոթութիւն է եւ նորէն զանց կ'առնեն: Այս ձեւով Չրաքեան եւ Տիրանի կողմէ *Ներաշխարհ*ի առաջին ձեռնի ծանօթութիւնը հաստատուած է, անկախ վերը տրուած բացատրութիւններէն *Ներաշխարհ*ի եւ «Սկիւտարի վերջալոյսները»ի միջեւ հանգիստութիւններուն մասին: Բայց հակառակ ուղղութեամբ, մամուլին գոյութիւնը կը հաստատէ այն ենթադրութիւնս, թէ 1906ի «Ներաշխարհը իր հեղինակէն դիտուած» խորագրով ինքնաշարժական ինքնադաստիարակութիւնը ի միջի այլոց Չրաքեանին դէմ ուղղուած է, մասնաւորաբար երբ կը գրէ Տիրանի վարկածը նկարչութեան synoptique /համադրական հանգանակին վերաբերեալ եւ անոր անգիտացումին Ինքնային կողմէ:

1. Հատորը կազմեցին եւ խմբագրեցին՝ Գրիգոր Պըլտեան եւ Սեւան Տէյիւմէնճեան, Թրքահայ Ուսուցչաց Հիմնարկի հրատարակութիւն, Իսթանպուլ, 2009: Ներկայ աշխատասիրութեան առաջին գլուխին աւելի երկար տարբերակ մը լոյս տեսաւ Փարիզի *Նոր Յառաջի* մէջ:
2. Մարտ, Պէյրութ, 1997, էջ 196-197:
3. L'Empire Ottoman illustré. *CONSTANTINOPLE ANCIENNE ET MODERNE. Comprenant aussi Les Sept Eglises de l'Asie Mineure*. Illustrés d'après les dessins pris sur les lieux par Thomas Allom, esq. Précédé d'un essai historique sur Constantinople et de la description des monuments de Constantinople et des sept églises de l'Asie Mineure, par M. M. Léon Galibert et C. Pellé. Garnier Frères, Paris, 1855.
4. Ֆրանսերէն *orientaliste* բառին համապատասխան մը չէ շինած հայերէնը ժԹ. դարուն, կամ շինուածը (Ինտրայի «արեւելասէր»ը) չէ ժառանգուած որպէս հաստատ ստորոգութիւն: Մեր «արեւելագէտ» կը վերաբերի միայն բանասիրական կրթանքին: Բայց ֆրանսերէն *orientalistes* կը կոչուէին նաեւ այն նկարիչները, որոնք իրենց նիւթերը կը քաղէին Արեւելքէն կամ հասարակութեան արեւելասէր ճաշակին համապատասխան գործեր կը հրամցնէին: Ինտրայի օրինակին հետեւելով՝ կարելի է զանոնք կոչել «արեւելասէր»: Ֆրանսայի մէջ, Բ. Կայսրութեան շրջանին եւ անկէ ետք, ամենէն հռչակաւոր արեւելապաշտ նկարիչը Jean-Léon Gérômeն էր (1824-1904), որուն նկարներէն մէկը ի դէպ որպէս զարդ գործածուած է Սայիտի *Orientalism* գիրքին կողքին վրայ (անգլերէն հրատարակութիւններուն): Ժերոմի «Արեւելք»ը Եգիպտոսն էր: 1856էն մինչեւ 1868, քանի մը անգամ այցելած էր այդ երկիրը ու ամիսներով հոն ապրած: 1853ին՝ դէպի Պոլիս ճամբորդութեան փորձ մը ձախողած էր, պատերազմի պատճառով: Սայիտի ցնցիչ գիրքի հրատարակութեան հետքերուն վրայ բայց հակոտնեայ դիրքեր որդեգրող արեւելապաշտ նկարչութեան մուկրուած քանի մը կարեւոր ցուցահանդէսներ կազմակերպուեցան վերջին տասնամեակներուն, որոնց քաթալոկներն ալ տրամադրելի են (օրինակ Donald A. Rosenthal, *Orientalism: The Near East in French Painting 1800-1860*, Rochester, 1982): Այդ հոսանքին կծու եւ տեղին մէկ քննադատութիւնը կարելի է կարդալ Լինտա Նոչլինի «The Imaginary Orient» յօդուածին մէջ (*Art in America*, Մայիս 1983): Այդ յօդուածը այսօր տրամադրելի է որպէս գլուխ 3 իր գիրքին Linda Nochlin, *The Politics of Vision, Essays on Nineteenth Century Art and Society*, Նիւ Եորկ, 1989: Արեւելասիրական նկարչութեան ուղղուած քաղաքականացած (կամ պարզապէս քննադատական ու քննարկողական) հայեացքի կողքին Նոչլինի մօտ կայ շեշտուած ֆեմինիսթ մօտեցում մը: Իր աչքին երկուքը զանազանելի չեն իրարմէ:
5. Ջապէլ Եսայեան, Նամակներ, Երեւան, 1977, Արփիկ Աւետիսեանի կողմէ կազմուած ու խմբագրուած, էջ 90: Հիտակ փակագիծի մէջ դրի «ասունք»ը, հոն ուր կը կարդան «սրանք», փաստ մը եւս այս նամականիին պատրաստութեան մէջ տիրող կատարեալ անփութութեան: Եսայեանի հիմնած (կամ հիմնել ուզած) կազմակերպութիւնը պիտի կոչուէր *Ligue de solidarité des dames ottomanes*: Այս մասին տես իմ անգլերէն ուսումնասիրութիւնս «Zabel Essayan Woman and Witness, or The Truth of the Mask», որ լոյս տեսաւ Պողոզգիչի համալսարանի ընկերաբանական հանդէսին մէջ, *New Perspectives on Turkey*, Ստապուլ, Յունիս 2010:
6. Եսայեանի ֆեմինիստ մտածողութեան շուրջ, տես Սեւակ Արզումանեանի, Ջապէլ Եսայեան, Երեւան, 1965, էջ 64-66, ուր մէկ առ մէկ նկատի կ'առնուին գրագիտուիին 1904-05ի յօդուածները, առաջին հերթին *Ծաղիկի* մէջ տպուածները:
7. Շիրվանզադէ եւ իր գործը, Պոլիս, 1911, էջ 245: Այս գիրքը հրաշքով տրամադրելի էր ինձի, որովհետեւ մաս կը կազմէ Գոլումպիա համալսարանի հայերէն գիրքերու հաւաքածոյին:
8. Սեւակ Արզումանեան, Ջապէլ Եսայեան, էջ 198:
9. Իր մասին խօսքը կ'անցնի գիրքին վերջին գլուխին մէջ, խորագրուած՝ «Տիկին Տիւսաբ եւ Թոմաս Թերզեան»: Տես Ջապէլ Եսայեան, Երկեր (Անթիլիաս, 1987) Ա. հատոր, էջ 305. «Այդ օրերուն իմ ուշադրութիւնս գրաւեցին երկու ընկերուիիներ, որոնք պայքարի մէջ էին իրենց ընտանիքներուն հետ... Անոնցմէ մէկը՝ Էօթէնի, ամեն օր տուն կը դառնար գլխիկոր...: Միւսը Վերգիմէ, որ քանի մը տարի յետոյ դարձաւ Տիրան Զրաքեանի (Ինտրայի) կինը, աւելի ըմբոստ էր...»:
10. Ջապէլ Եսայեան, Երկեր, Ա. հատոր, էջ 219:
11. Մէքքերումը կը քաղեն Կարիկ Պասմաճեանի խմբագրութեամբ լոյս տեսած Տիրան Զրաքեան՝ Ընտիր Երկեր հատորէն, Յարալէզ հրատարակչութիւն 1974 (տպարան Տօնիկեան, Պէյրութ) էջ 309: Նշեալ գիրքի վերջաւորութեան տարեկան բաժանումներով հրամցուած կարճ կենսագրութեան մը փորձը կայ, որուն մէջ Պասմաճեան օգտուած է Միքայէլ Կիլիրճեանի արխիւին մէջ պահպանուած Զրաքեանի նամակներէն եւ անոնցմէ հակիրճ մէքքերումներ ըրած: Ի դէպ ներկայ տողերը գրուելէն քանի մը ամիս ետքը միայն իմացայ որ Ինտրայի նամակները պիտի տպուին հատորով, Երեւան, Պետրոս Դեմիրճեանի կողմէ պատրաստուած հրատարակութեամբ, որմէ մոռոյններ լոյս տեսան վերջերս *Ազգ* թերթին մէջ:
12. Հոկտ. 1904ին գրուած նամակի մը մէջ Զրաքեան կ'ըսէ հետեւեալը. «Ուրիշ պատճառ մըն ալ զիս

- հոն պահող՝ *Ներաշխարհ*ն է։ Ներաշխարհը, – Արտաշխարհի ըլլալուն համար արդեօք մինչեւ ցարդ դուրս, երեւան ելլել չկրցած այդ խեղճ գիրքը, զոր Պոլիս հրատարակել փորձել է ետքը, տեսնելով գրաքննութեան գրեթէ անթոյլատու խստութիւնը՝ ուզեցի դարձեալ Վիեննա տպագրել տալ» (Ընտիր երկեր, էջ 311)։
13. Ինտրա, *Ներաշխարհ*, 1906, էջ 227. Տիրան Չրաքեան, երկեր, երեւան, 1981, էջ 176-177։ Ասկէ սկսեալ ծանօթագրութիւններուս մէջ «Ներաշխարհ» նշումը կը յղէ 1906ի սկզբնատիպ հրատարակութեան։ «Երկեր, երեւան» նշումը պիտի յղէ Ստեփան Թովչեանի կողմէ պատրաստուած հրատարակութեան։
 14. *Ներաշխարհ*, էջ 220, երկեր, երեւան, էջ 171։
 15. Անդ։
 16. *Ներաշխարհ*, էջ 220, երկեր, երեւան, էջ 171։ Ընդգծումը հեղինակինն է։
 17. Անդ։
 18. *Ներաշխարհ*, էջ 183-184։ երկեր, երեւան, էջ 146։ Եկեղեցիի տեսարանին վերջին էջերն են։
 19. *Ներաշխարհ*, էջ 171։ երկեր, երեւան, էջ 138։
 20. *Ներաշխարհ*, էջ 178։ երկեր, երեւան, էջ 142։
 21. Բան մը որ կը յիշեցնէ Harold Bloomի 1973ին լոյս տեսած ու ակադեմական շրջանակներու մէջ որոշ հռչակ վայելած գիրքը՝ *The Anxiety of Influence*, ուր հեղինակը (հիմնուելով յետ-Լուսաւորութեան շրջանի անգլիալեզու բանաստեղծներու գործին վրայ) ցոյց կու տայ որ բանաստեղծութիւնը *agony* բնագաւառն է, այսինքն պարզ հայերէնով՝ մրցադաշտ մը։ Գրելը՝ անկախանալ է։ Բայց անկախանալու համար՝ անհրաժեշտ է նախատիպարը չեզոքացնել։ Ըլլալու համար՝ պէտք է մեռցնել։ Այս հաշուով՝ քննադատութիւնը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ չեզոքացնելու-մեռցնելու միտող ռազմավարութիւններու ուսումնասիրութիւնը։ Բայց անշուշտ Յարոլտ Պլումի նկատի առած *corpus*ին մէջ կան առաւելաբար այր բանաստեղծներու գործերը։ Երբ կին գրողներ կը մտնեն ասպարեզ, մրցակցութեան հարցը եւ գրականութիւնը որպէս մրցակցութիւն կարողալու ստիպողութիւնը կը ստանան տարբեր հանգամանք եւ գլխապտոյտ պատճառող տարողութիւն մը։
 22. Տե՛ս Արզումանեան, Ջապէլ Եսայեան, էջ 92։
 23. Ջապէլ Եսայեան, *Կեղծ հանճարներ* (Վեպ տեղական կեանքէ), Բիւզանդեան Գրատուն, Պոլիս, 1909, էջ 11։ Եսայեան չի ժխտեր Տաճատի «ապշեցուցիչ ընդունակութիւնները» (էջ 10)։ «Իրաւամբ օժտուած երիտասարդ էր» (էջ 9)։ Իր թիրախը կարծես՝ անկէ բխած մեծամոլութիւնն է։ Առանց բան մը արտադրած ըլլալու հանճար դառնալն է։ Եւ քանի որ այս վիճակին պատասխանատուն փոքր համայնքի մը յատուկ ընկերային բարբերն են, քննադատութեան բուն թիրախը վերջին հաշուով նորէն պոլսահայութիւնն է։
 24. Նոյն, էջ 14։
 25. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 20։
 26. *Ներաշխարհ*, էջ 68։ երկեր, երեւան, էջ 65։
 27. Նամակին թուականն է՝ 5 Դեկտ. 1897։ Տե՛ս Ընտիր երկեր, էջ 308։ *Boîte à peinture*՝ ներկերու տուփ, *palette*՝ երանգապնակ, *composition*՝ յօդինում, *capital*՝ դրամագլուխ։ Հատուածը կը քաղեն գիրքին վերջաւորութեան դրուած կենսագրական ծանօթութիւններէն։ Խմբագիրը կ'աւելցնէ հետեւեալը. «Եգիպտոս գտնուած ժամանակ իղաներկով կը նկարէ եգիպտոսիներ։ Չրաքեանի նկարչական վաստակը գրեթէ ամբողջութեամբ փճացած է» (էջ 308)։ Պոլսոյ մէջ կատարած հարցուփորձերս հաստատեցին այս պնդումը։ Ինտրայի նկարչական աւանդին տեղ կանգնող չէ եղած։
 28. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 5։
 29. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 75։
 30. Հրանդ Մարտիկեան աւեմօք բանաստեղծական յաւակնութիւններ ունեցած գրող մըն է, որ դառնութենէն մղուած՝ դարձած է քննադատ։ Սիւսանիկ իր տիպարի նկարագրութենէն մասնիկ մը. «Հրանդ Մարտիկեան երկայն ատեն մեծ բանաստեղծի պատրանքը ներշնչած էր երբեմն ամենէն դժուարահաճներուն եւ թերեւս նոյն իսկ ժամանակաւոր բայց իրական կարողութիւն մըն էր իր ասիկա, որուն յիշատակը ալ աւելի կը դառնացնէր զինքը. ներքնապէս երբեմն գիտակցութիւնը ունենալու էր իր այսօրուան անկարողութեան գոր յաճախ կը յայտնէր գրեթէ տղայական եւ միամիտ բարկութիւններով» (էջ 96-97)։ Տարօրինակ սխալ մը ըրած է Եսայեան վեպը գիրքով հրատարակելու ատեն։ Այդ կերպարին սկզբնական անունն էր «Արամ Զամրէան», որուն անուն-մականունին սկզբնատառերը կը համապատասխանեն Արշակ Զօպանեանի անունին եւ մականունին։ Հետագային ուզած է հաւանաբար նուազ բացայայտ դարձնել կերպարին սկզբնատիպը եւ «Արամ Զամրէան»ը վերածած է «Հրանդ Մարտիկեան»ի։ Բայց այդ փոփոխութիւնը ըրած է անփոյթ կերպով։ Էջ 108ին վրայ յանկարծ կը կարդանք «Արամ Զամրէան»։ Նոյնպէս էջ 110ի վրայ. «ուզեց ազատագրուիլ Արամին ազդեցութենէն»։ Վեպին երկրորդ բաժնին մէջ, որուն առանցքը Փարիզի մէջ հաւաքուած ուսանող ընկերներէն մէկուն՝ Մանուկին տաժանելի մահուան նկարագրութիւնն է, Հրանդ-Արամը չ'երեւիր այլեւս։ Այս առիթով ըսեմ որ այս փոփոխութիւնը բացառելով *Կեղծ հանճարներ* վեպին հատորով տարբերակը թերթօնային տարբերակէն (մինչեւ 12րդ գլուխ) կը տարբե-

րի միայն քանի մը լեզուական շտկումներով, գրեթե անընթացաբար եւ Արլինկընի Armenian Cultural Foundation ին եւ Արա Ղազարեանցին, որ սիրալոյսով կերպով թերթոնային տարբերակին լուսապատճենները հայթայթեց:

31. Գուշակութիւնս, որուն համաձայն Ինտրան կարդացած էր *Ներաշխարհէն* էջեր Զապէլի ներկայութեանը, հիմա դադարած է միայն գուշակութիւն ըլլալ: Տես այս մասին վերջաւորութեան դրուած «Յետ գրութիւն»ը:
32. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 103-104:
33. *Ներաշխարհ*, էջ 93-94: Երկեր, Երեւան, էջ 84:
34. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 105-106:
35. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 107: Եսայեան ընդհանրապէս կը գրէ «զգայնութիւն» փոխանակ «զգայութիւն» ըսելու: Սրբագրեցի:
36. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 18-19: «Համադրական» բառին ընդգծումը (երկու անգամուն ալ) ինծմէ է, հեղինակային չէ:
37. *Կեղծ հանճարներ*, էջ 81:
38. Տիրան Զրաքեան/Ինտրա, Ընտիր Երկեր, էջ ԺԸ, Երկեր, Երեւան, էջ 331: Հատուածը մէջբերուած է Ստեփան Թոփչեանի կողմէ, Ինտրայի մասին իր համապարփակ ուսումնասիրութեան մէջ, տես *Անհունի անդրադարձը*, Երեւան, 1981, էջ 142:
39. Հոս կը տեսնուի այդ շրջանի Զապէլ Եսայեանի հայերէնին խանգարիչ յատկանիշներէն մէկը՝ ֆրանսաբանութիւններու անհակակշիռ ներկայութիւնը: «Շփացած տղան» ֆրանսերէն արտայայտութեան մը պատճենն է (l'enfant chéri):
40. Հ.Ս.Խ.Հ Կեպարուեստի Պետական Թանգարան Կատալոգ Տիգրան Յեսայեանի ցուցահանդէսի, Երեւան 1935: Շնորհակալութիւն Արծուի Պախչինեանին, որ ինծի հայթայթեց գրքոյկին լուսապատճենները:
41. Ճակատագրի վերջին հեզմանքով մը, երբ Armenian Painting. From the Beginning to the Present անունով գիրք մը լոյս կը տեսնէ Պոլսոյ մէջ (հեղինակ՝ Մայտա Սարիս, հրատարակիչ՝ Ակօս, 2005), Տիգրան Եսայեանի անունը կը ճշուի անցողակի (էջ 131), բայց իրմէ որեւէ նկար ցոյց չի տրուիր, մինչդեռ Տիրան Զրաքեանի անունը նոյնպէս կը ճշուի որպէս նկարիչ (էջ 84-85), աւելի մանրամասնեալ տեղեկութիւններով եւ... զեղանկարի մը վերադարձութեամբ («Ղաշտանկար», առանց թուականի եւ մանաւանդ՝ առանց որեւէ յաւելեալ տեղեկութեան, որ ըսէր թէ ո՛ր կը գտնուի այժմ այդ զեղանկարը): Բայց ինչո՞ւ հոն զետեղուած է Զրաքեանի անունը (զուրկի մը մէջ ուր միւթը Տիգրանակերտցի նկարչուհի Զապէլ Պոյաճեանն է), ինչո՞ւ սխալ տեղեկութիւններ կը տրուին իր մասին (Պոլիս վերադարձին, մինչեւ 1915, իբր թէ նկարչութիւն դասաւանդէր է): Զրաքեան 16 տարեկանին վերջացուցած է Պէրպէրեան վարժարանը, սկսած է յաճախել Պոլսոյ Գեղարուեստից դպրոցը, ու առաջին տարեշրջանէն (1891-92) արդէն իսկ ձգած հեռացած է: Յիշեցնենք թէ նոյն շրջանին Տիգրան Եսայեան ինքն ալ կը յաճախէր Պոլսոյ Գեղարուեստից դպրոցը: 1935ին, իր ամուսինին նուիրուած կատալոգի յառաջաբանին մէջ, Զապէլ Եսայեան կը յիշէ թէ ան «աշակերտած է իտալացի նկարիչ Վալերիին եւ յայտնի արձանագործ Երուանդ Ոսկանի»: Կը գրէ նաեւ հետեւեալը. «Տիգրան Եսայեան փայլուն կերպով անցուցած է իր ուսանողական շրջանը Պոլսոյ Գեղարուեստից վարժարանին մէջ, որուն ընթացքը աւարտած է արձանագործութեան առաջին մրցանակը ստանալով իր քանդակած «Դերվիշ»ի բիւստի համար» (էջ 17-18): (Ուղղագրութիւնը անշուշտ փոխեցի ու «Դե-վրիշ»ը «Դերվիշ»ի վերածեցի, որ կարծես ճիշդ ընթերցումը պիտի ըլլայ:) Զապէլ հոս կը գծէ կա-տարելապէս արհեստավարժ արուեստագէտի մը պատկերը: Նոյնպէս Փարիզի մէջ Տիգրան Եսայեան յաջողած է Գեղարուեստից վարժարանի (Ecole des Beaux Arts) մուտքի քննութիւնը, եւ արձանագրուած է միաժամանակ Académie Julianին, «ուր աշակերտած է Jean-Paul Laurensի», կ'ըսէ, բայց այս վերջին տեղեկութիւնը սխալ ըլլալու է, քանի որ Ժան-Փոլ Լորէնսը Գեղարուեստից վարժարանը կը դասաւանդէր: Լորէնս ֆրանսական Երրորդ Հանրապետութեան պաշտօնական նկարիչն ու քանդակագործն էր: Իր գործերը մինչեւ այսօր տեսանելի են Փարիզի Փանթէոնին եւ Օտոնի թատրոնէն ներս: Հասկնալի է, կարծես, Զապէլ Եսայեանի մօտ իր ամուսինը փրկելու պահանջը, որ ներկայ էր սկիզբէն ի վեր:
42. *Նամակներ*, էջ 64:
43. *Նամակներ*, էջ 50 (16 Օգոստոս 1907):
44. Անդ, էջ 52: Բոլոր այս նկարագրութիւնները եւ Եսայեան ամուլին նկարչական հակումները կէտ առ կէտ կը յիշեցնեն ֆրանսացի արեւելասէր նկարիչ Gerômeին զեղանկարները, իրենց արեւելեան բաղնիքներով ու տնովիշներով:
45. Պէ՞տք է յիշեցնել որ «Ներաշխարհը իր հեղինակին դիտանկիւնէն» ինքնադատական փորձին մէջ, Տիրան Զրաքեան «պրոտէական» յատկանիշներ կը տեսնէ Ինտրային մէջ: Տես օրինակ Ընտիր Երկեր, էջ ԽԲ, «պրոտէական կերպարութիւններ ներկայացնող այս բանաստեղծը...», Երկեր, Երեւան, էջ 350, ուր կը կարդան «պրոտէական կերպառութիւններ...»: Չունիմ աչքիս առջեւ *Քիզանդիոն*ի սկզբնատիպ հրատարակութիւնը, որոշելու համար թէ ո՛ր մէկն էր Զրաքեանին գրածը (երկրորդը անշուշտ աւելի ճիշդ կը թուի):

46. *Նամակներ*, էջ 63:

47. Ի դեպ, Պետրոս Դուրեանի գերեզմանին մերօրեայ այցելուն եւ ուխտաւորը ստիպուած է իր երեւակայութիւնը աշխատցնելու իին ժամանակները վերակազմելու եւ հոն փոխադրուելու համար: Այսօրուան գերեզմանատունը տարողութեամբ նախկինին մէկ երրորդն իսկ չէ: Թրքական քաղաքին ճամբայ բանալու համար, պէտք եղած է զայն ծայր աստիճան մօտացնել: Դուրեանի գերեզմանին տեղը անշուշտ փոխուած է: Իսկ գերեզմանին մէջն ալ հազիւ թէ գտնուին բանաստեղծին ոսկորները: Վաթսունական թուականներուն սկիզբը՝ բացած են զայն, Դուրեանի գանգը առնելու եւ Զայաստան դրկելու համար, չեն գիտեր ինչ իրաւունքով եւ որո՞ւ իրաւասութեամբ:

48. Տե՛ս Գրիգոր Պըլտեան, *Տրամ*, Պէյրութ, 1980, էջ 209-255:

49. Նոճիներու եւ բուրգի համանմանութեան մասին տե՛ս Պըլտեանի *Տրամ*ին մէջ վերլուծումը, էջ 232-233 մասնաւորաբար: Փակագծի մէջ՝ ցաւով պէտք է հաստատել իրողութիւնը: Այսքան տարի վերջ՝ այս գիրքը չէ գտած իր արժանաւոր ընթերցողները, որոնք գիտնային ո՛չ միայն զնահատել զայն, այլեւ օգտագործել իրենց անձնական աշխատանքէն ներս: Մինչեւ այսօր լոյս չէ տեսած որեւէ բովանդակալից արձագանգ մը (բացառելով Ստեփան Թովփչեանի մէկ յղումը, տե՛ս *Անհունի անդրադարձը*, Երեւան, 1981, էջ 133ի ծանօթագրութեամբ, որուն համար պէտք է առնուազն շնորհակալ ըլլալ հեղինակին): Զայոց մօտ՝ մտածումը դժուարութիւն ունի փոխանցուելու: Բայց ի՞նչ է մտածումը առանց փոխանցումի, առանց ընթերցումը եւ վերստացումը կարելի դարձնող հաստատութեանականացումի գործողութեան, որ այդքան բնական պայմաններու մէջ կարծես կը կատարուի աշխարհի չորս ծագը, բոլոր աւանդութիւններուն մէջ, եւ Արեւմուտքի մէջ՝ ակադեմիայի միջոցաւ: Ի՞նչ է մտածումը առանց փոխանցումի եւ հաստատութեանականացումի: Ահա պատասխանը. մրցում է, մրցադաշտ: Կ'ուզեն ըսել՝ միայն մրցում, ուրիշ ոչինչ: Մրցում փոխանակ մտածումի: Եւ այդ իրողութիւնը, հայկական աշխարհին յատուկ, սարսափելի է: Այդ սարսափը միշտ զգացած են եւ անձամբ: Ահա՛ կարգին խոստովանութիւն մը: Այն է, այդ սարսափն է, որ զիս կը մղէ ըստ երեւոյթին ներկայ էջերու երկայնքին:

50. *Տրամ*, էջ 251: Այս կարճ մէջբերումը գաղափար չի տար ուսումնասիրութեան բովանդակութեան եւ կարեւորութեան մասին:

51. *Երկեր*, Ա. հատոր, էջ 302:

52. *Երկեր*, Ա, էջ 302:

6/2010

համալսարան

Համարը հրատարակվում է «Ինֆնագիր» եզրօրհանային բարեկամի
աջակցությամբ:

Ինֆնագիր #6. 2010
Inknagir (autograph) #6

Խմբագիր և դասասխանատու՝ Վիոլետ Գրիգորյան
Տնօրեն՝ Վահան Իսխանյան
Տարածական միջանկյունը՝ Արա Հովսեփյանի
Համակարգչային էջադրումը՝ Արամ Ուռուսյանի
Կազմին՝ «Միջանկյալ գոտի», գործ Գագիկ Չարչյանի

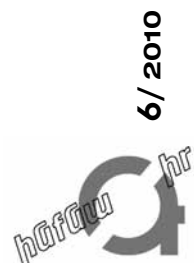
Անդրագրված է տպագրության 12 նոյեմբերի, 2010թ.
Տպագրմանը 300

Ինֆնագիր գրական ակումբ հ/կ
Գրանցում՝ 211.171.00230, սրվել է 29.11.2001թ.,

Լենինգրադյան 8, բն 62, Երևան 0038, Հայաստան
հեռ. (+374 10) 39 54 19
www.inknagir.org
violet.grigoryan@inknagir.org
vahan.ishkhanyan@inknagir.org

© Ինֆնագիր, 2010

Տպագրված է ԱՍՈՂԻԿ տպարանում

Դուրս դրժնելով սահմանափակության
ննշող նեգատիվությունից, խախտելով սահմանը
ճանաչողության, ընկալման ու հաղորդակցության
ամենասարբեր ճանադարհներին, երբեմն նույնիսկ
բացահայտ բունսի և ուղղակի հրաժարման
միջոցով ընդլայնելով իրականությունը,
բացում ենք մեկ այլ աշխարհ և հայտնաբերում՝
որ «սահմանից այն կողմ» ամեն բան չէ,
որ վսանգավոր է և թշնամական...

Գագիկ Չարչյան

